

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AXEL GARBOE

BORNHOLMER-GEOLOGEN

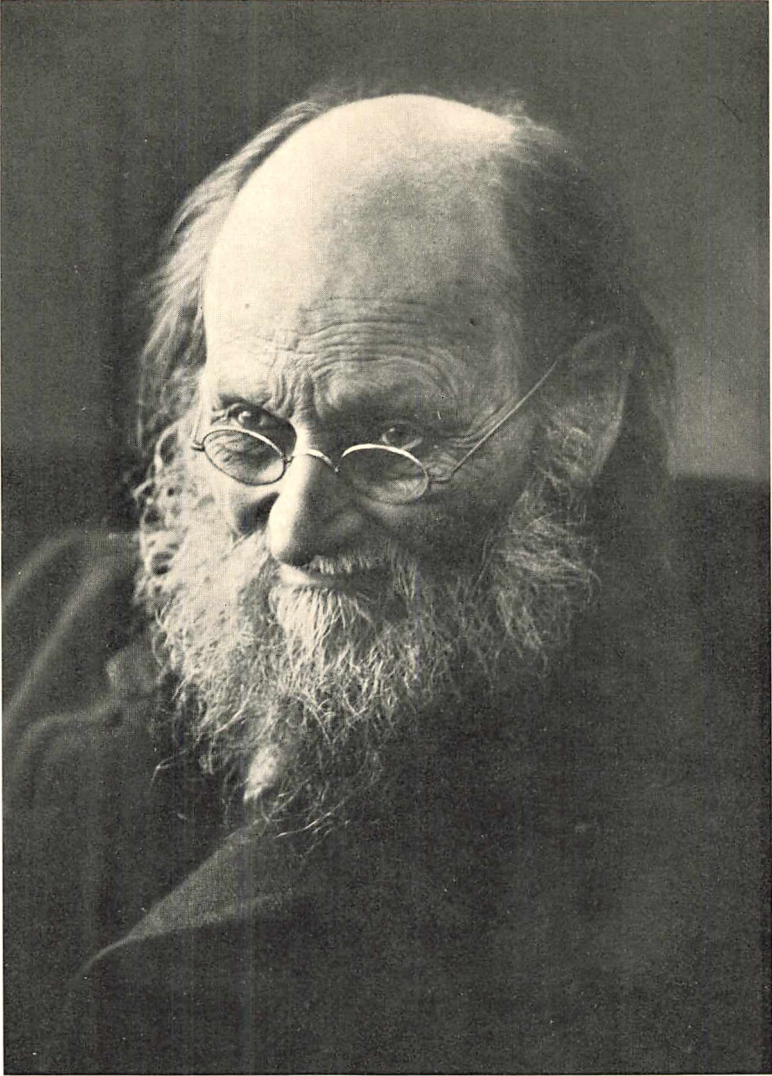
MAGNUS JESPERSEN

KØBENHAVN · MCMXXXI

P. HAASE & SØNS FORLAG

BORNHOLMER-GEOLOGEN
MAGNUS JESPERSEN

Magnus Jespersen

AXEL GARBOE
BORNHOLMER-GEOLOGEN
MAGNUS JESPERSEN

ET BIDRAG
TIL EN MANDS OG HANS SLÆGTS HISTORIE

MED MANGE ILLUSTRATIONER

KØBENHAVN · MCMXXXI

P. HAASE & SØNS FORLAG

UDGIVET MED STØTTE AF
MAGNUS JESPERSENS FAMILIE
OG CARLSBERGFONDET

MIN HSTRU

MIN TROFASTE MEDARBEJDER

PAA LIVETS REJSEFÆRD

TILEGNES DENNE BOG

»Mine Bestræbelser gaa ud paa at lægge et Par Sandkorn til vor Tids videnskabelige Afleiring paa Geognosiens Omraade.« (Magnus Jespersen i Brev af 24. 3. 1868 til Professor Schiødt, nu i Det kgl. Bibliotek, København).

INDHOLD

Forord	9
I. Slægten og dens Hjemstavn	12
II. Barndom	24
III. Ungdoms- og Studieaar	43
IV. I teknisk Virksomhed	53
V. Udenlandsrejse 1857	64
VI. Mølle-Ejer i Jylland (1857—58)	71
VII. Adjunkt i Rønne (1858—81). Ydre Vilkaar og indre Kampe	76
VIII. Populærvidenskabelig Virksomhed i Rønne. — »Nutid og Phantasiens nære Fremtid«	104
IX. Bestræbelser for at fremme den praktiske Udnyttelse af Bornholms Mineralier	126
X. Magnus Jespersen og den videnskabelige Geologi	135
XI. Magnus Jespersen og Fosforiten paa Born- holm	166
XII. Opbrud fra Bornholm (1881)	197
XIII. Ved Kathedralskolen i Nykøbing paa Falster (1881—1903)	209
XIV. Livsaften (1903—1917)	241
Nogle geologiske Fagudtryk	252
Personnavne	254

Courtesy of
F. J. Christensen

FORORD

Traditionen nævner Magnus Jespersen og J. F. Johnstrup som to Videnskabsmænd, hvis Livsveje krydsedes paa Geologiens Omraade, saaledes at det i hvert Fald for Jespersen blev af dybt indgribende Betydning. Professor Johnstrups Liv og Virksomhed er gentagne Gange blevet beskrevet, sidst og fyldigst i den Biografi, som Professor K. Rørdam¹⁾ har udgivet. I Betragtning af Johnstrups Betydning for dansk geologisk Forskning kan dette i og for sig ikke undre. Men det Blad af Geologiens Historie i Danmark, hvorpaa Magnus Jespersen²⁾ har indskrevet sit Navn, har ogsaa sin Interesse. Da Jespersen døde (1917), var han forlængst blevet en fremmed for de allerfleste af Danmarks Geologer. Den Anerkendelse af hans videnskabelige Arbejde, som han henimod sit Liv Slutning oplevede, havde nærmest Præg af det halvt eller helt private. Der er af denne og andre Grunde en Gæld til Magnus Jespersen at afbetale paa. Denne Bog er tænkt som et lille Bidrag dertil. Jeg haaber i dette Forsøg, der forhaabentlig ikke bærer for mange Mærker af at være skrevet med talrige Afbrydelser, at have givet Geologien³⁾, hvad dens er, og at have ladet Mennesket Magnus Jespersen i hans Samhørighed med Slægten, hvis Præg

¹⁾ K. Rørdam: Johannes Frederik Johnstrup. Hans Liv og Virksomhed. Et Blad af Geologiens Historie i Danmark. I Anledning af Hundredeaarsdagen for hans Fødsel den 12. Marts 1918. (Meddelelser fra dansk geologisk Forening. Bd. 5 Nr. 15, 1918).

²⁾ I Aaret 1913 antog den Gren af den bornholmske Slægt Jespersen, hvortil Magnus Jespersen hører, Familienavnet Bohn-Jespersen. I Videnskabens og Skolens Historie kendes dog bedst Navnet Magnus Jespersen, hvorfor det benyttes i denne Bog.

³⁾ At belyse Magnus Jespersens geologiske Forskning i alle dens Detaljer har ikke været Formaalet her. Den interesserede kan m. H. t. en mere detaljeret Vurdering navnlig henvises til K. A. Grönwall & V. Milthers: Kortbladet Bornholm. (Danmarks geologiske Undersøgelse I R. 13, 1916).

han saa tydeligt bærer i sin Livskamp og indre Udvikling, komme til sin Ret.

Naturforskningens Historie har ikke helt faa Livsskæbner at opvise, hvorover der hviler et vemodigt Skær — i nogle Tilfælde er vel endogsaa stærkere Udtryk paakrævet. Ogsaa dansk Naturforskningens Historie kender saadanne Skikkelser, hvem man med Hensyn til videnskabelige Livsvilkaar kunde have ønsket en mildere Skæbne. Magnus Jespersen er en af disse.

At dette Mindeskrift dog ikke er tænkt at skulle være en tom og fortegnet Hyldest af den Art, som undertiden har lidt vel let ved at komme til Orde overfor en afdød, behøver ikke at fremhæves. Det vilde lidet stemme med Magnus Jespersens Aand og Tankegang at ønske noget saadant. Dertil var hans Sanddruhed altfor stærk.

Vanskeligheden ved at give en saavidt muligt objektiv Skildring af Magnus Jespersen og hans Tid er ikke ringe. Fra vidt forskellige og tit kun sparsomt rindende trykte og utrykte Kilder har Stoffet maattet samles. Det Indtryk, jeg selv som Elev i Nykøbing Kathedralskole og senere har faaet af Magnus Jespersen og hans stærkt særprægede Personlighed, har jeg søgt at supplere med Oplysninger fra flere af hans Samtidige og fra Medlemmer af hans Slægt. Jeg benytter Lejligheden til ogsaa her at takke alle, der mundtlig eller i Breve har givet Oplysninger. Blandt mine gode Hjælpere maa jeg særlig nævne Magnus Jespersens Datter, Frk. Magna Bohn-Jespersen, der bl. a. har laant mig sin Faders udførlige selvbiografiske Optegnelser, samt Magnus Jespersens Søn, Kredslæge Einar Bohn-Jespersen, der velvilligt har stillet adskillige Optegnelser og Bøger, Fotografier o. l. fra Overlærer Jespersens Efterladenskaber til min Raadighed under Udarbejdelsen af denne Bog. Endvidere maa jeg særlig takke Magnus Jespersens Fætter, Overlæge M. K. Zahrtmann, der har ydet overmaade mange værdifulde Oplysninger ud fra sit omfattende Kendskab til Bornholms Historie og ud fra sine personlige Erindringer. Til flere, der har været mig behjælpelig med Afskrift af Aktstykker ell. lign., staar jeg ogsaa i Taknemmelighedsgæld. Blandt disse maa jeg nævne Ingeniør Ad. Clément, Inspektør ved Mineralogisk Museum i København Docent J. P. J. Ravn og afdøde Inspektør ved Polyteknisk Lærestanstalt M. C. Harding.

At fordybe sig i det Stof, der ligger til Grund for denne Bog, har været som endnu engang at gennemvandre gamle, kendte og kære Egne, hvorover der ligger noget af det forbigangnes Patina. Ogsaa over min kære, gamle Lærer Magnus Jespersen hviler der nu noget af det forbigangnes Skær. Har Arbejdet med hans Optegnelser ofte været som endnu engang at føre en Samtale med ham, saa har dette været knyttet sammen med Ønsket om at kunne stille Spørgsmaal til denne Mand, der vilde kunne have givet saa interessante Bidrag til dansk Naturvidenskabs Historie i et Tidsrum, der var meget betydningsfuldt paa saa at sige alle naturvidenskabelige Omraader. Hvad vilde han ikke have kunnet fortælle. Men nu er det for sent at spørge ham selv; møjsommeligt maa Billedet sammenstykkedes fra mange forskellige Kilder.

Det har været min Hensigt at bevare Mindet om min kære, gamle Naturhistorielærer, Geologen Magnus Jespersen, levende for en Eltertid, som ikke har kendt Manden selv. Men Bogen er ikke skrevet for Geologer alene, (hvorfor en Forklaring af geologiske Fagudtryk er tilføjet). Det er paa høje Tid, at en saadan Skildring forsøges. Allerede nu tynder det stærkt ud iblandt dem, man med noget Udbytte kan spørge, og hertil kommer, at allerede nu begynder Legenden saa smaat at arbejde med Magnus Jespersens Liv og Virksomhed, saaledes som det ofte er Tilfældet med stærkt særprægede Personligheder.

Uden økonomisk Støtte fra forskellig Side var denne Bog næppe blevet udgivet. Jeg takker Carlsbergfondet for dets værdifulde Støtte, men ikke mindre takker jeg Magnus Jespersens Datter og Søn samt Overlæge M. K. Zahrtmann, fordi de uopfordret bragte økonomiske Ofre, der muliggjorde Udgivelsen af dette Mindeskrift.

AXEL GARBOE

I

SLÆGTEN OG DENS HJEMSTAVN

»Vores Stamme har sit Hjem
i en Kløft, mellem Klipper
i Østersøens Vover . . .«¹⁾

At isolerede Egnes, f. Eks. ensomme Bjergdales eller Smaaøers, Befolkning frembyder særlige Ejendommeligheder og faar et Særpræg fremfor mange andre, er en Kendsgerning, hvormed den racebiologiske Forskning er fortrolig. Bornholms Befolkning danner i denne Henseende ingen Undtagelse. Et Antal større og mindre, særprægede Slægter har levet deres Liv paa denne isolerede Klippeø, der navnlig i ældre Tid var en lille Verden for sig selv og i ikke ringe Grad prægedes af denne Isolation. Som paa alle isolerede Steder var Beboerne sammenknyttet ved talrige Giftermaal imellem de forholdsvis faa Slægters Medlemmer; Ægteskaber imellem nærbeslægtede var meget almindelige²⁾, og man kunde — her som paa andre mindre Øer — fristes til at sige, at hele Befolkningen i Virkeligheden udgjorde een eneste stor Familie.

I dette lille Ø-Samfund langt ude i Østersøen hævdede et Antal Slægter sig dog frem som nogenlunde afsluttede Helheder. De følte sig som Familier med egen Tradition, egen Samhørighed. Slægten Jespersen er en saadan, kendt og anset, bornholmsk Slægt, som den Dag i Dag trives frodigt. Ved en samlende Familiefest (1888)³⁾ udtalte et Medlem af denne Slægt, Krigsminister Bahnson: »Familien har haft en særegen Evne til at

¹⁾ »Tante Thea« (o: Fru Methea Hoffmann, født Jespersen, født $\frac{1}{8}$ 1817) i »Mindeblad om den bornholmske Familie Jespersens Frændestævne« den 31. Mai 1888.

²⁾ Se herom f. Eks. M. K. Zahrtmann: Slægten Bohn fra Rønne. (Personalhistorisk Tidsskrift, III R. Bd. 6. (1892). S. 279 ff.). (Ny, forøget Udgave, Maribo 1918).

³⁾ Mindeblad om den bornholmske Familie Jespersens Frændestævne. Faxe. 1888. S. 5.

sprede sig samtidig med, at den er vedbleven at være stærkt repræsenteret paa Fødeøen, Bornholm; vi træffe store, blomstrende Grene af Familien i Nabolandene, Norge, Sverrig og Nordtyskland . . . jeg tager neppe fejl, naar jeg udtaler, at der i dette Øjeblik findes Medlemmer af Familien baade i Asien, Afrika, Amerika og Australien«.

Takket være Slægtens stærke Samfølelse og genealogiske Interesse foreligger der et fyldigt Materiale af Stamtavler og Oplysninger vedrørende »den bornholmske Slægt Jespersen«¹⁾.

Slægten kan føres tilbage til Jes Per Aagesen, som 1648 drev Handel i Allinge²⁾; men om denne vides intet særligt. Om Jes Per Aagesens Sønneson Jesper Hansen (1698—1775), som var Smed i Allinge, og hvorom adskilligt vides, hedder det i en Sang, der blev forfattet af Magnus Jespersen til den ovennævnte Familiefest, i hvilken de flest mulige af Slægten Jespersen deltog:

»Hid stævned' da Frænde fra nær og fra fjern,
Jesp' Hansen han hed, vores Rodstok;
At han var en Smed og et rigtigt Jærn,
Bevidner, bevidner en Storflok.
Han smeded' ret længe, gik saa i sin Grav,
I Allinge hvile hans Bene.
Snart to Hundred' Aar skød den Rodstok brav
Sit Stamtræ, sit Stamtræ med Grene«.

Denne Jesper Hansen, der ikke blot var Smed, men ogsaa virkede som Prokurator, har aabenbart ikke været nogen helt almindelig Personlighed. Han skildres som en meget myndig, stejlsindet³⁾ Mand, der kunde optræde noget selvraadigt, naar han ikke mente at kunne skaffe sig sin Vilje paa anden Maade. En lille Episode⁴⁾ fra Aaret 1741 viser dette. Jesper Hansen havde mistet et Barn og ønskede Begravelsen fastsat til den 20. Juli. Præsten havde imidlertid Forfald den Dag og kørte til

¹⁾ Chr. E. Jespersen, Julius Jespersen og J. F. W. Jespersen: Stamtavle over den bornholmske Familie Jespersen. Kbh. 1909.

M. K. Zahrtmann: Slægten Bohn fra Rønne (Personalhistor. Tidsskr. III R. 6. Bd. 1897, ny Udgave ved Herman Hansen som særskilt Bog, Maribo 1918).

J. C. L. Lengnick: Stamtavle over Legatstifterinden, Etatsraadinde Maria Koefod's nærmeste Slægt. Kbh. 1861.

²⁾ Kristian Zahrtmann. 31. Marts 1843—22. Juni 1917. En Mindebog. . . Samlet og udgivet af F. Hendriksen. Kbh. 1919. S. 613. ³⁾ Anf. Skr. S. 613.

⁴⁾ M. K. Zahrtmann: Sandflugten paa Bornholm og Peder Jespersen. (Bornholmske Samlinger. XI (1917) S. 52).

Rønne — hvorefter Jesper Hansen lod Begravelsen foretage uden Præstens Medvirkning, en navnlig i de Tider uhørt Optræden.

Allinge-Smeden Jesper Hansen havde 5 Sønner og 3 Døtre. En af disse Sønner, Niels Jespersen (1725—1793) var Byfoged i Nexø og Aakirkeby og havde 4 Sønner, fra hvem Familien Jespersens 4 Grene nedstammer. En af disse Sønner er Peder

Fig. 1.

Sandflugtskommissær

PEDER DAM JESPERSEN (1772—1835).

Dam Jespersen (1772—1835), der har gjort sig i høj Grad fortjent af sin Fødeø som den, der ved Skovplantning dæmpede den bornholmske Sandflugt og skabte »Sandflugtskoven« ved Rønne — »Bedstefars Skov,« som Maleren Kristian Zahrtmann og andre Børn i Slægten kaldte Skoven i deres Barndom.

Peder Dam Jespersen var gift med Barbara Kirstine Bohn (1781—1864), »Bornholms rigeste Arving«¹⁾, der i mange Aar, lige til sin Død, som »Bedstemoder Jespersen« var Slægtens samlende Midtpunkt i den Bohn'ske Købmandsgaard i Rønne.

Blandt deres 13 Børn var Jochum Bohn Jespersen (1800—1871), som ejede Kannikegaard ved Nexø, og i hvis Ægteskab med Vitta Bolette Fischer (1812—1899) (Portræter Fig. 3 og 4, S. 16) Magnus Jespersen blev født.

Jochum Jespersen havde bl. a. en Søster, Laura, der blev gift med den i Rønne bosatte Læge C. V. Zahrtmann²⁾ og i dette Ægteskab blev Moder til Maleren Kristian Zahrtmann, som altsaa er Magnus Jespersens Fætter.

For at forstaa et Menneske er det i høj Grad gavnligt at kende noget til vedkommendes Slægt. Man maa ikke blot vide noget om de ydre genealogiske Data og lignende, men navnlig ogsaa danne sig et Billede af de til Slægten hørende Menneskers Personligheder i Fortrin og Skyggesider, eventuelt i Sygdoms-

¹⁾ M. K. Zahrtmann i Bornholmske Samlinger. Bd. XI (1917) S. 57.

²⁾ M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann. En Mands og en Slægts Historie. Kbhvn. 1927.

tilstande saavel som i Sundhed. Vi vil derfor, saa vidt det i al Korthed er gørligt, prøve paa at danne os et Billede af de Mennesker hvortil Magnus Jespersen var knyttet ved de nær-

Fig. 2. BARBARA KIRSTINE BOHN («Bedstemoder Jespersen») 1781—1864. (Efter Daguerreotypi fra 1846; Zahrtmann Mindebog).

meste Blodets Baand, og hvis Slægtspræg til en vis Grad findes hos ham.

Af Bedstefaderens, Peder Dam Jespersens Personlighed faar man et levende Indtryk, især gennem de Skildringer, som hans Dattersøn, Overlæge M. K. Zahrtmann har offentliggjort¹). Peder

¹ Vigtigst er: M. K. Zahrtmann: Sandflugten paa Bornholm og Peder Jespersen. (Bornholmske Samlinger XI (1917) S. 26 ff.)

M. K. Zahrtmann: Sandflugtsskoven ved Rønne og dens Anlægger. (Naturen og Mennesket. Bd. 9, 1893).

Dam Jespersen var af Uddannelse dansk Jurist og blev i Aaret 1797 Byskriver i Nexø. Men »Byskriveriet kunde ikke udfylde hans Sind. Han var et Friluftsmenneske, gik gerne og længe og

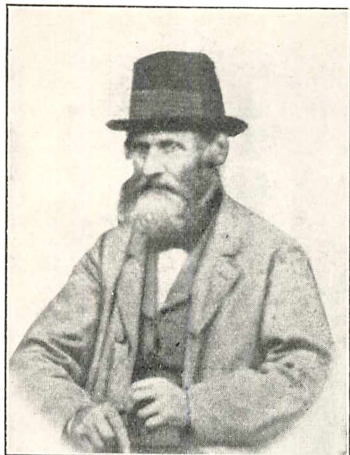

Fig. 3. JOCHUM BOHN JESPERSEN (1800—1871) (Efter Fotografi, antagelig fra Slutningen af 1850erne)

Fig. 4. VITTA BOLETTE JESPERSEN, f. FISCHER (1812—1899) (Efter Fotografi)

tilkøbte sig 1. Aug. 1796 Kongens Jagtret over hele Bornholm for tre Aar«¹).

»Paa sine Jægervandringer lærte han sin Fødeø's Forhold grundigt [at kende], ikke blot Dyrelivets, men ogsaa Menneskelivets Kaar i deres Fortrin og Fejl . . . Under aaben Himmel groede frem det usvigelige Retsind, den Pligttroskab imod Arbejdet, det maalsikre Mod til at bryde al Modstand, hvilke særprægede hans hele Livsvandel«¹). — God og hjælpsom var Peder Dam Jespersen altid imod Smaafolk, hvem han — paa Trods af nogles Forargelse — hjalp til Rette i deres Forlegenheder ved Hjælp af sin juridiske Indsigt. Retsindig og klartseende var han; men der var tillige et noget tungt Drag over hans Sind. »Hans strænge Retsind, som altid søgte at bøde den Uret, der ramte andre, tog med tung Alvor paa Forurettelser, han selv led under. Han ejede lidet af det muntre Lune, der slaar Bro over Verdens Nød og Livets Stød. Alvoren hos ham uddybedes ved, at hans

¹ M. K. Zahrtmann i: Bornholmske Samlinger XI. (1917) S. 57 ff. I Aaret 1802 købte han igen denne Jagtret for et Tidsrum af 5 Aar.

førstefødte Søn var døvstum. Synet af dennes sanseløse Færd i Hjemmet pinte ham og drev ham ud under aaben Himmel«¹⁾).

Peder Dam Jespersen omfattede ikke alene den frie, vilde Natur med levende Interesse, men han havde ogsaa Lyst til Landbrug. Han ejede bl. a. Dammegaard i Povlsker, hvis Jord grænsede ud til den sandføgne Strandmark ved Dueodde, Bornholms sydøstlige Hjørne. Her lærte han af egen praktisk Erfaring Sandflugten at kende, i Kamp med hvilken han i en moden Alder skulde komme til at øve sit Livs Stordaad, der til en Begyndelse saa lidet paaskønnedes af hans Landsmænd, at Hvervet som Sandflugtskommisær, hvortil han udnævntes 1819, beredte ham ikke blot megen Møje, men ogsaa mange bitre Stunder som Følge af Miskendelse og snæversynet Modstand, der først lidt efter lidt veg for Taknemmelighed og Anerkendelse fra hans Landsmænds Side.

Bekæmpelsen af Sandflugten, der gennemførtes med stor Energi, har utvivlsomt ofte sørt Peder Jespersen ind paa grublende Tanker. Det laa til hans Natur at være noget af en Grubler. Modgang og trange Tider kan næppe have undgaaet at give denne Side af hans Personlighed Næring. Til Sandflugtskommisærens kæreste Læsning hørte den romerske Filosof Senecas Skrifter, som han »elskede til Lidenskab«²⁾. Et Eksempplar af disse Skrifter i Birgitte Thott's Oversættelse³⁾ (en ret omfangsrig Foliant), laa næsten altid opslaaet paa hans Bord⁴⁾ og talrige Understregninger vidnede om, at Bogen blev grundigt læst, og at der blev tænkt meget og dybt over det læste, for at det kunde bringe ham noget af den Hjælp, hvortil han trængte i sit Livs Kampe. Samtidig var Sandflugtskommisæren »ivrig Kirkegænger, vel nærmest Fritænker«, mener Maleren Kristian Zahrtmann⁵⁾. Maaske er det noget af denne Delthed, der gen-

¹⁾ M. K. Zahrtmann i: Bornholmske Samlinger XI. (1917). S. 60.

²⁾ Kristian Zahrtmann: Et Minde om min Moder, som hun staar for mig. — Tilskueren, 1918. S. 337.

³⁾ Lucii Annæi Senecæ Den Vitberømte oc Nafnkundige Philosophi eller Vjssdoms-Elskeris SKRIFTER/ Som om Sæderne oc et Skickeligt Lefnit handler/ Oc Med Bestandighed i Medgang oc Modgang det at fremdrage underviser . . . Nu paa voris Danske Maal ofversat Af Den sin Næste dermed at tiene Begierer Trolig. Tryckt paa Sorøe. Anno 1658.

⁴⁾ M. K. Zahrtmann i: Personalhistorisk Tidsskrift III. Række. 6. Bd. pag. 287. Sml. Bornholmske Samlinger XI. (1917). S. 99.

⁵⁾ Tilskueren, 1918, S. 337.

spejles i en Udtalelse af Sandflugtskommissæren i et Brev (⁵/₂ 1828) til Kongen: Peder Jespersen kommer heri med Udtalelser om Seneca, »en Hedning, som beskyldtes for at have været en Christen«¹).

Endnu en Side af Peder Dam Jespersens Personlighed maa nævnes, nemlig hans Lyst til at eksperimentere og indføre noget Nyt: nye Methoder i Bedriften, nye Kulturplanter og lign. Maleren Kr. Zahrtmann betegner sin Bedstefader som »Experimentator« og nævner, at han anlagde en Oliemølle paa sin Gaard, »opfandt Maskiner«²). Vi ved fra anden Side³), at Peder Jespersen indførte nye Sædarter, Kartoffler, Raps m. m., og at han i det hele taget var en Foregangsmand paa Landbrugets Omraade. Han var ogsaa den første, der forsøgte at skabe Bøgeskov paa Bornholm⁴), idet han i Efteraaret 1811 modtog 8 Potter Bøgeolden fra Aastrup Skove ved Holbæk. Som det saa ofte gaar, kostede den Slags Eksperimenteren sin Ophavsmand altfor meget.

Hos Sønnen Jochum Bohn Jespersen (1800—1871), der fra 1825—62 var Ejer af Store- og Lille-Kannikegaard i Bodilsker Sogn, genfinder man Faderens Fremdrift, Interesse for at indføre Forbedringer og Eksperimenterelyst. Han var Foregangsmand paa Landbrugets Omraade, indførte Vekseldrift og forbedret Jordbehandling, lod udføre Grøftningsarbejde, hvad dengang ikke var almindeligt⁵), og indførte Faar af Southdowns Racen⁶). Omkring Midten af Aarhundredet forsøgte Jochum Jespersen sig med Silkeorme-Avl⁷), og det er ham, der har indført Vinbjergsneglen paa Kannikegaardens Areal⁸) Han kritise-

¹) Bornholmske Samlinger. XI. (1917). S. 106. ²) Tilskueren (1918). S. 337.

³) M. K. Zahrtmann i Personalhist. Tidsskr. III. R. 6. Bd. S. 287.

⁴) Bornh. Saml. XI 70. Herregaarden Aastrup (ved Holbæk) ejedes af Etatsraadinde Kofoed, født Bohn (Stifteren af Etatsraadinde Kofoed's Legat), i hvis Hjem paa Christianshavn og Aastrup bl. a. Magnus Jespersens Moder havde opholdt sig en Tid som ung. (Magnus Jespersens utrykte Memoirer (1905) S. 42). Cfr. Tilskueren 1918. S. 338.

⁵) Fr. Thaarup: Bornholms Amt og Christiansø. Kbh. 1839. S. 98.

⁶) Anf. Skr. S. 203.

⁷) Chr. E. Jespersen (m. fl.): Stamtavle over den bornholmske Familie Jespersen. Kbh. 1909. S. 85.

⁸) C. M. Poulsen: Bornholms Land- og Ferskvands-Bløddyr. (Vidensk. Meddelelser fra den naturhist. Foren. i Kbh. 1873 S. 196): »Talrig i Haven ved Kannikegaarden, hvortil den efter Eierens Meddelelse er indført fra Kjøbenhavns Vold for ca. 20 Aar siden«.

rede¹⁾ den bornholmske Hesteavl, der »drives planløst uden Indsigt . . .« Næsten altid havde han et Par Arbejdsstude paa Gaarden, »vel nok fordi Heste var lidet møgydende og for at vænne Landets Bønder af fra det store og dyre Hestehold«²⁾. Det var dog kun en enkelt af Omegnens Landmænd, der fulgte hans Eksempel³⁾. — Sin Gaard, Kannikegaard, modtog han i daarlig Stand, men forvandlede den i de 37 Aar, han ejede den, til en af Bornholms bedste og mest veldrevne Gaarde. Den smukke, parklignende Have havde Proprietær Jespersen selv opelsket »paa en bar grusbanke, Kannikebanken«⁴⁾. Kort sagt: alt forener sig til at tegne Billedet af en livligt interesseret og meget virksom Mand, en Foregangsmand⁵⁾. Men samtidig skildres Jochum Jespersen som en af dem, »der ved 55 Aar stundede efter Hviledage«⁶⁾. Sin Gaard solgte han i 1862 og flyttede til Rønne, hvor han boede til sin Død (1871). Men allerede fra Aarene sidst i 1850'erne hører man, at Jochum Jespersen var ved at køre træet — »var ofte i en nedtrykt Stemning«, »led i de år slemt af mavebesværligheder«⁶⁾. Saa alvorlig var denne Tilstand, at Sønnen Magnus Jespersen gætter paa, at den ved en bestemt Lejlighed (hvorom senere) paa betydningsfuld Maade influerede paa hans Faders Aktivitet overfor en vanskelig Sag af betydelig økonomisk Rækkevidde. Og dette er slet ikke utænkeligt. — En lignende periodevis mørk Sindsstemning skal Sandflugtskommissæren, Jochum Jespersens Fader, have frembudt, »uden at man paa nogen Maade kan kalde det en Sindsygangsform«⁷⁾. Som »en Depressionsfase maaske«⁷⁾ vil Magnus Jespersens Søn, Lægen Einar Bohn-Jespersen nærmest karakterisere Tilstanden.

Af Proprietær Jochum Jespersens Søskende blev (som foran nævnt) Søsteren Laura (født 1822) gift med Rønne-Lægen C. V. Zahrtmann, der var født i Viborg 1810 og kom til Bornholm

¹⁾ Fr. Thaarup: Bornholms Amt. Kbh. 1839. S. 197.

²⁾ Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 3/6 1928.

³⁾ Fr. Thaarup: Bornholms Amt. Kbh. 1839. S. 141.

⁴⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Erindringer (1905). S. 38.

⁵⁾ Om Landbrugets Tilstand paa Bornholm i 1830'erne, da bl. a. Jochum Jespersen anviste nye Veje, kan læses i Pastor L. Børresens Artikel »Noget om Landvæsenets Tilstand paa Bornholm. (Tidsskr. for Landoekonomie, III. Bd., 1834. S. 198 ff.)

⁶⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Selvbiografi (1905). S. 18.

⁷⁾ Kredslæge E. Bohn-Jespersen i Brev (April 1930).

1840. Af hende er man i Stand til at danne sig et ret tydeligt — og forøvrigt meget tiltalende — Billede, især gennem Optegnelser og Breve af Sønnen, Maleren Kristian Zahrtmann, med hvem hun i en meget lang Aarrække, lige til sit Livs Slutning, levede i inderlig Forstaaelse.

Laura Zahrtmann, f. Jespersen, skildres¹⁾ som et Menneske, der levede et stærkt Fantasiliv, og som derigennem har haft stor Betydning for sin Søn, den senere Kunstner. »Moder elskede Blomster inderligere end jeg har set nogen Kvinde gøre«, fortæller Maleren Zahrtmann¹⁾.

Hos Laura Zahrtmann var Fantasirigdommen forenet med Viljekraft og stærk Selvfølelse²⁾, Træk der genfindes hos hendes Moder, Barbara Jespersen (»Bedstemoder Jespersen«). Men medens denne skildres som »mildsindet, virksom og med muntert Vid«³⁾, kunde der over Datteren, Dr. Zahrtmanns Hustrus, Sind — ligesom over hendes Broders Proprietær Jochum Jespersens — være et tungt Drag, der i mangt og meget minder om det »Sind«, der var i deres Fader, Sandflugtskommissæren Peder Dam Jespersen, og hvis Ejendommeligheder i nogen Grad genfindes hos Fætrene, Maleren Kristian Zahrtmann og Geologen Magnus Jespersen. »Tung Alvor kunde tage hende fangen«, skriver Maleren Kristian Zahrtmanns Broder, Lægen M. K. Zahrtmann om sin Moder⁴⁾. »Hun kunde have vanskeligt ved at arbejde sig ud over Livets mindre lyse Tilskikkelser og kunde dømme strengt om uvæsentlige Foreteelser, og sin engang fattede Dom holdt hun fast«. I Aarenes Løb mildnedes dog hendes Sind, og tilsidst blev det »helt lyst«.

Maleren Kristian Zahrtmann kommer gentagne Gange i sine Breve tilbage til Forsøg paa at forstaa sig selv bedre igennem en Fordybelse i sin — og dermed delvis ogsaa i Magnus Jespersens — Slægts Ejendommeligheder og arvelige Anlæg, et Emne, der aabenbart har beskæftiget hans Tanker en Del. Saaledes skriver han ⁸/₁₀ 1883 til sin Broder, Lægen M. K. Zahrtmann⁵⁾: »... Jeg antager, at Du har saa meget af Moders Blod i Dig, at din Blomstringstid er rig, omend bestemt afgrænset. De due i den Slægt til overordentlig meget fra 25—50 à 55. Siden vil

¹⁾ Kristian Zahrtmann. En Mindebog . . . Kbh. 1919, S. 17.

²⁾ Kristian Zahrtmann i: Tilskueren. 1918, S. 337.

³⁾ Kristian Zahrtmann. En Mindebog. Kbh. 1919, S. 614.

⁴⁾ Anf. Skr. S. 619. ⁵⁾ Anf. Skr. S. 349.

de helst have Livet liggende behageligt for sig. De fleste af os Søskende har vist Noget af det Samme. Jeg forsikkrer dig for, at jeg selv gruer mange Gange for, at dette 50—55 for mit Vedkommende skal komme alt i Fyrrerne. Saa gjorde det for et Par af Onklerne. Som Yngre ærgrede jeg mig over den Uimodtagelighed og Mangel paa Arbejdskraft — nu ser jeg mildere paa den Ting, forstaar den saa udmærket. Hvem af os, der har Faders Blod i sig, kan prise sin Lykke paa sine gamle Dage, thi Fader føler sig sikkert ifølge sit Naturel langt lykkeligere end Moder . . .«

Hos Maleren Kr. Zahrtmann forenede Slægternes Anlæg sig til den »mærkelig ildfulde, stærkt ideelt fordrende Personlighed«¹⁾, som hans Venner kendte og skattede, og som virkede »snart samlende, snart igjen paradoxalt frastødende, men altid heftigt ansporende«¹⁾. Hos ham mødtes »ubøjelig Tillid til egen Ret og eget Mandsvirke« med Selvtugt og Ydmyghed i Livets Skole¹⁾ paa en saadan Maade, at det føles som en stor Berigelse at faa Lov til igennem Breve og lignende at kaste et Blik ind i en saadan Personligheds Verden. Men samtidig ved vi fra anden Side (Kristian Zahrtmanns Broder, Lægen M. K. Zahrtmann), at »hans Sind holdt mindre godt den sunde Ligevægt«²⁾. Gentagne Gange ængstede hans stærke Stemningssvingninger Familien og Vennerne. Ja, ved visse Lejligheder var Tilstanden saadan, at Grænsen mellem sundt og sygt var betydelig overskredet. Saaledes f. Eks. i Vinteren 1885—86, da Kristian Zahrtmann i den Grad følte det »som en Spe for Danmark«, at Christen Berg dømtes til Fængselsstraf, og »sad trøstesløs grædende og ganske arbejdsudygtig i sit Atelier i Dagevis«³⁾. »Stærke Sindsoprør brød ud i Aarene 1894, 1899, 1905, og deres Efterdønninger strakte sig ind over de mellemliggende Aaringer. De lammede hans myndige Greb om Penslen . . . Først med K. Z.'s 65de Livsaar indtraadte varig Ligevægt i hans Sind og Arbejdsevne«³⁾.

Der er her sikkert Tale om et manio-depressivt Slægtspræg, som ved given Lejlighed giver sig stærkere Udslag hos nogle af Slægtens Medlemmer, og som ogsaa skimtes hos Magnus Jespersen. Ogsaa dette Træk i den Slægtssammenhæng og

¹⁾ Kristian Zahrtmann. En Mindebog. Kbh. 1919, S. 12.

²⁾ Anf. Skr. S. 406. ³⁾ Anf. Skr. S. 407.

Slægtsbaggrund, hvorpaa Magnus Jespersen maa ses, hvis man skal prøve paa at forstaa ham, er det nødvendigt at medtage. I Slægterne Bohn og Jespersen findes der aabenbart visse arvelige Anlæg, som ved given Lejlighed giver sig Udslag i Sindslidelser af forskellig Natur¹⁾, medens de som Regel kun giver Slægtens Medlemmer et Særpræg, eventuelt Evner og Dygtighed udover det sædvanlige. Slægten Jespersen er en alt andet end dekadent Slægt. At fordybe sig i denne Side af Sagen, hører imidlertid ikke hjemme paa dette Sted. Kun skal der i Forbigaaende mindes om, at naar engang den Tid kommer, da man skal kunne forstaa betydelige eller fremragende Mænds Indsats ud fra en dybere Indsigt i deres, med Slægtens Arveanlæg samhörørende, hele Konstitution og Egenart, faar det Betydning og levende Interesse at kende saa mange som muligt af Slægtens Medlemmer — ogsaa de sunde og de mindre betydende blandt disse. Og endelig er det maaske ikke overflødig i denne Sammenhæng at anføre den lille Anekdote, hvormed Overlæge Hj. Helweg begynder sin Bog om Grundtvigs Sindssygdom²⁾: Ved et Selskab pralede engang en tilstedeværende Gæst af, at der i hans Slægt ikke kunde paavises noget Tilfælde af Sindssygdom. En tilstedeværende Sindssygelæge bøjede sig da over imod sin Sidemand, en Kollega, og hviskede: »Ja, men derfor er de ogsaa allesammen saa forbandet ordinære!«

Udtrykt paa en anden Maade kan man med den tyske Sindssygelæge Johannes Lange³⁾ pege paa, at man aabenbart er nødt til at tage de »afvigende Typer«, Sindssygdomstilfældene, med i Købet (i hvert Fald til en vis Grad), hvis man ikke samtidig vil give Afkald paa nogle af de, dermed slægtsmæssigt sammenknyttede, meget værdifulde Personligheder. Navnlig gælder dette maaske om Slægter i hvilke en manio-depressiv Konstitution (stærke Stemningssvingninger) gør sig mere eller mindre gældende hos dens Medlemmer. »Samhörigheden imellem manio-depressive Sindslidelser og i social Henseende meget værdifulde

¹⁾ Se bl. a. M. K. Zahrtmann: Slægten Bohn (Personalhistorisk Tidsskrift III. R. 6. Bd. (1897) S. 282 o. fl. St).

²⁾ Hj. Helweg: N. F. S. Grundtvigs Sindssygdom. Kbh. 1918. S. 7.

³⁾ Johannes Lange: Die Frage der geistigen Entartung in ihrer Beziehung zur Irrenfürsorge. (Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie, Bd. 20. (1928) S. 153. — Smlgn. Axel Garboe: Arvelighedsforskning og social Forsorg. Kbh. 1931. S. 85 ff.)

Egenskaber er meget stor. Jeg tænker her ikke blot paa de talrige Geniale, der er fremgaaet af saadanne Familier, og heller ikke alene derpaa, at manio-depressive Sindslidelser er hyppige i Slægter, der kan opvise en social Dygtighed, som er over Middelmaalet. Men fremfor alt bliver det mig ved Omgangen med de syge atter og atter klart, at uendelig meget godt vilde forsvinde fra Verden, hvis disse Mennesker ikke fandtes . . . Saa meget af umiddelbar social Forstaaelse, af selvforglemmende Medlidenhed, af opofrende Handlinger og Tanker, af trofast Pligttopfyldelse uden Hensyn til sig selv finder man her i Livet kun forenet der, hvor et manio-depressivt farvet Sjæleliv er i Virksomhed.«

Ad forskellige Veje faar man da det Indtryk, at Magnus Jespersen hører til en Slægt, der efter sine Evner, Anlæg og hele Position kunde regne sig blandt de førende baade paa Bornholm og adskillige andre Steder. Allerede ved at gennemblade f. Eks. Stamtavlen over den bornholmske Familie Jespersen faar man dette Indtryk, der forstærkes ved en Fordybelse i Slægtens Historie. Baade ved sin Begavelse, sin Dygtighed og ved den Velstand, som i hvert Fald adskillige af Slægtens Medlemmer var i Besiddelse af, kom Slægten Jespersen til at ligge i første Linie, navnlig paa Bornholm, hvor dens Position og Indflydelse styrkedes ved Giftermaals- og Slægtskabsforbindelser med andre betydende Familier. Særprægede i forskellig Retning var adskillige Medlemmer af disse Slægter. Magnus Jespersen danner ingen Undtagelse herfra.

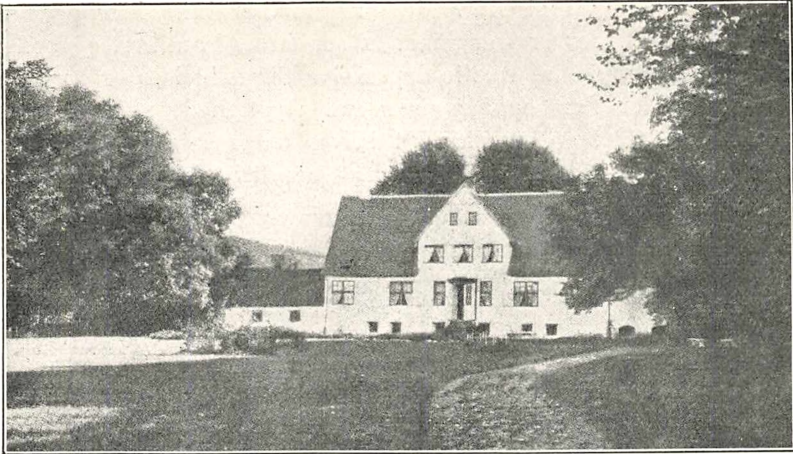

Fig. 5. Kannikegaard. (Efter La Cour: Danske Gaarde)

II

BARNDOM

»Gamle Minder trofast dvæle ved det svundne Barndomshjem,
Fred og Hygge, fagre Minder, ja vi elske, elske dem«.¹)

Paa Store Kannikegaard i Bodilsker Sogn, ikke langt fra Nexø, fødtes den 20. Mai 1833 Johan Peder Magnus Jespersen som Søn af Proprietær, Kammerraad Jochum Bohn Jespersen og Hustru Vitta Bolette, f. Fischer. Barnet blev døbt i Sct. Bodils Kirke den 5. Juli s. A. Blandt Daabsvidnerne nævner Bodilsker Kirkebog Fru Kommandantinde Hoffmann, der vel har baaret den lille Magnus Jespersen til Daaben, da hun nævnes først i Kirkebogen. Det laa nær at bede den bornholmske Kommandant, Poul Magnus v. Hoffmanns Frue være Gudmoder, bl. a. fordi denne Dame, Ane Cathrine Jespersen, var Søster til Proprietær Jochum Jespersen. Og man tager vel næppe fejl, naar man gaar ud fra, at Magnus Jespersen har faaet sit Fornavn efter Kommandanten. I hvert Fald har jeg ikke ved at gennemse Slægtens Stamtavle fundet

¹) Utrykt Digt (af Magnus Jespersen?) med vedføjede Melodi af Magnus Jespersen.

Navnet Magnus hos nogen anden, efter hvem Barnet fra Store Kannikegaard kunde tænkes at være opkaldt.

Naar det lille Barn, der den 5. Juli 1833 blev døbt i Bodilsker Kirke, kom til at hedde Magnus, er det forøvrigt en Hæn-

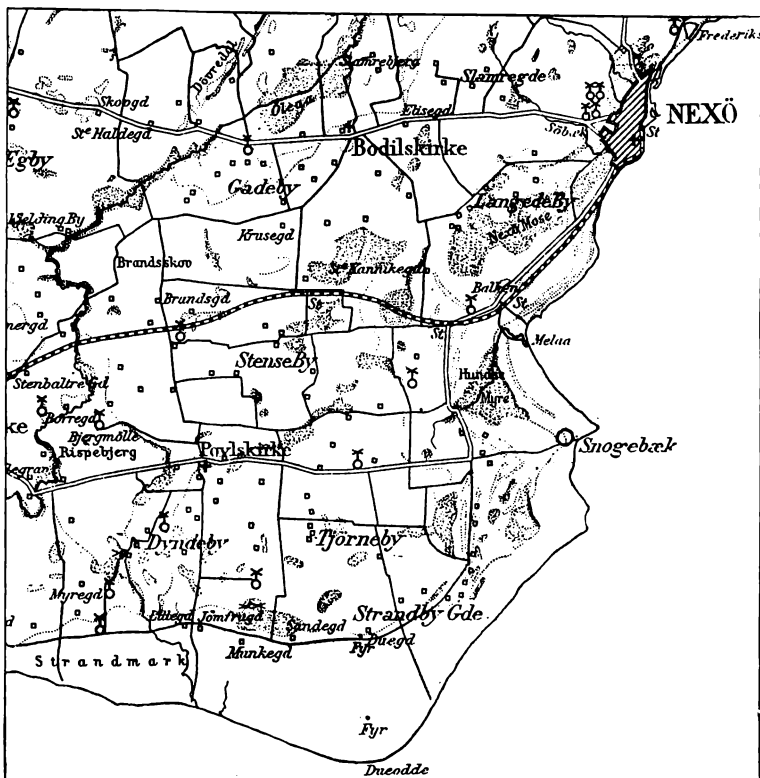

Fig. 6. Bornholms sydøstlige Hjørne, MAGNUS JESPERSENS Barndomsegn.

delse, som nogle maaske kunde faa Lyst til at udlægge symbolsk, idet nemlig den Magnus — Kommandanten — hvorefter Barnet synes at være opkaldt, er den første, der drev Granitbrydning paa Bornholm i større Stil¹⁾, og forøvrigt synes at have haft en vis Tilknytning til Naturvidenskaben, specielt Geologien, omend efter Tidens hele Aandsretning vel mest med praktiske Formaal

¹⁾ »Paa et Stykke Jord, som er bedækket med en umaadelig Mængde Stene, der for største Delen ere Brudstykker af Urbjerget, har han (o: Kommandant v. Hoffmann) ladet begynde et Steenhuggerie og forsendt mange Ladninger til-

for Øje. I hvert Fald hører vi, at Kommandanten »med ligesaa megen Nøiagtighed som Beredvillighed«¹⁾ har været Ørsted og Esmarch behjælpelig med Barometerundersøgelser af Bornholms Højdeforhold, og da Undersøgelseskommissionen havde skænket en Mineralsamling til Øen, skriver²⁾ Kommandanten³⁾ til Prof. Ørsted: »Mineralsamlingen har meget interesseret mig og mange andre . . .« Men der er forskellige Spørgsmaal, hvorpaa der ønskes Forklaring . . .

Fig. 7.

Kommandant POUL MAGNUS V. HOFFMANN (1778—1842) (Efter M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere. 1927).

Utænkeligt er det vel ikke, at Magnus Jespersen i sin Barn-dom (han var en halv Snes Aar, da Kommandanten døde) kan have faaet sig denne Mineralsamling forevist i Kommandantboligen, hvor den opbevaredes, og at maaske ogsaa paa anden Maade Forbindelsen med Hoffmann kan have bidraget til at lede Magnus Jespersens Tanker og Interesser i geologisk Retning.

En Kendsgerning er det i hvert Fald, at Kommandantens lille

hugne Steen til Kjøbenhavn«. (H. C. Ørsted og L. Esmarch: Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige, udført 1819. Kbh. 1820. S. 30). — »Hans Tanke var kun den at fremkalde en gavnlig og indbringende Udnyttelse af Bornholms Granit, og da dette var naaet, ved at en dygtig Stenhuggerstab var opøvet, og ved at flere mindre Stenhuggerier var oprettede ved Rønne, overlod han 1825 Købmand Jens Hansen Rønne . . . at føre Driften videre«. (M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere. Rønne, 1927. S. 241). — Cfr. Fr. Thaarup: Bornholms Amt og Christiansø. Kbh. 1839. S. 273 ff. — Panum: Beskrivelse over Bornholm. Slesvig, 1830. S. 104. — N. V. Ussing: Mineralproduktionen i Danmark ved Aaret 1900. Kbh. 1902. S. 7. (Danmarks geologiske Undersøgelse II. Række 12).

¹⁾ H. C. Ørsted og L. Esmarch: Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige . . . Kbh. 1820. S. 7.

²⁾ H. C. Ørsted: Bornholm. Dagbøger ført paa Reiserne i 1818 og 1819. Udgivet af Ad. Clément. Kbh. 1927. S. 21.

³⁾ Ved en Læsefejl(?) kaldes han her O. Hoffmann.

Navnebroder skulde komme langt dybere ind i Fjeldets Verden end — mærkeligt nok — de fleste Bornholmere¹⁾.

Foreløbig voksede imidlertid den lille Magnus Jespersen op i Kannikegaarden med dens dejlige Naturomgivelser. Som gammel Mand har Jespersen nedskrevet en Del Erindringer bl. a. om sit Barndomshjem og herigennem faar man et ret levende Indtryk af det Milieu, hvori han voksede op.

»Kannikegård . . . som mine forældre ejede, ligger ret idyllisk ved skov og vandløb, eng og dalstrøg og har en anselig, parklignende have, hvor ejendommens beboere hyppig færdedes sammen med besøgende fra fjærn og nær«²⁾. Haven var delt i flere Afdelinger, hvoriblandt der var et Aaparti med en Vandmølle. »Det hele var, efter min mening, en af de vakreste haver, jeg har set. Hvor var der dog fornøjeligt om foråret, når frugttræer og buske stod i blomst, og urterne vældede frem, medens Nattergalen (»Fjeldstavnen«)³⁾ slog sine triller nede ved åen, og stæren fløjtede omkap med skarer af kvidrende småfugle«. Endnu mange Aar efter, naar Mindet med en vis Vemod dvæler ved dette Sted, drager det ene glade, skønhedsfyldte Billede efter det andet igennem den gamle Mands Sind. Han husker Havens Midtergang med Guldregnsrækken — og der var »Østre Gang« langs nedenfor Bakken; ad den gik man hen til Aftenbænken, hvorfra man havde den smukkeste Udsigt over Engstrøget og Ellekrattet. Og der var Slaentorne-Skrænter, hvide af Blom-

¹⁾ »Selv den i Livets Dont indpassede Videnskab vandt kun faa Dyrkere blandt Bornholmerne. Deres Fødeøs særskabte Forhold i snart sagt Alt kaldte ellers lydt paa Landets Børn; men disse lod fremmede Videnskabsmænd sætte deres Virke ind paa at udforske Bornholms Geologi, Urte- og Dyrverden.« (M. K. Zahrtmann: Rønne Latinskole 1512—1912, i: Bornholmske Samlinger 1912, S. 53, hvor foruden Magnus Jespersen endnu et Par bornholmske Geologer nævnes). ²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer, S. 35 ff.

³⁾ Denne bornholmske Nattergalesang har skiftende Slægter fæstet Opmærksomheden ved. Regimentskirurgen Panum taler i 1830 om de kratbevoksede Bæk-Lejer »hvori mangfoldige Nattergale glæde vort Øre« (Panum: Bornholm. Slesvig 1830. S. 132.) — Studentsangerne hylder i 1866 (et lille Hefte, trykt i Kbh. 1866) Bornholm som »du fagre Ø, du Nattergalerede«, og Bornholmer-Lyrikeren Jørgen Vibe kan, naar han (1926, Turistforeningens Aarbog) vil skildre Bornholm, ikke undlade at give »Fjældstavnen«, der »hulker, naar Dagen tier«, en fremtrædende Plads. (Sml. iøvrigt: Axel Garboe: Bornholm og Nattergalen, i: Bornholms Avis, 2. Mai 1929). I nyere Tid er Nattergalenes Antal blevet stærkt indskrænket som Følge af Efterstræbelser fra det indførte Egerss Side.

sternes Sne, naar Forsommertiden var inde, og endelig var der det sagnombølgede »Graanakkestue«.

»Grånakkestue¹⁾ var forøvrigt ligesom navnet noget ret ejendommeligt — en skovlund med dam og åløb mellem bakke og dal, hvorigennem bugtede sig vejen, der førte til og forbi gården. Om aftenen kunde der være ret skummelt dernede, og vi børn færdedes kun halvt ængstelige derigennem, efter at mørket var faldet på — »Grånakkerne« havde jo Tilhold der.«

Med disse »Graanakker« — nogle af »Underjordsfolket« — har Drengens Fantasi sikkert tidligt beskæftiget sig, idet hans Forestillingsliv ikke har kunnet undgaa at faa Næring af de mange Sagn og Fortællinger om disse hemmelighedsfulde Væsener. Hele Bornholm var opfyldt af Fortællinger om Underjordsfolkets Færden. Mange mente at have set dem. Paa Rispebjerg, faa Kilometer fra Magnus Jespersens Barndomshjem, var der endnu i Aaret 1827²⁾, altsaa ved den Tid, da Magnus Jespersen blev født, nogle der mente at have set de Underjordiske gaa og »exercere«. Og meget andet fortaltes paa Bornholm³⁾ om de underjordiske, hvis Liv og Færden ogsaa afspejler sig i den klassiske danske Litteratur (Ingemann).

Den fantasifulde Dreng Magnus Jespersen har naturligvis ivrigt lyttet til saadanne Fortællinger. Senere, som Voksen, arbejdede hans Tanker, tildels i digteriske Forsøg med disse Væsener, hvis Oprindelse synes at pege tilbage til de fjerne Tider, da Hedenskab og Kristendom kæmpede med hinanden om Herredømmet paa Bornholm.⁴⁾

»Underjordsfolket« er traadt Beboerne af Kannikegaarden saa meget nærmere ind paa Livet, som der ved denne Gaard og i dens Have fandtes en Mængde Oldtidsbegravelser (»Brandpletter«, stensatte Grave, Fig. 8), der indeholdt Vaaben, Smykker mm. Disse Grave, Begravelsespladser fra den ældre Jernalder⁵⁾, blev af Folkefantasia sat i Forbindelse med de Underjordiske og

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. S. 38.

²⁾ J. S. N. Panum: Beskrivelse over Bornholm . . . Slesvig 1830. (Tillæg. S. 32).

³⁾ Sagnene om »Underjordsfolket« lever tildels endnu paa Bornholm, »den Dag i Dag påstår adskillige ældre Bornholmere at have set dem« (A. K. Kristiansen Tårup: Vor Klippe. Rønne 1903. S. 54).

⁴⁾ E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kbh. 1886. S. 63.

⁵⁾ E. Vedel: Den ældre Jernalders Begravelser paa Bornholm. i: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1872, (og andre Afhandlinger).

var omgivet af en overtroisk Frygt, endogsaa før man vidste, at det var Oldtidsgrave — vel sagtens som en Reminiscens fra Kristendommens første Tid paa Bornholm, »da Hedenskabets Gravpladser selvfølgelig maatte hjemfalde til Troldene«. ¹⁾

Forøvrigt skyldtes det Magnus Jespersens Fader, at Amtmand Vedel kom til at foretage sine interessante Udgravninger. Maleren Kristian Zahrtman fortæller herom, ²⁾ at Amtmanden en Dag omkring Aaret 1870 ³⁾ var i Besøg i Rønne hos Dr. Zahrtmann og der traf Proprietær Jochum Jespersen, »der nyligt havde solgt sin Gaard, Kannikegaard i Bodilsker . . . Vedel var ung og fyrig, klagede over, at Embedet gav ham for lidt at bestille. Han vilde gerne have noget ved Siden af f. Eks. Geologi, som han dog ikke havde Forkundskaber i ⁴⁾. Onkel gjorde opmærksom paa, at der i Kannikegaardshaven fandtes mange Pletter af sort, sodet Jord, der indeholdt Broncesager. — »Vil De paa Søndag tage med til Kannikegaard, Zahrtmann, for at undersøge, hvad det er?« spurgte Amtmand Vedel.

Den Sommer var Amtmanden og den unge Zahrtmann hver fjortende Dag paa Kannikegaard, og Begyndelsen til de store og interessante Udgravninger blev gjort. Traditionen undlader ikke at sætte disse Udgravningers heldige Udfald i Forbindelse med »Graanakkerne«. Det hed sig, at Amtmanden længe slet ingen Oldsager kunde finde — indtil en gammel Mand sagde til ham, at han skulde grave der, hvor det spøgede, nemlig i »Graanakkestue«. Det gjorde Amtmanden — »og fandt saa mange Oldsager, at et helt Skab paa oldnordisk Museum er fyldt med Sager derfra.« ⁵⁾

Hvad der fortæltes Magnus Jespersen i hans Barndom om »Graanakkerne« og om deres Færden i »Graanakkestue«, har naturligvis interesseret ham levende. Men kender man Dreng

¹⁾ E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kbh. 1886. S. 63.

²⁾ Kristian Zahrtmann. En Mindebog . . . Kbh. 1919. S. 118.

³⁾ Vedel var Amtmand paa Bornholm i Aarene 1866—71. Blandt sine bornholmske Venner nævner E. Vedel »Fysikus Zahrtmann og hans fortræffelige Kone«. (E. Vedel: Af mit Livs Historie. Kbh. 1906. S. 53). — Udgravningerne ved Kannikegaard fandt Sted 1869 og følgende Aar. (Vedel, anf. Skr. S. 56. Cfr. Vedel i: Aarb. f. nord. Oldkyndighed. 1870 og 1872.)

⁴⁾ Heri har Kr. Zahrtmann dog ikke Ret. Vedel fortæller selv (Selvbiogr. S. 8), hvordan han som ung var meget interesseret i Mineralogi, Kemi og lign.

⁵⁾ Chr. E. Jespersen (m. fl.): Stamtavle over den bornholmske Familie Jespersen. Kbh. 1909. S. 85.

- a. Broncebula med Guldprydelse.
- b. Sølvbula.
- c. Broncebula (laa under Beenmassen).
- d. Broncebula (laa ovenpaa Benene.)
- e. Jernnaal.
- f. Redekam af Been eller Hjortetak ?
- g. Jernbeslag.
- h. Redekam af Jern.
- i. Lille Leerkar.

Grundrids af Gravkisten Nr. 319 ved Kannikegaard.

Fig 8. Grav fra den ældre Jernalder i Terrænet ved Kannikegaard.
(Efter E. Vedel i: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1872).

ret, har Stedet ikke været mindre interessant paa Grund af Mølle-dammen og det rivende Fossefald, der om Foraaret i Snemeltningstiden kunde gaa igennem Dalen ved Graanakkestue. Magnus Jespersen dvæler herved i sine Erindringer¹⁾: »Om foråret, især ved tøbrud, kunde der stå en vældig vandstrøm fra mølledammen ned over dæmningen i Gránakkestue og hen gennem broåbningen og gøre baade broen og vejen usikker. Det var helt interessant at betragte det derved frembragte vandfald.« At Faren ikke var indbildt, viser en lille Episode, som Jespersen har optegnet¹⁾, og som tillige giver et lille Indblik i det daglige Liv paa Kannikegaard i disse Tider: »Onkel Herman²⁾ var en hyppig og velset gæst hos mine forældre på Kannikegård, om formiddagen til kaffe og om aftenen til en l'hombre sammen med pastor Meyn³⁾ og læge Sehested eller andre. Engang

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 37.

²⁾ o: Herman Bohn Jespersen (1819—1894), Ejer af St. Krusegaard i Bødsliker. — Den gemytlige Onkel, kalder M. J. ham.

³⁾ Carl August Meyn, født i København 1813. Fra 1839 Sognepræst i

ved et sådant formiddagsbesøg — mon ikke 1854 forår — hændte det, da han red over broen i Grånakkestue, at den styrtede sammen, og han kun med nød slap godt fra det.«

— Naar Magnus Jespersen i sin Alderdom tænker paa den Aand, der prægede Hjemmet, og som traadte ham i Møde i hans Barndom, bruger han derom Udtrykket »en vis jævnhed og landmands-ligefremhed«¹⁾, hvorved han — som en Ros — aabenbart mener noget ægte og sandt. En Del forskellige var Magnus Jespersens Forældre: Faderen den fremragende dygtige Landmand, der gik stærkt op i sit Landbrug, hvori han (som foran omtalt) var en af Øens Foregangsmænd — Moderen »en fint bygget, sirlig Fru«, der »satte Pris paa, at man vidste, at hun var af den Wichmannske Slægt, som var adlet Wichfeld,«²⁾ men som ogsaa vidste — uden at skaane sig selv — at sætte en Sag igennem, trods Hindringer — som dengang da hun var indbudt til en Ungdomsvenindes Bryllup i Rønne, men ikke kunde blive kørt derind, da det var midt i den travleste Gødningskørsels Tid, hvorefter Fruen fra Kannikegaard pakkede sin fine Kjøle ind og med den gik til Fods de stive fire Mil til Rønne³⁾).

Det var andre Tider og andre Forhold end nu. Men Smaa-træk som disse kaster alligevel et vist Lys over, af hvad Stof Magnus Jespersens Forældre var. »Baade hun og han fulgte livligt med i Omverdenen, havde megen og god Læsning, og skattedes højt af deres Omgivelser.«²⁾

Et Præg af den stærke Religiøsitet, der saa ofte mødes paa Bornholm, og som ogsaa præger Magnus Jespersens Liv, især i hans senere Aar fandtes ikke. »Hin tid var ikke særlig gunstig for religiøs vækkelse.«¹⁾ Men Gudsfor nægtelse og forargeligt Levned eller Tale mødte heller ikke Barnet, der voksede op i Kannikegaardens Verden. Arbejdsomhed og Dygtighed gik Haand i Haand med jævne, rene Glæder, der bidrog deres til at tegne Erindringsbilledet af Barndomshjemmet saa lyst for

Nexo, Kannikegaardens Købstad. Død 1870 (Sofus Elvius: Danmark Præstehistorie 1809—1884). — Johan Rantzau Sehestedt, f. i Rønne 1817. Praktiserede i 1850'erne og 60'erne forskellige Steder paa Bornholm. (K. Carøe: Den danske Lægestand. Supplementsbind til 7. Udg. Kbh. 1904. S. 102).

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 45.

²⁾ Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 3. Mai 1928.

Magnus Jespersen. Selvom det vel her som andre Steder er gaaet saaledes, at Børnene i deres lykkelige Lilleverden ikke mærker ret meget af det, de Voksne har at kæmpe med, men mest bevarer Mindet om Solskins-Stunderne, saa hører dog ogsaa disse lyse Minder, hvorom Magnus Jespersen fortæller, med til hans Barndoms og første Ungdoms Tid.

Som nu f. Eks. Sommeraftenerne . . . Dagens Arbejde er endt, og man har begivet sig ned i Haven. Ved »Aftenbænken«, hvor der er den smukke Udsigt over Landskabet, samledes »gamle og unge mangan kvæld efter solnedgang, mens dernede fra mølleåens krat og træer klang toner fra alle de små aftensangere. Og når så piben var udrøget, gik turen tilbage måske op langs slåentorneskrænter og hasselhækken ind i den hyggelige stue, hvor en fornøjelig sang eller lille svingom efter fortepianoet, betjent af moder eller søster Catinka¹⁾ endte den landlige sommeraften . . .«²⁾.

Forholdene indbød til det herligste Dreng-Friluftsliv. Man fejler næppe, naar man mærker en Genklang af den naturinteresserede Drengs Oplevelser i det, den gamle Magnus Jespersen fortæller³⁾ om f. Eks. Skovene omkring hans Barndomshjem, hvor kan lærte Træernes Navne at kende: »Ask og eg med den stærke underskov af hassel og hvidtjørn, isprængt med vild abild, kirsebær, røn, roser, brombær o. s. v., ret en have for »fjeldstavnen« og andre småfugle. Bøgen (*fagus silvatica*) fattes ganske, men er plantet i haven . . .«

»Råger byggede bunkevis i de højeste træer, Skovduen, »skudan«, lidt lavere, Skaden i tornebuske, og masser af småfugle i det tætte krat⁴⁾. Guldsmedde raslede omkring langs vandene, hvor myggenes også holdt til, og sommerfugle sværmede om over plænerne. Fluerne var en sand plage, men en glæde for de talrige landsvaler og spurve.« Der var nok at se paa og anstille sine Iagttagelser over — meget at lære og stærke Skønhedsindtryk at hente. Den, der selv kender til det vekslende, bornholmske

¹⁾ Bodil Barbara Cathinca Jespersen, f. 1831 paa Kannikegaard. Død 1892. Gift med Kaptajn, Byfoged og Byskriver i Svanike P. L. Chr. Uldall, (død 1877), Magnus Jespersens ældste Søster.

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 37. ³⁾ Anf. Skr. S. 52.

⁴⁾ Ved Nørremosegaard i Sydbyn fandt P. Andresen i Løbet af godt 3 Timer 86 beboede Fuglereder paa et Areal af 5 Tønder Land, Have, Kratskov og Gaardplads. (P. Andresen: Dansk Natur. 1928. S. 47).

Landskabs Skønhed i Forsommerens Tid, forstaar ogsaa Magnus Jespersen, naar han¹⁾ endnu i sin høje Alderdom glæder sig ved Mindet om Lehngårds-Engen i Nærheden af Gudhjem, »en eng der særlig har tiltalt mig ved sin forårsskønhed . . . Sidst i Maj, først i Juni, når hvidbøgen på Lehnsklint²⁾ er udsprungen, så er partiet nok værd at se«.

Og saa var der Havet, kun faa Kilometer fjærnet fra Kannekegaard. Ofte gik Turen ned til Stranden ved Balke, »hvor³⁾ der var den mest fortrinlige sandbund og udmærket at bade nær Mælåens (Mællåens) udløb, en strand og sand, der endog overgår Esbjergs. Som dreng var jeg i Sommerferien dernede næsten hver dag, ja endog to gange om dagen, sammen med kammerater fra latinskolen i Rønne . . . og der lærte jeg at svømme«. — »Engang drev vi drenge det ogsaa til at udgrave Mælåen, og fange en del store ål — det var rigtigt sjov! Ofte har jeg ogsaa gået på jagt dernede efter ænder og strandfugle og fisket i den store mose Hundsemyre«.

Denne Barneverdens Dejlighed kaster Lys langt fremover Magnus Jespersens Livsvej. Da han som gammel Mand fejrede sit Guldbryllup, mindedes Sønnen, Kredslæge E. Bohn-Jespersen disse lykkelige Tider i en lille Sang:

Der, hvor Østersøens muntre Bølger
skyllende op mod »Balkes« brede Strand,
under Kyst, hvor Klitter Stranden følger,
var dit Barne-Drømmes Fædreland.
Mellem Bøg og Birk, hvor Bækkens trange
Rende gennem Dalens Sænkning drog,
hvor en »Fjældstavn« sine muntre Sange
som Musik til Vuggens Gænge slog.

Og fra denne Barneverden dukker enkelte Skikkelser op i den gamle Magnus Jespersens Erindring — nogle næsten udviskede; kun et enkelt Træk har haget sig fast i Barnets Erindring — andre mere tydelige. Der var Havemanden, Niels Jensen, »der ved høstgilderne dansede »Reel« med en flothed, man ikke skulde vente af en så aldrende mand«⁴⁾ og der var

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 53.

²⁾ »Klint« kaldes paa Bornholm ikke alene Skrænterne ud imod Havet, men ogsaa Skrænter inde i Landet.

³⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 39 ff.

⁴⁾ Anf. Skr. S. 41. — »Noget anløbet af Spiritus«, skriver Magnus Jespersen om Havemanden andetsteds (Bornholms Avis' Julenummer 1913).

dennes Datter, Marie, »et rigtigt arbejdsmenneske, uundværlig i høsten«¹⁾. Der var den gamle Kone fra Balke — »hende med det smilende ansigt og hasselnødder til julen«¹⁾. Hun har med sine beskedne Hasselnødder, der foræredes Barnet med et glad og kærligt Sind, præget sig uudsletteligt i dets Erindring. Og endelig var der den gamle Kvinde, Inger, der boede som Eneboer ude ved Stranden ved Balke. Hende selv faar man intet Billede af igjennem Magnus Jespersens Erindringer, men hendes Hus skildres¹⁾ i dets Fattigdom og Ejendommelighed, saadan som det har tiltrukket sig Drengens Opmærksomhed. Det var bygget af Sandsten og Ler og laa »lige ved broen over Mælåen og nær mosen. Skævt og vindt og lavt stod det der, omgivet af sand ved sandmarkens grænse og udsat for vejr og vind, men ind gennem det lille sydvendte vindue kunde solen skinne varmt og lunt. Ensomt ved vintertid og grueligt i sygdom«.

Herude var der ogsaa Jordbundsforhold, der maatte tiltrække sig Opmærksomheden — saaledes som det forøvrigt er Tilfældet overalt paa Bornholm. »Nordsiden²⁾ af bugten dannedes af den gamle gråbrune sandsten³⁾, og den blev hist og her brudt til bygningssten — gærder og fodmur. Lange gærder af den slags sten ses i og ved Nexø i stor udstrækning, og fodmure af den kan ses på Kannikegård og mange andre steder«. — Ogsaa paa selve Gaardens Grund var der interessante Ting at iagttage for den opvakte Dreng med den spirende Naturforskertrang i sig. Da der saaledes ved Aar 1840 skulde graves en dyb Brønd til Kannikegaardens Brændevinsbrænderi⁴⁾, har den 7-aarige Magnus Jespersen været interesseret Tilskuer, og han kan endnu i sin høje Alderdom tydeligt huske det Indtryk, det gjorde paa ham at se Vandet risle frem i Udgravningens Bund⁵⁾.

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 41.

²⁾ Anf Skr. S. 40. ³⁾ ∴: »Nexø«-Sandstenen.

⁴⁾ Da Jochum Jespersen i 1825 købte Kannikegaarden, var af dens 136 Hektar kun 16 godet. »For at fremme sin Avl fik Kammerraad Jespersen 1837 kgl. Tilladelse til at brænde Brændevin af Kartofler til Salg i Ankervis; med Masken fra Brændingen fodrede han Svin, med Svinegødningen frugtbargjorde han de vanrøgtede Jorder. Denne Omvej maatte gaaes paa en Tid, da man kun havde Staldgødning«. (Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 17. April 1928). — Om den paa dette Tidspunkt meget udbredte Brændevinsdrikken paa Bornholm (som andre Steder), se J. S. N. Panum : Beskrivelse over Bornholm. Slesvig 1830. (Tillæg S. 12 ff.).

⁵⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 48.

Disse og lignende Iagttagelser behøvede naturligvis ikke at lede Drengets Interesse i Retning af Geologi. Ikke desto mindre er det forstaaeligt, at Bornholms Jordbund, der paa et saa begrænset Areal frembyder saa interessante og afvekslende Fænomener, som ikke kan undgaa at tiltrække sig Opmærksomheden, tidligt har fanget Magnus Jespersens Interesse. Og vi ved da ogsaa fra ham selv, at dette var Tilfældet. »Født og opdraget paa Bornholm«, skriver han saaledes i den Ansøgning om Rejsestipendium, som han i 1856 indgav¹⁾ »blev min Opmærksomhed tidlig hændret til denne Øs fortrinlige Rigdomme paa Granittens Decompositionsprodukt — Leer«.

Men foreløbig levede Magnus Jespersen sit Barneliv i den dejlige Natur og paa den store Landejendom, indtil han blev sendt i Skole i Rønne.

»Og det var i året attenhundrede og syv — nej, i 44, ⁸⁰/₉, at jeg kom ind i Rønne latinske skole«²⁾. Saaledes begynder Magnus Jespersen spøgende Omtalen af sin Skoletid, der — i hvert Fald i Begyndelsen sikkert har været trang nok for ham, navnlig da han det første Aar led »ganske urimelig af hjemve og af længsel efter vor trofaste hund. Endnu holder jeg meget af hunde og mange andre dyr«, føjer den gamle Magnus Jespersen til, »de kunne være så trofaste og tillidsfulde, så taknemlige for hver velvilje, der vises dem«³⁾.

Selve Skolelivet var iøvrigt paa flere Maader lidet tiltalende, og i hvert Fald har det været en voldsom Overgang for Magnus Jespersen at skulle igennem.

»Skolebygningerne«⁴⁾, der lå på deres nuværende plads, var yderst tarvelige; rektorboligen — hvor nu den lange klassebygning ligger — endog elendig, skæv og vind; men den blev ogsaa kort efter rektor Bohrs afsked⁵⁾ nedrevet og erstattet i

¹⁾ Magnus Jespersens Ansøgning blev indgivet enslydende til Det Reiersenske Fond, Det Classenske Fideicommiss og Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. ²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 71 I.

³⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer S. 43.

⁴⁾ Anf. Skr. S. 71 II. — Om Rønne Latinske se iøvrigt M. K. Zahrtmann: Rønne Latinske 1512—1912 i: Bornholmske Samlinger VII 1912.

⁵⁾ Peter Georg Bohr, født i Helsingør 1776, cand. theol. (1803), var Rektor i Rønne fra 1818—1844. Død i Rønne 1847 (M. K. Zahrtmann: Rønne Latinske 1512—1912. (Bornholmske Samlinger VII (1912) S. 93 ff.).

1846 af en god, rummelig ca. 70 alen lang bygning, en tid rektor-bolig, nu klassebygning«.

Omtrent ved den Tid, da Magnus Jespersen kom ind i Rønne Latinskole, havde H. K. Whitte¹⁾ afløst Bohr som Rektor. »Det gamle pryglesystem under Bohr blev dermed afløst af et humanere system«²⁾. Der gik svære Frasagn om de Skoleoptøjer, der havde fundet Sted i Rektor Bohrs Tid, trods alle Pryglene eller maaske netop som en Reaktion imod disse. Der blev »udført spilopper efter en flot målestok: En levende hane blev således engang sat ind i kakkellovnen og gav sig til at gale i timen; eller en aften blev alle lysene slukket, og nogen lagde sig på tvers i forstuen, så læreren ved bortgangen faldt og stor ståhøj lavedes; eller vand blev heldt på loftet (brædder) over kathedret, og drip, drip, gik det ned over læreren«³⁾. De bornholmske Latinskole drenge var altsaa ikke mere opfindsomme end andre Skole drenge i de Tider! Men nu under den nye Rektors Ledelse af Skolen skulde det til at blive bedre. Dog var det ikke saa lige til at faa Bugt med al den gamle Uorden paa een Gang. Ogsaa i Magnus Jespersens Skoletid gik det undertiden lidt vel livligt til: »Sædvanlig var det den skikkelige adjunkt Sommer³⁾, disse kåde streger gik ud over, og selv efter rektor Bohrs tid vedblev han at være genstand for drengenes drillerier og uartigheder, især i geografitimerne, når han hobede os op foran landkortet«⁴⁾, hvor Spilopmagerne havde let ved at drive deres kaade Spil bag Elevernes Ryg.

»Undervisningen i naturfagene var i hine tider rent ud tarvelig. Bramsens og Dreiers⁵⁾ bog, der blev brugt ved

¹⁾ Hans Kofod Whitte, født i Korsør 1810, cand. philologiæ (1838) var fra 1844—57 Rektor i Rønne. (M. K. Zahrtmann: Bornh. Saml. VII 97).

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. S. 71 I.

³⁾ Mogens Sommer, født i Nexø 1791. Var fra 1818—46 Adjunkt i Rønne (Hundrup: Lærerstanden ved de lærde Skoler i Nakskov, Nysted og Rønne. Skoleprogram. Roskilde 1866. S. 57).

⁴⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 71 I. — Om de Rønne Latinskole drenge's Spiloper i dette Tidsrum kan ogsaa læses: Karl M. Kofod: Den bornholmske Vækkelsespræst P. C. Trandberg. Kbh. 1925. S. 32 ff. Trandberg kom i Rønne Latinskole 1846.

⁵⁾ Her sigtes sikkert til P. Bramsen & S. Drejer: Kortfattet Lærebog i Zoologie og Botanik til Brug for Skoler. Kbh. 1841. Sml. iøvrigt C. Christensen: Den danske Botaniks Historie I. Kbh. 1924—26. S. 289.

undervisningen var ingenlunde heldig, og læreren næppe bedre, hvilket dog ikke kunde lægges ham til last. Der var i hin tid endnu ikke uddannet kræfter til undervisning i naturfagene«. »Engang — vistnok i vinteren 44—45 — blev en levende Struntjæger (måge) sat ind paa et af skolebordene, og alle, både rektor, lærere og disciple samlede for at beundre den store fugl; men det faldt ingenlunde i dens smag; den for løs på os med arrige hug og slag; imidlertid var det en praktisk måde, at adj. Westh her brugte til at lære os dyret at kende . . .«¹⁾

Rønne var dengang (i Fyrrerne) en By paa kun 4—5000 Indbyggere. Den »bestod for det meste kun af Enetages Bindingsværks Huse, havde Voldgrave og Damme og daarligt brolagte Gader samt Byled ved Udkørslerne. Paa Højderne tæt udenfor Byen stod Vejrmøllerne . . . og indenfor gik Vægterne om Natten og sang deres monotone Timevers«²⁾; Saaledes var de ydre Rammer om Magnus Jespersens Skoletid. I denne lille, gammeldags By har han boltret sig med Kammeraterne, der undertiden fik Lov til at komme med hjem til Kannekegaarden i Ferierne. Med Fritiden var det iøvrigt i Begyndelsen kun saa som saa, idet Skoletimerne efter Datidens Skik var fordelt baade paa Formiddag og Eftermiddag, saa at Børnene først kom fra Skole Kl. 5 eller 6 om Eftermiddagen. Senere blev dog »samlet Skoletid« indført til lige stor Glæde for Lærere og Elever.

Enkelte spredte Træk fra denne Skoletid er opbevaret i Magnus Jespersens utrykte Erindringer. Man aner det sprudlende Drengelumør bag det spøgende Tilnavn, man gav Skild-

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 71 IV. — Hans Pedersen Westh var født paa Bornholm 1796. Fra 1821—46 adjunkt i Rønne. (Hundrup: Lærerstanden ved de lærde Skoler i Nakskov, Nysted og Rønne. — Skoleprogram, Roskilde, 1866. S. 58).

²⁾ Karl M. Kofod: Den bornholmske Vækkelsespræst P. C. Trandberg. Kbh. 1925. S. 30.

³⁾ Det er ganske karakteristisk at lægge Mærke til, hvordan denne Reform i Begyndelsen voldte mange af Skolens Mænd en Del Bekymring, saaledes som det afspejler sig bl. a. i en Diskussion imellem Rektor H. H. Blache (Aarhus Kathedralskole) og Rektor K. C. Nielsen (Aarhus videnskabelige Realskole) i disse Skolers Programmer 1843. Nogle københavnske Skoler havde efter fransk Mønster indført samlet Skoletid, saaledes bl. a. i 1838 det v. Westen'ske Institut. Rektor Blache nærer store Betænkeligheder derved, idet han befrygter, at Eleverne vil misbruge den altfor rigelige Fritid.

vagten foran »Hovedvagten«¹⁾: »Fløddesjægg« (Flødeskæg). Heller ikke er det vanskeligt at forestille sig Drengen Magnus Jespersens Færden ved Havnen, alle Søkøbstadrenge's Fryd, hvor der var saa meget at se, og hvor Drengefantasiens rigtig kunde blive sat i Bevægelse. I Rønne Havn laa dengang Skibe, der nok kunde virke dragende paa en Drengesjæl. Et af dem var »efter sigende et tidligere sørøverskib fra Middelhavet«, langstrakt og skarpt i Boven²⁾. Hvad kunde en Dreng ønske mere! Desuden var der de store Skibe, der brugtes til Robbefangsten (Sæl-hundejagten) i det nordlige Ishav²⁾. »Denne var gennem adskillige år vistnok meget indbringende. Blandt de hertil anvendte skibe, der jo hørte til de større og solide, kan nævnes Johnsons — (»rige Konsul Johnson« kaldes han et andet sted) — Brig »Cecilie«, en høj, bred og kort skude af den gamle type; den lå om efterår og vintertid fortojet opad havnens søndre bolværk og betragtedes af os drenge som et vidunder af et fartøj«³⁾.

Naar Foraaret kom, stak Robbefangerne i Søen, »ledsaget af mange ønsker om rig fangst«³⁾.

Mangen en Drengs Tanker og Drømme har vel fulgt de gamle Sælfangerskuder paa Vej, naar de i de lange Foraarsdage stæv-nede ud over det blaa Hav.

— Men Drengearene havde ogsaa andre Glæder til Magnus Jespersen.

»Juleferien var en herlig tid, naar vi — broder Christian⁴⁾ og jeg kom hjem fra latinskolen i Rønne ... Først juleaften i hjemmet, og så juledag hele familien samlet hos gamle bedste-moder Jespersen i Rønne⁵⁾. Vel en halvhundrede mennesker,

1) »Hovedvagten var en ejendommelig, lav, enetages bygning, opført af røde, store mursten fra Hammershus ... En skildvagt fandtes altid her ligesom udenfor Kommandant Hoffmanns gård i Grønnegade og ude ved Kastellet sonderude« (Magnus Jespersens (utrykte Memoirer. (1905). S. 71¹⁰⁾.

2) Om denne indbringende Rovdrift sml. M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere (1927) S. 199 ff.

3) Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 71¹⁰⁾.

4) Christian Jesper Jacob Peder Jespersen, f. 1837 paa Kannikegaard. Han blev Forstkandidat 1866 og gennemførte som Statens Tilsynsførende med de private Skove paa Bornholm den af hans Farfader paabegyndte Skovplantning paa de bornholmske Sandflugtstrækninger. Død 1901 (Stamtavle over den bornholmske Familie Jespersen. Kbh. 1909. S. 55. — M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere (1927) S. 265).

5) Ogsaa Maleren Kristian Zahrtmann mindedes med stor Glæde disse

Fig. 9. Rønne Skibsflaade i Vinterleje. Midten af forrige Aarhundrede. Efter Fotografi.
(M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere 1927).

unge og gamle, samlede ved to middagsborde, der bugnede under vægten af en rig opdækning, og onkler og tanter med den yngre generation i glad stemning hyldede gamle Bedstemoder, der præsiderede for enden af det lange bord, hvor, blandt andre, tykke Hoffmann¹⁾. Så om aftenen det mægtige juletræ med en gave til hver enkelt (af børnebørnene?) og endelig en svingom til henimod midnat, da tre gæstekamre stod rede til at optage nogle af familien, medens andre søgte hen til slægt i byen . . . og enkelte kørte hjem til deres gårde . . . eller som Zahrtmanns til deres hjem i Rønne. Andenjuledag var der en mindre samling, og tredie juledag gik turen hjem, for vort vedkommende til Kannikegård. — Resten af ferien gik fornøjelig med skøjteløben på mølledammen, køren ned ad bakke på kælke, farten omkring med »islænderen«, fiskeri og jagt, indtil den tunge dag oprandt, da man atter skulde ud fra hjemmet og tage fat i skolen«²⁾.

Ved disse Julefester mødte Magnus Jespersen det Slægts-Sammenhold, ved hvilket saavel han som Fætteren Kristian Zahrtmann gentagne Gange dvæler med Glæde og Taknemmelighed i deres i den høje Alderdom nedskrevne Erindringer. Det samlende Midtpunkt ved disse Sammenkomster var »Bedstemoder Jespersen«, som baade havde Sindelag og økonomisk Evne til at paatage sig disse Familiehøjtider. Lige til sin Død, den 21. Juli 1864, forstod hun at forene sine Børn og deres store Slægt til fælles Festdage i den gamle Bohnske Gaard³⁾. Mange var de, der var den gamle Dame Tak skyldig for de glade Timer, de havde tilbragt i hendes gæstfri Hjem, den lange, røde Egetræs-Bindingsværks Bygning med den rigelige Plads, de altid parate Gæsteværelser og den frodige Have⁴⁾ — alt dette der ogsaa i Maleren Zahrtmanns Liv har spillet en Rolle, ligesom i Magnus Jespersens, og som derfor nok fortjener at mindes.

Det var ikke blot i Julen, at »Bedstemoder Jespersen« sam-

Jule-Sammenkomster hos »Bedstemoder Jespersen«. (Kristian Zahrtmann, En Mindebog. Kbh. 1919. S. 618).

¹⁾ ∴ Kommandanten Magnus v. Hoffmann i Rønne. Magnus Jespersen tilføjer i en Note: »Stakkels mand, han fik et tungt endeligt — tre lange år lå han fængslet til sygelejet, truffen af et slagtilfælde, apoplexi . . . (M. Jespersens (utrykte) Memoirer S. 42).

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 40 ff.

³⁾ Kristian Zahrtmann, En Mindebog. Kbh. 1919. S. 614.

⁴⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 71⁷.

lede Familien. Hendes Fødselsdag, den 26. April, havde en lignende samlende Evne. Og endelig var der den aarlige Familiefest i Almindingen om Forsommeren. »Den var næsten endnu fornøjeligere end julefesten. Der, i den dejlige, friske skov, at mødes med fætre og kusiner, tanter og onkler, gamle bedstemoder rask og frisk, var snart toppunktet af glad tilværelse. At færdes omkring til alle de smukke steder: Gamle-Borg, Ekkodalen, Lilleborg, Pyggekøllekær, Rokkestenen o. m., altid i muntert og velvilligt selskab, det var i sandhed en nydelse«¹⁾. — »Op og ned ad klipper og bakker, gennem tykt og tyndt«¹⁾ gik Legen hele den lyse Sommerdag til Ende.

Saaledes vekslede Hverdag og Fest i Drengen Magnus Jespersens Tilværelse, medens han gik i Rønne Latinskole. I Efteraaret 1849 var hans Skolegang forbi. Den 16-aarige Knøs stod overfor et nyt og betydningsfuldt Afsnit af sit Liv. Maaske var det i Følelsen af dette, at Magnus Jespersen paa dette Tidspunkt begyndte at gøre stadige Dagbogsoptegnelser eller i hvert Fald jævnlige Kalendernotitser²⁾. Foruden meteorologiske Optegnelser, der forøvrigt lige til Magnus Jespersens høje Alderdom Aar ud og Aar ind indførtes af ham i hans Almanakker, og forskellige andre Notitser, indeholder allerede de ældste Aargange Optegnelser ikke sjældent et og andet, der giver et Indtryk af den unge Bornholmers Interesse for Naturen og Studiet af denne, f. Ex. Plantebeskrivelser, maaske, (som 18. Aug. 1849) ledsaget af en hastig nedkradset Illustration.

Paa sin 16-aarige Fødselsdag fik Skolediscipel Magnus Jespersen i Rønne fra sine Forældre et lille Brev, der er som en Afsked med Barneaarene og et kærligt Ord med paa Vejen ind i det nye. Brevet, der med Magnus Jespersens Haand er dateret den 20. Maj 1849, lyder saaledes:

Min kiære Søn!

I Dag for 16 Aar siden var din Fader den første, der hils[t]e paa og modtog dig i denne Verden, den Gang satte du mig i Angest og Bekymring; thi Jordemoderen var ikke ariveret og jeg ikke

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 43 ff.

²⁾ Fra Mai 1849 til 1914 foreligger der en ubrudt Række af Kalendere med Notitser, der i al deres Knaphed afspejler, hvad der optog og interesserede Magnus Jespersen.

bevandret i slige Forretninger, men lad det være din Beroligelse, at det har været den eneste Gang i de forløbne 16 Aar, at du har forvoldt mig Bekymring, og jeg haaber, at forsaavidt det staar til dig det ogsaa vil blive den eneste Gang, hidtil har du ved din Flid og gode Opførsel været dine Forældres Stolthed og Glæde, derfor, som et Bevis paa min Tilfredshed med din Vandel, skienkes dig dette Tegnebestik paa din Geburtsdag. Det har været din Faders Eiendom siden hans 10de Aar, uden at han har havt nogen Nytte af det, thi det Tegnetalent man troede dengang at spore hos mig, og hvorfor jeg fik det af min Fader, udviklede sig ikke eller var ikke tilstede, imidlertid er jeg glad ved at have eiet dette Bestik, da jeg saaledes har været istand til at overantvorde det i bedre Hænder, hvor det vil, som jeg haaber, ikke alene være velkommen men ogsaa blive til Nytte. Farveladen behøver du maaske ikke nu, da der i Bestikket er 12 Farvekoppe, hvori Farven rigtignok er mange Aar gammel, men hvis den ikke duer, kan du vel naar du selv kommer til Kiøbenhavn faae den fornyet.

Hvis jeg ikke til Fredagmidag er i Rønne saa skal min Vogn Fredagaften vente paa Eder i Aakierkeby, hos Kiøbmand Balle.

De kiærligste Hilsner fra din Moder, Søsken og fra din hengivne Fader

J. JESPERSEN.

Hertil har Magnus Jespersens Moder føjet et Par Linier:

Ogsaa en kjærlig Lykønskning fra din Moder, bedste Magnus! — Du ønsker dig en god Pennekniv, veed jeg; vil du selv kjøbe den for medfølgende Penge.

Tak for dit Brev!

Nu lev vel indtil vi sees i Pintsen.

Man kan her ikke lade være med at fæste sin Opmærksomhed ved Omtalen af det Tegnetalent, der i ikke ringe Grad var tilstede hos Magnus Jespersen, og som altsaa ogsaa har kunnet spores hos andre i hans nærmeste Slægt. Man faar en Fornemmelse af, at der i Slægten har været visse arvelige Anlæg tilstede, som under særlige Omstændigheder har gjort det muligt for Slægten at frembringe den virkelige, bildende Kunstner, Kristian Zahrtmann.

III

UNGDOMS- OG STUDIEAAR

»Natures Bud, det vise, kun du lyder,
naar Fremtids Haab dig vinker her paa Jord«¹⁾.

Det var ingen ganske lille Sviptur at rejse fra Bornholm til København paa den Tid, da den unge Magnus Jespersen skulde ombytte Skolestuen i Rønne med den polytekniske Læreanstalt i København. Mangt og meget maalttes dengang med en anden Maalestok end nu. En Rejse til København kunde vare »måske 5—6 Dage. Amerika lå meget langt borte, og Ostindien nåede man kun med Ostindiefarere, men så tjentes der også »store« Penge (så gjorde Kaptajn Koefoed, hvis enke — en nær slægtning af bedstemoder Jespersen i Rønne — efterlod sig over en million rigsdaler . . .²⁾). Til Gengæld kunde en saadan Rejse med Sejlskib fra Rønne til København være en stor Oplevelse. Magnus Jespersen dvæler i sine Erindringer med Glæde ved disse Rejser, der prægedes af en trohjertet »Familiefølelse« imellem Passagererne. En Betingelse maatte det naturligvis være, at Vejret var godt og Aarstiden egnet til Lystrejse. Men saa kunde det ogsaa gaa gemytligt til om Bord. Som Barn foretog Magnus Jespersen en saadan Rejse og fortæller derom³⁾: »Rejsen fra Rønne til København blev gjort med skipper Boss' jagt, en af de fire famøse paketter, der i de tider besørgede posten en gang ugentlig mellem Rønne og København . . .⁴⁾ Om bord på Jagten er tiden vistnok gået meget gemytlig. En del af lastrummet var indrettet for nogle af passagererne, thi agterkahytten kunde umulig tage dem alle. Madkurvene har sikkert været vel fyldte, og kaffeserveringen — kogt kaffe udaf en stor tekedel — fra »Nathuset« agter ude, besørget af en sodet kokke-

¹⁾ Magnus Jespersen i et utrykt Digt, dateret: Schwensby d. 9. Aug. 61.

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 69.

³⁾ Anf. Skr. S. 49 ff. Cfr. Magnus Jespersen i Bornholms Avis, Julenummer 1913.

⁴⁾ Fr. Olsen: Postvæsenet i Danmark under Frederik VI og Christian VIII (1808—1848). Kbh. 1908. S. 89 ff.

dreng fra »Lukaret« forude, er utvivlsomt foregået under skæmt¹⁾ og latter — for så vidt søsygen ikke lagde hindringer ivejen, men bornholmere pleje at være temmelig søstærke — ligesom hele tilværelsen ombord sagtens er gået langt gemytligere end en dampskibstur nutildags. To, tre dage til en sådan rejse var den rene løjer, sejladsen op ad sundet mellem de mange sejlere en sand nydelse, og når så ankeret faldt på Københavns indred, var man yderst fornøjet med at være kommen så hurtig og godt over og næsten nedtrykt over nu at måtte skilles fra det gode rejseselskab og den flinke skipper«.

Da Magnus Jespersen i 1849 rejste til København for sin videre Uddannelses Skyld, var Aarstiden ikke egnet til Lystsejlad. Det var ud paa Efteraaret, og Storme kunde naarsomhelst ventes. Den 8. Oktober noterer Jespersen i sin Dagbog: »Reist fra Rønne Kl. 7 med stille Veir og temmelig klar Himmel; men efterhaanden mere Vind; ved Middag 3 Miil fra Bornholm; Kl. 4 løb vi 4 à 5 Miil i Vagten og Kl. 7^{1/2} 6 Miil; efter Midnat krydsede vi udenfor Falsterbo for ej at komme for tidligt og Kl. 7 Morg. kom vi paa Kjøbenhavns Red i Storm og Regn«. Altsaa en hurtig men næppe helt behagelig Rejse! — Som Rejseledsager havde den unge Jespersen en jævnaldrende Ven, Rasmus Muncck fra Nexø, »et stiltfærdigt og godmodigt menneske«²⁾, som senere tog Landmaalereksamen og endte som Ejer af Brændesgaard i Ibsker Sogn. Det første Læseaar i København boede disse to unge Mennesker sammen, og ret megen Tid til at længes hjem har den unge Bornholmer, Magnus Jespersen, næppe haft; dertil skulde han igennem altfor meget Arbejde i Løbet af forholdsvis kort Tid — og tilmed et Arbejde, som i høj Grad havde hans Interesse, efterhaanden som han arbejdede sig ind i Studiet. Men naar Skipper Exsten fra Nexø kom med Æbler, Smør og lign. hjemme fra Gaarden³⁾, er der nok alligevel vældet mange længselsfulde Tanker og Minder op i hans unge følsomme Sind.

¹⁾ Er det mon en Efterklang af Skæmten paa disse Sørejser, naar Magnus Jespersen senere, i sin første lille Bog (Nutid og Phantasiens nære Fremtid. Rønne 1861. S. 21) kommer med en lille Anekdote om, hvordan »det gik Skibsdrengen med Theekjedelen, der gik overbord; han vidste, hvor den var — paa Havets Bund — men han kunde ikke naae den; saa med Aluminium; vi vide, hvor det er, men vi kunne ikke ret naae det«.

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 71 I.

³⁾ Anf. Skr. S. 70.

Fig. 10. Kobenhavns Toldbod 1851. Efter Maleri af Emanuel Larsen. (Weber: Fra Hjulskibenes Dage. 1919).

Allerede samme Efteraar som Magnus Jespersen kom til København, bestod han Præliminæreksamen og »Forberedelseksamen for Polyteknikere«. Af Beviset for at have bestaaet den sidstnævnte Eksamen, dateret den 2. November 1849, fremgaar det, at Magnus Jespersen klarede sig bedst i Arithmetik og Geometri (»Udmærket godt«), medens han for »Udarbejdelse i Modersmaalet« kun fik »Maadelig«. Man forbavses noget over dette sidste, naar man erindrer, hvor let og gerne Magnus Jespersen hele Livet igennem førte Pennen, og hvor levende hans Stil var.

Den unge Jespersen tog nu fat paa Studierne ved den polytekniske Lærestanstalt. Denne havde begyndt sin Virksomhed i 1829¹⁾ i de Bygninger, som udgør en Del af det nuværende Universitets-Annex i Studiestræde og St. Pederstræde. Trange, ja maalt med Nutidens Maalestok nærmest fattige var de Kaar, hvorunder den polytekniske Lærestanstalt begyndte sin Virksomhed og gennemgik sin første Udvikling. »Den første Indretning af den polytekniske Lærestanstalt skete efter en saa ringe Maalestok og med saa ringe Pengemidler, at de ved samme værende Laboratorier snart bleve utilstrækkelige for det stedse voxende Antal af Studerende, som efterhaanden deeltog i de chemiske Øvelser«, skriver Kemikeren, Professor E. A. Scharling²⁾ og andre Samtidiges Udtalelser gaar i samme Retning³⁾. Men alligevel var den polytekniske Lærestanstalts første Tid — ogsaa den Periode, da Magnus Jespersen studerede ved Lærestanstalten — en rig Tid, der stod i en vis Glans for dem, der havde oplevet den. Dette skyldtes forskellige Omstændigheder, bl. a. at den første Halvdel af det 19. Aarhundrede i ganske særlig Grad var en Udviklingstid paa alle Naturvidenskabens og Teknikens Omraader. H. C. Ørstedes Opdagelse af Elektromagnetismen falder i Perioden kort før den polytekniske Lærestanstalts Oprettelse, og faa Aar før Lære-

¹⁾ Adolph Steen: Den polytekniske Lærestanstalts første halvhundrede Aar 1829—1879. Kbh. 1879. — J. T. Lundbye: Den polytekniske Lærestanstalt 1829—1929. Kbh. 1929.

²⁾ E. A. Scharling: Bidrag til at oplyse de Forhold, under hvilke Chemien har været dyrket i Danmark. (Universitetsprogram). Kbh. 1857. S. 78.

³⁾ Julius Thomsen: Et Tilbageblik. Tale ved Indvielsen af den polytekniske Lærestanstalts nye Bygning den 1. September 1890. Kbh. 1890 (Særtryk af »Berlingske Tidende«). — Telefondirektør Johannsens Tale ved Dansk Ingeniørforenings Møde til Ære for G. A. Hagemann (»Ingeniøren«, 20. April 1912. S. 276).

anstaltens Aabning var det første Damplokomotiv blevet konstrueret. Allerede disse to Begivenheder giver et lille Indtryk af, hvilken interessant Tid det var, da den polytekniske Lærestalt i København begyndte sin Virksomhed¹⁾, hvortil saa iøvrigt som Baggrund kommer hele den rige Udvikling, der i Slutningen af det 18. og igennem det 19. Aarhundrede foregik paa saa at sige

Fig. 11. Den gamle polytekniske Lærestalts Bygning i Studiestræde (nu Universitetskvæstur). Over Porten en Mindeplade for H. C. Ørsted. (Efter J. T. Lundbye 1929).

alle Naturvidenskabens Omraader²⁾, et Forskningsarbejde, der naturligvis ogsaa har sat sit Præg paa Undervisningen ved den polytekniske Lærestalt. Denne talte iblandt sine Lærere adskillige udmærkede Videnskabsmænd, tildels Universitetsprofessorer, der ved Siden af deres øvrige Gerning gjorde en Indsats i Polyteknikernes Undervisning. Saaledes fremfor alt H. C. Ørsted, paa hvis Initiativ den polytekniske Lærestalt var blevet oprettet, og som lige til sin Død i 1851 var dennes Direktør og

¹⁾ Julius Thomsen: Et Tilbageblik . . . Kbh. 1890.

²⁾ Her skal dette ikke nærmere omtales. Men da det er en Geolog, hvis Livshistorie her skildres, kan der angaaende Geologiens stærke Udvikling i denne Periode henvises til A. G. Høgbom: Geologiens Udvikling i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1923. Sml. ogsaa Geikie: Founders of Geology. London 1905 og K. v. Zittel: Geschichte der Geologie und Petrefaktenkunde. 1899.

underviste Eleverne i sit Fag. Men ogsaa andre kendte Videnskabsmænd kunde i denne Sammenhæng fortjene at nævnes.

Smukt og levende har Professor Julius Thomsen¹⁾ tolket sine Følelser overfor den gamle, udadtil saa beskedne polytekniske Lærestalt, hvis indre Liv dog var saa rigt: »Det er med blandede Følelser, at vi have forladt vort gamle Hjem; thi vel have vi, der ofte maattet kjæmpe med Savn og Modgang, men de simple Bygninger i de snevre Gader have været den polytechniske Lærestalts Barndomshjem, hvor Lærere og Studerende samledes med gjensidig Tillid og i gjensidig Forstaaelse af, at det var et nyt Liv, en ny Virksomhed, som dér skulde skabes og udvikles under Paavirkning af den Mand, i hvis lykkelige Lod det var faldet at opdage det Frøkorn, som saa hurtigt spirede og udviklede sig til et mægtigt Træ, hvis Krone nu omslutter den hele Jord. De Studerendes Antal var dengang ikke større, end at de alle kjendte hinanden²⁾ og betragtede sig som Led af en fælles Familie, og det var en livlig og indholdsrig Ungdomstid, som Skolen gennemlevede, paavirket af de nye og store Tanker, som netop dengang dukkede frem«.

Et lille Kig ind i Dagliglivet, som det levedes i de Aar (1850'erne), da Magnus Jespersen fik sin Uddannelse ved den gamle polytekniske Lærestalt, giver Geografen, Professor E. Løffler i sin Selvbiografi³⁾: »I Studiestræde Nr. 6 laa dengang polyteknisk Skole, og inde i Gaarden, i den Bygning, som vender ud mod St. Pederstræde, fandtes i Stueetagen det chemiske Laboratorium. Det bestod af to, temmelig smaa Localer: et for Præparanterne og et andet for Analytikerne, og nede i den aabne, brolagte Kjælder fandtes endnu et tredje Rum, som benyttedes til særlig ildelugtende Præparater, og som navnlig om Vinteren i Frostvejr var et ualmindelig køligt Opholdssted. Imidlertid dyrkedes Chemien med stor Iver, Forchhammer besøgte os daglig for at hjælpe os med Raad og Vejledning, og Kl. 12 plejede

¹⁾ Julius Thomsen: Et Tilbageblik . . . Kbh. 1890. S. 14.

²⁾ Da Magnus Jespersen i 1854 blev cand. polyt., bestod indenfor hans Faggruppe („anvendt Naturvidenskab«) kun 10 Kandidater denne Examen. (Adolph Steen: Den polytekniske Lærestalt . . . Kbh. 1879. S. 154).

³⁾ E. Løffler: Min Selvbiographi. En Geographs Levnedsløb. Kbh. 1911. S. 26—27. — Løffler læste ikke til polyteknisk Examen; men da Universitetet først i 1859 fik sit eget kemiske Laboratorium, maatte før den Tid ogsaa Universitetets Kemi-Studerende uddannes i den polytekniske Lærestalts Laboratorium. (Adolph Steen, anf. Skr. S. 49. E. A. Scharling, anf. Skr.).

Philipsen (Laboratoriekarlen) at hente Flødeboller fra Albeks¹⁾, der jo ogsaa i Forbindelse med selvlavet Kaffe bidroge til at krydre Tilværelsen«.

Professor Løffler nævner her en af de Lærere, Geologen Forch-

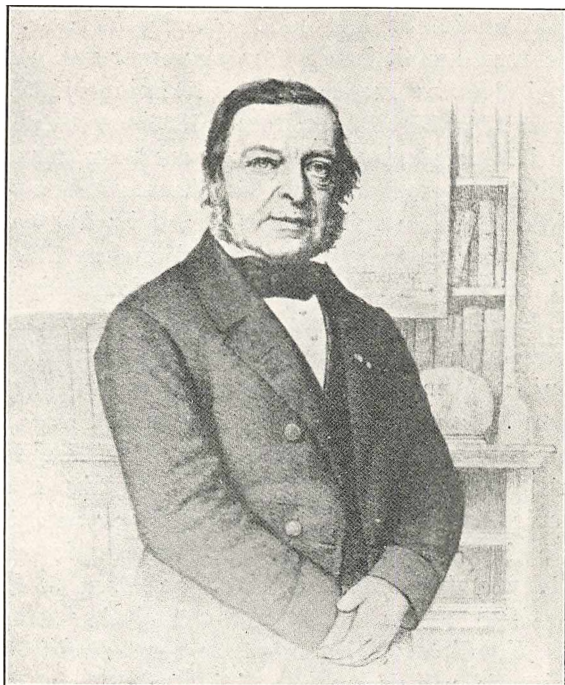

Fig. 12. J. G. FORCHHAMMER (1794—1865).

hammer²⁾ der sandsynligvis har haft en afgørende Indflydelse paa den Retning, som den unge Magnus Jespersens Interesser tog allerede i Studieaarene³⁾, og med hvem Jespersen senere fik meget at gøre.

J. G. Forchhammer var oprindelig Kemiker, født i Husum i

¹⁾ Hofbagermester N. C. Albech boede Kultorvet Nr. 86 (Københavns Vejviser 1850).

²⁾ Om denne se: Johan Georg Forchhammers Almeenfattelige Afhandlinger og Foredrag. Med Forfatterens Biographi . . . ved F. Johnstrup. Kbh. 1869.

³⁾ Blandt Magnus Jespersens Dagbogsnotitser fra Studieaarene finder man (27. Sept. 1852): »Laant Møens Geognosie«. (Puggaard: »Møens Geologie« udkom i 1851). Vel næppe obligatorisk Læsning!

Aaret 1794. Tidligt kom han ind paa geologiske og mineralogiske Studier, idet han i Aarene 1818—19 ledsagede H. C. Ørsted og Esmarch paa deres Undersøgelsesrejse til Bornholm¹⁾, og det blev paa Geologiens og Mineralogiens Omraade, at Forchhammers Livsgerning blev udøvet. Bornholm med de interessante geologiske Forhold omfattede han med levende Interesse. Ved den polytekniske Lærestalt havde Forchhammer undervist i Kemi og Mineralogi lige fra Lærestaltens Aabning i 1829, og han vedblev dermed, ogsaa efter at han i 1831 var blevet udnævnt til Professor i Mineralogi og Geognosi (som man dengang sagde) ved Universitetet og som Direktør for Lærestalten (1851—65). Professor Forchhammer skildres²⁾ som »en kraftig og livlig Personlighed, hvis vækkende og interessante Foredrag tiltalte enhver, der først fik vænnet sig til hans Tales ejendommelige Tonefald; han forstod Ungdommens friske Liv, men forlangte ogsaa dens alvorlige Arbejde, derfor var han for alle, især paa Lærestaltens Ekspeditioner, baade en trofast Kammerat og en fortrinlig Vejleder«.

Tanken med Oprettelsen af en polyteknisk Lærestalt i København var at give en Undervisning, der frugtbargjorde de eksakte Videnskabers Resultater i det praktiske Liv, altsaa et ret vidtspændende Program³⁾. Undervisningen var anlagt paa bred Basis, og de Kandidater, der udgik fra den gamle polytekniske Lærestalt, var derfor (navnlig i Begyndelsen af Lærestaltens Virksomhed) af en noget anden Støbning end Nutidens polytekniske Kandidater. Navnlig var deres almindelige naturvidenskabelige Uddannelse mere alsidig dengang end nu, da Forholdene har nødvendiggjort en høj Grad af Specialisering. Og navnlig var det de Polyteknikere, der tog Eksamen i »anvendt Naturvidenskab«, som fik en fyldig almen-naturvidenskabelig Uddannelse. Oprindeligt blev der oprettet to Kursus ved den polytekniske Lærestalt, et i »Mekanik« og et i »anvendt Naturvidenskab«. Det sidste var »for dem, der fortrinnsviis vilde lægge sig efter Naturvidenskaben og nøies med mindre omfattende

¹⁾ H. C. Ørsted og L. Esmarch: Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige, udført 1818 og 1819. Kbh. 1819—20.

²⁾ Adolph Steen: Den polytekniske Lærestalts første halvhundrede Aar 1829—1879. Kbh. 1879. S. 54. — Cfr. Johnstrups Karakteristik i: Johan Georg Forchhammer: Almeenfattelige Afhandlinger og Foredrag. Kbh. 1869.

³⁾ A. C. P. Linde: Meddelelser angaaende Kjøbenhavns Universitet, den polytekniske Lærestalt . . . for Aarene 1849—1856. Kbh. 1864. S. 3.

Kundskab og Færdighed i de matematiske Videnskaber«¹⁾. — Senere kom ogsaa andre Undervisningsrækker til. Men stadig gjaldt det om Undervisningen ved den gamle polytekniske Lærestanstalt, at den naturvidenskabelige Basis var bred og alment omfattende. Ganske betegnende er saaledes et stort Indledningsdigt, der findes i den Visebog²⁾, som Polyteknikerne benyttede ved deres kammeratlige Sammenkomster i Magnus Jespersens Studieaar. Det hedder heri:

Der er en Bog — nær den ej kom
 Den bedste mellem Bøger!
 Ej leder den forgjæves, som
 I den om Viisdom søger!
 Thi den er kostelig, endog
 Den ej er let at fatte:
 Det er Naturens store Bog,
 Heel riig paa gyldne Skatte.

At læse den det er vor Lyst —
 At fatte den vor Stræben!
 Dens Ord skal leve i vort Bryst
 Og tone os fra Læben!
 Ved den vi lære at forstaae
 Hver Virknings skjulte Kilde:
 Men for at tyde Bogen maae
 Man granske tidligt, silde.

Magnus Jespersen valgte at læse til »polyteknisk Examen i anvendt Naturvidenskab«, og han bestod denne Examen i Januar 1854 med Karakteren Laudabilis. Den godt tyve-aarige cand. polyt. havde nu erhvervet sig betydelige Kundskaber, og man kan igennem de spredte Kalenderoptegnelser skimte, hvorledes han i disse Aar heller ikke havde forsømt at udvide sin aandelige Horizont paa forskellig anden Maade. Side om Side med Notater om Ekskursioner, Fabriksbesøg og lignende af mere faglig Art nævnes smaa Rejser, ikke saa sjældent Teaterbesøg, og en enkelt Gang (15. Marts 1851) noteres »Paa Maleriudstillingen«. Ogsaa et og andet flygtigt Glimt af den unge Magnus Jespersens Fornøjelser skimtes gennem de gamle, knappe Kalenderoptegnelser; i Marts 1851 er han paa Maskerade i »Beständig borgerlig« og i Juli s. A. »paa Frederiksberg om Aftenen«. Et og andet lader

¹⁾ C. G. Hummel: Den polytekniske Lærestanstalt 1829 til 1869. Kbh. 1869. S. 4.

²⁾ Den polytekniske Forenings Visebog. Kbh. 1852.

maaske ogsaa ane, at Modgang og Sorg af personlig Art maatte gennemleves i disse unge Arbejds- og Udviklings-Aar.

Nu skulde Magnus Jespersen saa prøve paa at danne sig en Livsstilling paa Grundlag af sin polytekniske Uddannelse. Men dette var ikke let. Embedsstillinger var der ikke mange af for Datidens polytekniske Kandidater, og i det praktiske Liv var deres Virksomhed i Begyndelsen ikke meget skattet¹⁾. For Kandidaterne i »anvendt Naturvidenskab« aabnede der sig Udveje i den højere Skoles Tjeneste, hvortil den polytekniske Lærestalts Uddannelse gav gode Forudsætninger paa en Tid, da der ikke fandtes nogen Eksamen, som gav speciel Adgang til Latinskolernes og lignende Skolers Naturhistorielærer-Poster²⁾. Men de gamle Polyteknikere, fra hvis Kreds adskillige dygtige, ja fremragende Mænd er fremgaaet, søgte iøvrigt paa forskellig Maade at bane sig en Vej paa Basis af deres Kundskaber. Magnus Jespersens Tanker gik i Retning af praktisk, teknisk Virksomhed, da han den 6. Februar 1854 gik ombord i Postjagten for at sejle hjem til Bornholm efter vel overstaet Examen. »Jespersen er gaaet til Bornholm for at tage fat paa praktiske Ting«, skrev Professor Forchhammer³⁾ kort efter Eksamensafslutningen til en af sine Medlærere ved den polytekniske Lærestalt.

Det blev en lang og stormfuld Reise. En Uges Tid varede det, førend Magnus Jespersen kunde sætte Foden paa Bornholm⁴⁾ og begynde at se sig om efter den praktiske Virksomhed, der foreløbig var hans Ønskers Maal.

¹⁾ Fhv. Belysningsdirektor Ib Windfeld-Hansen: Erindringer fra den gamle polytekniske Lærestalt. — Polyteknisk Tidsskrift 1925. S. 225—27 (Erindringerne er fra sidste Halvdel af Tredserne).

²⁾ Adolph Steen: Den polytekniske Lærestalts første halvhundrede Aar 1829—1879. Kbh. 1879. S. 94.

³⁾ J. G. Forchhammers Copibog Nr. 3. S. 1. (Mineralogisk Museum i København; Afskrift meddelt af Ingeniør Ad. Clément).

⁴⁾ Magnus Jespersen: I gamle Dage. (Bornholms Avis, Julenummer 1913).

IV

I TEKNISK VIRKSOMHED

»En Ingeniør er den, hvis Arbejde det er at udnytte de store Kræfter i Naturen til Gavn og Held for Menneskene«¹⁾.

Det var som nævnt Magnus Jespersens Hensigt at udnytte sine naturvidenskabelige Kundskaber i Teknikens Tjeneste, og allerede i Sommeren 1854 søgte han at komme i Gang hermed. Teglværksindustrien med dens Tilknytning til Geologi og Kemi var det første, Jespersen slog ind paa. Under et længere Ophold i Egnen omkring Flensborg Fjord, hvor der fandtes en bekendt Teglværksvirksomhed, søgte Jespersen Uddannelse hos en Teglværksejer Mathiesen, Egersund. Et Vidnesbyrd herom er en Anbefaling fra denne, dateret Egersund d. 25. September 1855:

»Foreviseren heraf, polytechnisk Candidat Hrr. Jespersen af Bornholm har i Sommeren 1854 havt Underviisning hos undertegnede i Teglvæsenet og med egen Haand øvet sig saaledes i de forskjellige Arbejder, at han ei alene kan sætte Muur- og Tagsteen i Ovn, men tillige kjender Omgangsmaaden med Brændingen. Da anførte Jespersen forsaavidt mig bekjendt fører en fortrinlig Vandel, saa kan jeg med Rette anbefale ham til Enhver, der kunde gjøre Brug af ham som Teglværks-Bestyrelse«.

Under Opholdet i Sønderjylland lærte Magnus Jespersen sin tilkommende Hustru, Anna Christine Boysen at kende. Hun var Datter af en Skibskaptajn, Henning Peter Boysen, fra Egnen ved Flensborgfjord (Alnor ved Egersund). Flere Brødre foer til Søs og forliste, en Søster blev gift med en Læge Carstens i Augustenborg. Kaptajn Boysen ejede selv Skibe. Det største hed »Louise Sophie«, opkaldt efter den yngste af Døtrene²⁾.

¹⁾ Kongen af Englands Royal Charter, udstedt 1828 til The Institution of Civil Engineers. (Telefondirektør Johannsen i »Ingeniøren«, 20. April 1912).

²⁾ Meddelelse af Kredslæge E. Bohn-Jespersen.

En Genklang af Magnus Jespersens unge Lykke møder man i nogle Strofer, der er skrevet bag paa en af de Tegninger, som han selv udførte for at fastholde Mindet om disse Egne:

Her gennem Bøgenes løvrige Kroner
bølge melodiske, hjemlige Toner,
vifte smaae Aander fra Ætherens Zoner
herligste Lyst til hver Ungersvends Bryst.

Det var en lykkelig ung Mand, opfyldt af Arbejdslyst og med et følsomt og bevæget Sind, der rejste tilbage til Bornholm fra Sønderjylland, da Sommeren 1854 var forbi.

Paa Kannikegaard, hvor Magnus Jespersen opholdt sig Efteraar og Vinter 1854—55, blev han meget syg af »gastrisk Feber«¹⁾, men genvandt dog sit Helbred, saa at han baade kunde fortsætte sin praktiske Uddannelse og deltage i det glade Ferieliv, der udfoldede sig paa Fædrenegaarden, hvor saa mange fornøjelige Unge samledes. Fra denne Tid foreligger der en Attest, som viser, at Magnus Jespersen stadig arbejdede videre i praktisk Retning, og særlig med Ler-Industrien for Øje:

Foreviseren heraf M. Jespersen, der i nogen Tid har opholdt sig hos mig for at gjøre sig bekjendt med Steentøisfabrikationen, kan jeg ikke undlade at anbefale paa det bedste til hvem han maatte henvende sig om Beskjæftigelse.

Rønne d. 3die Mai 1855.

C. P. WESTH
Steentøisfabrikant.

I Juli 1855 fejrede Magnus Jespersens Forældre deres Sølvbryllup, og Mindet om denne glade Sommerfest lyser endnu i den gamle Magnus Jespersens Erindring, da han halvhundrede Aar senere nedskrev nogle Linier derom i sine Memoirer²⁾. Om Aftenen paa Sølvbryllupsdagen havde de unge, deriblandt Magnus Jespersen og hans Forlovede, faaet arrangeret en Illumination nede ved Aaen i Kannikegaards Have. Dejligt var der i denne Have paa enhver Sommeraften, men den Aften, da unges og gamles Glæde forenede sig i Skæret fra de brændende Blus, som spejlede sig i Aaens rindende Vand, maa have været uforglemmelig, og det er sikkert blevet sent, førend enhver »søgte til sit Kvarter. Vi unge var gerne indkvarterede østerude i

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 7. ²⁾ Anf. Skr. S. 36 ff.

den gamle skolejlighed (fra den gang der var huslærer)«, fortæller Magnus Jespersen, »medens de finere gæster laa i kvisten og gavlen«.

Men ogsaa anden uskyldig, ung Glæde mindes Magnus Jespersen fra disse Aar. Paa Krusegaard, der ikke laa langt bort, boede Magnus Jespersens Onkel Herman. »Hvor mangen fornøjelig dag har jeg ikke tilbragt der paa Krusegaard. Vi fiskede karusser i dammene, plukkede kirsebær af træerne, og min forlovede øvede sig i ridning under onkels kyndige vejledning«¹⁾.

Saaledes gik Sommeren 1855, kun altfor hurtigt har vel sagtens de unge, glade Mennesker tænkt.

Det blev imidlertid ikke i første Række Teglværksindustrien, der tog Magnus Jespersen i sin Tjeneste. I December 1855 fik han Ansættelse som Bestyrer af Kul- og Teglværket ved »Sorthat« Nord for Rønne. Udvindingen af Kul var ganske vist ved »Sorthat« sammenknyttet med Ler-Industri, og nogle²⁾ vilde endogsaa hævde, at Lerindustrien maatte være det vigtigste. Men det var dog et Kulværk, man drev, og først senere er Udviklingen gaaet i Retning af, at Ler-Industrien i Kul-Terrænet er blevet det altovervejende, medens selve Kulbrydningen ganske har tabt sin Betydning og forlængst er ophørt.

I 1850'erne laa der flere »Kulværker« i Egnen omkring Rønne og Hasle, og de udvundne Kul averteredes stadig til Salg i Datidens bornholmske Aviser. Et af disse Værker har det betegnende Navn »Sorthat«. Magnus Jespersen har selv skildret, hvordan der i hans Ungdom saa ud ved »Sorthat«.

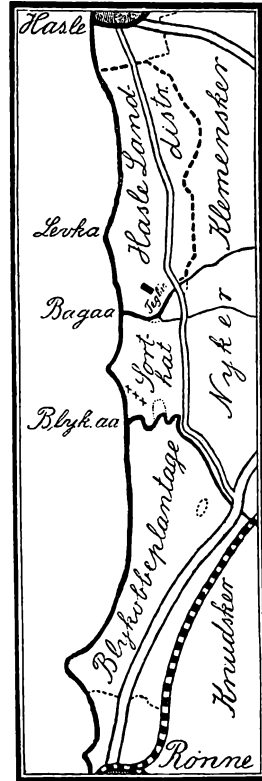

Fig. 13. Egnen ved »Sorthat«. (Efter J. Bulmer i Bornholmske Saml. XI).

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 37.

²⁾ C. Fog: Noget om Kulværkerne paa Bornholm. Kbh. 1855. S. 7.

»Naar¹⁾ vi fra Rønne følge Landeveien nordpaa, bringer denne os først en kort Strækning over Byens nordlige, kun lidet frugtbare Marker nærvæd Stranden og derefter langs Østsiden af en frodig Ungskov af temmelig store Birke-, Elle- og Naaetræer, der danner den vestlige Grændse af en frugtbar mod Øst jævnt opadskraanende Landstrækning med adspredte, velbyggede Bøndergaarde; og man tænker nu kun lidet paa, at for faa Aartier siden var her istedenfor Skoven en øde Flyvesandsmark, som stærkt udsat for Vestenstormens Paavirkning sendte det ødelæggende fine Sand indad i Landet og stedse udbredte sig mere og mere; men en patriotisksindet Mands Virksomhed i Forening med Statens Bidrag kan Øen takke for denne heldige Forandring. Har man nu fulgt denne Skov godt en Fjerdingvej, forlader man Landeveien, dreier mod Nordvest ad en Sidevei, hvis sorte Farve allerede stærkt minder om Kul, ind gennem Skoven og kommer efter et Par tusinde Alen ud over Blykobbeaaen, hvor Landskabet aldeles forandrer sig, bliver øde og frembyder en stor Eensformighed, der kun afbrydes ved enkelte Huse, nogle Straahytter og en rygende Skorsteen samt et Par Vindmøller — dette er Sorthat Kulværk — en flad, sandet Mark, knap tusinde Alen bred langs Søen og omtrent 2000 Alen lang fra Syd til Nord. Mod Vest skylle Østersøens Bølger op paa en sandet Strandbred nedenfor de ca. ti Alen høje Strandbakker og mod Øst, indad i Landet, træffes den nylig omtalte Skovstrækning.

Næsten overalt paa denne Mark seer man flade Dynger af Leer og Sand, i hvis Midte gjerne er en tragtførmig Fordybning, hidrørende fra en tidligere Skakt, der ved Sammenstyrtning, da den blev forladt, dannede dette Hul; men paa enkelte af disse Dynger staae smaae Straahytter eller egentlig kun Tage, og herunder finder man i Reglen en befaret Skakt, nemlig et aflangt, fiirkantet, tilsyneladende bundløst, lodret Hul, 1 à 2 Al. bredt og 3 til 5 Alen langt; over dette er anbragt en Vinde, det er en lang Valse, 1 à 2 Kvarteer tyk og saa lang som Hullet; paa Valsens ene Ende er et stort Hjul, et Svinghjul, og paa hver Ende et Haandtag eller Sno gennem en Træbuk, paa hvilke Valsen hviler; en Arbejder ved hvert Sno dreier dermed Valsen rundt, hvoraf et Toug vikles paa rundt om dennes ene Ende

¹⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk paa Bornholm. — Indbydelsesskrift, Rønne hoiere Realskole, 1866, S. 5 ff.

og et andet af dens anden; hiint fører en fyldt Kulballe op fra Skaktens Bund og dette en tom ned i den; hver Balle rummer ca. $\frac{1}{2}$ Tønde Kul. Skal en Arbejder ned i Gruben, stiger han i Ballen¹⁾, staaer med den ene Fod udenfor og styrer med den, for ikke at støde imod Skaktens Sider; eller, naar Ballen er borte, slaaer han Touget, der ender med en Krog, om sit ene Laar,

Fig 14. Fra Sorthat-Gruberne. (Tegning af M. Jespersen i Rønne højere Realskoles Program 1866).

omfatter det med Hænderne og saaledes hængende gemytligt mellem Himmel og Jord glider han jevnt nedad til Underverdenen; rigtignok maa man helst være lidt vant til den Slags Nedfart²⁾ for at kunne skatte dens Gemytlighed og Hensigtsmæssighed, men saa gaaer det fortræffeligt, hvorom Forfatteren mangan Gang har overbeviist sig ved selv at prøve det, i den Tid han

¹⁾ Paa lignende Maade steg H. C. Ørsted og hans Rejseledsagere ned i Sorthat-Gruberne. (H. C. Ørsted: Bornholm. Dagbøger ført paa Reiserne i 1818 og 1819. Udg. af Ad. Clément. Kbh. 1927. S. 3.: »Ved Sorthat fandt vi Kularbeide. Schachten var 12 Alen dyb. Vi foer ned deri i en Tønde.«

²⁾ Denne primitive Nedfarts-Maade minder om, hvad Distriktskirurg Panum fortæller i sin »Beskrivelse over Bornholm«, 1830 (S. 28—29): »Har nogen Lyst at stige ned i Værket, bliver ham af Arbeidsfolkene leveret en saa kaldet Hest, som er et Stykke Træ af 1 Alens Længde, og en Arms Tykkelse, denne fastgjøres ved et Reeb, som gaaer ned i Schachten; nu sætter man sig paa bemeldte Hest, lader Reebet gaa imellem Benene, og omfatter det med Hænder og Arme . . . og man kommer i en jævn behagelig Fart circa 30 Alen perpendiculair ned i Jorden til Schachtens Bund, hvor man modtages af en Mand med en Lampe . . . Naar man har beseet Alt, bestiger man igien sin Hest og farer op.«

var Værkets Bestyrer; imidlertid hænger Ens Liv dog næsten i en Traad, og er Touget mørt, kunde det briste, og den visse Død vilde nok være Følgen; dog kjender jeg en Arbejder, som en Gang er falden henved hundrede Fod ned gennem en Skakt og endnu kom helskindet derfra.«

». . . Vi¹⁾ stige i Kulballen, een eller maaskee to ad Gangen, og efter et Par Minutter naaes Bunden af Skakten, 163 Fod under Overfladen; derfra fører en Stolle, »Straale«, til Siden hen til et Kullag,« og man ser Arbejderne beskæftiget med at hugge Kullene løs. Synderlig tiltalende er der ikke nede i Gruben. »Vandet¹⁾ dripper og siver overalt, Kulstøvet og Tranosen opfylder Luften, der er klam og trykkende, Slagene gjenlyde huult og drønende, og over halvandet Hundrede Fod Jord adskiller ham [Arbejderen] og os fra den klare Sol over Guds grønne Marker.« Helt ufarligt er Arbejdet i Kulgruben ingenlunde. Større og mindre Uheld kunde naturligvis ske ved Sorthat som ved andre Gruber. I Bornholms Avis²⁾ kunde man saaledes f. Eks. læse: »I Tirsdags Aftes skete ved Sorthats Kulværk det Uheld, at en svensk³⁾ Arbejder ved Navn Frithiof Franck fik nede i Kulgruben, ved at falde, da endeel Sand gled ud paa ham, sit ene Been brækket ved Anklen.« Men ogsaa Livsfare kunde der være forbundet med Arbejdet. Omkring ved Aar 1828 blev 6 Mennesker levende begravet i en Skakt ved Sorthat, da man tog Fortømringsringen op⁴⁾. Dertil kom, at Arbejdet under alle Omstændigheder var baade slidsomt og usundt samt slet lønnet, idet de bornholmske Kulværker stadig kæmpede med økonomiske Vanskeligheder. »Betænker⁵⁾ man, hvor besværligt og møjsommeligt Kulverksarbejdet er, at Arbejderne daglig tilbagelægge en Vandrings, som hen og hjem til nogle Verker beløber sig til to Mile, at de tilbringe den største Del af deres Liv i et urenlige,

¹⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk (1866) S. 17 ff.

²⁾ Bornholms Avis, 24. Decbr. 1860.

³⁾ »Paa Sorthat var Arbejderne udelukkende svenske Arbejdsfolk«, skriver Kredslæge E. Bohn-Jespersen (Brev, April 1930). Drik og Slagsmaal var dagligdags Ting iblandt disse Arbejdere.

⁴⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk. (1866.) S. 18 Noten. — Cfr. Fr. Thaarup: Bornholms Amt og Christiansø. (Kbh.) 1839, S. 250, Noten, hvor der nævnes de Tab af Menneskeliv, som den bornholmske Kulbrydning, bl. a. ved Sorthat, indtil da havde forvoldt.

⁵⁾ Fr. Thaarup: Bornholms Amt og Christiansø. (Kbh.) 1839, S. 251, hvor Landinspektør Balslev omtaler Forholdene i 1830'erne.

fugtigt, underjordisk ved Lamper sparsomt oplyst Opholdssted, hvor Aandedrættet er besværligt, fordi Luften sjælden er fri for skadelige Dunster fra Jorden, og altid opfyldt med Lampernes Tranos, at de ere i bestandig Fare for at blive levende begravet, og endelig, at de simple Arbejderes Løn for alt dette er 32 til 36 Sk. om Dagen, maa man undre sig over at kunne finde Folk som ville paatage sig et saadant Arbejde«. Magnus Jespersen udtaler fra sin Tid et lige saa mørkt Syn paa Forholdene; ogsaa hans Ord fortjener at fremdrages til Belysning af en svunden Tids Livsvilkaar for en vis Klasse Mennesker: »Tolv¹⁾ Timer arbejder han her uafbrudt, maaskee hver Nat, og dog er hans Fortjeneste kun 4, 5 maaskee 6 Mark om Dagen — det er ikke store Ting. Det usunde Arbeides Følger udeblive heller ikke; jeg kjender Mænd paa tredive Aar, der snarere kunde antages for halvtreds.« Alligevel lader det ikke til, at der var Mangel paa Arbejdere, som vilde gaa ind paa disse fattige Livsvilkaar. Den haarde Nød har vel drevet dem dertil, i Forbindelse med den Fordel det var at have stadigt Arbejde, ogsaa om Vinteren som det hedder i et Avertissement i Bornholms Avis²⁾: »Ved Sorthats Kulværk kunne endeel Arbejdere faae stadig Beskjæftigelse for Vinteren . . .«

Den unge Polytekniker Magnus Jespersen med den levende Interesse for Geologi fandt ved Sorthat ikke alene en Beskæftigelse, som gav ham det daglige Brød for en Tid, men under Arbejdet frembød der sig tillige en interessant videnskabelig Opgave: en nærmere Undersøgelse af Kullenes Forekomst og Lejringsforhold. Professor Forchhammer havde ganske vist arbejdet med dette Spørgsmaal³⁾; men meget trængte dog endnu til nærmere Undersøgelse, og Magnus Jespersen tog Opgaven op, saaledes som det nærmere skal omtales i et følgende Kapitel. Ung og interesseret som han var, færdedes han i Gruberne og over Terrænet, idet han maalte og noterede, hvad han iagttag vedrørende de bornholmske Kul-Aflejringer⁴⁾.

¹⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk. 1866. S. 18. I samme Skrift S. 20 anføres nærmere specificerede Lønninger for almindeligt Arbejde, Akkordarbejde osv. »opgivet af Værkets Bestyrer og Medeier, Hr. Kuhre.«

²⁾ Bornholms Avis, 8. Oktober 1861.

³⁾ G. Forchhammer: Om de bornholmske Kulformationer. (Videnskabernes Selskabs Skrifter, math-naturv. Afd. VII 1838).

⁴⁾ Nogle af disse Maalinger og Observationer findes i et Hefte, som bl. a. indeholder »Optegnelser for Kulværket Sorthat, hvor jeg var Bestyrer fra Decbr. 55 til August 56,• dateret 20. 1. 1856.

Virksomheden som Bestyrer af Kul- og Teglværket ved Sort-hat blev dog ikke af lang Varighed. Allerede den 30. August 1856 noterer Magnus Jespersen i sin Kalender: »fra Sorthat«. Aarsagen maa søges i de økonomisk vanskelige og paa anden Maade forviklede Forhold¹⁾, hvorunder Sorthat-Værket arbejdede. »Sort-hat har aldrig kunnet fremvise nogen videre heldig eller fordeel-agtig Drift, og dets Eieres Lommer ere af dets sorte Guld sjælden blevne fyldte med det røde«, skriver Magnus Jespersen senere²⁾. Det viste sig da ogsaa, at Sorthat-Værket maatte stilles til Auk-tion faa Aar efter, at Jespersen var fratraadt som Bestyrer³⁾, hvor-efter man kunde fortsætte endnu en Aarrække med Virksomhe-den og bl. a. forsyne det bornholmske Hjemmemarked med Kul.

Magnus Jespersens Berøring med Sorthat Kulværket og dettes økonomiske Vanskeligheder gav Anledning til en vis Bitterhed imod Jespersen, i hvert Fald fra nogles Side. Maaske har man ment, at Magnus Jespersen kunde have afstivet Foretagendet baade ved sin tekniske Indsigt og maaske navnlig ved at gøre sin velhavende og indflydelsesrige Familie interesseret i Virksom-heden. Hvorledes det egentlig forholder sig hermed, lader sig vanskeligt udrede. Jespersen selv tilbageviser⁴⁾ i stærke Ord det moralske Ansvar, der maaske kunde blive lagt paa ham. Værket »var stærkt på heldningen, da jeg kom der. Når man måske har søgt at kaste snavs på mig for denne fallit, så er det en fræk løgn. Hverken pengesagerne eller driftsmåden kunde jeg have nogen nævneværdig indflydelse på; jeg havde kun at følge de herrer ejeres anvisning«.

Sorthat-Kulværkets Vanskeligheder, der kom til at spille en Rolle i Magnus Jespersens Liv, er kun et enkelt Blad af den bornholmske Kulminedriffs lange og lidet opmuntrende Historie⁵⁾.

¹⁾ Et Indtryk af disse indre og ydre Vanskeligheder giver C. Fog: Noget om Kulværkerne paa Bornholm. Kbh. 1855.

²⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk. (1866). S. 34.

³⁾ I Bornholms Avis, 2. August 1859 averteres »6.te og sidste Auction over Sorthats Kul- og Teglværk paa Bornholm«. Værket blev solgt for 7 300 Rdlr. til Købmand A. P. Colberg som Repræsentant for et Konsortium (Bornholms Avis, 19. August 1859. Cfr. Magnus Jespersen. En Skitse af Sorthat Kulværk S. 33).

⁴⁾ Magnus Jespersen (utrykte) Memoirer (1905) S. 7, Noten.

⁵⁾ Om Kulværkernes første Begyndelse kan bl. a. efterses Fr. Thaarup: Bornholms Amt og Christiansø. Kbh. 1839. S. 235 ff. — Rawert og Garlieb: Beskrivelse over en Rejse til Bornholm. Kbh. 1819. S. 137 ff. Senere er den

Fra gammel Tid har der været gravet Kul paa Bornholm, hvor langt tilbage i Tiden er det naturligvis ikke muligt at sige, hvis man ved Kuludvinding forstaaer en Kulgravning under ganske primitive Forhold og til ganske lokalt Brug. Men i hvert Fald fra Kong Kristian den Fjerdes Tid har man haft Opmærksomheden henvendt paa den tekniske Udnyttelse af de bornholmske Kullejer. En lang Række Skuffelser har disse Forsøg beredt. Baade Danske og Udlændinge har forsøgt sig med Kulminedrift paa Bornholm og har alle haft saadanne Vanskeligheder at kæmpe med, at de efter kortere eller længere Tids Forløb opgav Ævret. Efter en ganske kortvarig, af de særlige Forhold betinget Genoptagelse under Verdenskrigen¹⁾ er den bornholmske Kulminedrift opgivet. Skoven breder sig nu over de Steder, hvor før Sorthatværkets Skakter laa. Kun nogle bare, ligesom sortsmudsede Sandpletter indenfor Skovbrynet er Vidner om tidligere Tidens Kuludvinding her.

Som flere andre har ogsaa Magnus Jespersen i sine yngre Dage gjort sig sine egne Tanker om, hvordan det kunde være, at der hvilede en saadan Vanskæbne over den bornholmske Kulindustri. Gentagne Gange²⁾ var Jespersen inde paa Overvejelser i denne Retning; men disse Overvejelser hænger saa nøje sammen med hans geologiske Forskninger, at Omtalen deraf bedre opsættes til et senere Kapitel.

Nu blev, som sagt, Magnus Jespersens Arbejde ved Kul- og Lerindustrien ikke af lang Varighed, omend hans Tanker (og vel tildels ogsaa Fremtidsplaner) endnu en Tid beskæftigede sig med især den sidstnævnte Industri. Allerede sidst i 1856 finder man ham i Gang med et andet praktisk Arbejde, idet han var beskæftiget som Ingeniør-Assistent ved Vand- og Gas-Anlægget i

bornholmske Kulminedriffs Historie gentagne Gange blevet omtalt mere eller mindre udførligt. Her kan bl. a. henvises til Litteraturfortegnelsen i K. A. Gronwall og V. Milthers: Beskrivelse til geologisk Kort over Danmark. Kortbladet Bornholm. Kbh. 1916 (Danmarks geologiske Undersøgelse I Række Nr. 13) og til N. V. Ussing: Danmarks Geologi. 3. Udgave ved Poul Harder. Kbh. 1913. S. 398. For Sorthats Vedkommende kan henvises til Magnus Jespersens »Bemærkninger om Sorthats Historie« i hans oftere citerede Skrift (Rønne Skoleprogram) fra 1866. S. 27 ff.

¹⁾ Turistforeningens Aar bog 1926. Bornholm. S. 92.

²⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk. (1866). S. 34 ff. — Sml. M. Jespersen: Montanistisk Betragtning, i: Bornholms Avis, 20. Mai 1873.

København¹⁾. Den 27. Februar 1856 var der blevet sluttet Kontrakt med Firmaet Cochrane & Co, Birmingham, der skulde anlægge Københavns første Gas- og Vandværk med L. A. Colding som kontrollerende Ingeniør fra dansk Side²⁾. Dette Ingeniørarbejde medførte bl. a. Anlægget af en Tunnel fra København til Christianshavn, udhugget i den faste Saltholmskalk under Byen, hvilket formodentlig ikke har kunnet undgaa at interessere den vordende Geolog, Magnus Jespersen. Men da Gaslygterne den 4. December 1857 blev tændt for første Gang paa Københavns Gader, var Magnus Jespersen ikke mere knyttet til dette tekniske Anlæg. Han havde haft Tilbud om en Stilling ved Telegrafanlægget i Altona³⁾, men dog ikke modtaget dette. Derimod begav han sig nu ud paa sin første Udenlandsrejse. Saavel Telegrafdirektør Peter Fabers Tilbud som Udenlandsrejsen kom paa en Maade lidt paa tværs af Magnus Jespersens egne Fremtidsplaner. I hvert Fald til en Begyndelse var han ikke fri for at betragte det som altfor hurtigt indtrufne Afbrydelser i sine Forsøg paa at komme i Gang som Ingeniør⁴⁾. Første Gang, han blev afbrudt paa denne Bane, var ved Sorthat; »næppe var jeg kommen der, så skulde det gå fallit. Anden gang var ved vandværket i København — lige havde jeg fået tunnelen godt igang, kom Telegrafdirektør Faber med tilbud om plads i Altona og kort derefter tilbud om et anseligt rejsestipendium . . . Det må have været Forsynets Bestemmelse således.«⁵⁾

Rejsestipendiet kunde Magnus Jespersen — som han selv siger⁵⁾ — umuligt afslaa og forøvrigt var han, da Bestemmelsen

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Erindringer. (1905). S. 8. — Den 18. Oktober 1856 noterer Jespersen i sin Kalender: »Til Vandværket«.

²⁾ Vilhelm Marstrand: Ingeniøren og Fysikeren Ludvig August Colding. Mindeskrift i Anledning af den polytekniske Læreanstalts Hundreedaarsfest. Udgivet af Danmarks naturvidenskabelige Samfund. Kbh. 1929. S. 44 ff.

³⁾ Det var Telegrafdirektør Peter Faber (den kendte Forfatter til »Den Gang jeg drog afsted« og mange andre Sange), der fremsatte Forslaget. Faber var selv »polyteknisk Kandidat i anvendt Naturvidenskab«, og da han i 1853 blev Direktør for »den elektriske Statstelegraf«, var det derfor ganske naturligt at han søgte at skaffe unge Polyteknikere en Virksomhed indenfor sit Administrationsomraade. (Otto Borchsenius: Fra Fyrreerne. Literære Skizzer I. Kbh. 1878. S. 163. — J. T. Lundbye: Den polytekniske Lærestalt 1829—1929. Kbh. 1929.)

⁴⁾ I sin Kalender for 1856 noterer Magnus Jespersen den 1. Decbr. »Reiseans[øgning] inds[endt].«

⁵⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 20.

var truffet, naturligvis ogsaa meget glad for at faa Lejlighed til at se og lære alt det nye i fremmede Lande.

Tilskyndelsen til at søge Rejsestipendium maa vel tages som et Udtryk for, at man knyttede Forhaabninger til Magnus Jespersens Evner, formodentlig mest indenfor den anvendte Naturvidenskabs Omraade. Men havde Sorthat-Bestyrertiden og Arbejdet i Saltholmskalken under København givet Magnus Jespersens geologiske Interesser Næring, saa skulde Udenlandsrejsen, der gik igennem geologisk interessante Egne, ogsaa komme til at betyde noget for den vordende geologiske Forsker, selvom han selv dengang næppe var sig bevidst at ville slaa saa afgjort ind paa Videnskabens — Geologiens — Vej. Først bagefter skulde det blive muligt at overskue Udviklingslinien klarere.

V

UDENLANDSREJSE 1857

»I Naturen hist blandt Schweitzes Bjerge
 Saae du Skaberkraftens store Værk;
 Vise Almagt, som os allevegne
 Moder, taler til os med en Rost saa stærk«¹⁾.

Det fremgaar af Magnus Jespersens Ansøgning²⁾ om Rejsestipendium, at han havde til Hensigt at udvide sine Kundskaber i »den tekniske Anvendelse af Leer«, paa hvilket Stof Bornholm er saa rigt, og hvorpaa Magnus Jespersen tidligt havde haft sin Opmærksomhed rettet. »Hidindtil har denne Rigdomskilde navnlig kun været frugtbringende for Teglblænderen og Agerdyrkeren«, skriver Jespersen i sin Ansøgning; »mine Bestræbelser gaae ud paa at udvide Anvendelsen af denne Rigdomskilde. Her i Danmark har jeg i saa Henseende søgt de Oplysninger, jeg kunde; nu var det mit Ønske at blive istand til at gjøre en Rejse til de Steder, hvor den tekniske Benyttelse af Leer er udviklet, og jeg havde saaledes tænkt at besøge Berlin, Böhmen, Wien, Rhiineggen, Holland og England (Pattison³⁾) eller de vigtigste Steder heraf«. Som Bilag til Ansøgningen medfulgte de allerede foran gengivne Udtalelser fra Lederne af de industrielle Virksomheder, ved hvilke Magnus Jespersen for sin videre Uddannelses Skyld havde arbejdet, samt et Par Udtalelser af Professorerne J. G. Forchhammer og B. S. Jørgensen⁴⁾, der

¹⁾ Udateret Stambog-Vers af Magnus Jespersen til en tysk Dame, der var vendt hjem fra en Udenlandsrejse, og som Jespersen sandsynligvis har truffet i Sønderjylland.

²⁾ Her citeres efter det Exemplar af Ansøgningen, der opbevares i Det Reiersenske Fonds Arkiv, dateret den 20. November 1856.

³⁾ Jespersen sigter vel hermed til den engelske Kemiker Hugh Leo Pattinson, død 1858, hvis teknisk-kemiske Undersøgelser og Arbejder vakte betydelig Interesse (La grande Encyclopédie. Bd. 26. S. 107).

⁴⁾ Bendt Søborg Jørgensen var født 1815; tog i 1838 Examen i anvendt Naturvidenskab; var fra 1849—58 Docent ved den polytekniske Lærestalt, derefter til 1886 Professor ved Landbohøjskolen.

kendte Jespersen fra den polytekniske Læreanstalt. Begge Professorer udtaler sig om det ønskelige i, at Lerindustrien — »en af de faa Fabrikationer, hvortil det raa Materiale findes i Landet«¹⁾ — blev fremmet, og det kunde ventes, at en dygtig ung Mand som cand. polyt. Magnus Jespersen i Udlandet vilde kunne erhverve sig adskillig Viden, som kunde blive »nyttig for vor indenlandske Industrie«²⁾. Det kan formodes, at navnlig Professor Forchhammer hilste Magnus Jespersens Planer om en forbedret, hjemlig Lerindustri med Glæde og i dette havde sine Tanker henvendt paa Bornholm, hvis udmærkede og dengang kun altfor lidt udnyttede Lersorter³⁾ Forchhammer kendte. Allerede for en Aarrække siden havde nemlig Professor Forchhammer gaaet med Tanker om, at »en opvakt og kyndig Bornholmer, der besøgte andre Kulværker, vilde bringe mange Kundskaber med sig tilbage, som han med Nytte kunde anvende i sit Hjem«⁴⁾. Kulværker eller Kulaflejninger og Lerindustri staar i nær Forbindelse med hinanden baade paa Bornholm og mange andre Steder, omend ogsaa geologisk yngre Leraflejninger bærer en Industri. Og da nu denne unge, geologisk varmt interesserede Bornholmer Magnus Jespersen gerne vilde rejse udenlands for at studere Lerindustri og vel ogsaa andre, til Jordlagene knyttede tekniske Virksomheder, vilde det ikke være saa mærkeligt, om Professor Forchhammer ventede at se nogle af sine egne Tanker og Planer virkeliggjort til Bedste for vort Land og da specielt for Bornholm. Og dette kan kun have glædet Forchhammer.

Fra Det Reiersen'ske Fond blev der tilstaaet Magnus Jespersen 300 Rdlr., fra Det kgl. danske Landhusholdningsselskab 200 Rdlr. og fra Indenrigsministeriet 300 Rdlr. Denne Sum maa imidlertid ikke have været anset for tilstrækkelig til Rejsen. Kort efter (den 4. Februar 1857) ansøgte Magnus Jespersen desuden Det Classenske Fideicommis om Rejsestipendium, og fra denne Side fik Jespersen 200 Rdlr., saaledes at han fik Raadighed over den efter Datidens Forhold ikke ubetydelige Sum 1000 Rdlr. til en Studierejse i Udlandet.

¹⁾ Professor B. S. Jørgensens Anbefaling, dateret 2. Novbr. 1856.

²⁾ Professor Forchhammers Anbefaling, dateret 24. Novbr. 1856.

³⁾ Om den bornholmske Lerindustri's Begyndelse og Udvikling se: M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere (1927) S. 236 ff.

⁴⁾ J. G. Forchhammer: Om de bornholmske Kulformationer. (Videnskabsnernes Selskabs Skrifter, naturv. og math. Afh.) Kbh. 1837. S. 4. Sml. F. Thaarup: Bornholms Amt . . . Kbh. 1839. S. 266.

»Min udenlandsreise gik fra d. 26. Februar 1857 til d. 14. Juli samme år. Det var en fornøjelig tid«, skriver Magnus Jespersen som gammel Mand¹⁾, »og den kan jeg væsentlig takke min ven, polyt. kandidat Frits Holm²⁾ for. Vi vare kandidater fra netop ens tid, og vi fulgtes ad den meste tid i udlandet«.

Fig. 15. FR. HOLM (1831—1922)
(Efter J. T. Lundbye: Den polytekniske
Læreanstalt. 1929).

»Den 22. Febr., fastelavnssøndag, var jeg på maskerade i Sønderborg med min forlovede og hendes søster Henriette (senere gift med Dr. med. Carstens i Augustenborg)«, og faa Dage efter (den 26. Februar) »rejste jeg fra Alnor³⁾ til Flensborg i snefog, den 27. til Hamborg, d. 1. Marts til Köln (Deutz), d. 2. til Aachen, d. 3. til Liège, hvor jeg opholdt mig i en uge«, fortæller Magnus Jespersen i sine Erindringer, aabenbart støttet til udsørlige (tabte?) Dagbogsoptegnelser⁴⁾.

Det var navnlig de belgiske Kulminer og Jernværker, der maatte interessere Jespersen baade som Geolog og som forhenværende Bestyrer af et bornholmsk Kulværk. Han fortæller herom i den Indberetning, som han bl. a. sendte til Det kgl. danske

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 22.

²⁾ Frederik Engelbreth Holm var født 1831. Tog Examen i anvendt Naturvidenskab 1854. Fra 1858 Administrator ved den kgl. Porcellainsfabrik, fra 1884 hos Bing & Grøndahl. Død 1922 (J. T. Lundbye: Den polytekniske Læreanstalt 1829—1929. Kbh. 1929. S. 384).

³⁾ Alnor, ved Flensborg Fjord, Magnus Jespersens tilkommende Hustrus Hjemstavn.

⁴⁾ I Magnus Jespersens Kalender fra Aaret 1857 er der kun yderst knappe Optegnelser fra denne Rejsetid.

Landhusholdningsselskab¹⁾. »Blandt en Mængde industrielle Anlæg her fortjener især Kulminerne og Jernværkerne ved Seraing Opmærksomhed, og Arbeidernes Antal angaves til ikke mindre end mellem 6 og 7 Tusinde. Grubernes Dybde varierer meget; jeg var nede i en paa 400 Fods Dybde, hvor Kullagenes Tykkelse var fra nogle faa Fod til meget mere.« Disse Miner var ganske anderledes moderne indrettet end Værket ved »Sorthat«. Bl. a. var der truffet betryggende Sikkerhedsforanstaltninger for at forhindre Nedstyrtninger i Skakterne. »Den Kasse, hvori Kullene hæves op gennem Schakten, er saaledes indrettet, at den ikke kan falde ned, selvom Tovget, hvori den hænger, gaaer itu . . . i de to modstaaende Hjørner af Kassen er en Hage, der ved en stærk Fjeder staaer i Forbindelse med Løftetovget; naar nu dette springer, spændes denne Fjeder og trykker disse to modstaaende Hager ud mod Schaktens Hjørnepiller, saa Kassen maa standse i Faldet.«

Foruden Kulminerne i Belgien omtaler Magnus Jespersen i sin Indberetning bl. a. ogsaa de tekniske Anlæg til Udvinning af Zink (»Zinkhytterne«) ved Chêné nær Liège, hvor der »gjøres Retorter af ildfast Masse til Zinkudsmeltning«.

Rejsens næste Maal var Paris, hvortil Jespersen — forsynet med gode anbefalinger, som var skaffet ham af den danske Ministerresident i Bruxelles, Kammerherre Sick — ankom den 15. Marts 1857²⁾. Næste Dag mødtes han med cand. polyt. Frits Holm i »Café Danemarck«, og det er ikke vanskeligt at forestille sig det hjertelige Møde imellem disse to gode Venner og Landsmænd i det fremmede Land. »Nu besøgte vi i løbet af de næste to måneder i Paris og vid omegn (Cheaumont) en mængde fabrikker, musæer, samlinger, slotte, teatre, haver og anlæg, folk og fæ — alt dette var jo fortræffelig nok, men helt legemlig rask var jeg desværre ikke«³⁾. — I sin Rejseberetning til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab omtaler Magnus Jespersen ret udførligt en Del af de Fabriksvirksomheder (Ler-Industri), som han fik Lejlighed til at bese, bl. a. »Paul Borries Fabrik for hele Muursten, Rue de la Muette«, som Jespersen kalder »et smukt Anlæg. Muurstenene fabrikkeres paa Maskiner . . . Der arbeides med flere saadanne Maskiner, som tilsammen levere

¹⁾ Dateret »Krude Mølle ved Silkeborg i Mai 1858«.

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Erindringer (1905) S. 22 ff.

³⁾ Anf. Skr. S. 23.

omtrent 20.000 Stkr. Steen færdig om Dagen«. Ogsaa Porcelænsfabrikken i Sèvres med dens store Samling af Lervarer fra hele Verden — »ogsaa de almindelige danske Leerpotter«¹⁾ — fik de to danske Polyteknikere Lejlighed til at se. Og de unge Studierejsende stiftede Bekendtskab med dygtige Praktikere og Videnskabsmænd, fra hvem de modtog mangen en værdifuld Impuls. Saaledes taler Magnus Jespersen senere²⁾ om, at han under sit Ophold i Paris i 1857 talte med den franske Kemiker St. Claire Deville om Aluminium, det mærkelige lette Metal, som H. C. Ørsted havde fremstillet i 1825, og hvormed Magnus Jespersens Tanker senere kom til at beskæftige sig en Del. Aluminium var dengang noget nyt og ret kostbart — Prisen var omtrent lig Sølvets, skriver Jespersen²⁾ —, og dette Metal, der udgør en væsentlig Grundbestanddel i Lerjorden, var vel egnet til at sætte en livlig Fantasi som Jespersens i Bevægelse.

I Mai 1857 forlod de to unge danske Polyteknikere Paris og Frankrig for over Belgien, hvor de benyttede Lejligheden til bl. a. at se en Fabrik for ildfaste Lervarer (Gas-Retorter) at begive sig til London, hvortil de ankom den 16. Mai³⁾. »Fra Hr. Barral i Paris havde jeg Anbefalingsskrivelse til Hr. E. Denison, President for Underhuset, af hvem jeg igjen blev anbefalet til Hr. Clayton, Fabrikant for Teglværksmaskiner, London, Upper Parc Place, Dorset Square«⁴⁾.

Baade i London og flere andre Steder i England brugte de unge Studierejsende Tiden godt og fik set en Mængde tekniske Anlæg. Adgangen til disse lettedes ved Forbindelser mellem Lederne og danske Ingeniører. Saaledes fik Magnus Jespersen⁴⁾ i Manchester »en særdeles forekommende omgang af Mr. Cochrane, er stor fabrikejer i byen« og Medindehaver af det Ingeniørfirma, der — som foran nævnt — havde udført Gas- og Vandanlægget i København og derfra kendte Magnus Jespersens tidligere Chef, Ingeniør L. A. Colding. Fabrikanten fra Manchester og Omegn inviterede venligt Magnus Jespersen til et Møde, hvor »en Deel interessante Spørgsmaal blev forhandlet; saaledes om Indførelse af tideels Systemet i Maal og Vægt«⁴⁾.

¹⁾ Magnus Jespersens Indberetning til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab (1858).

²⁾ M. Jespersen: Nutid og Phantasiens nære Fremtid. Rønne. 1861. S. 21. Noten.

³⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 23.

⁴⁾ Magnus Jespersens Indberetning til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab (1858).

Det var nu sidst i Juni Maaned 1857, og det begyndte at svinde stærkt i Jespersens Pengeholdning, især da de sidste 200 Rigsdaler af Rejsestipendiet lod vente paa sig. En Slægtning af Jespersen, som var bosat i København, havde lovet at hæve og sende Beløbet, men af en eller anden Grund var Pengene ikke kommet Magnus Jespersen i Hænde. Heldigvis var hans Rejsefælle, Frits Holm, i Stand til at forstrække ham med de 200 Rigsdaler, som — betegnende nok for Jespersens finfølelse Karakter — ved Hjemkomsten til København blev tilbagebetalt til Frits Holms Fader ikke blot med Tak for Laan, men ogsaa med Renter (202 Rigsdlr. 30 Sk.)¹⁾. — Et andet lille Træk fra Magnus Jespersens første Udenlandsrejse kaster Lys over den overordentlig stærke Redelighed, der var ham særegen, vel tildels som Slægtsarv. »Den 4. Juli«, skriver Magnus Jespersen²⁾ »forlod vi til fods Ambleside, besteg bjærgtet Fairfield (2950 fod eng.) og kom derefter med omnibus til Keswick (Westmorland) . . . Den 5. Juli besøgte vi Lowdore vandfald (Lodore fall), besøgte Bowder Stone, spiste til middag i Lowdore inn, og kom tilbage til Keswick henad aften, hvor vi foretog en rotur på Derwent water om aftenen. Ved Lowdore vandfald fandt jeg et Sølv-armbånd med agatstene. At få dette bragt til rette ejer var ingen helt ligefrem sag; fremmed var man på stedet og på kort gennemreise; thi næste morgen drog vi videre. Jeg beholdt det, men har ofte ønsket, det var blevet forsøgt at finde ejeren — dog hvordan? Rimeligvis er det tabt af turister, måske langvejsfra og allerede langt borte igen. Sagen kunde blive vidtløftig og måske forårsage adskilligt vrøvl.« Saa førte Magnus Jespersen dette fundne Armbånd, der allerede dengang var gammelt og slidt og næppe af synderlig høj Pengeværdi, med sig hjem til Danmark, hvor det den Dag i Dag er i hans Datter, Frk. Magna Bohn-Jespersens Eje³⁾. Men endnu i Alderdommens Dage gik Magnus Jespersen med Ønsket om at tilbagegive det i og for sig lidet værdifulde Armbånd til dets rette Ejer. I April 1906 henvendte han sig derfor til Frelsens Hær for om muligt herigennem at faa Armbåndets Ejer opsporet. Dette lykkedes imidlertid ikke.

Magnus Jespersens første Udenlandsrejse nærmede sig nu stærkt sin Afslutning. Den 11. Juli 1857 gik han i Newcastle

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 25.

²⁾ Anf. Skr. S. 23 ff.

³⁾ Ifølge Brev fra denne af 25. Marts 1929.

ombord i Damperen »Earl Percy«. Over Hamborg og Kiel ankom han den 14. Juli til København, og det var ogsaa paa høje Tid, at Rejsen blev tilendebragt idet der af Rejsepengene kun var 18 Rigsdaler samt 40 Francs tilbage¹). Efter at have aflagt Visit hos forskellige, deriblandt Professor Forchhammer, skyndte Jespersen sig videre til Bornholm. I Rønne maatte den vel sagtens lidt rejsetrætte unge Bornholmer overnatte, men allerede næste Morgen gik han til Fods de ca. 4¹/₂ Mil ud til Kannikegaard. Det var den 17. Juli 1857. »Dér var min forlovede allerede siden nogen tid, men den aften var hele huset i Svanike«, slutter Magnus Jespersen Beretningen om sin Rejse¹). Endnu saa mange Aar efter klinger der en varm Tone af Ungdom, Sommer og Glæde igennem det, Jespersen fortæller om sin Rejses Oplevelser.

»Hvad frugter har nu sådan en rejse båret for land og folk og for mig selv?« spørger Magnus Jespersen som gammel Mand¹). »Teglværksindustrien blev det, som påtænkt, næppe, der nød godt af den. Kaolindriften på Bornholm har jeg måske nok nogen part i«, ligesom Rejsen sikkert har været af Betydning for en vordende Geolog. »Dog hovednyttens af sådan en rejse ligger ikke så meget i enkelte bestemte virksomheders fremme som i den almindelige indflydelse den kan have på ens åndelige udvikling og dannelse; og den er ikke så ganske ringe. Ens blik åbnes, ens synskreds udvides og ens anskuelser frigøres. Man løftes ligesom til et lidt højere standpunkt. Så er det jo ogsaa fornøjeligt at se sig lidt om i verden, især i den unge alder. Alt i alt er en udenlandsrejse en udmærket ting for et menneske, der møder med de rette betingelser og forudsætninger. Jeg vilde nu nødigt have undværet den.« Og saa slutter Magnus Jespersen med de beskedne Ord, der ikke gør sin Mand ringere: »Kun vil jeg håbe, at pengene ikke må være givet en uværdig eller forholdt en mere værdig«.

¹) Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 25.

VI

MØLLE-EJER I JYLLAND (1857—58)

». . . ved Silkeborg, hvor Bøge og Birke krandsø Danmarks Flod; naar I atter reise did, da bring disse kjære Egne en Hilsen fra en Ven . . . «¹⁾).

Det gik ikke saa let, som Magnus Jespersen maaske har troet, at komme igang med Ler-Industrien, hvis Forbedringer han havde studeret paa Udenlandsreisen. Kort efter Hjemkomsten fra denne, forsøgte han sig derfor i en anden praktisk Virksomhed for muligvis derigennem at skabe sig en økonomisk Basis for det Hjem, han gerne vilde danne. I November 1857²⁾ købte Jespersen en jydsk Vandmølle-Gaard, Krude Mølle, Syd for Silkeborg. Denne Mølle-Ejendom, hvortil der hørte ca. 50 Tdr. Land samt lidt Skov, kostede 10.000 Rigsdaler³⁾. De fleste af disse Penge laante Magnus Jespersen af sin Fader, og nu skulde den unge Polytekniker altsaa til at udnytte Vandkraften paa sin Ejendom industrielt. Den ret betydelige Vandkraft havde hidtil været benyttet til at drive et »Stampeværk«; men Jespersen havde Planer om at indrette en Trævarefabrik, hvortil de omliggende Skove skulde levere Træ, og Vandmøllen afgive den nødvendige Drivkraft til Maskinerne. Foreløbig drev Magnus Jespersen dog »Stampeværket« videre paa samme Maade som i den forrige Ejers Tid. »Vi stampede og valkede, Karlen Morten og jeg, kørte til Skanderborg og Silkeborg med færdigt Vadmøl og hentede andet tøj til valkning; det hele gik fortræffeligt. Et nyt vandhjul blev sat ind i steden for det gamle, overrissingen blev eftersat så vel som bygningerne, og vinteren gik sin jævne gang. Pigen, Maren, en søster til Morten, malkede, kærnedede, bagte, kogte og holdt sine sager i orden — det hele var en lille

¹⁾ Magnus Jespersen i Bornholms Avis den 23. Juni 1863.

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 16 ff.

³⁾ Skøde af 25. Marts 1858 (Købekontrakt af 13. November 1857) i Landsarkivet i Viborg.

landlig idyl¹⁾. Det var Hensigten, at Magnus Jespersens Broder, Christian skulde optages som Kompagnon i Foretagendet, og da Jespersen i Mai 1858 havde aflagt et Besøg hjemme paa Kannekegaard, fulgte Broderen ham tilbage til Krude Mølle. Fritiden blev benyttet til Ture i den smukke Omegn (Himmelbjerg, Grejsdalen, Heden), og midt i Højsommeren 1858 modtog Magnus Jespersen sin Forlovede, Christine Boysen, og hendes Søster Henriette i Besøg. Han længtes naturligvis efter at vise dem det Sted, hvor han mente at kunne skabe de ydre Betingelser for Grundlæggelsen af et Hjem, og stor har Jespersens Glæde sikkert været over at kunne vise sin Brud den idylliske Møllegaard, der laa lunt nede i Salten-Dalen — »malerisk ved skovrand, kilde, bæk og å nedenfor de mægtige bakker«²⁾. Som et Exempel paa, hvor lunt Møllen laa, anfører Jespersen²⁾, at Temperaturen ved Krude Mølle i Ugen fra den 18.—24. April 1858 var: 15°, 17°, 19,5°, 17°, 10°, 16° Celsius, og at enkelte Bøge var udsprunget allerede den 1. Mai.

Der blev arbejdet energisk af saavel Magnus Jespersen som hans Folk paa Krude Mølle. Folkene, Maren og Morten, faar det ærefulde Vidnesbyrd³⁾, at de var Mennesker, »der både vilde og kunde, folk, der gjorde deres arbejde og brugte de kræfter, Vor Herre havde givet dem, til at udføre deres gerning og ikke til alskens tåbeligheder og skarnsstreger«. Men trods alt udviklede Pengeforholdene sig i en saa uheldig Retning, at det trak op til »en svær pengekrise«²⁾. Oprindeligt havde Jespersen ment, at Købesummen var ganske rimelig, og at de Prioriteter, der blev staaende i Ejendommen, var til at magte. Men i Løbet af Aaret 1858 tilspidsedes Situationen meget alvorligt. »Den 25. Marts havde jeg i Brædstrup betalt 3570 daler, og nogle dage tidligere var 1355 daler bleven opsagt af Overformynderiet til udbetaling den 11. Decbr. 1858 . . . penge [var] meget vanskelig at opdrive; thi i 1858 kendte man kun lidt til nutidens gode pengeinstituter. Alle mine anstrængelser var forgæves . . .« Midt i September kom

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 17. — I Jespersens Almanak for Aaret 1858 giver talrige korte Notater et levende Indtryk af Virksomheden. Der er Mælkeegnskab og kælvende Køer, Notitser om Mark og Havearbejders Iværksættelse, ind imellem hvilket Jespersen optegner særlige meteorologiske Forhold og Naturiagttagelser (Nordlys, Trækfugle, Løvspring).

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 18. . ³⁾ Anf. Skr. S. 19.

Fig. 16. Krude Mølle. (Tegning af Magnus Jespersen).

saa Magnus Jespersens Fader samt en god Ven over til Krude Mølle for om muligt at redde Situationen. Dette lykkedes imidlertid ikke. Ejendommen maatte afhændes med Tab.

Bagefter, naar Jespersen som ældre tænkte tilbage paa disse Dages Begivenheder, kunde han ikke rigtig forstaa, at det kunde gaa saa galt, som det gjorde. »Lumskeri og underfundighed har det næppe været helt frit for¹⁾«, mener han som gammel Mand, da hans Syn paa Mennesker var blevet noget pessimistisk farvet. Om det virkelig skyldtes andet end sammentræffende uheldige Omstændigheder, at Magnus Jespersen efter saa kort Tids Forløb maatte opgive Krude Mølle, lader sig vel nu saa længe efter vanskeligt oplyse²⁾. En anden Forklaring er maaske mere nærliggende — den nemlig, at den vanskelige Situation har været for meget at klare baade for den unge og forholdsvis uerfarne Magnus Jespersen og for hans Fader, som i disse Aar ofte var i en nedtrykt Sindsstemning¹⁾. Maaske er det her gaaet saadan, at Beslutningen om at opgive Møllen er blevet taget under Pres af en psykisk Depression, i hvilken Situationen tegnede sig ekstra mørkt for de interesserede Parter. Hvori Forklaringen skal søges, faar staa hen. Faktisk er det, at Magnus Jespersen brat blev nødt til at opgive sin Virksomhed paa Krude Mølle, som han forlod med noget derangedede økonomiske Forhold, der efter hans eget Udsagn sved til ham i mange Aar³⁾. Midt under dette Sammenbrud tilbød der sig en Stilling som Adjunkt i Rønne. Den Chance greb Jespersen. Bestyrelsen af Møllen, til Salget havde fundet Sted, overdrog han til sin Broder Christian, og allerede den 30. September 1858 blev Magnus Jespersen konstitueret i sit Embede ved »Rønne højere Realskole⁴⁾.

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905), pag. 18.

²⁾ Provinsarkivet i Viborg oplyser: »Efter 4. Auktion 1859 8. Juni udstedte Auktionsretten s. A. 31. December Skøde til Peder Stephansen [skal være Stephan Pedersen] af Langballe på forskrevne Eiendom [o: Krude Mølle]. Købesummen var 4060 Rigsdaler. — der var givet Udlæg i Ejendommen 1859 31. Marts til Fyldestgørelse af en anden Prioritets Fordring som Flohr Matthiesen [o: den tidligere Ejer af Møllen] havde, stor 3780 Rd. (næst efter 1357 Rd. 32 Sk.¢). — (Flohr Matthiesen var Lærer i Borup paa Sjælland, jfr. Rønne og Vesterherredes Forligskommissions Forhandlingsbog, 8. Marts 1859.)

³⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Erindringer. (1905), pag. 19.

⁴⁾ Bestillingen er dateret »Glücksborg den 13de October 1859«. — Cfr. Program fra Rønne højere Realskole 1859. S. 13. — Magnus Jespersen skulde undervise i Engelsk, Naturlære og Naturhistorie.

»Saaledes endte »denne mindre hyggelige affære«, »denne elendige gamle komedie« som Magnus Jespersen betegner Krude-Mølle-Tildragelserne i sine Erindringer¹⁾. Dermed ophørte Jespersens Forsøg paa at bryde sig en Bane udelukkende i praktisk Virksomhed. Som ikke saa faa andre »polytekniske Kandidater i anvendt Naturvidenskab« slog han nu ind paa den Skolevirksomhed, der skulde blive hans daglige Gerning igennem en meget lang Aarrække, først i Rønne og derefter ved Kathedralskolen i Nykøbing paa Falster.

Mange Aar efter søgte Magnus Jespersen²⁾, idet han saa' tilbage over denne Periode af sit Liv, at klargøre sig, hvorfor det ikke lykkedes for ham at bryde sig en Bane i praktisk Virksomhed. Bl. a. tager han paa ret karakteristisk Maade sine personlige Egenskaber i Betragtning. »Til at sidde i en praktisk virksomhed hører sagtens en vis ufortrøden, næsten hensynsløs gåen på og visse robuste vaner, som jeg næppe nogensinde har været i besiddelse af, og som heller ikke trives ved det studerende liv; jeg har næppe været ret skikket til praktisk virksomhed; og dette i forbindelse med mærkelige tilstødende omstændigheder gjorde, efter en højere styrelse, udslaget. Skal nogen sættes til praktisk virksomhed, han bør vist helst opdrages til det fra tidlig ungdom, således som vore landmænd og fl. a. — Jeg burde vist aldrig have vovet mig ind på den praktiske vej; derved vilde være sparet bekymring, uro og pengetab for mine forældre (der dog ganske vist vare velhavende endda), for mig selv og for andre.«

Den 2. November 1858 rejste Magnus Jespersen tilbage til Rønne. Den 6. November begyndte han sin Skolegerning, og den 27. Marts 1859 lystes der i Rønne Kirke 1. Gang til Ægteskab for Adjunkt Magnus Jespersen og Jomfru Anna Christine Boysen af Alnor. Brylluppet stod i Rinke­næs Kirke ved Flensborg Fjord i April 1859. Ved det unge Ægtepars Hjemkomst til Rønne havde Maleren Kristian Zahrtmann, Magnus Jespersens Fætter, haft den kærlige Tanke at smykke de nygiftes beskedne Hjem med friske Blomster³⁾.

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Erindringer. (1905), pag. 19.

²⁾ Anf. Skr. S. 21. ³⁾ Anf. Skr. S. 28 (Note).

VII

ADJUNKT I RØNNE (1858—81)

YDRE VILKAAR OG INDRE KAMPE

»Dette regelbundne skoleliv paa klokkeslet er virkelig ikke så overordentlig fornøjeligt«¹).

Det Bornholm, hvortil Magnus Jespersen vendte tilbage i 1858 som Adjunkt, var naturligvis i mange Henseender forskelligt fra Nutidens Bornholm. Det var ikke frit for, at man betragtede det som en mildere Form for Landsforvisning, hvis en Embedsmand blev forflyttet til Bornholm. »Ret længe er det ikke siden, at »Forviisningsstedet« Bornholm ei alene af Menigmand, men og af de Oplyste betragtedes som Danmarks Sibirien«, hedder det i 1842²), og endnu da Magnus Jespersen kom til Rønne, har man kunnet møde lignende Tanker hos Folk. Under alle Omstændigheder var Øen i Østersøen dengang i flere Henseender stedmoderligt stillet i Sammenligning med det øvrige Danmark. »Fjærnt og forsømt laa Landet derude i Østersøen i lange Aarhundreder«³). — »Saaledes fremstiller Bornholm sig idag for os som: et Stedbarn«, hedder det 1856 i en bornholmsk Avis⁴). Tilstandene maatte betragtes som staaende tilbage for det øvrige Danmark. Dertil bidrog bl. a. Isolationen, den stærke Traditionsbundethed med Uviljen imod alt Nyt, og de i flere Henseender smaa og snevre Forhold, der maatte føles stærkest af dem, der ikke var opvokset deri, men som fremmede flyttede til Øen.

Bornholm var som Følge af sin isolerede Beliggenhed især dengang næsten en lille Verden for sig selv⁵). Postforbindelsen med Omverdenen var kun daarlig — ja, den er rent ud »ussel

¹) Magnus Jepsersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 8.

²) Fremstilling af Limensgade-Actieselskabets Historie. Rønne 1842. S. 1.

³) M. K. Zahrtmann: Ronne Latinskole 1512—1912. (Bornholmske Samlinger 1912). ⁴) »Rytterknægten«, 7. Novbr. 1856.

⁵) »Bornholm var dengang (o: i 1855) et terra incognita, hvor en Turist var lige saa sjælden som en Tiger . . .«, skriver Vilh. Bergsøe i sine Erindringer (Studentlerleben og Studieliv. Kbh. 1903. S. 36).

i de ni Maaneder af de tolv«, skriver Magnus Jespersen i Bornholms Avis¹⁾ i Begyndelsen af sin Adjunkttid, »og selv i de tre Sommermaaneder have vi kun to Gange om Ugen Post med et Dampskib, der i Reglen bruger 14 Timer for at seile fra Kjøbenhavn hertil — ja, stundom 16 à 18 . . . Telegraf er her ikke endnu«. Dampskibet, der omtales, var Hjuldamperen »Mercur«, der populært gik under det ikke vidre lovende Navn »Varpelars«²⁾, fordi den ikke var noget godt Søskib. »Mercur« blev først i 1866 afløst af bedre Skibe. I Vintertiden var man henvist til at prøve paa at faa Forbindelse med Omverdenen ved Hjælp af smaa Sejlskibe, Post-Jagterne³⁾. I strænge Vintre kunde Forbindelsen med Omverdenen være afbrudt i Ugevis, saaledes i Vinteren 1869—70, da Isen omsluttede Bornholm med en uigennemtrængelig Barriere til alle Sider, og man i 6 Uger kun fik Post en eneste Gang⁴⁾. Man forstaar, at en Mand som Magnus Jespersen, der kom — opfyldt af Arbejdslyst og friskt Ini-

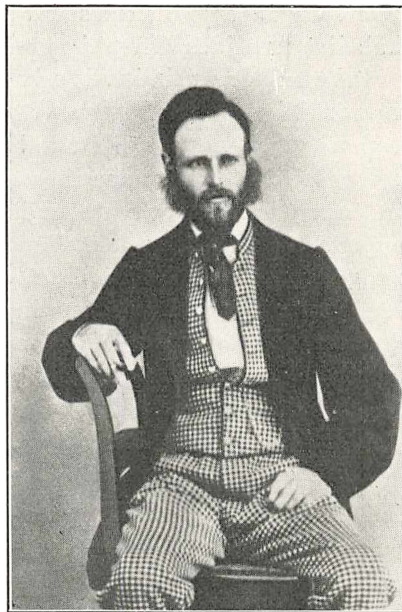

Fig. 17. Magnus Jespersen som ung Adjunkt i Rønne. (Fotografi, antagelig fra Begyndelsen af 1860'erne).

¹⁾ Bornholms Avis, 20. Juli 1861. (Artiklen er signeret med Magnus Jespersens Mærke T . . K . . , hvorom senere).

²⁾ M. C. Koefoed & T. H. Lund: Dampskibsselskabet paa Bornholm af 1866. Rønne 1916. S. 9. J. C. Weber: Fra Hjulskibenes Dage. Kbh. 1919. S. 197.

³⁾ M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere. 1927. S. 203. — Angaaende de mange Vanskeligheder, hvormed den bornholmske Dampskibs- og Postforbindelse havde at kæmpe, kan efterses i Fr. Olsen: Postvæsenet i Danmark 1848—1873. Kbh. 1924. S. 109 ff.

⁴⁾ E. Vedel: Af mit Livs Historie. Kbh. 1906. S. 57. — Bornholms Amtstidende (12. Februar 1864) klager over lignende langvarig Afspærring fra Omverdenen. »Vinterpostvæsenets Jammerlighed« blev særlig følelig i de bevægede Krigstider. »Nu, da Begivenheder af største Vigtighed og største Interesse for enhver Dansk gaar for sig, ligge vi her og vide ej, om vi ere kjøbte eller solgte«.

tiativ — til Tider har kunnet føle Isolationens Tyngde og Vanskeligheder. »Man lever herovre saa afsondret og blottet for literære Berørelsespunkter, at en vis Uro, ja Utaalmodighed let kan indsnige sig i Ens Sind, og Dagbladenes intermitterende Ankomst bidrager just ikke til at forbedre dette Forhold«, skriver Jespersen i Vinteren 1868¹⁾ til Professor Schiødte i Anledning af et videnskabeligt Arbejdes Offentliggørelse.

Ikke mindre primitive, selv maalt med Datidens Maalestok, var adskillige Forhold i Byen Rønne, der nu skulde være Magnus Jespersens Hjem. »Endnu ind over 1870 var Rønne forud for andre Købstæder i, at den ingen Udgifter havde til Gadelys. Med sin tunge Skipperlygte duvende i en Haandsnor nede ved de toppede Brosten foran ens Fod vankede man fra Vintergilderne forsigtigt gennem Gademulmet og Gadepytterne hjem i sin Seng. Den første sparsomme Tænding af Petroleumslygter paa Gadehjørnerne hilstes da i 1875 som et straalende Varsel om lysere Tider²⁾. — »Den første Butiksluchte i Rønne tændtes omtr. 1860 af den hidkomne Konditor Bruun . . . denne Byens eneste Gadeluchte taltes i mange Aar blandt dens Seværdigheder«³⁾

Dette og andet kan have sin romantiske Charme — som Oplevelser for en Tid. Men for den, der er uvant dermed, og som Aar ud og Aar ind skal nøjes med saa primitive Forhold, kan der vaagne en Udlængsel derfra, og i hvert Fald har der heri været noget at vænne sig til for Magnus Jespersen.

Var Belysningen paa Gaderne yderst tarvelig eller rettere sagt indskrænket til den Smule Lys, der kunde falde ud fra Beboelseslejlighedernes Vinduer, saa var Brolægningen heller ikke førsteklasses⁴⁾. I de Aar, da Magnus Jespersen var Adjunkt i Rønne, hørte da ogsaa Brolægningsspørgsmaalet til de Emner, der nu og da drøftedes i de lokale Aviser af misfornøjede Indsendere. »Ofte hører man Fremmede, som besøge Rønne Kjøbstad, yttre sig over den mere eller mindre behagelige Brolægning«, skriver⁵⁾

¹⁾ Magnus Jespersens Brev, dateret 23. Februar 1868, findes i Det kgl. Bibliotek i København. (Ny kgl. Samling 1726). — Paa lignende Maade kommer Jespersen med en beklagende Bemærkning i sin lille Bog »Nutid og Phantasien nære Fremtid. Rønne 1861«. »Mine literære Hjælpkilder herovre om Vinteren ere kun ringe«. (S. 21 Noten).

²⁾ M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere. (Rønne) 1927. S. 266 ff.

³⁾ Zahrtmann, anf. Skr. S. 232. ⁴⁾ Zahrtmann, anf. Skr. S. 267.

⁵⁾ Bornholms Avis, 9. Januar 1873.

»Endeel Borgere«. Man kommer med sarkastiske Bemærkninger som f. Ex.: »Bornholm er et Steenland«, og med det Samme prøver den Besøgende dets Blødhed med Tærne, Hælene, Liigtørne eller med blødere Dele af det menneskelige Legeme . . .«

Man kan saa udmærket godt forestille sig Adjunkt Jespersen stolprende rundt paa den elendige Brolægning, som fandtes bl. a. ogsaa i Sct. Mortensgade, hvor han selv boede fra 1871—81. Da Aftenerne blev mørke i Senhøsten 1879 har han syntes, at det var dog for galt, og en Septemberaften kunde de Rønne Borgere da i deres Avis læse det Spørgsmaal, som her vedføjes i Facsimile.

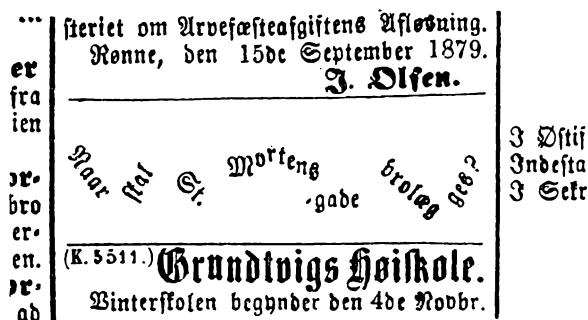

Fig. 18. (Efter Bornholms Avis, 19. September 1879).

Den pudsige Maade, hvorpaa Spørgsmaalet typografisk var sat op, huskedes længe i Rønne, og det hed sig, at det var dette, der gav Anledning til, at Sct. Mortensgade Aaret efter fik sin Brolægning moderniseret¹⁾.

Langt mere end de primitive ydre Forhold har dog til Tider det smaastadsagtige, sladdervorne Milieu indvirket paa Magnus Jespersens følsomme Sind. I et utrykt, rimet Fragment²⁾ vender han sig saaledes imod Byssladden:

Kong Vrøvle blid og rolig af Naturen
Ei ung af Aar var gammel paa vor Strand.

Og videre tales der om

¹⁾ Arkitekt, Professor Mathias Storch, Rønne, i Brev af 25. Mai 1928. — I Bornholms Avis 28. Novbr. 1879 anføres under Licitation over Brolægningsarbejder, der agtes udført i 1880, bl. a. Brolægning af Sct. Mortensgade.

²⁾ Fragmentet er udateret, men i hvert Fald fra Rønne-Tiden.

de Munde, som i Kamp med Tungen slaae,
maae lave Snak og hugge paa sin Lige,
naar Vrøvlet af sin Grav igien skal stige . . .

Magnus Jespersen kunde undertiden i disse Aar føle det som en kvælende Indestængthed, der vel nok kun fuldt ud forstaas af den, der i en Aarrække har levet under isolerede, smaa Forhold: »Ø-Fornemmelsen«, hvorom Embedsmænd paa afsides Smaaøer nu og da taler, har grebet ham, og han maatte give sit Hjerte Luft i Vers, der ikke kom videre end til hans egen Skrivebordsskuffe:

Hvad¹⁾ er det for en Længsel,
der spænder trangt mit Bryst —
der, lig det skumle Fængsel,
formørker hver en Lyst.

En Uro aldrig stillet;
en Tørst, som slukkes ei;
en Higen, der har villet
gaae Idealets Vei.

Kun smaalig og pedantisk
mig synes Skolens Id,
der bliver saa gigantisk
for Skoledrengens Flid.

I et andet, ligeledes udateret Fragment, der kan henføres til Rønne-Tiden, anslaaes lignende Strænge:

»Jeg længes at see mig i Verden om
blandt Skaberens herlige Værker;
ak! Ensomme Ø bliver stille og tom,
selv Havet min Længsel forstærker.

Jeg elsker Naturen, har Sommeren kjær,
ak! Vintren i Norden saa længe
udbreder et sørgeligt, eensformigt Skjær
over Sommerens blomstrende Enge.

Jeg længes at skue det blaanende Fjeld,
hvis Toppe i Skyerne knejser
og længes at drikke af iiskolde Væld,
som Rhinstrømmen føder og reiser.

¹⁾ Udateret Digt i Magnus Jespersens efterladte Papirer.

Der boer i mit Hjerte en underlig Trang
at vandre i Verden saa vide,
og længes jeg bort fra min Fædrenevng,
fra Øen uden Bøgene blide.

Thi trykker mig her denne smaalige Id,
paa eensomme Ø har den hjemme, —
hvis ypperste Formaal er smaalige Strid,
der søger det Større at hemme . . .

Maaske det mest levende Indtryk af, hvordan Livet formede sig i Rønne, medens Magnus Jespersen var Adjunkt i den lille By, faar man ved at gennemblade f. Eks. »Bornholms Avis« fra de paagældende Aar (1858—81).

Dette Blad var Øens ældste og til 1856 eneste Avis¹⁾. Paa sine lidet omfangsrige Sider (i 1850'erne og 60'erne ikke meget større end Siderne i en stor Bog) gemmer denne Avis en Fylde af Oplysninger og Detailler, der undertiden har en egen Evne til i et Nu at gøre hele Situationen i Datidens Smaaby, Rønne, levende for Nutidslæseren — men der vilde behøves en Digtets Pen til at give dette Indtryk videre til andre.

Man finder i Avisen det staaende Avertissement om, at Paket-Jagten afaar — undertiden tilføjes der: vil Gud — den og den Dag til København. — »Sorthats Kulværk er forsynet med gode Kul og vil om faa Dage kunne levere større Partier. Priserne ere indtil videre: Store Smederands Kul 1 Rd. pr. Tønde . . .²⁾«. — »Panoramaet hos Conditor Bruun er aabent paa Søndag til nedsat Priis, 8 Sk. for Voxne og 4 Sk. for Børn«³⁾ — formodentlig sat saa billigt, fordi Konditøren ventede, at det ærede Publikum efter at have beundret Panoramaet vilde smage paa hans Kager. — En »virkelig, aerostatisk Gas-Luftballon« sendes op fra »Sommerlyst« hos Hr. Linstrup⁴⁾ . . . Saaledes bl. a. afspejler Datidens folkelige Forlystelser sig i den lille gamle Avis. Men naar Vinteren strengedes, og Østersøen laa tindrende hvid — isbundet saa langt som Øjet kunde se — var det alvorligere Ting, der var Avislæsernes Samtaleemne. Man kunde læse gribende Skildringer af Søfolks Lidelser — som f. Eks.⁵⁾. »Den 24. ds. er, efter en 66 Dages lang Reise, indkommet til Christiansø, formedelst

¹⁾ M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere. 1927. S. 245.

²⁾ Bornholms Avis, 9. November 1858. ³⁾ Bornh. Avis, 27. Januar 1860.

⁴⁾ Bornh. Avis 6. Juli 1860. ⁵⁾ Bornh. Avis 29. Januar 1861.

Lekage, Slup »Pilot«, dr. $7\frac{3}{4}$ Læster, ført af Skipper T. F. Schwartz af Lübeck . . . Som Følge af den lange Reise har Besætningen manglet Alt, Proviant, Vand, Brændsel og Lys og for at friste Livet har denne maattet aabne Lasten og levet af Appelsiner, Kastannier o. s. v. og slukket Tørsten med Snee og Iis; vel som Følge af disse Lidelser var den ene Mand af Besætningen død paa Reisen og sat overbord«.

Smaabegivenheder, hvorom der taltes en Tid, men som hurtigt glemtes, vekslede med Tildragelser eller Diskussioner, der føltes som noget vigtigere for Øen og dens Beboere. Saaledes var det noget af en Begivenhed, da Eleverne fra Hindholm Højskole i Sydsjælland, fra Staby i Vestjylland o. fl. St. i Sommeren 1863 gæstede Bornholm. Der tryktes en hel lille Rejseberetning¹⁾ og Bornholms Avis²⁾ indeholdt en længere Velkomsthilsen, der var forfattet af Adjunkt Jespersen, og hvoraf et Uddrag skal gives her, da det er ganske karakteristisk for den unge Magnus Jespersen.

»De ærede Gjæster, som Dampskibet »Ossian« i disse Dage vil bringe til Bornholms Land, ønske vi: Velkommen! Fra de venlige danske Øer, selv fra Danmarks Vestegn, hvor Egen og Bøgen smykke Halvøens mægtige Bakker, og Fjordens Vande køle deres Fod, ja selv fra Vester-Vovvov ere I komne hid til Danmarks fjerne Øst, det lille Klippeland; og Mange af Eder betræde vist for første Gang den haarde, nøgne Klippe, hvor ei Ploven kan drage sin rige Fure; steil er Fjeldskrænten og besværlig Veien over den golde Kuppel i Solheden; men i Dalen vinker den rislende Bæk under Askens Skygge, medens Fjeldstaunen slaaer i Hvidtjørnen. Derinde fra Fjeldet giver Fodtrinet Gjenklang, og Underjordsfolket vogter sine Skatte; Guld og ædle Stene boe derinde, selv om Toppen er nøgen og gold — hist og her træde Skattene frem til Dagens Lys. Sorthat har Kul, hvoraf 5 Tdr. regnes lig 3 Tdr. Engelske; Jernsteen, Leer. Blykobbeaa tæt ovenfor Sorthat Bro ved en steil Skrænt, naturlig Berlinerblaat og forvittret Feldspath . . .

. . . Dog først i Fjeldets Dyb findes de rigtige Skatte, men hvem vover vel at trænge ind i Underjordsfolkets Rige; saa grum

¹⁾ Beretning om Staby, Gedved og Hindholm Folkehøjskoleers Lystrejse til Bornholm fra den 20de til den 29de Juni 1863. Horsens 1863.

²⁾ Bornholms Avis, 23. Juni 1863. — Artiklen er signeret med et omvendt Y (Λ) d. v. s. »Trekløften«, Magnus Jespersens Signatur (herom senere).

er dette Folk, at ikke engang den dygtige Bjergmester Muldvarp har Lov til at randsage Jorden her¹⁾; men jeg maa ikke glemme, at man jo henter Kul fra over 150 Fods Dybde: kun Klippen — Klippen tør man ei røve i Dybet, thi det er Underjords Keiserstad. — Klippens Top med Kongemindet ville I vel bestige og fra 536 Fods Høide see hen mod Himmel-Bjerget, men kun see Himmel-Bjerget, omend 550 Fod høit er dog for fjernt; nylig kom I forbi dets yndige Brødre ved Silkeborg, hvor Bøge og Birke krandsede Danmarks Flod; naar I atter reise did, da bring disse kjære Egne en Hilsen fra en Ven og bring med Eder en saadan Beretning om vor Ø, at snart Flere maae følge Eders, dette Treklovers, Exempel.«

Det var i disse Aar, Tredserne og Halvfjerdserne, paa mange Maader en Brydnings- og Gennembrudstid, ogsaa for Bornholms Vedkommende. Dette afspejlede sig bl. a. i Aviserne derovre, og Magnus Jespersen var ikke blot en interesseret Tilskuer, men ogsaa en aktiv Deltager i det nyes Fremvækst.

En ny Tid var ved at holde sit Indtog i Tiaaret 1867—76. »Samfærdselsmidlernes Udvidelse, Ager- og Skovbrugets Fremvæxt ind over Højlyngen, Fiskeriets Opsving, Mineralindustriens Grundlæggelse . . . Alt blev Led i den Kæde, som rykkede Bornholm ind i Danmark«²⁾.

Ind i Dagligdags-Meddelelserne i den lille bornholmske Avis, som Magnus Jespersen læste, og hvori han selv ret ofte skrev, finder man³⁾ en Artikelserie, der talte om alt det nye, der vilde bane sig Vej frem. Der er heri Stof til Belysning af Magnus Jespersens Tid og dermed ogsaa af ham selv — for det skulde vel ikke være Jespersen selv, der var Forfatter til den nævnte Artikelserie? Et og andet kunde maaske tyde derpaa.

»Er det ikke interessant at betragte os selv, jeg mener os Bornholmere, vor Færd og vort Væsen i denne Tid. Jeg sigter herved til vort religiøse⁴⁾ og offentlige Liv. Her er Gjæring og

¹⁾ Muldvarpen findes ikke paa Bornholm.

²⁾ M. K. Zahrtmann: Rønne Latinskole 1512—1912. (Bornholmske Samlinger. VII 1912. S. 108).

³⁾ Bornholms Avis, 20.—25. August 1863 (En anonym Artikelserie: »Tanker om bornholmske Tilstande«).

⁴⁾ Det var netop i disse Aar (fra 1860), at P. C. Trandberg begyndte sin Virksomhed som Vækkelsesprædikant paa Bornholm og i en Aarrække vakte stort Røre. (K. M. Kofod: Den bornholmske Vækkelsespræst P. C. Trandberg. Kbh. 1925).

Brydning paa alle Kanter og Hjørner i vort Samfund. Maaske tyder denne Tilstand hen paa Udvikling og Fremskridt i den nærmeste Fremtid. Den Tid, hvori vi nu leve, er maaske en Bro fra visne, forældede, udlevede Tilstande til en Fremtidsmark, hvor der skal være Løvspring i vor Aand og vor Gjer-ning. Jeg troer det. Der er slumrende Kræfter i Bornholmerne, som ville vækkes til Virksomhed og Liv . . . Kun i Haabet om, at denne Tid er et Overgangsled, en Bro paa Tidens Strøm, til noget bedre, kunne vi med Taalmodighed finde os i Tilstanden.

Tidligere var her en Stillestaaen i Alt¹⁾ paa Grund af den hardad ubetvingelige Hængen ved det Gamle. Den konser-vative Aand rugede med en saadan Forsigtighed og Udholdenhed over sine Skatte paa denne velsignede Ø, at vi indtil omtrent 1830 vare et Aarhundrede bagefter hele det øvrige Danmark . . .

Se til Agerbruget. Svingplove lo man ad; ligedan ad Brak-marker: »Den stakkels Mand har ikke havt Saaesød iaar!« yntedes der med et skadefro Smil. Vilde En eller Anden holde Hegn og Fred paa sin Mark, da løb man Storm paa hans Gaard for at tvinge Manden til at følge Landsens Skik . . . Denne haard-hudede Vedhængen ved gammel Slendrian blev dog omsider saa udholdende bombarderet af Tidens ustandselige Magter, at den lidt efter lidt maatte give Kjøb. Saa gik det fremad en Tid«. Men — slutter Artiklernes Forfatter — nu er der atter Stilstand, fordi der er for mange Brydninger, for ringe Enighed . . .

Begivenheder, som afspejlede sig i »Avisen«, var ogsaa de aarlige Polytekniker-Ekskursioner, der under en geologisk Professors Ledelse gik til Bornholms geologisk interessante Steder, og som den Dag i Dag fortsættes. Nu er disse Ekskursioner ikke den Begivenhed for Bornholm som i Magnus Jespersens Dage. Hvordan det formede sig, dengang da Jespersen var Adjunkt i Rønne, kan man læse i de gamle Aviser — f. Eks. saaledes²⁾:

Rønne, den 5te Juli. Igaarftes reiste Konferentsraad Forch-hammer og de unge Polyteknikere, der tilligemed ham gjæstede Bornholm, herfra efterat have bereist Øen i videnskabeligt Øie-med. Ved Afreisen havde der samlet sig paa Stranden en talrig Skare af alle Stænder, der modtog og besvarede de Bortreisendes kraftige Hurraraab. Som sidste Hilsen sang de. »Sät Machinen i gång, Hr. Kapten«, og Dampskibet gled bort med de kjære

¹⁾ Udhævet af Artiklens Forfatter.

²⁾ Bornholms Avis, 6. Juli 1865.

Gjæster, der den foregaaende Aften havde sluttet Bekjendtskab med en stor Deel af Indvaanerne ved et Bal Champêtre, som til Ære for dem blev givet paa det smukke »Sommerlyst« ved Rønne. Her blev Konferentsraad Forchhammers Skaal udbragt af Kammerherre Wegener¹⁾ i varme og agtelsesfulde Ord, der besvaredes af Konferentsraaden med en hjertelig Skaal for Bornholm, idet han bemærkede, at den ærede Taler havde Ret, naar han havde yttret at han (F.) elskede Bornholm. For 50 Aar siden gjæstede han for første Gang Øen, og han glædede sig inderligt ved den Fremgang, som han i alle Henseender sporede, og ved den Venlighed, der vistest ham og hans unge Venner. Derpaa blev afsunget følgende Sang

TIL POLYTECHNIKERNE!

Herligt en Aftenstund
Vandre til grønne Lund,
Lystig og freidig i Sindet
Helst naar i Pigers Krands,
Lifligt Musik og Dands,
Vækker fra Vinteren Mindet!

Og, naar en ungdomsglad
Flok fra vor Kongestad
Gjæster med Venlighed Øen,
Er det vort Hjerter Trøst,
Om vi lidt Sommerlyst
Skaffer for Reisen paa Søen!

Gjerne vi bringe vil
Tak for I kom hertil;
Men vi kan ei gjøre Fêter —
Trofast til bredfuldt Maal
Drikke vi Eders Skaal:
Nøies da med vor »Sjampeter«!

Skaalen udbragtes af Adjunkt Jespersen og besvaredes af

¹⁾ J. H. Wegener, født 1806, var fra 1849—65 Amtmand paa Bornholm. Vilhelm Bergsøe, der besøgte denne i 1855, skriver herom (Studenteren og Studieliv. Kbh. 1903. S. 35): »Ovre paa Bornholm, i den gode Stad Rønne, ligger eller rettere laa en stor, gammeldags Bygning — en Mellemting af Præstegaard og Skovriderbolig, langstrakt, lavlænget med svære Bjælker under Loftet og med en dejlig, gammeldags Have, hvor Morbærtræerne udfoldede sig i al deres Fylde«. Her boede Amtmanden, en god Ven af Vilh. Bergsøes Fader.

Hr. Jørgensen, der udtalte, at de i disse Dage især havde levet med Underverdenens Dyr, og seet alt skride fremad mod Fuldkommenhed i de forskjellige Formationer fra Urtiden til Nutiden, idet de havde sandet, at jo yngre en Formation er, desto fuldkomnere og renere er den. Derfor kunde de ikke ønske dem en behageligere Ende paa deres Reise, end efter i de første Dage at have omgaaedes Kobolder, Gnomer og andre Smaadjævla, at være naaede op over Jorden til den yngste og skjønneste Formation: Kvinden, hvis Skaal han derpaa udbragte. Man færdedes sammen i Muntherhed og Glæde til den lyse Dag, og Alt bar Præget af, at denne Fest vil blive en venlig Erindring hos alle Deeltagerne«.

Saaledes og ved mange andre Smaatræk afspejler de gamle bornholmske Aviser, hvordan Dagene og Aarene gik med skiftende Lys og Skygge, Glæde og Sorg, Brydninger og Kampe i den lille Verden, den lille By, hvori Magnus Jespersen nu havde faaet sin Livsgerning i Skolens Tjeneste.

Ogsaa paa dette snævrere Felt, Skolen, var der dengang Brydninger.

Den Skole, hvortil Magnus Jespersen knyttedes, betegnedes som Rønne højere Realskole, d. v. s. det var en af de mindre Latinskoler, der var blevet berøvet de to øverste Klasser, og som ikke dimitterede Studenter til Universitetet¹⁾. Dette forringede i sig selv Arbejdsvilkaarene. Det gav tillige Magnus Jespersen ringere Avancementsmuligheder og dermed ringere økonomiske Fremtidsudsigter. Som Polytekniker var han i Forvejen ringere stillet end Filologerne, som satte deres Præg paa Skolen og havde udelukkende Adgang til Rektorembederne ved de lærde Skoler og fortrinnsvis Adgang til Overlærerstillingerne, der nærmest var at betragte som højere lønnede Avancementsstillinger for veltjente Adjunkter. I Aarenes Løb førtes der en ivrig Diskussion i den pædagogiske Verden om Naturfagenes Ret og Plads i Skolen og om Ikke-Filologernes Adgang til Overlærerembeder og Rektorater, hvortil der efterhaanden aabnedes dem mere uhindret Adgang. Her skal ikke gaas nærmere ind paa disse Spørgsmaal²⁾, hvortil der i et følgende Kapitel bliver

¹⁾ M. K. Zahrtmann: Rønne Latinskole 1512—1912. (Bornholmske Samlinger VII 1912).

²⁾ J. Paludan: Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige. Kbh. 1885. — Cfr. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie I. Kbh. 1929. S. 328.

Lejlighed til at vende tilbage. Det har kun været Hensigten at give et Indtryk af Vilkaarene for den Gerning, hvortil Magnus Jespersen gik ind, da han flyttede til Rønne som Adjunkt og for en beskedent Lønning og med ligesaa beskedne Fremtidsudsigter nedlagte et stort Arbejde i Skolens Tjeneste.

De ydre Rammer for Lærergerningen ved Rønne højere Realskole var, især i Begyndelsen af Magnus Jespersens Adjunktetid, primitive nok. Man faar et levende Indtryk af Forholdene ved at læse et Ordskifte i Bornholms Avis imellem Skolens Rektor, G. S. Jørgensen, og Adjunkt Jespersen i Sommeren 1861, altsaa et Par Aar efter Jespersens Ankomst til Rønne.

Den 20. Juli 1861 indeholdt Bornholms Avis et længere Indlæg: »Bornholm og den høiere Realskole«, underskrevet med Mærket T. . K. . . .¹⁾ I denne Artikel tales der om, hvor stedmoderligt Bornholm er behandlet i Sammenligning med det øvrige Danmark, og det i flere Henseender! »Er f. Ex. den højere Realskole i den Stand, som de høiere Skoler i Landets øvrige Dele? Er Skolebygningens Locale tidssvarende, eller staaer det som en Levning fra Fortiden — en Skjændsel for hele Staten? Klasseværelserne ere usunde i høi Grad, da de kun have en Høide af $7\frac{1}{2}$ —8 Fod, medens de største vel have et Fladerum af ca. 400 □ Fod, det mindste kun 100 □ Fod, og Vinduesarealet er upassende, thi et af Værelserne med Areal = 380 □ Fod har 6 Fag brede Vinduer, 3 paa hver Side, og ligner bogstavelig taget en Glaskasse . . . tænk nu hertil disse Vinduer gamle og utætte og en skrap Nordost blæse paa dem en kold Vinterdag, da vil man kunne gjøre sig Begreb om Temperaturens Fordeling derinde, især naar Kakkellovnen maa holdes næsten glødende for dog nogenlunde at naae en Varmegrad af 14° R; medens Varmen ved Loftet naaer ca. 30° , er den ved Gulvet ca. 5° . . . et sandt Helvede af et Skolelocale«.

Og er det slemt fat med selve Skolelokalerne, saa staaer det ikke stort bedre til med Renholdelsen. »Som almindelig

¹⁾ De ikke faa Artikler, som Magnus Jespersen skrev i Bornholms Avis under sin Adjunktetid i Rønne, var snart signerede med Mærket T. . K. . . ., snart med Navn. Hurtigt opgav Jespersen imidlertid sin Anonymitet, og næppe nogen i Rønne var uvidende om, hvem T. K. var. De to Bogstaver betød »Trekloft«, og i dette Udtryk rummedes der for Magnus Jespersen en Sum af Tanker og Forestillinger af baade geologisk og anden Art — hvorom senere. Men iøvrigt er det ikke altid let at gennemskue den Symbolik eller Mystik, hvorfor Jespersen hele sit Liv havde en vis Forkærlighed.

Regel maa man dog fordre simpel Feining og Reengjøren hver Dag og Vadsk hver Uge — saa troer man næsten i dette Værelse at være hensat til Fortidens Barbari. — Det er neppe Umagen værd ved Siden af saadanne Elendigheder, som de anførte, at omtale, at Kakkelovnene ofte ryge, at Regnen stundom trænger ned igjennem Tag og Loft, at Luften i Værelset bliver høist beklumret, at Drengenes vaade Tøi altid hænges i Klasseværelserne, som desuden ere opfyldte af store Skabe . . . at Uskjønhed møder Øiet overalt . . .

Man har fortalt mig, at Rønne Skolelocale skulde ombygges, men det er sagtens Bysnak; thi deraf er her en Velsignelse især om Vinteren . . . Skal endnu længere Disciplenes og Lærernes Sundhed paa Grund af Localet udsættes for Fare . . . Kunne I, Forældre og Lærere! forsvare for Eders Samvittighed, at den Eder betroede Ungdoms Sundhed sættes paa Spil, fordi Vedkommende ikke gjøre deres Pligt med Hensyn til Skolens Ombygning?»

»Hr. T . . . K (svarer Rektor 23. Juli 61) har ydet mig en velkommen Understøttelse i en Sag, der for mig vistnok fremfor de Allerfleste har en høi Grad af Interesse, en Sag, for hvilken jeg i de 2 Aar, jeg har været Realskolens Rector, idelig og utrættet har arbejdet . . . Tilveiebringelsen af et sundt og hensigtsmæssigt Skolelocale. Forsaavidt skylder jeg ham Tak og yder ham den villigt.« Imidlertid maa Rektor i nogen Grad tage Afstand fra visse Punkter i Artiklen. Renholdelsen af Lokalerne er f. Eks. ganske som i andre Skoler og saa god, som den efter de til Raadighed staaende Midler kan være. Men fremfor alt pointerer Rektor, at han har gjort, hvad han formaar for at faa en ny og mere tidssvarende Skolebygning.

Der blev altsaa ikke gjort Indsigelse imod det væsentlige i Magnus Jespersens Kritik af Rønne højere Realskole. I et afsluttende Indlæg²⁾ bryder Adjunkt Jespersen sin Anonymitet og oplyser, at han i Foraaret 1859 — »dreven af indre Kald uden indbildsk Tillid« — har talt med Konferensraad Madvig (Kultusministeren) om Sagen; »men Resultaterne have endnu været saa lidet mærkelige, at det Hele faaer Udseende af Bysnak.«

Hvad der har bevirket, at de aabenbart uheldige Forhold ved Rønne højere Realskole virkelig blev afhjulpet, er naturligvis ikke let at afgøre. Adjunkt Jespersens kraftige Paatale deraf har maaske været medvirkende. Men kort efter blev der paa Finans-

¹⁾ Bornholms Avis, 23. Juli 1861.

²⁾ Bornholms Avis, 25. Juli 1861.

loven (1862—63) bevilget indtil 15000 Rdlr. til »en højst nødvendig Udvidelse« af Skolens Bygning, og da denne nye Skolebygning blev taget i Brug i Oktober 1862¹⁾, fik Adjunkt Jespersen her langt bedre Arbejdsvilkkaar som Lærer i Naturfagene. Bl. a. fik han et lille Laboratorium, hvori der kunde foretages fysiske og kemiske Undersøgelser og Forsøg til Undervisnings- og andet Brug, hvilket Fremskridt med Glæde noteres i Bornholms Avis²⁾ i en Anmeldelse af Realskolens Aarsprogram.

Men — som den Filosof Epictet, hvis Ord Eleonora Christina gjorde til sine³⁾, et Sted siger: »Alle Ting haver saasom tvende Hanker, hvorved de skal hæves« . . . saaledes var det heller ikke for Magnus Jespersen lutter Vanskeligheder og snærende Baand i Rønne. Paa Forhaand var han gunstigere stillet end de fleste andre Embedsmænd, der flyttede til Bornholm. Magnus Jespersen var ikke ganske fremmed for Øens Forhold og Livsvilkkaar. Han kom jo tilbage til sin Fødeø, hvor han havde en talrig Slægt, i hvis Kreds han straks kunde genoptages. Og Adjunkt Jespersen har sikkert til Tider ligesom flere andre bornholmske Embedsmænd følt den trohjærtede Smaastadshygge og andre gode Sider ved Livet i den lille maleriske By paa den natur-skønne Ø⁴⁾.

Han havde sit lykkelige Hjem, Hustru og Børn at glædes ved, og da han havde boet i Rønne godt en halv Snes Aar, fik han sit eget Hus med tilhørende stor, dejlig Have⁵⁾ i Sct. Mortens-

¹⁾ M. K. Zahrtmann: Rønne Latinskole 1512—1912. (Bornholmske Samlinger (1912) S. 102). — Cfr. Rønne højere Realskoles Program. 1863. S. 59.

²⁾ Bornholms Avis, 2. Juli 1863. (Maaske er Magnus Jespersen Forfatteren). — »Det nye Laboratorium er blevet forsynet med en stor Del Glassager . . . med Digler og med en Vindovn og en Comfur«. (Skoleprogram, Rønne højere Realskole, 1863 S. 58).

³⁾ Leonora Christina Grevinde Ulfeldt's Jammers-Minde. Udg. af S. Birket Smith. Kbh. 1900. S. 1.

⁴⁾ I Litteraturen kan man finde Vidnesbyrd herom. Saaledes skriver Regimentschirurg J. S. N. Panum omkring 1830: »Som ung Embedsmand modtoges jeg af Eder, med Gjæstfrihed, med Velvillie . . . jeg følte mig lykkelig, meget lykkelig blandt Eder; dog var den Lykke for mig, som for enhver Dødelig, ei ublandet med Ubehagelighed« (Beskrivelse over Bornholm eller Bornholms Veiviser. Slesvig 1830. Forerindringen). Og E. Vedel har gode Minder fra sin Amtmands-Tid paa Bornholm. (Af mit Livs Historie. Kbh. 1906. S. 52 ff.).

⁵⁾ Ogsaa før denne Tid havde Magnus Jespersen Have i Rønne — som vel de fleste i en saadan By.

gade. Denne Ejendom, der i 1871—81 blev Rammen om Magnus Jespersens Hjemliv, havde oprindeligt tilhørt Proprietær Jochum Jespersen, Magnus Jespersens Fader, der flyttede hertil efter at have solgt Kannikegaard (1862). Jochum Jespersen kunde ikke være ledig, og paa det betydelige Areal, der hørte til Huset i Sct. Mortensgade, anlagde han derfor en Have, »som han beplantede med stor Indsigt og Dygtighed; der blev bl. a. endog gravet en lille Dam, da Grundvandet stod temmelig højt.«¹⁾ Efter sin Faders Død i 1871 købte Magnus Jespersen Huset, og mange lykkelige Stunder har Adjunkt Jespersen levet her, selvom Sorger og Prøvelser heller ikke gik dette Hjem forbi. Magnus Jespersen var ligesom sin Fader stærkt interesseret i Haver; vidste man det ikke fra anden Side, vilde man kunne se det af talrige Notiiser i hans Almanakker fra disse Aar. Bl. a. dyrkede han en Jordbærsort, hvis Frugter blev bekendt i hele Byen for deres usædvanlige Størrelses Skyld. »Et enkelt Exemplar blev endogsaa udstillet, og jeg har selv set det opbevaret i Spiritus, det var paa Størrelse som en Knythaand.«¹⁾ Magnus Jespersen eksperimenterede i sine Haver med Udnyttelsen af Gødning²⁾. Men dette var ikke det eneste, hvormed han eksperimenterede. Som hos flere af hans Forfædre sad Eksperimenterelysten ham i Blodet³⁾. Bl. a. anstillede han Forsøg med en Vindmotor med vandret bevægede Vinger. »Vi — Fader og jeg — gik af og til ud paa Marken for at prøve den.«³⁾

Navnlig var det Magnus Jespersens Børn, for hvem denne Have staar som »et sandt Eldorado«¹⁾ med dens Frugtræer og Frugtbuſke, dens Masser af Blomster, deriblandt ogsaa en Stenhøj med Stenhøjsplanter (noget dengang usædvanligt). »Paa Taget af et af Havens tre Lysthuse stod en Træfigur, vistnok en tidligere Gallionsfigur, forestillende et Ørnehoved.«¹⁾ Og i Haven

¹⁾ Kredslæge E. Bohn-Jespersen i Brev, April 1930.

²⁾ Den 31. Mai 1868 (altsaa før Sct. Mortensgade-Tiden) noterer Magnus Jespersen, at han har udstroet 4 Pund Fosforitpulver paa 1 □ Alen i sin Have. Den 7. Juni 1868 prøvede han Virkningen af 2 Pund Salmiak paa 30 Kvadrat-alen Havejord. — I en Diskussion efter et Foredrag »Om Jord« i Bornholms landøkonomiske Forening 1878 (Bornholms Amtstidende 3.—5. April 1878) fremhævede Adjunkt Jespersen »Undergrundens store Betydning for Planten og oplyser det ved et Exempel fra sin Have, hvor Madjorden har omtrent en Alens Tykkelse, og Undergrunden er meget ufrugtbar Sand, hvori Frugtræerne aldeles vantrives,« medmindre særlige Forholdsregler tages.

³⁾ Brev, April 1930, fra Sonnen, Kredslæge E. Bohn-Jespersen (»Eksperimentator som han var . . .«)

voksede der en Bøg, hvilket dengang var en Sjældenhed paa Bornholm.¹⁾ Utvivlsomt har det været Magnus Jespersen en Kilde til rig Glæde at kunne give sin Familie saa gode ydre Levevilkaar, mens Børnene voksede op.

— Og saa var der den herlige bornholmske Natur, der havde nok at give en Naturelsker som Magnus Jespersen:

Var end Klitten gold og Bakken sandet,
Lyngens Blomster kranset dog dens Top,
og mod Nord det evigunge »Landet«
hæved sig af Bølgeskvalpet op.²⁾

Baade for geologiske Undersøgelers Skyld og for Naturens egen Skyld har Magnus Jespersen gennemvandret sin Fødeø paa Kryds og Tværs i disse Adjunktaar, og ikke saa sjældent havde han Ledsagere paa disse Vandringer — danske eller udenlandske Geologer³⁾, der drog Nytte af Magnus Jespersens detail-

¹⁾ Denne Bøg var plantet af Jochum Jespersen, som selv i sin Have ved Kannikegaard havde haft et synligt Minde om sin Fader (Sandflugtskommisæreren, Peder Jespersen) i en Bøg, der vokser i den nævnte Have den Dag i Dag (Meddelelse af Kredslæge E. Bohn Jespersen). — Om Bøgens Forekomst paa Bornholm se iøvrigt Eug. Warming: Dansk Plantevækst. III. Skovene. Kbh. 1916—19. S. 36.

²⁾ Sang (forfattet af Kredslæge E. Bohn-Jespersen) til Magnus Jespersens Guldbryllup (1909).

³⁾ Professor Forchhammer har vandret med Adjunkt Jespersen. I et Brev (22. Novbr. 1864) takker Forchhammer »for den Tid og Interesse, som De har offert mig under mit 8 Dages Ophold paa Deres Øe.« (Forchhammers Kopibog IV S. 144 i Mineralogisk Museum). — »Under mit fleeraarige Ophold herovre har jeg hyppig havt Leilighed til at ledsage Reisende omkring paa Øen«, skriver Magnus Jespersen i Februar 1865 (Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm. Ronne-1865, Fortalen) og nævner bl. a. Professor v. Seebach i Göttingen. Denne rejste i geologisk Øjemed paa Bornholm i Sommeren 1863 og takker i en senere udgivet Afhandling (Beiträge zur Geologie der Insel Bornholm. i: Zeitschr. d. deutschen geologischen Gesellschaft. Jahrg. 1865. S. 338) Adjunkt Jespersen, »in dem ich für die meisten meiner Excursionen einen ebenso liebenswürdigen als sach- und ortskundigen Führer gefunden hatte.« — Fremdeles kan nævnes Professor Edv. Erdmann i Stockholm, om hvem den svenske Geolog Dr. K. A. Grønwall (nu Professor i Lund) skriver i et Brev til Magnus Jespersen, at E. Erdmann er en af dem, »der i Begyndelsen af 70'erne under Deres Ledelse studerede Bornholms Geologi.« (Brev af 18. Maj 1913 i Anledning af Magnus Jespersens 80-aarige Fødselsdag). — Det kunde ogsaa hændes, at Jespersen maatte ledsage en (geologisk interesseret?) engelsk Lord (Fitz William) rundt paa Øen. (1. Juli 1862, Johns Kapel; Almanaknotits). Denne laa med sin Lystskonnert »Gipsy Queen« i Rønne Havn (Cfr. Havnelisten i de samtidige bornholmske Aviser).

lerede Kendskab til Bornholms Geologi, eller sin Søn eller Elever fra Skolen. »En af de allerførste Ture, jeg mindes«, skriver Sønnen¹⁾, »var som syvaars Dreng. Vi gik til Aakirkeby, overnattede her og næste Dag ned til Stranden efter Forsteninger og senere paa Dagen hjem til Rønne. Jeg mindes endnu, hvor træt jeg var, da vi kom til Knudsker Bakke, men stolt over Turen naturligvis«. Og en Nevø af Magnus Jespersen, Ingeniør V. Uldall fortæller²⁾, at han husker, hvordan han som Dreng har været med Magnus Jespersen oppe i »Højlyngen«, »hvor jeg fik min første Undervisning i at bestemme geologiske Lags Strygning og Hældning«.

Det var ikke kedelige Ture, som de Drengene fik Lov til at foretage med Adjunkt Jespersen. Denne formaaede meget stærkt at fængsle sine Ledsageres Interesse³⁾ paa Ekursionerne, og det har ikke kunnet undgaa at glæde Magnus Jespersen saaledes at dele sin levende Interesse med andre, ogsaa med sine Elever fra Skolen. Det har sikkert været mere end en smuk Talemaade, naar Adjunkt Jespersen i sin Tale ved Skoleballet i 1863⁴⁾ omtalte Skolens Elever som sine »unge Venner« og udtalte Ønsket om, at de »maatte ret have en Ting — Humør i Tøiet — baade til Ballets Lystighed og Arbeidets Alvor«. I begge Henseender forsøgte Magnus Jespersen at føre an. Ganske vist var det ikke altid, at hans noget sarkastisk prægede Spøg blev vel optaget af Eleverne. Nogle »syntes nu engang ikke om, selv om det var fortjent, paa en yderst tør Maade at faa en Omgang som f. Ex.: »Du mener nok af for megen Tale kommer Fortrydelse, men Taushed er sikker. Slet. Sæt dig ned«. Eller »Tale er Sølv, men Taushed er Guld. Maadelig«, eller andre lignende Visdomsord . . . havde hellere taget en Lussing«⁵⁾. Og saa havde saadanne fornærmede Elever ikke engang den Tilfredsstillelse at kunne tage Hævn ved at drille deres Lærer! For Adjunkt Jespersen lod sig ikke drille⁵⁾. »En Snebold i Ryggen eller en Snelavine fra Taget ned over Hovedet tog han med

1) Kredslæge E. Bohn-Jespersen i Brev af 13. Januar 1930. Dr. Bohn-Jespersen er født 1865.

2) Brev af 17. Decbr. 1929.

3) Saaledes skriver bl. a. Arkitekt Mathias Bidstrup (Brev af 25. Maj 1928).

4) Bornholms Avis, 17. Februar 1863.

5) Ingeniør V. Uldall i Brev af 17. Decbr. 1929.

philosophisk Ro, naar han vidste, at han ei kunde gribe Synderen — saa den Morskab var meget mager«.

Men den Slags smaa Skærmydsler fra Skolens daglige Liv var glemt paa de geologiske Vandringer over Øen, eller naar Skolen holdt sit aarlige Bal paa Dams Hotel i Rønne. Da gjorde Adjunkt Jespersen sit til at skabe Feststemning, bl. a. ved at skrive muntre Sange til Festen — ikke synderlig original Poesi, ganske vist, som den Slags Sange vel sjældent er det, men hjerteligt og velment, f. Eks. saaledes:

Bort med Bogen nu iaften
Og med alt Pedanteri,
Glasset fyld med Druesaften,
Af den bedste skjænk deri.
Trarah¹⁾.

Eller:

Derfor dands, syng og dands af Hjertets fulde Lyst;
Syng og dands, syng og dands med høit svulmende Bryst²⁾.

Da har man fornøjet sig med hinanden, og Magnus Jespersens særprægede Lune har bidraget til at oplive den muntre Stemning, som Dagen efter stod omtalt i Bornholms Avis³⁾, der dog spøgende tilføjer, at Stemningen »naturligviis ved Ballets Begyndelse dæmpedes lidt af generende Folder og stivede Læg, som jo en saadan Forsamling altid medfører«.

Men naar Festen var forbi, søgte Magnus Jespersen ogsaa at være foran i Arbejdet — Skolens og sit eget videnskabelige og andet Arbejde. »Evner som Lærer maa han have havt«, skriver en af Jespersens Elever⁴⁾ fra Rønne; »thi jeg veed, at jeg lærte meget Engelsk af ham, der senere kom mig til stor Nytte, ligesom at jeg, da jeg begyndte at studere ved polyteknisk Lærestanstalt, blev forbavset over, hvor meget Physik jeg kunde«.

Det var naturligvis navnlig Naturfagene, specielt Geologien, der nød godt af Magnus Jespersens samvittighedsfulde Arbejde, baade direkte og indirekte. Saaledes efterlod han ved sin Forflyttelse i 1881 fra Rønne højere Realskole dennes naturhistoriske

¹⁾ Sang ved Skoleballet i Rønne den 5. Februar 1864, mærket Tk.

²⁾ Sang ved Skoleballet d. 24. Februar 1865, mærket Tk.

³⁾ 17. Februar 1863.

⁴⁾ Ingeniør V. Uldall i Brev af 17. December 1929.

Samlinger i udmærket Stand¹⁾); for de geologiske Samlingers Vedkommende havde han forøget dem ved sine egne Indsamlinger²⁾, der supplerede, hvad der fra anden Side var tilgaaet Skolen³⁾.

Ogsaa videre Kredse søgte Magnus Jespersen at interessere for Naturvidenskab. De populær-videnskabelige Foredrag, som han holdt i Rønne i Begyndelsen af sin Adjunktid, omtales i et følgende Kapitel. Her skal blot lige nævnes, hvordan Jespersen, ung og interesseret indbød enhver, der blot vilde komme, til at faa sin geologiske Viden forøget. »Ligesom Samlingerne hidtil ere blevne foreviste Enhver, der har ønsket at see dem, af den tilsynsførende Lærer, Adj. Jespersen«, hedder det i Skolens Program for 1863, »saaledes vil det stedse være Sammes Glæde at gjøre dem tilgængelige for en Kreds større end den, Skolens snævre Grænser indeslutte«.

Dette hængte sammen med Magnus Jespersens centrale Interesse baade i disse Aar og lige til hans høje Alderdom, nemlig Geologien, baade som ren Videnskab og i dens praktiske Anvendelighed. Af en bevaret Korrespondance med Professor Schiødte⁴⁾ kendes noget til de Tanker, Forhaabninger og Planer, som Magnus Jespersen gik med i Begyndelsen af sine Adjunkt-Aar i Rønne. Han skriver (15. September 1868): »... jeg vilde ønske at kunne følge Hr. Dalgas' Exempel ogsaa deri at blive Ingeniørkapitain og snart forfremmes til Oberst, bereise Jylland

¹⁾ Meddelelse af Departementschef K. H. Kofoed, tidligere Adjunkt i Rønne. i Brev af 19. April 1928.

²⁾ Saaledes tales der i Rønne højere Realskoles Program 1863 om Forøgelse af den mineralogiske Samling ved Gave fra Adjunkt Jespersen. Samlingen omfattede da ca. 340 Stykker.

³⁾ Grundlaget for Rønne højere Realskoles geologisk-mineralogiske Samling var en Samling af Mineralier, Forsteninger og Krystalmodeller, som skænkedes Skolen af Universitetet. (Program, Rønne, 1849, S. 42). Det er formodentlig denne Samling (252 Numre + Krystalmodeller), der figurerer i Rønne højere Realskoles Program for 1854, S. IX, i Adjunkt Anchers »Fortegnelse over Rønne høiere Realskoles Samlinger henhørende til Naturhistorien og Naturlæren«. I 1860'erne forøgedes Skolesamlingen derved, at »Efterslægtsselskabet«, som opløstes, skænkede sin Bogsamling og en mineralogisk Samling til Rønne højere Realskole. (Program, Rønne, 1866 S. 68). Ogsaa Amtmand E. Vedel har forøget Skolens Mineralsamling (Af mit Livs Historie. 1906. S. 9).

⁴⁾ Nu i det kgl. Bibliotek i København (Ny kgl. Saml. 1726). Kun Magnus Jespersens Breve kendes.

og arbejde for Hedeselskabet: dog hvad siger jeg, for Hedeselskabet — nei for Staten, som Geolog i Statens Tjeneste; have vi maaske ingen Trang til en saadan Størrelse, og er Danmarks Jordbund udbyttet i geognostisk Henseende? Er Universitetet overfyldt med Geognoster, er Landet svulmende rigt paa Folk, der kunne tyde dets Jordbund? . . .

Troer De virkelig Hr. Professor Schjødte, at jeg ikke kan have Grund til at savne de meget betydelige Fordele, som Livet i Kjøbh. yder; heller ikke er jeg en saadan Hjemmeføding, at jeg jo nok kan leve udenfor Bornh.; jeg foretrækker det Sted, hvor der er Leilighed for mig til at virke og gavne, og det findes ikke rigtigt her. Undskyld mig, Hr. Professor Schjødte, min noget lange Epistel om mig selv, men De har virkelig tildels fremkaldt dens Indhold, Deres sidste venlige Brev bærer for en Del Skylden . . . «

Det skulde ikke lykkes for Magnus Jespersen at blive Geolog i Statens Tjeneste. Men derfor opgav han ikke sine videnskabelige Forskninger. Paa Geologiens Omraade satte Magnus Jespersen sine Evner og et meget energisk Arbejde ind. Lønnen derfor blev hverken Gods og Guld eller synderlig Anerkendelse for opnaaede Resultater. Modgang og Skuffelser af forskellig Art bragte dette Arbejde ham derimod i ikke ringe Grad, omend han ogsaa nu og da fik en Smule Medbør, som f. Eks. den Glæde at kunne udvide sine Kundskaber ved et Par smaa Udenlandsrejser (til det skandinaviske Naturforskermøde i Stockholm 1863, til Paris 1867). Men dybest set fik Magnus Jespersen alligevel Løn for sit Arbejde. Han har følt den dybe, rene Glæde, der følger med alvorligt videnskabeligt Arbejde. Hans Løn blev »den Iagttagelsens Undren og Erkendelsens Glæde, Naturen skænker sine Dyrkere¹⁾.« Og denne Naturforskningens og Naturiagttagelsens rige Glæde blev aldrig taget fra Magnus Jespersen, hvor kampfyldt hans Liv end blev. Den kunde i nogen Grad overskygges af Skuffelser og Modgang, der til Tider kunde lade voldsom Harme eller Bitterhed rejse sig i hans Sind. Men i forskellig Skikkelse og Udtryksmaade levede Naturforskertrangen videre i Magnus Jespersen og gav ham sine Glæder. Om Jespersens Kampe, Sejre og Nederlag som Geolog og om Personlighedens Stræben og Higen der igennem skal der tales i de følgende Ka-

¹⁾ C. Raunkjær: Dansk Ekskursions-Flora. 2. Udg. Kbh. 1906. S. XII.

pitler. Men da alt dette for at forstaas maa ses paa Baggrund af Magnus Jespersens Karakter og hele »sjælelige Konstitution«, skal det først forsøges at faa et Indblik i denne.

Der var ved Magnus Jespersens Væsen — mere og mere i Aarenes Løb — en ydre Skal, paa hvis Kanter nogle kunde støde sig, og som nogle Mennesker aldrig naaede indenfor. Men der var ogsaa indenfor denne Skal en værdifuld Kærne, som de, der forstod Magnus Jespersen bedst, vidste at sætte stor Pris paa. Hans mangfoldigt facetterede Karakter frembød Træk, der nok nu og da kunde berede Vanskeligheder. »Han var retsindig, ærekær, arbejdsivrig og stædig i Gjennemførelsen af sine Forsætter som en rigtig Jespersen«, skriver Fætteren, Overlæge M. K. Zahrtmann¹⁾, og Sønnen, Kredslæge Einar Bohn Jespersen (løjer hertil²⁾): »Fader var saa afgjort uselskabelig anlagt, ja nærede ligefrem en vis Antipathi mod større Selskaber maaske paa Grund af en stor Generthed. Denne Ensomhedstrang blev større og større, alt som Aarene gik, maaske med Undtagelse af de sidste Aar. Forhandlingsdygtig har Fader aldrig været, en vis bornholmsk Stejlhed og Stædighed var vel medvirkende hertil, dertil en betydelig Saarbarhed, og en Retfærdighedsfølelse, der ikke gik paa Akkord, parret med en Veghed i Karakteren, der stod i Modsætningsforhold til det stejle i hans Karakter« — alt sammen noget, der — med større eller mindre Ret — kunde opfattes som Hensynsløshed eller Vanskelighed i det daglige Samarbejde og Omgang, navnlig i Perioder, naar Magnus Jespersens Sind var i stærke Svingninger³⁾, eller naar han (som flere af sin Slægt) standsede grublende og spørgende overfor Tilværelsens Gaader. Hertil kom en Fantasifuldhed og en Kvikhed i Opfattelsen, der for Magnus Jespersens Omgivelser kunde give sig skalkagtige, sarkastiske eller paradoxale Udslag, naar han uden Personsanseelse eller Menneskefrygt sagde sin Mening rent ud. Og dette gjorde Magnus Jespersen, saavel da han var ung Adjunkt i Rønne, som da han kunde tale med Alderens og Erfaringens Autoritet. Men bag dette for mange saa vanskeligt for-

¹⁾ Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 3. Maj 1928.

²⁾ Kredslæge Einar Bohn-Jespersen i Brev, April 1930.

³⁾ Perioder, hvor det mørke Stemningspræg, som man møder hos flere i Slægten, var særlig fremherskende, har Magnus Jespersen gennemlevet, navnlig da han var i 50—60 Aars Alderen. I saadanne Perioder var han lidet arbejdsdygtig, men rettede sig fuldstændigt igen. (Dr. E. Bohn-Jespersen i Brev, April 1930).

staaelige Udvortes levede der en Personlighed med en stærkt ideel Higen og en aldrig sovende Selverkendelse og Selvtugt. Alt smukt og rent — Naturen, Børn, sande Venner . . . havde i ham en forstaaende Elsker. Hos denne prøvede Mand udviklede der sig lidt efter lidt under Livets skiftende Kaar en gudhengiven, stærkt personligt præget, kristen Livsanskuelse, der blev det bærende i hans Tilværende baade i gode og onde Dage, helt op i den graa og tyngede Alderdom. Uden denne Livsanskuelse, der trods drastiske Udtryk og hvasse Udfald (hvoraf nogle Eksempler senere skal gives) ingenlunde var mørktpræget¹⁾, vilde Magnus Jespersen vel nok være kuldsejlet i en eller anden af de Byger, der drog hen over hans Liv.

Et Indblik i, hvad der boede og rørte sig i Magnus Jespersen faar man igennem de ikke faa Vers, som han har efterladt sig. Som flere i Slægten (bl. a. Maleren Zahrtmann) maatte Jespersen ofte give sine Følelser og Tanker Luft i Vers, hvortil han ikke sjældent selv føjede Musik. Nogle af sine Digte offentliggjorde Magnus Jespersen²⁾. Men det er dog ikke disse Digte, der giver det mest personligt prægede Indtryk af Forfatteren. De viser ham nærmest som Bornholmeren, der betaget synger sin Fødeøes Pris.

... mandig det blotter sin steenhaarde Barm,
det bryder de østlige Vinde,
at Dannemarks Mø kan foruden Harm
staae, smykket med Bøgen, histinde.

Derfor Klippesøn stolt!
Vel forstaaer jeg, Du elsker din Ø,
Dine Klipper, Din Sø
og din Bakke, hvor Stormen gaaer koldt³⁾.

I disse og lignende Vers synger Magnus Jespersen for Offentligheden om Bornholm og andet — smukt og følt, men uden at det fremragende indenfor Digtningen blev naaet⁴⁾.

¹⁾ Frk. Magna Bohn-Jespersen i Brev af April 1930.

²⁾ Et lille Hefte med Digte, hvoraf nogle i bornholmsk Dialekt, udkom i Rønne 1861 under Titlen: »Ung Kárna o. fl. Sange til Bornholm«. — Andre Vers offentliggjordes i Bornholms Avis.

³⁾ M. Jespersen: Ung Kárna. Rønne 1861. S. 12.

⁴⁾ Magnus Jespersen høstede da heller ikke Laurbær hos Kritikerne. Et af de førende Hovedstadsblade, »Dagbladet«, skrev (6. Januar 1862) bl. a. om »Ung Kárna«, at Digtsamlingen næppe vilde »give det øvrige Land nogen høi Idee om den æsthetiske Udvikling paa Bornholm.«

Ganske anderledes stærkt føler man Magnus Jespersens Personlighed træde sig i Møde igennem de mange utrykte Vers og digteriske Forsøg, som sikkert først og fremmest har skullet være ham selv en Hjælp til at faa Sindets Brydninger udløst, og derfor kan man ikke andet end nærme sig i Ærbødighed til disse »menneskelige Dokumenter« selvom de maaske ikke vil blive vurderet højt som Kunst. De er direkte eller indirekte — undertiden i symbolsk eller allegorisk Iklædning — Udtryk for den indre Kamp, som Magnus Jespersen har maattet udkæmpe for at vinde Fodfæste i Tilværelsen. Og derigennem bidrager disse Vers til, at man forstaar deres Forfatter bedre. Karakteristisk er saaledes Digtet »Veemod«¹⁾.

Naar stille Kummer, som ei Læben klager,
fordunkler Livet og din Fred forjager,
dit Sind betynger og dit Blik formørker;
da Veemods Dæmring sendt fra Himlen kvæger
dit Bryst med Lindring, og dit Saar du læger
med Digterqvad, som atter Haabet styrker.
Din stille Kummer dyb i Strømmen flyder
fra Sindet bort, mens Sangens Klage lyder,
og Himlens Lys alt ind i Sjælen trænger . . .

Ofte gaar der en vemodigt-blid eller grublende Tone igennem Digtene:

Kilden og Guddommens Aand til mig tale,
aabne mit Fængsel i lukkede Borg.

— — —

Der i min Frihed jeg elskende favner
Kjærligheds Lykke og Sandhedens Magt²⁾.

Eller saaledes:

Aarene rinde, og Bølgingen gaaer
Kredsgangen ruller som Verden bestaaer;
Udad det skrider, dog indad det naaer.
Midtpunct det søger — vel engang det naar³⁾.

¹⁾ Digtet er dateret »Nordborg, 17. August 61« og er ligesom flere andre Digte blevet til under Ferieophold i Adjunkt Jespersens Hustrus Hjemegn. — Adskillige Vers og Digte stammer aabenbart fra Magnus Jespersens yngre Dage, men er udaterede, og kun indirekte kan man tidfæste dem nogenlunde. Forøvrigt skrev Jespersen Vers lige til det sidste. Trangen til at give sine Tanker og Følelser Luft i Vers forlod ham aldrig, og det faldt ham aabenbart let at give sine alvorlige eller spøgefulde Indfald Versets Form.

²⁾ Af et Digt »Bøgens Indskrift«, dateret Ulfuæs, 1. August 61.

³⁾ Af et ikke dateret Digt »Den evige Gaade«.

Eller Jespersen skrev vemodige Strofer som disse¹⁾:

I lyse Tanker Phantasiën svinger min Aand,
Men Støvets Vægt med jordisk Tyngde tvinger min Haand.

Men til andre Tider klinger stolte, energiske og forhaabningsfulde Toner gennem Digtene og lader ane andre, mere handlekraftige Sider af Magnus Jespersens Karakter. Saaledes i et Digt »Bornholm«, der findes i den offentliggjorte Digtsamling »Ung Kárna« (S. 13)

Større bliver dog Forskerens Vid
Naar han sætter sin Lid
Til den høieste Magt over Jord

Seirer Sandhedens Magt,
Gaaer med Kundskab i Pagt:
Mørket kan ei bestaae:
Fordoms Aand vil forgaae . . .

Blandt Magnus Jespersens efterladte Papirer findes et større Digt »Grotten«, hvori hans Hang til Mystik og Grublen over Tilværelsen er knyttet til et bornholmsk Sceneri, og hvori tillige Geologen²⁾ gør sig gældende som Repræsentant for Mennesket i Modsætning til Bjergtroldene, der vil ødelægge den, der trænger ind i deres Rige — hvorved tillige Digtet sikkert faar en endnu dybere liggende, skjult Mening som Udtryk for Kampen i og om Magnus Jespersen i Rønne-Aarene.

Med en Del Udeladelser lyder Digtet saaledes:

DEN VAADE OVN VED HAMMERSHUUS.

Havet ligger blankt og stille
Bølgen hviler i dets Favn
Solens sidste Straaler spille.
Baaden venter hist i Havn . . .

Baaden ind i Grotten flyder
under mørke Klippetag.
Bølgens sagte Skulpen lyder
med et huult og selvsomt Brag,

¹⁾ Af et Digt »Til Bedstemoder«.

²⁾ Ogsaa i »Ung Kárna« mærkes Geologen, og Motivet: Kampen med »Underjordsfolket« præger Digtene, f. Eks. S. 15: »Har Du Mod, har Du Vid, Forsker, virker med Flid! Da skal Troldmagten knuses med Vælde!«

Ned fra Loftet Draaber hænge,
falde ned i Moders Skjød — —
— —

Hvi maa Klippen Taarer fælde?
Eier den en følsom Sjel?
— — —

Klippens Fjeldspath, Kvarts og Glimmer
Længes I at skilles ad?
Er det derfor Taaren rinder?
Svar mig! jeg det vide gad.

Spørgsmaalet raabes ind til Trolden i Fjeldet:

»Bjergmand, som derinde ruger
karrig over blanke Skat,
bring dit Malm, som du ei bruger,
fri Metallet fra din Nat.
— — —

Lad det tjene Aandens Rige
Længe nok det tjente dig.
Lede Trold! din Kraft skal vige,
Naar først Lyset breder sig.

Blodrød Flamme Solen sender
og gaaer ned i Havets Skjød.
Hist i Bjerget Trolden spænder
Fjeldets Vægge ud i Glød.

Vover du, Menneske, dristig at kalde
Bjergenes Aand.
Vogt dig, at Kundskaben ikke skal falde
Tungt i din Haand.

Vogt dig, naar Fjeldenes Løndom du kjender
og Kraften anvender,
for lønlige Aand.

Idet Bjergtroldens Rasen udæskes, kommer Havet i Oprør.

Baaden knuses, ak for silde
tøved jeg i Hulen mørk,
mine Fantasier vilde
daared mig med Drømmeværk.

Dog, jeg holder jo i Haanden
Tryllestaven, stærk og skjøn,
nylig skænkede mig af Aanden
hist i Dybets dunkle Løn.
— — —

Storm og Bølge vil mig bringe
 ned i Havets kolde Favn
 eied jeg blot Fuglens Vinge
 skulde jeg vel naae en Havn.

Baaden forliser, og Digteren synker, idet han raaber:

»Tryllestav, som Kraften eier,
 stig med mig til Lyset frem,
 Viis nu, hvad din Styrke veier,
 dine Kræfter viis nu dem.«

Flux den klare Strøm udflyder,
 blanke Malm af haarde Steen,
 Tryllestavens Bud den lyder,
 Massen er saa skjøn og reen.

— —
 Snart jeg sidder midt i Glandsen,
 vugger sagte op og ned,
 Svinger med i Bølgedandsen
 over dybe Afgrund bred.

— — —
 Bort jeg svæved over Lande,
 Byer, Floder, Bjerg og Dal,
 hen til Hjemmets kjære Strande
 hen til Bøgeskovens Sal.

— —
 Da en kjærlig Haand mig løfter,
 varmer blidt mit kolde Bryst;
 matte Drømmeslør sig kløfter,
 og jeg skuer Lysets Lyst.

— —
 Dog, lad fare Fantasier
 Viger bort fra travle Dag!

— —
 Drømme er ei Verdens Sag!

Om Allegorien i dette Digt kan man gøre sig adskillige Tanker. I hvert Fald er det et Udtryk for den bornholmske Geologs higende og gærende Sind. Naar saa Sindets Kampe og Spænding var udløst, kunde Magnus Jespersen gøre op med sig selv og sine Livsvilkaar, idet han med taknemmeligt Hjerte besindede sig paa al den Lykke, der var faldet i hans Lod — og Rønne-Aarene var, stort set, en lykkelig Tid¹⁾, navnlig i den første Periode, førend Modgangen og Skuffelserne var blevet for stærke.

¹⁾ Kredslæge E. Bohn-Jespersen i Brev, April 1930.

Man kommer uvilkaarligt til at forstaa og holde af en Mand, der skrev Linier som disse¹⁾:

Nutid sjelden til vort Ønske svarer,
Ja, vi sjelden skatte Nutids Frugt;
Fremtid troe vi i sit Skjød forvarer
Skjulte Skatte, meget Stort og Smukt.

Dog, du vrage ei, naar Nutid byder
Sorgfrit Hjem og Venners kjære Røst . . .²⁾

Eller Opgøret formede sig som en Bøn om, at der maatte komme noget godt ud af det altsammen, selvom Bølgerne til Tider kunde gaa højt:

Gid alle Verdens Storme maae
Blæse den rette Vei,
Saaledes at vi maae ret forstaae
Bruge dem mener jeg;
Saaledes at Livets Kvalm og Sorg
Maa vorde en Lære god,
og Herren være Din faste Borg,
Som Stormen urokket lod . . .

(Af et Digt, dateret 10. August 1861).

Den Magnus Jespersen, der paa denne Maade³⁾ gjorde op med sig selv, med Tilværelsen og med sin Gud, var ikke blot efter Kødets en Ætling af Sandflugtskommisæreren Peder Dam Jespersen, der sad grublende over Senecas filosofiske Skrifter og der-

¹⁾ Af en Dedikation paa Magnus Jespersens Bog »Nutid og Phantasiens nære Fremtid.« (Rønne 1861). Afskrift blandt Jespersens Papirer.

²⁾ Kredslæge E. Bohn-Jespersen i Brev, April 1930.

³⁾ Ogsaa paa anden Maade end i Digtene mærker man, hvordan Rønne-Adjunkten tumlede med Problemer og kæmpede med sig selv. Saaledes gengiver Magnus Jespersen (under Mærket T. k.) i Bornholms Avis (26. Juli 1862) en Artikel han har fundet i et tysk Tidsskrift og følt sig saa tiltalt af, at han vil delagtiggøre andre deri. Det hedder her bl. a.: »I ethvert Tilfælde kommer der Tider i Livet, hvor det bliver tungt selv for et meget lykkeligt organiseret Temperament at bevare Freden, Sindets rolige Ligevægt; men selv denne Vanskelighed lader sig overvinde, den vil svinde bort for den alvorlige Overveielse, at mørk Grublen og lidenskabelig Fortvivlelse kun skærpe Tornene og forøge Sorgerne. Ogsaa Lidelserne tilmaales os af Guds vise, kjærlige Forsyn, ere os gavnlige, naar vi kun ret forstaae og tilegne os de deri indeholdte Lærdomme, naar vi bære Lidelsen med muntert, gudhengivent Sind og paa denne Maade betage den dens største Bitterhed . . .«

igennem høstede Mod og Kraft til at slaas med Sandflugten og med uforstaaende smaalige Mennesker. Men Magnus Jespersen havde ogsaa meget af denne Mands Sind og Personlighed. Derfor blev Rønne-Adjunkten ikke bare en Drømmer og Fantast eller en særlingagtig Grubler, der skuffet trak sig tilbage i sig selv. Men han gik med sit slægtsbetingede, stærke Særpræg ud i Livet og Dagen og gjorde, saa godt Forholdene tillod det, en Mands Arbejde med de Evner, den Viden og de Egenskaber, han besad — saaledes som det skal nærmere skildres i det følgende.

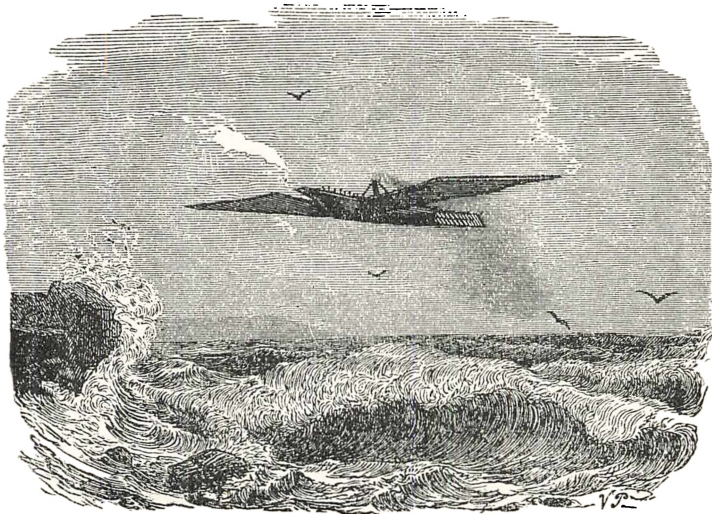

Fig. 19. Fantasi-Luftskib. (Efter Illustration til H. C. Andersens Eventyr: Om Aartusinder).

VIII

POPULÆR-VIDENSKABELIG VIRKSOMHED I RØNNE. — »NUTID OG PHANTASIENS NÆRE FREMTID.«

»Midt i vor travle, maskinbrusende Tid er hun saaledes allerede født, hun, det nye Aarhundredes Musa . . . Phantasien mægtige Svaneham er hendes Pragt og Styrke, Videnskaben vævede den, »Urkræfterne« gav den Svingkraft.«¹⁾

Konditor Bruun, der midt i forrige Aarhundrede drev Forretning i Rønne, maa have været en driftig Mand, der tog alle Midler i Brug for at fremme sin Virksomhed. Saaledes kunde man den 11. December 1860 læse følgende Avertissement i Bornholms Avis:

OFFENTLIGE FOREDRAG.

I Undertegnedes Locale vil i Vinterens Løb blive holdte afvexlende Foredrag og Oplæsninger. Efter Opfordring indledes

¹⁾ H. C. Andersen: Det nye Aarhundredes Musa (Nye Eventyr og Historier. 2. Række. Kbh. 1866. S. 80).

disse af Hr. Redacteur Wolff¹⁾ med et Foredrag over Skal og Kjærne Løverdagen den 15de December Kl. 7¹/₂ Aften. Adgangen er fri for Damer og Herrer.

F. BRUUN,
Conditor.

Den følgende Uge er der et andet Foredrag paa Konditorens Program. Der averteres i Bornholms Avis den 21. Decbr. 1860:

Foredrag over Nutid og Phantasiens nære Fremtid, Lørdagften, imorgen, i Conditor Bruuns Locale.

JESPERSEN,
Adjunkt.

Annonceringen fortsættes i Bornholms Avis i den følgende Tid. Saaledes f. Ex. den 31. December 1860: »Offenlige Forelæsninger. Løverdagen den 4de Januar Kl. 6¹/₂—8¹/₂ fortsætter Hr. Capt. v. Siemsen sin Forelæsning af Naturvidenskaben og Hr. Adjunkt Jespersen Forelæsningen over Nutiden og Phantasiens nære Fremtid hos Conditor Bruun.«

Ind imellem de lidt tungere Foredrag kunde der være lettere Oplæsning i Konditorens Sal. Saaledes averteres der i Bornholms Avis for 15. Januar 1861: »Offenlige Forelæsninger. Løverdagen den 19de Januar Kl. 7—10. Forelæsninger af Naturvidenskaberne af Capt. v. Siemsen. Nymodens og gammeldags Overtro. Forelæsning for Vantro af Erik Bøgh, oplæses af Skolelærer Adolf Curdts. Nutid og Phantasiens nære Fremtid, fortsættes af Adjunkt Jespersen. Hvad er Rigdom? Foredrag og Forelæsning af Cand. Wolff.

BRUUN,
Conditor.

Som man ser, var det et temmelig alsidigt Program, den Rønne-Konditor benyttede for at drage Kunder til sin Forretning. At dette var hans Hovedmotiv, var let gennemskueligt. Men der var nogle, hvem dette Arrangement faldt for Brystet, deriblandt Amtmanden, Kammerherre Wegener, som skrev et Brev om disse Foredrag til Professor Forchhammer i København:

Rønne, den 18. December 1861.

Stolende paa Deres Høivelbaarenheds Velvillie vover jeg at uleilige Dem i følgende Anledning.

¹⁾ Redaktøren af den bornholmske Avis »Rytterknægten«.

Adjunkt Jespersen her i Byen, der vistnok er Hr. Conferentsraaden bekjendt ogsaa som et meget flittigt Menneske, har ifjor holdt Foredrag over Naturvidenskaberne og læser i Vinter¹⁾ specielt over Bornholms Mineralier. Han kan ikke selv afholde de med Locale, Belysning og Opvarming forbundne Omkostninger, og han vil, for at Foredragene skulde komme saa Mange tilgode som mulig, ikke tage Betaling af Tilhørerne. Han har derfor holdt Forelæsningerne paa et offentligt Sted hos en Conditør, der ikke tager nogen Betaling, fordi de holdes der, men indvinder det saa ved Snapse, han skjænker. Denne Profanering har for mig noget frastødende, og saa gjerne jeg ellers hørte Foredragene, kan jeg dog under disse Omstændigheder ikke beqvemme mig til at gaae derhen. Det gaaer flere ligesaa. Jeg antager, at Locale uden Betaling vilde kunne erholdes i Realskolens Sal, som kan opvarmes. Varme og Lys eengang om Ugen kunde for en Vinter vel beløbe 25—30 Rd. Var det ikke muligt, at Selskabet for Naturlærens Udbredelse, som i det mindste tidligere har pleiet at lade holde Foredrag omkring i Provindserne, vilde afholde denne Udgift. Kunde der skaffes Jespersen et lille Honorar, var det meget ønskeligt. Det er i denne Anledning jeg er saa fri at appellere til Hr. Conferentsraadens Bistand. Den mangeaarige Interesse De har vist vor Ø og navnlig dens Mineralier lader mig haabe, at min Bøn ikke vil være forgjæves.

Jeg haaber, at Hr. Conferentsraaden har befunden Dem vel siden vi havde den Fornøjelse at see Dem og seile over med Dem i Sommer.²⁾

¹⁾ I Bornholms Avis for 5. Decbr. 1861 (og i »Rytterknægten« 3. Decbr. 1861) averterer Konditør Bruun offentlige Forelæsninger: »Gavner eller skader det at forske Naturen — Skaberens Værker? Foredrag af M. Jespersen, Adjunkt — Indledning til en Række Foredrag over Jordkundskab, navnlig om Bornholm, dets Mineralier, Bjergarter, Dannelser, Stilling o. s. v. Fredag d. 6te Kl. 7¹/₂. Fri Adgang for Damer og Herrer.«

²⁾ Om denne Rejse læses i »Bornholms Avis« for 18. Juli 1861: »Ronne, den 16. Juli. Hr. Conferentsraad Forchhammer ankom igaar hertil med Dampskibet. Han er idag reist til Allinge for at undersøge Granitlagene ved Havnen, derfra reiser han til Kjelsaa for at finde Diorith, og endelig til Aakersogn for at besee Lagene i og ved Øleaaen. Paa Løverdagsmorgen forlader han Bornholm«. — Den 25. Juli 1861 læser man i samme Avis: »Hr. Conf. Forchhammers Reise herovre gav det meget interessante Resultat, at der i Granitten (Greulle) ved Allinge er Gange af Leer, hvor Metamorphosen maa være skeet nedefra, da Jernet forekommer som Forilte; ligeledes synes det rimeligt, at Grønsandet strækker sig fra Blykobbearaaen over Seiersgaard, Rahbekkegaard og Vibegaard.

Anbefalende mig i venskabelig Erindring har jeg den Ære at tegne mig med udmærket Høiagtelse

Deres ærbødigste

WEGENER.¹⁾

Amtmanden kan naturligtvis have haft sine gode Grunde til ikke gerne at ville høre Foredrag i Konditor Bruuns Lokale. Men forøvrigt var det i de Aar, da Selskabet for Naturlærens Udbredelse lod sine populærvidenskabelige Foredrag afholde, ikke ukendt, at man valgte et saadant Lokale til offentlige Foredrag. Læge Klem²⁾, der holdt Foredrag i Helsingør³⁾ for Selskabet til Naturlærens Udbredelse, maatte saaledes i Vinteren 1830 bl. a. benytte et derværende Konditori, Konditor Aporta's Lokale paa Stengade.

Hvorvidt der kom noget ud af Amtmandens Henvendelse til Professor Forchhammer, har en Arkivundersøgelse ikke kunnet oplyse⁴⁾. I December 1861⁵⁾ holdt Magnus Jespersen Foredrag om Bornholms Mineralier i Gæstgiver Dams Sal; men om denne Flytning staar i Forbindelse med det anførte Brev, faar staa hen. — I Vinteren 1860 holdt imidlertid Adjunkt Jespersen sine Foredrag i Konditor Bruuns Lokale. Det var ikke første Gang, at Rønnes Beboere havde haft Adgang til saadanne Foredrag. I Efteraaret 1838 holdt Adjunkt, cand. polyt. C. H. Biering to Rækker Foredrag over Fysik⁶⁾, »en over mere almindelige Emner, beregnet for Embedsmænd, og en, der gik mere i Enkelt-heder, beregnet for Haandværkere.« Foredragene, som vandt god Tilslutning, fortsattes i Foraaret 1841, men ophørte saa med Adjunkt Bierings Forflyttelse fra Byen, og ved Professor H. C. Ørsteds Død i (1851) ophørte i det hele taget Selskabets Foredragsvirksomhed i Provinserne. »Haandværker- og Industriforeninger«, som nu oprettedes rundt omkring, optog en lignende populær-videnskabelig Foredragsvirksomhed paa deres

¹⁾ Mineralog. Museums Arkiv, Kbhvn., Afskrift ved Docent J. P. J. Ravn.

²⁾ Niels Klem, født 1800, død 1874 i Helsingør.

³⁾ M. C. Harding: Selskabet for Naturlærens Udbredelse . . . Kbhvn. 1924. S. 83.

⁴⁾ Meddelelse fra Docent, Dr. Sven Werner, Sekretær for »Selskabet til Naturlærens Udbredelse.«

⁵⁾ Bornh. Avis, 19. December 1861. Adgang 8 Sk. Fribilletter uddeles. Damer frit.«

⁶⁾ M. C. Harding: Selskabet til Naturlærens Udbredelse . . . Kbh. 1924. S. 78—79.

Program. Det kan dog ikke være fra Rønne Haandværker- og Industriforening, at Initiativet til Adjunkt Jespersens Foredrag er udgaaet, eftersom Foreningen først stiftedes i Sommeren 1862¹⁾. Snarere har Adjunkt Jespersen været besjælet af en lignende Tankegang som den, der laa bagved Naturlære-Selskabets Bestræbelser: Man vilde bringe den i disse Aar saa kraftigt oplblomstrende Naturforsknings Resultater ud til Folket, bibringe dette en stærkt tiltrængt Forstaaelse af denne Forsknings Arbejde og derigennem tillige bane Vej for Udnyttelsen af de allerede indvundne Resultater i Praksis.²⁾

Det er nu saa heldigt, at vi kan faa et Indblik i Adjunkt Jespersens Foredrag i Konditor Bruuns Lokale, idet Foredragene senere blev trykt i Pjece-Form.³⁾

Den lille Bog, der efterhaanden er blevet noget af en Sjældenhed, bærer paa Titelbladet — foruden en symbolsk Figur — et Citat efter H. C. Andersen: »Spørg det nye Aarhundredes Musa, i Ragnarok, naar det nye Gimle løfter sig i Forklarelse og Forstaaen«⁴⁾. Tankerne fra dette Citat genoptages og udformes videre i en versificeret Dedication paa det Eksemplar, som Adjunkt Jespersen sendte til H. C. Andersen. Dedikationen kendes fra en Afskrift blandt Magnus Jespersens efterladte Papirer:

Naar Lysets Lys mod Mørkets Mørke kæmper;
 Naar Sandheds Kraft mod Løgnens Afmagt strider;
 Naar Nattens Dæmring mod sin Slutning lider;
 Da Aandens Drømme verdslig Magt ei dæmper.

¹⁾ Fr. Soltau og Mathias Bidstrup: Rønne Haandværker- og Industriforening. Et Tilbageblik i Anledning af Foreningens 50-Aars Jubilæum, 1862—29. Juni—1912. Rønne 1912. Heri oplyses det (S. 12), at Adjunkt Jespersen i 1860'erne holdt »flere Rækker af belærende Foredrag om Kemi og Fysik med Eksperimenter, ligesom ogsaa om Bornholms og andre Landes Geologi, om Jordskælvs, Vulkaner og Geysere m. v. c. I sin Kalender for 1862 har Jespersen noteret den 8. Novbr. »Arbejderforen. aabnet. Ego Foredrag.« — I Bornholms Amtstidende for 3. Oktober 1865 averterer Arbejder- og Industriforeningen Kursus i Fysik ved Adjunkt Jespersen.

²⁾ M. C. Harding: Selskabet for Naturlærens Udbredelse — Kbh. 1924. S. 11 ff.

³⁾ M. Jespersen: Nutid og Phantasien nære Fremtid. Rønne 1861. — Nogle af Foredragene blev tillige trykt som Feuilleton i Rønne-Avisen »Rytterknægten« (Bornholms Amtstidende) den 25. Januar 1861 og følgende Tid.

⁴⁾ H. C. Andersen: Det nye Aarhundredes Musa (Nye Eventyr og Historier. 2. Række. Kbh. 1866. S. 86),

Thi Vid var Vanvid, Løgn som Sandhed straaled,
 Og Sandheds Lys gav Næring da til Baalet;
 Men Baalets Flamme selv paa Ætherens Bølger
 Blev større Lys. — Dog Fremtid end sig dølg.

»Mine Herrer og Damer!« begynder Foredragene, »Her i denne lille Stueverden afsondret ved Loft og Væg fra den øvrige travle Verden hist ude, lade de mig nyde den Glæde at legemliggjøre ved Lydens Bølger, Talen, nogle Tanker, der have rørt sig i hiint Værksted, som Skaberen dannede saa herligt skjønt hos sin ypperste Skabning, bestemt til at gjøre sig Jorden underdanig, til at herske over Havets Fiske, Himlens Fugle og over hvert Dyr, som kryber paa Jorden; denne større Verden dog kun et Gran af det hele Universum. Glæde mig vil det, om alle de Verdener, der her ere tilstede, ville et Tidsgran yde mig deres Opmærksomhed og med Skaansomhed bedømme, hvad min Tunge kun i svage Ord kan udsige.

Vor Stue er en Verden med sin varmende Sol, sine Stjerner, sin Blæst og Regn o. s. v. See der hist henne, det sorte Stykke, Kakkellovnen, det er vor varmende Sol . . . Varm Luft stiger opad mod Loftet, hen til Vinduet og afkøles, gaaer ned igjen, langs Gulvet tilbage til Ovnen. Ved Ovnen er Æquator, ved Vinduet Polen, hist en tropisk Hede med en opadgaaende Luftstrøm, her en nedadgaaende med en arctisk Kulde — langs Gulvet, langs Loftet er Storm; tørt ved Ovnen, vaadt ved Vinduet — ja, Regn og Iis; Skyer og Røg ved Loftet o. s. v. . . .«

I spøgende Vendinger udvikler Adjunkt Jespersen dernæst (S. 4), at »vi alle — med Deres Tilladelse — ere Skorstene med Ild paa«. Lungen og Legemet er Ildstedet, Luftrøret Skorstenen »og alle disse Skorstene udmunde i vor Stue«, fordærver Luften og gør Opholdet i slet ventilerede Værelser skadelig.

Efter disse indledende Bemærkninger, som vel nærmest har skullet tjene til at indfange Tilhørernes Opmærksomhed og vænne dem til at »se naturvidenskabeligt« paa dagligdags Forhold og Fænomener, gaar Jespersen over til en Omtale af geologiske Forhold (S. 5 ff.) Hævninger og Sænkninger af Jordskorpen omtales, og navnlig kommer Jespersen ind paa nogle ejendommelige Tanker om Landmassernes og Havenes Fordeling som Følge af Spaltinger i Jordskorpen, en Trekløftning, »fordi Jordskorpen ved enhver Polegn har 3 Hovedrevner, ligesom en revnet Porcellains-

skaals Bund, medens Æquatoregnen har Middelhavsrevner.« Det er, som om en Kæmpe har trampet hen over Jordens Overflade, traadt Fordybninger i den og forarsaget Brud: Kæmpen har sat sin første tunge Fod dér, »hvor Havet nu er mellem Spanien og Sardinien, sin anden Syd for Italien, Tyrkiet, Lilleasien og Nord for Africa, og — ville vi forsætte Betragtningen længere mod Øst, ind i Asien — tredie Gang har Kæmpen traadt, hvor nu den Aralo-Caspiske Indsænkning er, hvor han vel for denne Gang er sunket ned til sin Moder, Jordens glødende Kjærne, medens Jordskallen lukkede sig over ham og blev denne dybtliggende Saltsteppe med tilhørende Have, Caspi- og Aralsøen, som ligge (c. 100') dybere end Havets Overflade. — Mangfoldige Gange før og efter er Kæmpen steget op og har vandret paa sit Huses Skal, Jordskorpen, til Skræk og Forfærdelse for Skallens levende Skabninger, og selv nu i vor, Menneskets Periode, tager han sig kun en Middagsluur, stundom afbrudt ved fæle Drømme om Kvælning og Fængsling, da stønner og puster han, medens hans Atmosfære farer ud af Skallen med vældigt Bulder fulgt af Ild og Røg, Lava og Aske . . .

Og engang igjen vil han stige frem med forfærdeligt Bulder og Brag, sine brede Skuldre vil han løfte og hæve Jordens Skal, hvis glødende Indre vil følge ham, og hans Fodspor sætte sig som dybe Træk i Jordens Ydre — da vil Spaadommen opfyldes om Menneskenes og Jordens Undergang, og hiinsides springer saa mulig frem et herligere og skjønnere Liv paa en end skjønnere Jord.«

— Man kan let tænke sig, at der er blevet diskuteret livligt, da Jespersens Tilhørere forlod Konditor Bruuns Lokale efter dette første Foredrag for at finde hjem igennem de vintermørke Gader. For de allerfleste har Jespersens geologiske Tanker været noget ganske nyt . . . Men de skulde faa endnu mærkeligere Ting at høre!

De følgende Aftener talte Adjunkt Jespersen bl. a. om Kullene i Kakkelovnen, om Forbrænding og Belysning. »Phantasien udmaler for mig med lyse Farver dens nære Fremtid, da Kullene, Solens gjemte Kraft, benyttes bedre og behageligere af os, naar Fyrbøderen udøver sin Fyrekunst uden at ødelægges paa Legeme og Aand . . . naar vor Vinterstue ikke længere er en Kulmile, men frisk og sund som Bøgeskovens høie Buesale;

— naar vi fatte Skaberens herlige Viisdom, naar vi have aflært Solen dens Vidunder at varme og lyse behageligt og at arbeide kraftigt . . .« (S. 13).

I denne Forbindelse berører Magnus Jespersen Kullagenes Dannelse og Fortidens Dyr- og Plantereverden. En og anden iblandt Tilhørerne har vel studset ved at høre, at »mange af vor Tids Dyreslægter vare slet ikke skabte endnu, og de der levede, vare meget forskellige fra Nutidens.« Darwin's dengang nye Tanker nævnes, omend med en vis Forsigtighed, og i Tilslutning hertil fremsætter Adjunkt Jespersen saa nogle meget ejendommelige Idéer. »Dersom denne Theori (o: Darwins) er rigtig, da maatte man jo ved at gaae baglænds fra vor Tids Dyr kunne bestemme Fortidens og Tiden for deres Optræden; dog ligger dette i Phantasiens Fremtid. — Kullagenes Dannelse har intet Menneske set ligesaalidt som disse Fortidens Dyr; det er Sporene af Fortidens Tildragelser, der ere trykkede i Jordens Indre, og dem søge vi at tyde; vi samle Mineralier og Forsteninger, sammenligne dem og drage deraf vore Slutninger. Engang maa dog Fortiden have været synlig, men dette Syn er sporløst forsvundet for vore Sandser, om det end som Lysbilledstøv skulde svæve i Rummet ufatteligt for Nutiden, som Forsteninger vare det for Fortiden, — men i Phantasiens Fremtid fatteligt Billedstøv, der ved Videnskabens Fremgang vil levere interessante Bidrag til Fortidens Historie.« (S. 15). — Jespersen vender gentagne Gange tilbage til denne ejendommelige Idé:

»Vel bølger der, malet i Billedstøv af Lys, Verdnens Historie; — Billedstøv som og kommer til vor Jord — for os ulæseligt og maaskee aldrig til at læse for os.

Jordens Oldhistorie læse vi af Jordlagenes Stilling, Forsteninger o. s. v. — alt kun Stumper og Stykker, som vi samle for endelig at faae et Hele; men hiin Oldtids Handlinger og legemlige Gjenstande have engang udsendt Lysbølger i samlede Billeder, der fore bort med Lysets Hastighed, med 42 000 Mile i Secundet, og til fjerne Kloder bragte Hilsen fra deres Vandringfælle her i Verdensrummet, medens de taknemlige igjen sendte en lignende Hilsen og Bekræftelse paa den rigtige Modtagelse, idet endeel af denne Lyshilsen, disse Lysbilleder sendtes tilbage fra hines Overflade for igjen engang, maaske efter Tusinder af Aar at naae hjem til deres Udgangssted som yderst svage, spredte Lysbilleder — kun altfor svage til nu at fattes af det menneske-

lige Øje — men engang i Phantasiens nære Fremtid, naar vi have lært at samle disse spredte Gran af Lys, da kunne vi tyde dem og læse vor Klodes Historie.

Dog maaskee satte Skaberen dette udenfor den menneskelige Vid, medens Han gjemte det for os til vort Liv hiinsides for paa den Maade for en Deel at opfylde Sin skjønne Forjættelse om et herligere Liv hisset, hvor da maaskee ogsaa Verdensklodernes Svingninger ville være som en herlig, harmonisk Toneklang for os, medens vi rundt om fra faae Hilsen fra fjerne Egne og ret mægte at fatte Skaberen i Hans Storhed og Herlighed.« (S. 23 ff.).

— Blandt Magnus Jespersens Tilhørere har der sikkert været nogle, der rystede paa Hovedet ad disse Fremtidfantasier eller vel nærmest har betragtet det hele som Snak hen i Vejret. De har bifaldende nikket, naar de senere læste i Rudolf Varbergs¹⁾ Anmeldelse i »Dagbladet«²⁾: Disse Ytringer ville udentvivl være adskillige af vore Læsere fuldkommen uforstaaelige og forekomme andre som gal Mands Snak.« Imidlertid søger Varberg at vise, at der »ligger dog virkelig en fornuftig Tanke til Grund for dem«. Da Sagen næppe kan forklares tydeligere end med Varbergs Ord, gengives disse her:

»Vi see kun en Gjenstand derved, at den tilsender os (oprindeligt eller tilbagekastet) Lys, følgelig er Gjenstandens Billede underkastet Lovene for Lysets Bevægelse. Da nu Lyset, hvor hurtigt det end gaaer, kræver Tid til sin Bevægelse, see vi ikke en fjern Gjenstand i samme Øjeblik, som den indfinder sig paa det Sted, hvor vi tro at see den, men først naar den har staaet der saalænge, at de fra den udsendte Lysstraaler, der danne dens Billede, have havt Tid til at naa os. Deraf følger, at en Stjerne, der bevæger sig, ikke sees, hvor den nu virkelig er, men der, hvor den var, da den udsendte de nu modtagne Lysstraaler, den kan følgelig være synlig for os en Tid, efter at den er slukket, saa lang Tid nemlig som dens sidste Straaler behøve for at naa til os. Tænke vi os nu paa et Punkt udenfor Jorden, ville vi kunne see, hvad der foregaar derpaa, men i Forhold til Afstanden

¹⁾ Rudolf P. K. Varberg (1828—69) var Jurist, men interesserede sig levende for Naturvidenskab og skrev en Del herom i Dagspressen. (Emil Elberling i Bricka: Dansk biografisk Lexicon).

²⁾ Den 21. Mai 1861. — Anmeldelsen er delvis optrykt i Rudolf Varberg: Udflugter paa Naturvidenskabens Enemærker. Kbh. 1868. S. 121 ff.

ville vi faa Efterretningen om enhver Begivenhed noget sildigere, end den er foregaaet. Paa Maanen der er omtrent 50000 Mile borte, ville vi ikke see, hvad der i dette Øjeblik skeer paa Jorden, men hvad der skete for lidt over et Sekund siden; paa den nærmeste Fixstjerne ville vi see, hvad der skete her for et Par Aar siden, og paa en fjern Stjerne vilde for den med den behørige Seekraft Begavede det, der her passerede for 1000, 10000 eller 100000 Aar siden, tage sig ud som samtidigt, foregaa for den Seendes Øjne. Havde man altsaa tilstrækkelig skarpe Øjne eller Kikkerter, og formaede man i et Nu at flytte sig langt bort fra Jorden, kunde man gennem Øjet opleve Jordens tilbagelagte Historie, ja see dens Udviklingsproces . . . Ja, man kunde endog efter Behag i dette storartede, levende Panorama faa det enkelte Moment til at standse; naar man nemlig i en vilkaarlig Afstand fjernede sig fra Jorden i en ret Linie med Lysets Fart, 42000 Miil i Sekunden, vilde man vedblive at beholde det samme Billede for Øje, hvorimod det vilde vexe, naar man forandrede Hastighed; forøgede man den, vilde man faa et ældre Billede, formindskede man den, fik man derimod et yngre at see.

Vi ere imidlertid endnu ikke komne til Forfatterens Idee; vi have kun seet, at for det Øje, som kunde see den, svæver der ude i Verdensrummet med de fra Jorden fra dens første Tilblivelse udsendte Lysstraaler en Række Billeder af Jorden, det yngste nærmest ved den, de ældre bestandig længere borte, alle bevægende sig fremad, fjernende sig fra Jorden med en Fart af 42000 Mile i Sekunden. Forfatteren vil imidlertid spare den unægtelig noget forcerede Rejse; han vil sidde i god Ro og Mag hernede paa Jorden og see Billederne af dens Fortid.

Hans Tankegang er da denne.

Saalænge Lyset altsaa in casu Jordbilledet, ikke møder nogen Modstand, bevæger det sig frem i en ret Linie, støder det derimod paa Modstand, saa bliver det efter Modstandens Natur enten bøjet til Siden eller kastet tilbage. Det Billede af Jorden, der efter en Sekunds Forløb ankommer til Maanen, behøver, tilbagekastet af Maanen, ligesaa lang Tid for at vende tilbage til Jorden; det fra Maanen tilbagekastede Jordlys vilde altsaa give os et to Sekunder gammelt Jordbillede. Tænke vi os nu den hele Himmelhvælving besat med Stjerner, der kunde reflektere Lyset, og disse Stjerner staaende i alle mulige Afstande, vil hver Stjerne

gjennem det tilbagekastede Jordlys give et Billede af Jorden til et forskjelligt Tidspunkt.

Som man seer, ligger der altsaa en videnskabelig Idee til Grund for denne Fantasi, men at denne Idee nogensinde skulde faa nogensomhelst praktisk Betydning, er rigtignok mere end tvivlsomt, alene af den Grund, at det maa blive saagodtsom en Umulighed at opfatte og sondre det uendelig svage Lysskjær, der fra en meget fjern Fixstjerne reflekteres til Jorden: Stjernens Lys er ringe, Jordens er mindre, men Jordens fra Stjernen tilbagekastede Lys maa selv for de til det meest Utrolige skærpede Instrumenter blive ligt Nul.«

Selve den til Grund liggende Idé: »Lys-Billedstøv« er maaske ikke Magnus Jespersens originale. I hvert Fald antyder Rudolf Varberg¹⁾, at andre har været inde paa lignende Tanker. »Tydske Forfattere have heraf villet demonstrere Alvidenheden; hvorledes Fremtiden ad denne Vej skulde kunne forudsees, have de imidlertid glemt at oplyse«, tilføjer Varberg spottende. Sandsynligere er det maaske, at Magnus Jespersen kan have mødt Idéen om »Lys-Billedstøvet« i Paris eller i fransk Litteratur, idet det vides, at den franske populær-videnskabelige Forfatter Camille Flammarion var inde paa Tanken. I sin Bog »Urania«, der ganske vist først udkom i 1889, lader Flammarion Himmeldgudinden, Urania, tage en ung Astronom med sig paa en Fart igennem Verdensrummet, og det paa en saadan Maade, at han bl. a. ser Jorden, som den var paa Cæsars Tid: »Jeg skal for nogle Øjeblikke begave dig med en Synsevne, der vel ikke naaer Alvidenhedens, men dog højere staaende Væsners. Din Sjæl skal fornemme de Æthersvingninger, som fremkalde Lyset, og du skal erkjende, hvorledes enhver Verdens Historie er evig nærværende i Gud . . .«²⁾ »Vi er nu saa langt borte fra Jorden«, sagde Urania, »at Lyset for at naa os derfra bruger netop lige saa lang Tid, som der er forløbet, siden Julius Cæsar levede. Først her, hvor vi nu er, modtage vi de Lysstraaler, som udgik fra Jorden i hin fjærne Tid . . .

Det Lys, der udgaar fra alle de Sole, som befolke Verdensaltet, og det Lys, der kastes tilbage, ud i Rummet, fra alle de

¹⁾ R. Varberg: Udflugter paa Naturvidenskabens Encmærker. Kbh. 1868. S. 125. Noten. — Hvilke tyske Forfattere, der er Tale om, har ikke kunnet oplyses.

²⁾ Camille Flammarion: Urania. (dansk). Kbh. 1890. S. 51 ff.

mørke Kloder, Planeter, som oplyses af hine Sole, bærer med sig igjennem det uendelige Himmelrum ligesom en Række fotografiske Billeder, der gjengive hvert Aartusinde, hver Dag, hvert Moment, siden den første Straale udgik fra den første Sol . . . Men deraf følger da endelig, at en uafbrudt Billedrække af alle Verdeners Historie nu og altid er paa Rejse gjennem Rummet.«

Som man ser, er dette lignende Tanker som dem, Magnus Jespersen i Vinteren 1860—61 fremsatte i sine populærvidenskabelige Foredrag. Hvorledes Jespersen saa iøvrigt er kommen paa disse Tanker, maa indtil videre staa hen. I Aarenes Løb har forøvrigt forskellige andre¹⁾ beskæftiget sig med de samme fantasifulde Idéer. Men da Adjunkt Jespersen fremsatte Tankerne for sit Auditorium i Konditor Bruuns Lokale i Rønne, var det sikkert helt nyt for Tilhørerne.

Det være sig nu med »Lysbilledstøvet« og de dertil knyttede Fremtidfantasier, som det vil. Saa meget er i hvert Fald vist, at flere andre af de Fremtidfantasier, som Magnus Jespersen oprullede for sine Tilhøreres indre Blik i hin Vinter paa Bornholm, senere er blevet realiseret eller nærmer sig dertil. »Der er virkelig Methode i den Galskab«²⁾.

Saaledes kom Jespersen ind paa en Omtale af Metallet Aluminium, der allerede under Pariseropholdet i 1857 havde vakt hans levende Interesse. Nu i Rønne-Foredragene opruller Jespersen fantasirige Fremtidsperspektiver³⁾, som Aar for Aar mere og mere virkeliggøres.

»Naar Jern var let som Træ, eller Træ stærkt som Jern, da havde vi i dem begge fortrinligt Materiale« til Bygningsarbejder. »Vi maa da vente til bedre Tider bringe os dette Materiale; — dog vi behøve ikke at vente, vi have det, have det i uhyre Masser ikke langt borte, nei, under vor Fod, hvor vi end træde. Nuvel mine Herrer! Leer og Graasteen findes, saa at sige, overalt . . . Her i dette Leer, i disse Graastene findes et Metal — Aluminium — De have hørt Navnet — som besidder de ønskede Egenskaber: let som Træ (saa at sige), stærkt som Jern — og endvidere hvidt som Sølv og næsten frit for at ruste; hvor-

¹⁾ C. Luplau Janssen: Er Stjernerne beboet. Kbh. 1928. S. 44. Heri omtales (efter en tysk Roman) bl. a. et tænkt Apparat »Retrospektivet«, hvormed man »indhenter Lysbølgerne, der bærer en Begivenhed til alle Sider i Rummet«.

²⁾ Rudolf Varberg i »Dagbladet« 21. Maj 1861.

³⁾ M. Jespersen: Nutid og Phantasiers nære Fremtid (1861) S. 20 ff.

for bruge vi det ikke?» spørger Jespersen, og spøgende (Sm. S. 44) bemærker han, at vi nok ved, hvor Aluminium findes, men endnu er det for vanskeligt at fremstille og for dyrt¹⁾. »Fremtiden — Phantasiens nære Fremtid være det forbeholdt at vinde dette skjønne Metal. Jeg kalder det skjønt, jeg kalder det skjønnere end Guld og Sølv og Ædelstene; thi det vil blive vor Fremtids Svingfjeder, Menneskehedens største Verdensgode — Aandens Middel til at hæve sig et Trin nærmere Skaberens store, vidunderlige Herlighed,« udbryder Magnus Jespersen begejstret, idet han nærmere udvikler, hvilke udmærkede Egenskaber det nye Metal har: foruden sin Lethed, er det »meget strækbart, kan smedes og trækkes til Traad; kan smeltes og loddes, er stivt og haardt« . . . o. s. fr. Kort sagt, der kan knyttes de største Fremtidsforhaabninger til dette Metal, som vil kunne give Luftsejladsen store, hidtil uanede Udviklingsmuligheder.

»Vi kjende²⁾ Luftballonen, dette Redskab, hvormed vi have søgt at bevæge os med Fuglens Hurtighed og Lethed gennem Lufthavet, men hidindtil med ringe Held og uden Sikkerhed, langt fra med Sømandens Sikkerhed paa Skibet gennem Havets Bølger . . . men lad os bygge Luftballonen af det lette, stærke Aluminium, saavel som Dampmaskinen, og i Phantasiens nære Fremtid seile vi med vort stærke Luftskeib — stærkt, sammenlignet med Nutidens Balloner — over Bjerg og Dal, Land og Hav, følgende Ørnen paa dens høie Flugt med Svalens hastige Fart; glidende rask og let hen gennem Himlens Blaa og hist nede skuende Dampvognens svære Tros, det rigtladne Godstog, modtaget af den indseilende Damper hist ude — begge snart langt i Baggrunden, medens andre Godstog, andre Steder og Lande, Bjerge, Floder, Søer og Have udbrede sig for vort undrende Blik, der nu som Ørnens skuer ud over hele Lande paa een Gang . . . bort svæve vi — deilige Panoramaer vandre forbi os — Sted efter Sted, Bjerg og Sø; end er det neppe Aften, da øine vi fjernt høie, rødligt skinnende hvide Toppe — Himma-

¹⁾ Jespersen anfører, efter Archiv for Pharmaci og teknisk Chemi 1860, at et fransk Firma haaber fra 1. Oktober 1860 at kunne levere Aluminium til en Pris af 100 fres. pr. kg eller 17 Rdr. pr. \mathcal{M} .

²⁾ Nu og da averteredes — som foran (S. 81) berørt — en Opvisning af Ballon-Modeller i Rønne i Datidens bornholmske Aviser f. Eks. 13. Juli 1860 i Bornholms Amts-Tidende. Aaret før (25. Oktober 1859) havde samme Avis omtalt Carbincourt Lowes paatænkte Ballonfærd over Atlanterhavet.

layas vældige Skriftegn, end aldrig paa Toppen betraadt af menneskelig Fod — vi, mine Herrer! — vi sagtne vor Fart, og netop sænker Solen sin store røde Skive i Vest, da træde vi ud af vort Luftskeib og staae paa Jordens høieste Spids — dybt nede under os er Asiens Høiland, og fjernt mod Syd er den Bengalske Havbugt. — Men Dagens sidste Straaler svinder og lukke for os denne jordiske Udsigt — mod Himlen — det uendelige Rum — rette vi vort Øie mod det dybe, mørke Blaa, hvor Stjernerne staae som de klareste electricke Lys. Millionviis, uendelige i Antal — fjernt, uendelig fjernt fra os, og dog hilser de paa os — Lysbølger sende de gjennem Ætheren til os; hist svæve de — Sole Millioner Gange Solafstande, Millioner Gange $20\frac{1}{2}$ Millioner Mile borte — staae de Aar efter Aar — ja Millioner Aar, ofte tilsyneladende uforanderlige og dog som vor Sol, vor Jord gaaende deres Undergang imøde (maae vi antage) — og hvad saa er, ja det er vel hiin ubegribelige Evighed . . .

. . . Men tilbage til vort Luftskeib. — Vi have seilet en lang Reise med det . . . og i hver Time tilbagelagt en 90 Mile, medens det hurtigste Banetog gaaer en halv Snees Miil i en Time . . .

Bygget af tynde Aluminium-Plader i en langstrakt Form, meget lig Kroppen af en Svale¹⁾, rigtignok stor som Great Eastern, indvendig huul og underneden hængende en let baadformig Kurv, hvori vi have opholdt os og dannet Skibets Ballast, ligner det næsten en stor Fugl. — Hvad holder Skibet svævende i Luften? Omtrent det Samme, som holder Svalen svævende — tynd, let Luft . . . saa dens Vægt bliver meget ringe i Forhold til dens Omfang . . . vort Luftskeibs Indre have vi omtrent fyldt med en meget let Luft, Brint . . .

. . . Vi overbevise os om at Luftskeibet ikke lækker . . . Der opsendes smaae Balloner for at udspeide Vindretningerne i forskjellige Høider, efter den Retning disse Balloner følge; Barometerstanden undersøges saavel som Luftens Fugtighed og Electricitetstilstand. Vor lille kraftige Maskine er i Orden, maaskee er den en kalorisk, maaskee en electricke . . . Passagererne stige

¹⁾ Faa Aar senere fremsatte en anden dansk Polytekniker et Projekt om en Flyvemaskine i Fugleform. (Chr. Nees: Om Luftseilads baseret paa Fugleflugt. Helsingør 1869. S. 71: »Constructionen bliver altsaa i alt væsentligt en Efterligning af Fuglenes Kropform . . .« Cfr. Chr. Behrend: En dansk Pioner for Flyvning. Nationaltidendes Kronik 21. December 1930).

ind, klædte i lette, men meget varme Dragter, thi om faa Minutter ere vi oppe i en slem Kulde. — Klokken lyder tredie Gang — den stærke, skinnende Aluminium-Kjetting kastes los, Maskinen hvirvler rundt lynsnart sine Vinger og majestætisk roligt sine Skjerme, let vuggende svævende hen opad, opad fjerne vi os hastigt fra vort Hjem . . .

Det er en Sommerdag, og tunge Tordenskyer have viist sig, medens Solen skinner varmt . . . bort vugge vi, dyb uendelig dyb Taushed omgiver os, kun afbrudt af Maskinens sagte Rullen og en enkelt modig Passageers svagtlydende Røst; Kulden vil sluge vor Varme, tættere om os svøbe vi vor Pels . . . dybt nede som en stor, stor Skaal ligger Jorden udhulet, høit oppe hvælvet den dybt mørktblaae Himmelbue

I 3 Fjerdingsveis Høide svæve vi, vuggende med sagtnet Fart over Østersøen, medens vi befinde os knap tyve Mile N.O. for vort Udgangssted, Rønne . . . Aldrig har vel vort undrende Øie tidligere overskuet saa stor en Strækning af Jorden paa een Gang, men begunstigede ere vi ogsaa af et usædvanligt smukt Sommervejr, — 35 Mile see vi ud i alle Retninger og oversee en Flade tre Gange saa stor som den danske Stat . . .

. . . Vi styre mod Nord ind mod Øland og Sverrig med 20 Miles Hastighed i Timen — vi ville besøge Nordpolen, hvor hidindtil intet Skib mægtede at trænge frem . . . vi ville forsøge denne dristige Fart over Nordens Iisgrav. Lad os først sænke vort Skib for at aande friere og igjen naae den S.V. Luftstrøm langs Jordens Overflade, der vil mægtigt hjælpe vor Maskine med dens Arbeide; — er Ballonen fyldt med Brint, pumpe vi en Deel ud og fortætte den i Flasker; er den fyldt med varm Luft, da afkøle vi Luften lidt, og vi synke snart ned til en passende Dybde . . .

Reisen gaaer nordpaa over Sverrig . . . Kl. 5 Eftermiddag udspeide vi mod N. og V. Kjølens flade, høie Bjergmarker, og en Time efter passere vi meget nær over de høieste Toppe, medens det Nordlige Iishavs Flade viser sig foran os; snart er bagved os Norges Bjerge, der endelig Kl. 10 om Aftenen sende deres sidste Hilsen fra Nord-Cap for at dukke ned i Havskaalens Rand, gjort til Skamme af Solen, der denne Aften synes utrættelig med at lyse for os . . .

Nordpolens Hav ligger dunkelt under os, thi tykke Taager stige op fra det forholdsviis varme Vand . . . Dog ikke alene

Iis og Vand møder vort Øie, men ogsaa en Landstrækning med steile dybtindskaarne Kyster . . . Her paa dette jomfruelige, iisdækkede, nøgne Land ville vi dale ned og hvile, medens vi feire den Triumph, med vort Luftskib at have naaet, hvad endog den dristigste Søfarer maatte lade i en Afstand af 109 Mile . . .

Med vort Luftskib have vi med stor Lethed og Hurtighed naaet Maalet, og med samme Lethed kunne vi faae et Overblik over de ny opdagede Lande, ja selv tegne et Kort, førend vi vende hjem. — Vi behøve kun at stige op til nogle Tusinde Fods Høide og lade derfra Lyset tegne vort Landkort — vi ville photographere Landet Stykke efter Stykke, idet vi tage et Par □ Mile ad Gangen fra $\frac{1}{2}$ Miils Højde, og af alle de saaledes tegnede Kort, Fugleperspectiver, danne vi senere efter vor Hjemkomst et stort samlet Kort . . .¹⁾

Endnu lade vi Lyset tegne os nogle af de interessanteste Landskaber . . . saa reise vi hjem for der i vor hyggelige Stue at samle de vundne Materialer til et Kort over Havbund og Landoverflade . . .

Vi ere nu nær Bornholm, viser vore Undersøgelser, men Mørket ruger under os; vort stærke electricke Lys sendes, samlet ved et Linseapparat, ned mod Jorden til forskjellige Steder, medens samtidig de Steder udspeides gennem Kikkerten. Under os er Vand; nu see vi tilhøre et Fyr — det er Christiansø — nu viser vort Lysbundt, rettet fremad, os steile Klippekyser, og hist er Hammeren med dens Fyr; — 10' efter Kl. 2 om Natten, ere vi over Rønne, hvor man paa Stationen allerede fra Nordcap, senest fra Stockholm, er underrettet ved Telegraphen om vor Ankomst, saa at det stærke electricke Lys viser os Vei; og uden videre Uheld ender denne Luftfart . . .«

Dog, hermed er Magnus Jespersens Fremtidsfantasier ikke udtømt.

»Aar ere rundne«, fortsætter han²⁾, siden vor Luftfart; vort Skib, som engang var det eneste, har nu mange Brødre; fjernt og nær svæve de, førende Ven til Ven med Hilsen fra fjerne Lande, som nu ligge os nær, kun adskilte ved faa Timers Reise; hele Jorden er vort Hjem . . . Landenes skarpe Grændser ere faldne som Fæstningens Volde og Krigens Rædsler; Nationerne kjende hinanden og mødes som Venner i

¹⁾ M. Jespersen: Nutid og Phantasiens nære Fremtid (1861) S. 31–32.

²⁾ M. Jespersen: Nutid og Phantasiens nære Fremtid (1861) S. 34–35.

Christo Jesu. Trækfuglen følge vi paa dens Flugt, naar Vinteren kommer; Luftens Bølger, der hidindtil kun pløiedes af Luftens lette, frie Beboer, gennemskæres nu af Millioner Luftskibe, og ikke længere skue vi op til Fuglen som vor Mester, nei, vi herske over den, vi herske i Lufthavet . . .«

Og Havet bliver ogsaa Menneskets Snille underlagt. Fra Luftskibet ser man en stor Hval¹⁾, »større end nogen, vi end saae . . . men hvad er det! skuffer os vort Syn; aabner sig ikke dens Ryg, medens Mænd stige ud og med Tegn indbyde os til sig; ja vi komme at beundre det Skib, som har ført dem i Havets Dyb . . . Vi stige ned i »Hvalens« Bug, hvor Kaptainen fører os om og fortæller, hvorledes han alt Maaneder har opholdt sig ude i Verdenshavet beskæftiget med at optage Kort over Havbunden og anstille Undersøgelser over Dyre- og Plantelevet der . . .«

»Saa omtrent malede Phantasus for mig et vidunderligt, deligt Billede, — hans nære Fremtid«, slutter Magnus Jespersen sine Foredrag, »medens jeg, gennemstrømmet af himmelsk Nydelse, drømmende fulgte hans Pensel og bævende vaagnede med Bøn til Verdens Herre at maatte virkeliggjøre det. Da vaagnede Ønsket i min Sjæl at legemliggjøre ved Lydens Bølger, Talen, disse Drømme, der et Tidsgran stode for mig — og et Tidsgran udbad jeg mig Opmærksomhed af alle disse her samlede Verdner, der med Skaansel bedømme, hvad min Tunge kun i svage Ord kunde udsige! — **Stor er Skaberens Viisdom, Magt og Herlighed!**«

Adskilligt af det, som Adjunkt Jespersen fremførte i sine Foredrag (og ikke alle hans Idéer har kunnet refereres), maa dengang have set ud som Fantasteri i en Grad som vi i vore Dage kun forstaar ved at tage Tidsforholdene i Betragtning. Luftsejladser²⁾ var saaledes i sin allerførste spæde Verden. Maaske har Magnus Jespersen paa sin Udenlandsrejse hørt Tale om de opsigtsvækkende Forsøg paa Luftsejlads, som vel forøvrigt ogsaa er blevet omtalt for den danske Læseverden, og Idéen har fænget

¹⁾ M. Jespersen: Nutid og Phantasiers nære Fremtid (1861) S. 35—36.

²⁾ F. M. Feldhaus: Ruhmesblätter der Technik von den Uerfindungen bis zur Gegenwart. Leipzig 1910. S. 349 ff.

i fantasifulde Sind som Magnus Jespersens, saavel som i H. C. Andersens. Denne sidste kommer gentagne Gange i sine »Historier« ind paa Luftsejladsspørgsmaalet, saaledes i »Om Aartusinder«¹⁾: »Ja, om Aartusinder komme de paa Dampens Vinger igjennem Luften hen over Verdenshavet! Amerikas unge Beboere gjæste det gamle Europa . . . Luftskibet kommer; det er overfyldt med Reisende, thi Farten er hurtigere end tilsøes; den electromagnetiske Traad under Verdenshavet har allerede telegrapheret, hvor stor Luft-Karavanen er . . .« og saaledes videre.²⁾ Der var saaledes andre, der før Magnus Jespersen havde ladet Fantasiens tumle med Luftsejladspørgsmaalet. Men da Jespersen i 1860—61 lod sin »Phantasia« udmale Luftsejladsen nærmere, var det kendeligt, at det var en Naturforsker, ikke blot en Digter, der beskæftigede sig med Sagen. Det fuldt styrbare, hurtige Luftskib af Aluminium, hvorefter Jespersen fantaserede, og som endogsaa besøgte Nordpolen, var dengang endnu noget, der i høj Grad hørte Fremtiden til. Men senere er det som bekendt begyndt at blive til Virkelighed. Det vilde have interesseret Magnus Jespersen at kunne følge denne Udvikling endnu længere, end han kom til det; Luftskibsrejserne til Nordpolen oplevede han ikke.

Jespersen Tanke: at anvende det lette Aluminium³⁾ i Luftskibstekniken var vistnok i 1860—61 ny. Franskmanden d'Amécourts anvendte i 1864 Aluminium til Bygning af en Flyvemaskine-Model. Maaske kan Jespersen have hørt Tale om noget lignende under sit Ophold i Paris eller gennem sin Læsning. Men lige saa sandsynligt er det vel, at hans opfindsomme Aand uafhængigt heraf har faaet Idéen. Først en Menneskealder senere (i 1890'erne) toges Aluminium for Alvor i Brug i Luftfartstekniken, formodentligt fordi Metallens Pris da var faldet kolossalt⁴⁾,

¹⁾ H. C. Andersen: Historier. 2. Samling. Kbh. 1853.

²⁾ Sml. ogsaa H. C. Andersen: Det nye Aarhundredes Musa og samme Forfatters Historie »De vises Sten«.

³⁾ Andre Metaller havde man forsøgt at anvende, men uden Held. I Paris blev der i 1843 bygget en Ballon af Messingblik. Den kunde dog ikke gaa op. (Feldhaus: Ruhmesblætter der Technik. (1910) S. 359).

⁴⁾ Et Luftskib med Anvendelse af Aluminium byggedes i Rusland 1897 af David Schwarz (f. 1850). Schwarz' Navn fordunkledes dog hurtigt fuldstændigt af Grev Zeppelin, der begyndte sine Forsøg i 1892. I 1891 var Prisen paa 1 Kilo Aluminium gaaet ned til 5 Mark. (F. M. Feldhaus: Ruhmesblætter der Technik (1910) S. 350—59).

og i den moderne Luftfart spiller Aluminium som bekendt en betydelig Rolle. Magnus Jespersens Fremtidsfantasi virkeligjordes altsaa paa dette Punkt.

Jespersen har vistnok selv ment, at adskilligt af det, han fantaserede om, (maaske det hele) vilde før eller siden blive Virkelighed. Saaledes har han i sit eget Eksempel af »Nutid og Phantasiens nære Fremtid« S. 30 (der, hvor der er Tale om at pumpe en Del af Brinten ud af Ballonen og fortætte den paa Flasker) noteret: »Dette er nu, 1863, udført praktisk, idet en amerikansk Mekanikus har patenteret og prøvet en lignende Fremgangsmaade«. ¹⁾

Ganske slaaende er det ogsaa at lægge Mærke til Jespersens Tanke: at Luftskeibene vilde styrke Broderskabet imellem Nationerne ved at gøre Kommunikationen lettere. Da f. Eks. det store, styrbare Luftskeib »Graf Zeppelin« i 1928 blev navngivet, udtalte dets Konstruktør, Dr. Eckener, »at det nye Luftskeib vilde flyve hen over Verdenshavene og bidrage til at bygge nye Broer imellem Nationerne«. ²⁾ Altsaa ogsaa paa dette Punkt laa Jespersens Fremtidsfantasier i Flugt med de Linier, som Udviklingen vilde komme til at følge. ³⁾

— »Nutid og Phantasiens nære Fremtid« blev ikke Begyndelsen til et meget læst, fantasirigt, populærvidenskabeligt Forfatterskab som f. Eks. Camille Flammarions eller Jules Vernes, der netop i disse Aar kom frem. ⁴⁾ Jespersens lille Skrift gled

¹⁾ Jespersen citerer »Industritidende No. 24«. I dette Tidsskrift (Prøve-nummer, Juni 1863) findes en Artikel om Luftsejls og visse tekniske Forbedringer ved denne. »Fulton blev udleet, Fitch blev kaldt en Vanvittig og Steffenson gik det ikke bedre, da han kom frem med sin Plan til et Jernbanelocomotiv; men Tiden har jo viist, at disse Mænd dog ikke vare Narre, saaledes som de, for hvis Spot de vare udsatte. Hvem vil vel for Alvor paa-staae, at Luftsejlladsen aldrig vil komme til større Betydning?»

²⁾ »Nationaltidende«, den 10. Juli 1928.

³⁾ Med Hensyn til Undervandsbaadene oplyser Feldhaus (Ruhmesblätter . . . (1910) S. 420), at Tysklands første Undervandsbaad blev bygget i 1849—50, men at den allerede ved Prøvefarten sank i Kiels Havn. Paa dette og lignende Forsøg har Jespersen vel saa bygget sine Fremtidsfantasier, som er stærkt paa Vej til at virkeliggøres. — Luftfotografering i kartografisk Øjemed, hvorom Jespersen for saa længe siden skrev, er som bekendt ligeledes blevet praktiseret i de senere Aar.

⁴⁾ Jules Verne (1828—1905) begyndte i 1863 med »Fem Uger i Ballon« og fortsatte som bekendt med en lang Række fantasirige Fortællinger, hvori Luftskeibe, Undervandsbaade og lign. behændigt indføres i Skildringen.

hurtigt i Baggrunden, omend et vist Indtryk af hans Tankers — saavel som af hans Avisartiklers — Ejendommelighed længe holdt sig i hans Samtidiges Erindring.¹⁾ Det er ikke lykkedes at finde andre Anmeldelser end den allerede nævnte i »Dagbladet« for 21. Mai 1861, og denne Anmeldelse var kun til en vis Grad Bogen gunstig. Adjunkt Jespersens Skrift kaldes ganske vist »en i flere Henseender mærkelig lille Bog«. Der tales om, hvordan Forfatteren paa Grundlag af en virkelig naturvidenskabelig Kundskab svinger sig »med dristig Flugt ud i Fremtiden og opruller med rig Fantasi for os en Række storartede og brogede Billeder af Verdens Tilstand, naar Naturvidenskaben har realiseret sine største Ønsker og lyseste Forhaabninger.« Men samtidig antydes det, at det er »en temmelig løbsk Fantasi«, selvom det »dog ikke er saa vildt, som det for de Fleeste vil see ud til; der er virkelig en Mening i den Galskab.« Men — fortsætter Anmelderen, Rudolf Varberg, hvormeget har Tilhørerne forstaaet af disse Foredrag? For de brave Folk i Rønne, der ved Forfatterens »populaire Foredrag« have hørt disse Fantasier, maa Udbyttet vistnok have været . . . lig Nul.

Det kan gerne være, at Rudolf Varberg har Ret i, at Omkvædet paa, hvad de fleste i Rønne dengang havde at sige om Adjunkt Jespersens populær-videnskabelige Foredrag, har været: »Er der større Galskab til?«. I denne Retning tyder et og andet, som Jespersen lidt senere ironisk-spøgende skrev. Hen paa Sommeren 1861 kunde man i Bornholms Avis²⁾ under Rubriken »Indsendt« læse en længere Artikel med Overskriften »Reiselyst«.

»Kjender De Kaffemøllerne? Disse fortræffelige Indretninger, hvorpaa den livsalige Kaffe bearbejdes — eller hine romantiske Kjøretøier paa Københavns Strandvei, ved hvis gavmilde Hjælp man billigt og let kommer ud fra Byens beklumrede Gader til Skovenes kølige Haller. Hvor ofte har jeg ikke herovre om Sommeren ønsket mig disse billige Befordringsmidler, at man ret hyppigt kunde nyde den temmelig fjerne Almindings Skjønheder . . . Kunde disse Kaffemøller ikke betale sig her?«

¹⁾ Saaledes skriver Professor Mathias Bidstrup (i Brev af 21. Juni 1928), at han, saavel som andre jævnaldrende, endnu har en Erindring om, hvad Jespersen i disse Aar skrev, »fordi det netop var saa ejendommeligt«.

²⁾ Bornholms Avis, 13. Juli 1861. Artiklen optryktes i Bornholms Amtstidende den 19. Juli 1861 — et Vidnesbyrd om den Interesse, den vakte paa Bornholm.

Det udvikles dernæst, hvor herligt og udviklende det er at rejse — ogsaa længere Rejser fra Land til Land. Et voksende Samkvem imellem Nationerne, fremhjulpet ved Teknikens stadigt forbedrede Opfindelser, vil have sin store Betydning til at fremme Broderskabsfølelsen imellem Folkeslagene — altsaa den samme Tanke som kom til Orde i »Nutid og Phantasiers nære Fremtid.« — »Med glad Forhaabning seer jeg ud i Fremtiden, naar Forbindelsesmidlerne bringe Nation til Nation og bryde ned Landenes Grændser, medens Telegraf og Luftskeib virke i Forening kraftig til Opnaaelsen af Verdens store Formaal, forlængst forkyndt i de hellige Skrifter.« Og saa slutter Artiklen med følgende Vers:

Hid paa Luft skal man glide,
 Frem i Bølgefart skride
 Paa de luftige Veie,
 Som er Fuglfølgers Eie.
 Hid paa Luft vil man flyde,
 Hen ad Bølgetop skyde,
 Og lig Stormfugl paa Bølge
 Mægte denne at følge.
 Telegrafan vil sende
 Bud fra Ven og fra Frænde,
 Raade luftige Veie
 Som er Fuglfølgers Eie,
 Tankelynet forene
 Stammens splittede Grene,
 Der i løvrige Krone
 Skal omkrandse hver Zone.

T . . K

Adjunkt Jespersen drev Spøgen videre. Allerede den 16. Juli (1861) finder man i Bornholms Avis under »Indsendt« følgende, underskrevet med Signaturen »Trekløft«, Magnus Jespersens Pseudonym.

ER DER STØRRE GALSKAB TIL?

I forrige Nummer af dette Blad læste man maaskee et høist uforstaaeligt Verseri, som jeg i nogle Ord skal forsøge at gjengive:

Her i Byen siger man
 Leve skal en snurrig Mand,
 Som paa Vandet kjøre vil —!!!
 Er der større Galskab til?

Ja han Stormfugl følge kan,
 Naar den løber hen ad Vand;
 Han langs Bølge skyde vil —
 Er der større Galskab til?

Han paa Luften glide skal,
 Følge Fugl i hvert et Fald
 I Fuglfølger — Luftslib vel —
 Er der større Galskab til?

Veien luftig eller vaad
 Raade vil han, stedse kaad
 Selv med Telegrafisk Spil —
 Er der større Galskab til?

Raade vil jeg ham for Sand,
 At han gjetter nu paa Stand,
 Finder, viser — om han vil —
 Hvem slig Galskab skrev ham til?

Trekløft.

Og disse gækkende Rimerier fortsætter Jespersen i »Bornholms Avis« den 18. Juli 1861, hvori man læser:

NYHED FRA BORNHOLMS OBSERVATORIUM.

Saa kommer farende rasende frem en Comet,
 Neppe man seer'en førend den naaer vor Planet,
 Og feier
 Og dreier
 Og sveier
 Med Halen og blandt Godtfolk vil gjælde for en Prophet.
 Men Jorden, her fandt man, af Halen sig laante en Stump
 Og Comethale fik, dog Cometen beholdt vel en Slump,
 Der feier
 Og dreier
 Og sveier
 Mod Jorden lig Skolemesterris paa en Stump.

— — — —
 — — — —

T... K....

IX

BESTRÆBELSER FOR AT FREMME DEN PRAKTISKE UDNYTTELSE AF BORNHOLMS MINERALIER

»Kaolindriften på Bornholm har jeg måske nok nogen part i ligesom levering af feldspat og mergelsten til glasværker.«¹⁾

Endnu i Magnus Jespersens Levetid nærede man i visse Kredse betydelige Forhaabninger med Hensyn til de Muligheder, som Bornholms Jordbund frembød for en mangeartet teknisk Udnyttelse af de forskellige forekommende Mineralier og geologiske Aflejringer. Endnu var der dem, der med H. C. Ørsted²⁾ gerne talte om de »Naturrigdomme«, som Bornholms Jordbund indeholdt, og som med de bornholmske Kuls Hjælp skulde udnyttes til Allunfremstilling, til Glas, Cement, Lervareindustri osv. Ganske vist maatte man indrømme, at »en³⁾ uheldig Stjerne hvilede over flere saadanne Anlæg: nogle kvaltes i Fødselen, andre fristede en kummerlig Tilværelse, og Actionarierne gik af med Skam og Skade.« Men hvem kunde vide, om dette uheldige Resultat ikke skyldtes daarlig teknisk Ledelse, manglende Kapital eller lignende, medens selve Grundlaget, Mineralforekomsten, var god nok? Eller hvem kunde, saa længe Bornholms Jordbund kun var ufuldkomment gennemforsket i geologisk Henseende, benægte Muligheden af, at man en Dag fandt nye, værdifulde Aflejringer paa Bornholm? »Ja, hvem veed det?« udbryder Magnus Jespersen engang⁴⁾ (ganske vist med

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 25.

²⁾ H. C. Ørsted: Bornholm. Dagbøger ført paa Reiserne i 1818 og 1819. Udg. af Ad. Clément. Kbh. 1927. S. 28.

³⁾ Fremstilling af Limensgade-Actieselskabets Historie. Rønne 1842. S. 3.

⁴⁾ M. Jespersen: Jordbundens Overflade og dens Indre. (Nyt dansk Maanedsskrift. Bd. I (1871) S. 244).

Henblik paa hele Danmark) — »Underjordiske og Trolde — eller er der nogen Anden, som kan besvare Spørgsmaalet? . . . Fremtidens Undersøgelser ville vel afgjøre det!«

For at en Mineralindustri kunde komme i Stand paa Bornholm, maatte der spredes Kendskab, navnlig hos Bornholmerne, til Øens Jordbundsforhold og Aflejringer. Det havde allerede Ørsted, der sammen med Esmarch og Forchhammer berejste Øen i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, forstaaet. Og derfor overlod de til Bornholmernes fortsatte Brug et Par Mineralsamlinger, der kunde vise, hvad der fandtes paa Øen af teknisk Betydning.

»For at gjøre det lettere for Bornholmerne selv, at lære deres Lands Frembringelser at kjende, have vi indrettet to Mineralsamlinger for Øen, og givet den ene til Øens Efterslægtsselskab, den anden til Kommandantskabet«, skriver Kommissionen i sin Beretning¹⁾. »Militairets Indretning paa Bornholm har givet os Anledning til den sidste Bestemmelse. Officererne ved Bornholms Krigsmagt bestaaer af Øens Agerbrug og Næring drivende Beboere, og indeholder den erhvervende Classes dueligste og meest oplyste Mænd. Foruden andre Leiligheder, samler et ikke lidet Tal af Officererne sig paa en bestemt Dag om Maaneden hos Kommandanten til Parole, og vilde derved saa meget mere erholde Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med deres Lands Naturskatte, som Øens nærværende Kommandant²⁾ selv ikke vil forsømme at veilede hertil med Indsigt og patriotisk Iver«, saaledes som han paa flere Maader havde bevist det.

Disse Samlinger var efterhaanden gaaet i Glemmebogen, hvorfor Magnus Jespersen paany henledte³⁾ sine Landsmænds Opmærksomhed paa dem. Det skulde jo nødvendig i al Fremtid have Gyldighed, hvad en af Magnus Jespersens Forgængere ved Rønne lærde Skole, C. H. Biering, skrev⁴⁾ nemlig at »Bornholm er maaskee den af Danmarks Øer, som i sit Skjød skjuler de fleste Rigdomme«, men disse udnyttes ikke bl. a. paa Grund af »dets Beboeres ringe Kjendskab til deres egne Producter og disses rigtige Anvendelse.«

¹⁾ H. C. Ørsted og L. Esmarch: Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige. udført 1819 . . . Kbh. 1820. S. 75.

²⁾ Poul Magnus v. Hoffmann.

³⁾ Bornholms Avis, 16. Januar 1862.

⁴⁾ Chemisk-Physiske Blandinger. Et Ugeskrift, udgivet af polytechn. Cand. C. H. Biering, const. Adjunct ved Rønne lærde Skole. Nr. 1. 16. Novbr. 1838.

Paa forskellig Maade deltog Magnus Jespersen i dette Oplysningsarbejde — ogsaa med direkte Sigte paa Fremhjælpsningen af en bornholmsk Mineralindustri. I Tidsskrifter og Dagblade finder man adskillige Afhandlinger og Artikler fra hans Haand med det Formaal at oplyse om Bornholms Jordbunds Muligheder. Flere af disse Indlæg i Dagens Spørgsmaal skal nærmere omtales i det følgende.

Ogsaa i Bestræbelserne for at henlede videre Kredses — Udlandets — Opmærksomhed paa Bornholms teknisk værdifulde Mineralrige, var Jespersen medvirkende. I 1861¹⁾ skaffede han saaledes Professor Forchhammer Prøver af bornholmske Stenarter til Fremlæggelse paa Verdensudstillingen i London. I 1866 bistod han Professor Johnstrup paa lignende Maade i Anledning af en Industriudstilling i Stockholm²⁾, og paa Verdensudstillingen i Wien 1873 havde Magnus Jespersen selv udstillet »Tegninger og Bjergarter« fra Bornholm.³⁾

At det var Mineralindustrien, man søgte at fremhjelpe, lagde man ikke Skjul paa. Magnus Jespersen taler selv flere Gange direkte herom. Han kalder⁴⁾ de Mineralprøver, der afsendes til de foran nævnte Udstillinger, »et anseeligt Grundlag for en sig stedse mere udviklende Industri.« — »Verdensudstillingen⁵⁾ vil jo samle Tusinder af Mennesker og mange tusinde værdifulde Gjenstande, som saaledes faae Leilighed til at blive bekendte over hele Verden og derved finde den fortjente Afbenyttelse. Flere af de Gjenstande, der sendes herfra, have hidintil kun været lidet bekendte og benyttede; — det var jo mulig, at denne deres Udstilling kunde bidrage til, at de bleve det mere, idet fremmede, rige Speculanter søgte hertil eller gjorde Bestillinger her.«

Rige Speculanter! Saadan var der dengang vidt Spillerum for Fantasien, naar Bornholms mineralske Skatte kom paa Tale. Førind indgaaende Undersøgelser havde naaet at vise Begrænsningen af de bornholmske Mineralforekomsters Værdi, var det temmelig let at se Fremtidens Muligheder i Rosenskær. Naar

¹⁾ Forchhammers Kopibog IV S. 63 (Brev fra Forchhammer til M. Jespersen, Novbr. 1861.)

²⁾ M. Jespersen i Bornholms Avis, 15. Mai 1866.

³⁾ M. Jespersen: Montanistisk Betragtning (Bornholms Avis, 20. Mai 1873).

⁴⁾ Bornholms Avis, 15. Mai 1866.

⁵⁾ Bornholms Avis, 28. Novbr. 1861 (Artikel signeret T. . k . . .)

f. Eks. Jernstenen — som M. Jespersen skriver¹⁾ — er »den samme Slags Jernsteen, hvoraf England aarlig udsmelter mange Millioner Centner Jern« — hvilke Fremtidsperspektiver kunde der da ikke frembyde sig for en geologisk interesseret og praktisk ivrig Mand som Magnus Jespersen! Først efterhaanden lærte han at indse, at »Jernmalmen, der i Aartusinder har nydt en temmelig uforstyrret Hvile, vil sagtens fremdeles bevare dette temmelig tvivlsomme Gode fremfor hvad den tydske og engelske har.«²⁾

Og som det gik med Jernstenen, gik det med flere andre Mineralforekomster, til hvis tekniske Udnyttelse Magnus Jespersen knyttede Forhaabninger. Vanskelighederne viste sig større end først tænkt, og undertiden maatte han selv smerteligt føle Skuffelsen. Fosforiten, som senere skal omtales, er et Eksempel herpaa.

Dog havde Magnus Jespersen ogsaa glædeligere Oplevelser under sine Bestræbelser for at bringe Liv i den bornholmske Mineralindustri. Et Eksempel herpaa er Feldspat-Udvinningen, hvori han selv var forretningsmæssigt interesseret.³⁾

Rundt om i Bornholms Granitmasser findes saakaldte Pegmatit-Gange, hvoraf store Stykker af Feldspat-Krystaller lader sig udvinde til Brug i Glas- og Porcellænsindustrien. Da Magnus Jespersen i 1866 (Skoleprogram, Rønne) gav en Fortegnelse over »Bornholms teknisk vigtige Mineralier«, nævnede han bl. a. ogsaa Feldspat- og Kvarstunge som hyppige, »men finde ingen Anvendelse.« Faa Aar efter var Magnus Jespersen selv i fuld Gang med Udvinning og Eksport af bornholmsk Feldspat til teknisk Brug.

¹⁾ Bornholms Avis, 28. Novbr. 1861.

²⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk (1866) S. 26.

³⁾ Uden selv at være økonomisk interesseret deri, maatte det ogsaa glæde Magnus Jespersen at se Forhaabningerne om de udmærkede bornholmske Lersorters tekniske Værdi i Stordrift holde, hvad de lovede, og den Dag i Dag være af den største tekniske Værdi. Flere Gange fremhævede Jespersen disse fortrinlige Lersorter. Saaledes bl. a. i Bornholms Avis (28. November 1861): »En ypperlig Slags Leer findes paa Sorthat ved Klausmølleaaen; det er vel ikke ildfast, men eger sig paa Grund af sin særdeles store Reenhed og Fiinhed til finere Sorter Muursteensvarer, f. Ex. Drainrør, som jeg selv under Værkets forrige Eier har leveret af en Beskaffenhed, der turde maale sig med hvilket som helst udenlands Fabrikat, der er kommet mig for Øie enten i Frankrig, Belgien eller England . . .« (Aktiklen undertegnet T . . . k . . .)

Gennem forskellige Meddelelser i Dagspressen kan man saa nogenlunde følge Feldspat-Brydningens Udvikling og forholdsvis korte Saga. Man brød Mineralet paa to Steder i Højlyngens sydøstlige Kant. »Det¹⁾ ene Brud har tidligere været drevet, men uden Kraft, og det er først efter at de i indeværende Aar ere forpagtede af Firmaet Foch i Stettin²⁾ at der udføres en større Mængde. Klippemassen sprænges, og Stykkerne sorteres og renses for de vedhængende, lagvis liggende jernholdige Mineralier, hvorpaa den blanke, kjødfarvede Sten er færdig til Anvendelse i Glasfabrikerne. Brydningsretten er udstrakt til 10 Aar, og Forpagtningsafgiften beløber sig til 2 à 3 Sk. pr. rensed Centner«, skrev Dags-Telegraf.

Denne Meddelelse gav Magnus Jespersen Anledning til at fremkomme med nogle berigtigende og supplerende Oplysninger³⁾: »Masserne bleve først bekendte for et Par Aar siden, den ene ved min Kompagnon, Hr. Kjøbmand J. P. Bidstrup, og den anden paavist af mig ved mine geologiske Undersøgelser herovre. Den første Ladning Feldspath afskibede vi fra Rønne midt i sidste Sommer til Stettin, hvilket foranledigede, at man der blev opmærksom paa Feldspath fra Bornholm — en ny Handelsvare — og at i Løbet af sidste Vinter Hr. Matthes af Firmaet Foch i Stettin af os forpagtede vore to af Grundeierne til os forpagtede Brud.⁴⁾ Hr. Matthes har nu siden Nytaar fortsat og udvidet Brydningen — i hvis Fremgang vi altsaa fremdeles ere interesserede — og i disse Dage afsendt den første Ladning⁵⁾, ca. 900 Centner, ogsaa til Stettin og neppe, som anført, for at anvendes til Glas, men til Porcelæn«.

Næste Foraar⁶⁾ indeholder Aviserne igen Nyt fra Bornholms fremvoksende Mineralindustri, utvivlsomt meddelt af Magnus Jespersen.

I et »Brev fra Rønne, Slutn. af Marts 1874« til Berlingske

¹⁾ Dags-Telegraf, 19. Mai 1873. — Bornholms Avis 24. Mai 1873.

²⁾ Cfr. Bornholms Avis. 23. Sept. 1873.

³⁾ Dagstelegraf, 11. Juni 1873 (Meddelelsen dateret Rønne den 25. Mai).

⁴⁾ 24. Decbr. 1872 noterer M. Jespersen i sin Kalender: »Sluttet Handel med Matthes om Feldspathbrud«. Bruddene laa paa Højlyngens sydvestlige Hjørne, 1½ Mil fra Rønne, tæt ved Landevejen til Almindingen. (M. Jespersen i Dags-Telegraf 11. Juni 1873).

⁵⁾ Havne- og Brotaxt for Rønne Havn (trykt 1874) angiver, at Feldspathsten koster i Afgift 1 Kr. 50 Øre pr. Kubikfavn.

⁶⁾ Berlingske Tidende, 9. April 1874. Bornholms Avis, 11. April 1874.

Tidende hedder det: »Den første Udførsel af reen, bornholmsk Feldspath fandt Sted idag til Rusland, nemlig ved Skonn. »Dannebrog«, Kapt. Lerche, til Riga . . . Af den med Kvarts blandede Feldspath (Feldspathsteen) er der i de sidste to Aar udskibet ca. 8000 Centner aarlig til Glasværkerne ved Kastrup og Helsingør . . . Paafaldende synes det, at den rene Feldspath herfra, som i Tydskland bliver anvendt til Porcellainsfabrikation, ikke ogsaa anvendes til samme Brug i Kjøbenhavn, hvortil Intet deraf udføres«.

Hen paa Eftersommeren 1874 fortsættes Meddelelserne¹⁾. »I de sidste 3 Aar er der opstaaet³⁾ nye vigtige Udførselsproducter, nemlig Feldspath, Kaolin²⁾ og Mergelsten³⁾. End glædeligere er det, at den første Formening, at Qvaliteterne ikke vare af første Rang, viser sig, jo mere man arbejder fremad, at være feilagtig, og at de netop ere, som de skulle være. De Mænd, som først og fremmest have Fortjenesten af de nævnte Mineraliers Fremdragning og Anvendelse, ere d'Hrr Adjunct Jespersen og Kjøbmand J. P. Bidstrup. Den Første har givet Fingerpegene paa deres Tilstedeværelse, Omfang og Benyttelse; den Anden har, navnlig hvad Feldspathen angaaer, arbejdet for dens Afsætning som Handelsartikel . . . At Resultaterne vel ere værd at lægge Mærke til, fremgaaer af den Kjendsgerning, at der i forrige Aar, da Brydningen var i sin Begyndelse, udskibedes lavt beregnet til Stettin 9505 Ctr. reen Feldspath og til indenrigske Steder, til Brug for Glasværkerne ved Kastrup og Helsingør, 4878 Centner med Qvarts blandet Feldspath. Heri er indbefattet den Feldspath, som er brudt i Nærheden af St. Knuds Kirke, hvilket District ligeledes var overtaget for tydsk Regning. Dens Udførsel til Rusland har været i stadig Stigende. Det samme

¹⁾ Berlingske Tidende, 10. September 1874 (»Brev fra Bornholm, 1ste September« Anonymt).

²⁾ I sin Kalender (8. Novbr. 1869) noterer Jespersen: »Kaolin, Holm«. Hermed hentydes muligvis (Jvfr. andre Kalendernotitser) til en Forhandling med Vennen Frits Holm, Administrator ved den kgl. Porcellænsfabrik, om Levering af Kaolin.

³⁾ I sine Kalendere noterer M. Jespersen gentagne Gange Besøg ved »Mergelgruben« eller »Mergelbruddet« (f. Eks. 7. April 1872, 30. Juli 1872, 12. Aug. 1873). I 1877, 30. Juni, noterer Jespersen »Mergel til Kastr[up] Glv. [Glasværk] Holm 126½ Tdr., Ancher 156 Tdr.« Og 16. Sept. 1877 »Godt 100 Tdr. Mergel til Kastrup«. Fremdeles 27. Okt. 1877 »132½ Tdr. Mergel Kastr. Holm«. — Navnene er vel Skippernes?

Mineral, hvorefter Begjæret er levende, og hvoraf den rene Slags bruges til Porcellainsfabrikation, findes ikke blot i de nævnte Egne, men har en stor Udstrækning paa forskjellige Steder af Øen; af mig bekjendte Steder i Nærheden af Gudhjem og under Ringebakkerne Syd for Vang, hvilke sidste for Størstedelen alt ere forpagtede af Danske. Om Qualiteten og Udstrækningen af Feldspathen paa dette Sted kan jeg, da jeg selv har undersøgt den, meddele det bedste Resultat. Man har nemlig her paa forskjellige Steder foretaget Sprængninger, og et af disse Steder . . . paa Kanten af Bakkerne der ogsaa indeholde Granitmasser, undersøgte jeg en Rand, som befandtes at indeholde aldeles reen Feldspath.« Artiklen i Berlingske Tidende slutter saa med følgende forhaabningsfulde Udtalelse: »Naar der tages Hensyn til, at man ved Brydningen i Vester Mariæ maatte sprænge og bryde i flere Alens Dybde, inden man kom til den bedre Qvalitet, kan man af det Hele drage den rimelige Slutning, at der her findes særdeles gode Leier, naar den alt paa Overfladen er af den bedste Qvalitet. Med Tiden vil der uden Tvivl paa disse Bakker blive Liv og Virksomhed.«

Der blev efterhaanden Liv og teknisk Virksomhed paa de skønt beliggende Granitbakker ved Vang; men det blev ikke Feldspaten, der skabte Virksomheden, derimod selve den der forekommende Granit-Sort (Vang-Graniten), som har fundet udstrakt Anvendelse til Bygningssten.

— Om det nu var, fordi Brydningen af Pegmatiten var for besværlig og kostbar i Vestermarie Sogn, hvor iøvrigt de største Pegmatit-Forekomster findes¹⁾, eller om det — alle haabefulde Avismeddelelser til Trods — alligevel ikke gik saa glat med at hævde den bornholmske Feldspat paa Markedet, faar staa hen²⁾. Men i Eftersommeren 1874 kunde man i Bornholms Avis (8. September) læse følgende Avertissement:

»Ved offentlig Auktion, der afholdes Fredagen den 18de September 1874, Eftermiddag Kl. 1, lader vedkommende Besidder bortsælge den ham tilkommende Ret til at bryde Feldspath paa 3 Lodder i Vestermarie Sogn. Ligeledes bortsælges det til Driften

¹⁾ K. A. Grønwall & V. Milthers: Beskrivelse til geologisk Kort over Danmark. Kortbladet Bornholm. Kbh. 1916. S. 15.

²⁾ Eller har der været Pengevanskeligheder med det tyske Firma? 30. Marts 1874 noterer M. Jespersen i sin Kalender »Hos Matthes, 5 à 600 Rdr.«, og 7. April 1874 (i Paaskeferien) er han »ved Feldspathbruddene«.

hørende Inventarium saasom Pumper, 1 Vinde, 1 Kran, Boer, Hammere, samt to Heste, 1 Arbeidsvogn m. v. Mødestedet er ved Bruddet vesten for Almindingen.

Vester Herredskontoir i Rønne, den 5te Sept. 1874.

H. P. LUND, kst.

Feldspat-Brydningen paa Bornholm blev fortsat endnu et Par Aar. Saaledes læser man i Bornholms Avis den 11. Marts 1876 (efter Berlingske Tidende): »Med vor til Porcellæn tjenlige Feldspath-Produktion er det gaaet noget istaa, derimod er det gaaet fremad med den, der kan benyttes til Glasfabrikation, hvis Afsætning er i betydeligt Tiltagende.« Der sigtes her bl. a. til Udvingningen af »Skriftgranit«, en kvartsgennemsat Feldspat, som Magnus Jespersen gentagne Gange omtaler som teknisk anvendelig, og som han ogsaa producerede til Glasværkerne¹). — Endnu paa dette Tidspunkt søgte man at fastholde Haabet om bedre Tider for Brydningen af ren bornholmsk Feldspat. Denne »har²) dog uden Tvivl en god Fremtid for sig, især hvis Tilførselen fra de lettere tilgængelige og mere begunstigede Steder engang skulde stanse. Feldspathen findes dog, om ikke i saa stor Udstrækning, ligesaa ren her som andet Steds og i store Masser. Iøvrigt er Stansningen kun begrundet paa, at en med en Udlænding indgaaet Forpagtning ikke benyttes; saasnart Forpagtningsforholdet ophæves, vil en anden, hjemmebaaren, fortsætte.« Disse Forhaabninger blev dog ikke til Virkelighed. Endnu for Aaret 1877 kan det oplyses³), at der fra Bornholm udførtes 7000 Centner rensat Feldspat (Orthoklas), men med 1878 ophørte den bornholmske Feldspat-Udførsel. Man kunde ikke konkurrere med Norge³).

¹) M. Jespersen: Nutzbare Fossilien auf Bornholm (i: Berg- und Hüttenmännische Zeitung, 13. Decbr. 1872): »Feldspath, hellroth, in einigen Faden mächtigen Gängen und Stöcken, ist von mir unlängst in Arbeit genommen, so wie auch eine grosse Masse von Schriftgranit (für Glasfabrikation).« — »Et med Feldspathbrydningen nær beslægtet, alligevel derfra forskjelligt, men ogsaa nyt industrielt Foretagende herovre er den af mig for Glasværker i Sjælland og efter deres Opfordring paabegyndte og circa to Aar gamle Brydning af Feldspathsten eller Skriftgranit, et Arbejde, der ligeledes bevirktes ved Hr. Bidstrups Assistance og foretages paa Klintebakken nær Nylars Kirke.« (M. Jespersen i Dagstelegrafan, 11. Juni 1873).

²) Bornholms Avis, 11. Marts 1876.

³) F. Johnstrup: Abriss der Geologie von Bornholm . . . Kbh. 1889. S. 7—8, Noten.

Ogsaa med anden Mineralproduktion end den foran nævnte forsøgte Jespersen sig. Saaledes interesserede han sig for den bornholmske Cement-Industri og der blev foretaget nogen Eksport af Glassursand fra Kystbrinkerne SØ for Arnager¹⁾.

— Under alt Arbejde med Udnyttelsen af Bornholms Mineralrige havde Magnus Jespersen stadig en klar Opfattelse af, at Haand i Haand med det praktiske Arbejde maatte der gaa videnskabelige Undersøgelser, hvis man ikke skulde famle i Blinde og derved maaske spille baade Tid og Penge. For de bornholmske Kulaflejringers saavel som for andre Mineralforekomsters Vedkommende er Jespersen atter og atter inde paa Overvejelser af denne Art. »Det er dog umiskjendeligt, at Driften har forbedret sig efterhaanden som et større Kjendskab til Lagenes Stilling har udvidet Entreprenørernes Blik for det Rette og Hensigtsmæssige«, skriver Jespersen²⁾ om Kullagene. Først naar man ved Boringer og paa anden Maade er blevet helt underrettet om Aflejringen, »kan den fulde Betydning af Kulleiringen vurderes.«³⁾ Gjaldt dette for Kullene, saa havde det ikke mindre Betydning for andre Mineralforekomsters Vedkommende. Og derfor blev Magnus Jespersen ikke bare Praktiker, der ud fra sin teoretiske Viden (geologisk, kemisk, teknisk) søgte at nyttiggøre nogle af Bornholms Mineralforekomster, men han blev Geolog og Videnskabsmand og søgte indenfor sine Livsforholds Rammer at føje ny Viden til det allerede foreliggende Kendskab til Bornholms Geologi.

¹⁾ Brev (21. Juni 1928) fra Arkitekt, Professor Mathias Bidstrup, Rønne. Om den bornholmske Cement-Industris Historie se: H. P. Bonde i: Ingeniøren 1921 S. 463 ff. og Ad. Clément i: Ingeniøren 1921. S. 679 ff.

²⁾ Bornholms Avis, 15. Mai 1866.

³⁾ M. Jespersen: En Skitse af Sorthat Kulværk (1866) S. 27. Jespersen optager her Tanker, der allerede i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var fremført af Rawert & Garlieb (Bornholm beskrevet paa en Reise i Aaret 1815. Kbh. 1819. S. 274): »Kun da, naar vi ved gjentagne Borforsøg i en betydelig Dybde, saa nær som mueligt ved Urbjergene, og saa langt som mueligt fra samme, have lært at kjende det, som ligger under den yderste Jordskorpe, kun da kunne de forskjellige Meninger over den bornholmske Kulformation tilbageføres til en sikker urokkelig Basis.«

X

MAGNUS JESPERSEN OG DEN VIDENSKABELIGE GEOLOGI

»Ved geologiske problemer er kendsgerninger, for så vidt de ere rigtig fremsatte, det stående, deres forklaring det vekslede, alt efter videnskabens og tidsåndens standpunkt.«¹⁾

Allerede da Magnus Jespersen som ganske ung polyteknisk Kandidat opholdt sig i Slesvig for sin videre Uddannelses Skyld, har han haft sin Opmærksomhed henvendt paa geologiske Forhold og er begyndt at foretage Indsamlinger med videnskabeligt Formaal. I Mineralogisk Museum i København findes saaledes en Prøve af Træ fra Cyprina-Leret paa Rinkenæs, skænket af Magnus Jespersen i 1855. Og da Jespersen i 1856 blev Bestyrer for Kul- og Teglværket ved Sorthat, betænkte han samme Museum med Prøver af Kullene, ligesom han allerede dengang foretog Opmaalinger og Undersøgelser af de bornholmske Kuls Lejringsforhold i Egnen ved Sorthat²⁾. Men det var dog navnlig i Adjunkttiden i Rønne, at Magnus Jespersens Virksomhed som videnskabeligt arbejdende Geolog falder. Herom skriver han selv i sine Erindringer³⁾: »Lidet tilfredsstillende som skolegerning altid er forekommet mig og, fra min studietid interesseret i min fødeøes geologi, begyndte jeg snart efter min ansættelse ved Rønne Skole at undersøge Bornholms indre bygning.« Hvor ivrigt Magnus Jespersen anstillede sine Undersøgelser i disse Aar, mærkes paa forskellig Maade. Maaske faar man det stærkeste Indtryk deraf ved at gennemse det foran nævnte Hefte med geologiske Optegnelser, der foruden Sorthat-Undersøgelserne inde-

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 10.

²⁾ Et Indblik i dette Arbejde faar man gennem et Hefte med Optegnelser, som M. Jespersen har efterladt sig. (»Optegnelser for Kulværket Sorthat d. 20. Jan. 1856, hvor jeg var Bestyrer fra Decbr. 55 til August 56. M. Jespersen, cand. polyt.«)

³⁾ M. Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 9.

holder »Optegnelser for Bornholms Geognosie¹⁾ 1862« samt Koncepter til Breve, der vedrører geologiske Undersøgelser, og andet herhenhørende Stof. Tidligt og sent paa Aaret, Sommer og Vinter, færdedes Magnus Jespersen i Terrænet og gjorde sine Iagttagelser og Notater. F. Eks. begyndte Jespersen straks efter Nytaar 1864 (6. Jan.) sine Undersøgelser. Den 17. Jan. 1864 noterer han: »Nordpaa. Baggeaa fulgt fra den gamle Mølledæmning og forbi Kulveisbroen, men intet Spor fundet af Granitgangen²⁾, da Rullestensdannelser danne Skrænterne . . .« Og Vintermaanederne igennem fortsatte Jespersen troligt sine geologiske Undersøgelser, idet han benyttede alle Chancer for at gøre nye Iagttagelser. Saaledes gik han den 14. Febr. 1864 i V. S. V. Storm fra Rønne nordpaa langs Kysten og havde Lejlighed til ved det af Stormen foraarsagede stærke Lavvande at gøre Iagttagelser, som ellers ikke kunde ske. (Sml. S. 142) Efterhaanden som Aarstiden blev gunstigere, var Magnus Jespersen ude saa ofte som muligt, i Perioder næsten daglig, og hans Hefte fyldtes med Iagttagelser og Skitser. Helt ud paa Efteraar og Vinter kunde Magnus Jespersen i disse Aar fortsætte sit Forskerarbejde. Den 26. December 1864 noterer han bl. a. »Eftersat nogle Bæklob og deres Lag«, og f. Eks. den 13. November 1865 foretog han en »Skaktgravning ved Rosmandsbæk ca. 10 Al. V. for den vestre Skovvei.«

Undertiden havde Magnus Jespersen — som allerede foran nævnt — Ledsagere paa disse geologiske Vandringer. Professor Forchhammer var med ham ved Sorthat den 30. Juli 1864. (Journalen noterer herom: »Sorthat Gangen med Conf. Forchh. Den steile Skrænt, gravet et lodret Snit«), og i de følgende Dage foretoges flere andre Ekskursioner. Et Blad af Jespersens geologiske Dagbog fra denne Tid gengives nedenfor (S. 139).

De Spørgsmaal, man drøftede paa Turene, kunde saa senere berøres i Breve — som naar Professor Forchhammer³⁾ den 22. November 1864 (efter først at have takket Adjunkt Jespersen for Ledsagelsen paa Ekskursionerne) skriver: »Jeg ønsker gjerne at vide, hvilken Fremgang Deres Indsamlinger af Forsteninger fra Stampeaaens Grønsandlag⁴⁾ har havt, og om

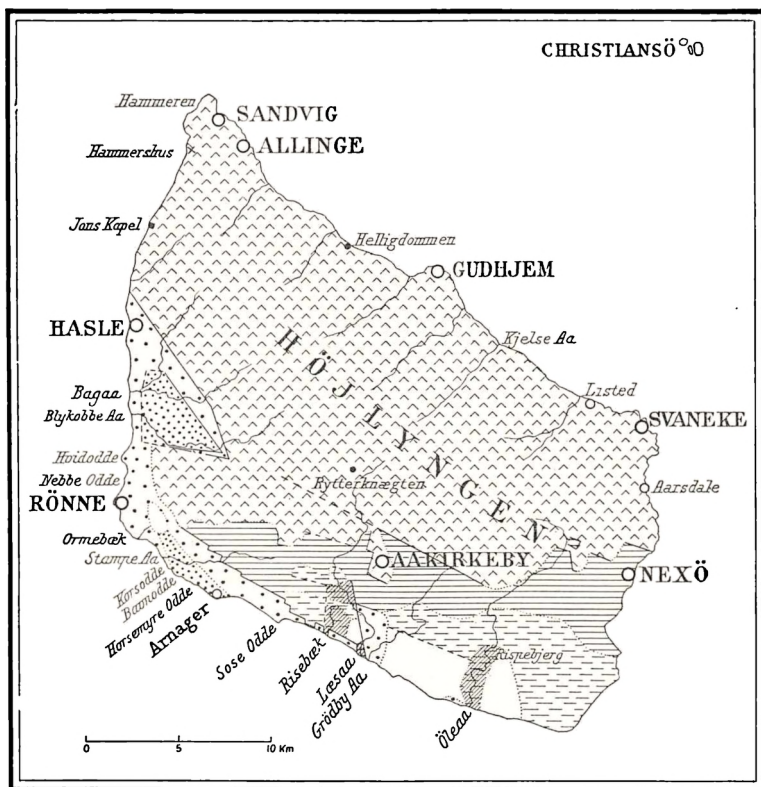
¹⁾ Oprindeligt har der staaet »Steenværket« i St. for »Bornholms Geognosie«.

²⁾ Om denne se senere (S. 138 ff, 148 ff).

³⁾ Forchhammers Kopibog IV S. 144 (Mineralogisk Museums Arkiv).

⁴⁾ I Mineralogisk Museum i København findes Forsteninger fra disse Grønsandlag, samlet i 1864 af M. Jespersen. — I et Brev (29. Januar 1865) til

De troer at kunne tilveiebringe saamange Arter, at dette Partis selvstændige Aldersbestemmelse derefter kan foretages. Dernæst

Kridt

Grønne Skifere

Trias og Jura.

Nexø Sandsten.

Øvre Cambrium
og Silur.

Granit.

Fig. 20. Geologisk Kort over Bornholm (Efter D. G. U. 5. R. 4. Bd.)

vilde jeg gjerne have et Par Poser fulde, den ene af Læsaens eller Ølæaens Graptolitskifer, den anden af Læsaens eller Øl-

Jespersen fra Forchhammer (Kopibog IV S. 151, mineral. Museum; Afskrift ved Ad. Clément) oplyses det, at Jespersen fik 20 Rigsdaler for Indsamlingen.

aaens Leerskifer, af hver omtrent saa meget, som jeg paa vor Reise til Ølaaen tog af Allunskiferen . . . Videnskabeligt Nyt har jeg ikke videre at meddele Dem,« slutter Forchhammer sit Brev og lover samtidig at sende Magnus Jespersen et Par mindre Afhandlinger, som han har i Trykken.

Korrespondencen herom fortsættes ind i 1865. Den 29. Januar skriver Forchhammer¹⁾ til Adjunkt Jespersen:

»Kjære Hr. Adjunkt!

Vore sidste Breve krydsede hinanden og en overvættets stor Mængde af Forretninger, tildeels forbundne med Examensarbejder have hidtil forhindret mig i at behandle de oversendte Forsteninger. Den store Ammonit synes at være Ammonites Stobæi, og saavidt jeg hidtil kan skjønne stemmer ikke en eneste af disse Forsteninger med dem fra det sjællandske Grønsand eller fra Blykoppeaaens Grønsand paa Bornholm. I det svenske Grønsand findes nu ogsaa enkelte Partier, som stemme med den sjællandske, og enkelte, som stemme med Stampeaaens, saaledes at min Mening, at vi her have med 2 forskjellige Grønsandsformationer at bestille, vinder i Sandsynlighed . . . Jeg længes meget efter de større Prøver af Leerskifer og Graptolithskifer og beder, at De vil opgive, hvilke Udlæg De har havt for disse sidste, for at jeg kan erstatte dem . . .«

Overhovedet har Magnus Jespersen aabenbart staaet i livlig videnskabelig Forbindelse med Professor Forchhammer, maaske især i Aarene kort før dennes Død (1865). »Deres Opdagelse af gangformige Masser af Granit-Gruus og af et Steenlag har interesseret mig overordentlig meget«, skriver Forchhammer²⁾ til Jespersen den 14. Decbr. 1863, »og jeg anmoder Dem om at ville sende mig Prøver deraf, da jeg nok ønsker at komme Wöhler³⁾ i Forkjøbet. Jeg vilde være Dem meget forbunden, hvis De vilde meddele mig Deres Kort over dette Terrain, og jeg skal naturligviis ikke offentliggjøre noget derom uden at nævne Dem.

¹⁾ Forchhammers Kopibog IV S. 151 (Afskrift ved Ad. Clément).

²⁾ J. G. Forchhammers Kopibog IV S. 120 (Mineralogisk Museum).

³⁾ Her sigtes vistnok til den tyske Kemiker Friedrich Wöhler (1800—1882) — den første, der syntetisk fremstillede et organisk Stof (Urinstof) uden »Livskraftens« Medvirken, og som fra sine Ophold i Norden ogsaa havde Tilknytning til geologisk Forskning. (A. G. Nathorst: Jordens historia. I. Stockholm 1896. S. 48).

Hvor findes »det rimelige Granitterrain«? Jeg formoder, det er en Granitøe i Overgangs- eller hvad der vilde være høiest interessant i Juraterrainet . . .«

Medens Brevene saaledes bragte Bud fra Adjunkten i Rønne om dennes videnskabelige Undersøgelser, blev disse af al Magt

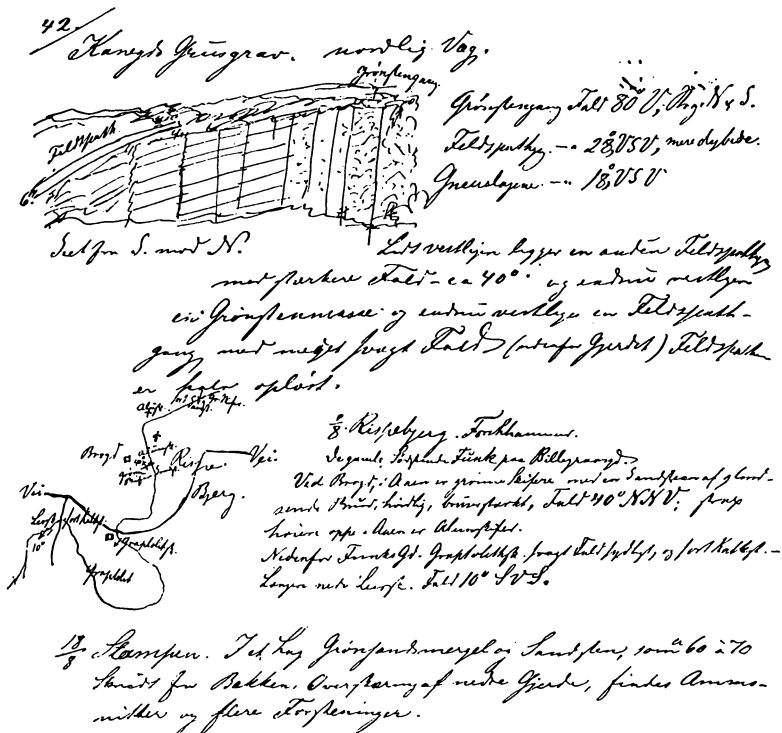

Fig. 21. Geologiske Optegnelser og Skizzer af Lagstillinger m. m. (M. Jespersen 1864). (Formindsket Gengivelse).

ført videre. Allevegne, hvor dybere liggende Jordlag kom til Syne, var Magnus Jespersen i disse Aar paa Færde for at vinde dybere Forstaaelse af Bornholms geologiske Bygning. Fiskerne, der kendte noget til Havbunden udenfor Bornholms Kyst blev spurgt ud. »Fisker Jensen Eskildsen i Rønne. Jernsteenfisker. Tæt N. f. Galgeløkkeodde: Jernsteen paa Kullag, 6 Tm tykt . . .«, noterer Jespersen f. Eks. i sin Journal. (1862, S. 1.) Og denne indeholder tillige en Del Oplysninger fra Brøndgravninger. Magnus Jespersen nøjedes ikke med, hvad han tilfældigvis kunde

komme over af den Slags Oplysninger, men han meddelte ogsaa i Bornholms Avis¹⁾, at han »med stor Interesse modtager Oplysninger om Brøndgravninger og Lignende«. Paa Grundlag af Oplysninger, der var fremkommet ved Brøndgravninger, kunde Jespersen fastslaa Nexø-Sandstenens Udbredningsforhold²⁾.

Ogsaa mindre Boringer med videnskabeligt Formaal foretog Adjunkt Jespersen. Hans flere Gange nævnte geologiske Journal viser dette (bl. a. 1865), og paa Foranledning af Tidsskriftet »Landmands-Blade«s Redaktion meddelte Jespersen³⁾ nogle Oplysninger om saadanne Boringer: »Et Bor paa 3 Tommers Vide af samme Form som et almindeligt Bor til Træ — et Skebor — maa kunne faaes billigt hos enhver dygtig Landsbysmed.« To paalidelige Arbejdskarle maa man ogsaa have, og saa maa man iøvrigt, hvis man skal vente noget Udbytte af Boringen, have noget Kendskab til de geologiske Forhold paa Stedet.

Saaledes færdedes Magnus Jespersen paa Bornholm med vaagen Interesse for sin Fødeøes interessante Geologi — ene eller i Følge med Videnskabsmænd eller hvem, der ellers vilde slaa Følge, til Tider kun ledsaget af »en paalidelig Arbejdskarl« med det billige, hjemmegjorte Bor over Nakken. Iagttagelse efter Iagttagelse blev noteret op, og efterhaanden sad Magnus Jespersen inde med et Detaillkendskab til Bornholms Geologi, som søgte sin Lige. Det var han selv klar over, og gentagne Gange nævnedede han dette — ikke som Pral, men fordi han var sig sin Viden bevidst, saaledes f. Eks. i et Brev til den svenske Geolog Angelin⁴⁾, hvori Magnus Jespersen skriver, at hvis Dr. Angelin (saaledes som han nævnte det overfor Jespersen ved Naturforsker-

¹⁾ Bornholms Avis, 18. Januar 1862. — Samtidigt bekendtgjorde Jespersen, at han forhandlede et Jordbundskort over Bornholm, Pris 36 Sk.

²⁾ »Dass dieser Sandstein wirklich den Untergrund der ganzen Fläche von Nylarskirke bis Poulskirke und Nexø bildet, haben nach den Mitteilungen von Herrn Jespersen neuere Brunnenausgrabungen bestätigt.« (K. v. Seebach: Beiträge zur Geologie der Insel Bornholm. — Zeitschr. d. deutschen geol. Gesellschaft. Jahrg. 1865. S. 339 ff.)

³⁾ Landmands-Blade, 7. Mai 1869 (Brev til Tidsskriftet, dateret Rønne den 13. April 1869. Sml. Landmands-Blade 1868. S. 316). Magnus Jespersen bebuder heri »med det første« en udførligere Afhandling om Boringer efter Vand. Denne kendes imidlertid ikke.

⁴⁾ Brevet, dateret Rønne den 31. Mai 1864, findes nu i Kungl. Vetenskapsakademiens Bibliotek i Stockholm. — Nils Peter Angelin (1805—1876) havde i 1851 udgivet 1. Hefte af sin berømte Palaeontologia suecica. (A. G. Nathorst: Jordens historia, I Bd. 1896. S. 51).

mødet i Stockholm 1863) skulde gøre Alvor af at besøge Bornholm, »da vil jeg føle mig meget smigret ved at kunne yde nogen

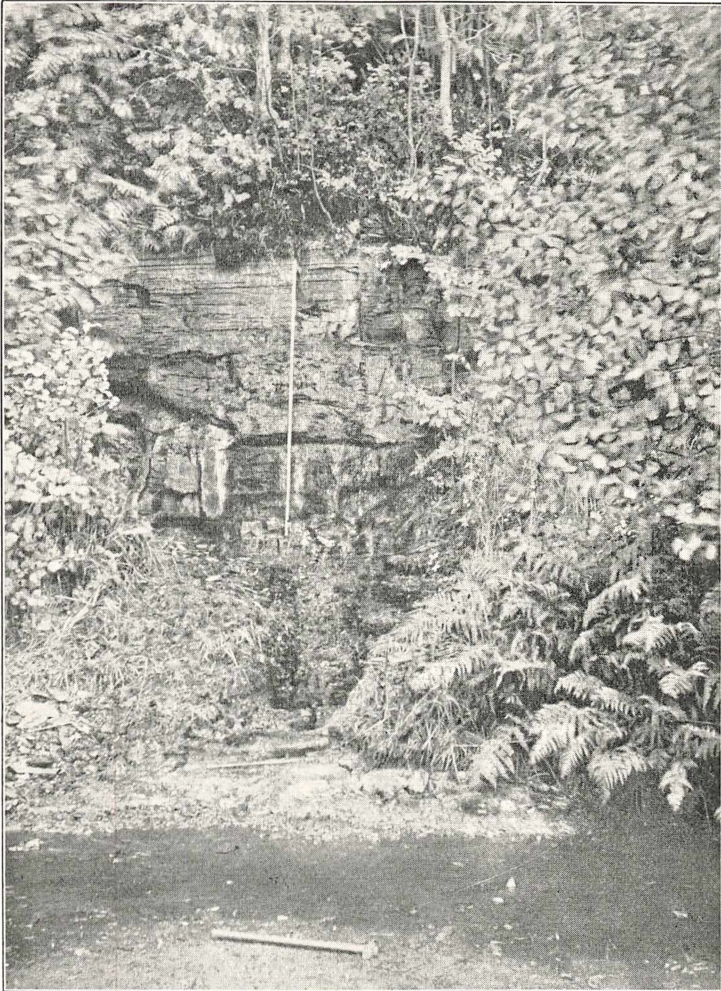

Fig. 22. Fra Øleaa. (Efter Danmarks geol. Undersøgelse I R. 13. Tavle IX).

ringe Veiledning i geognostisk Retning paa Grund af min nøie Localkundskab til Øen og mine geognostiske Samlinger.«

Overhovedet ligger Magnus Jespersens Betydning som Geolog hovedsagelig paa Detailkendskabets, mindre paa det teoretiske

Overblik Omraade. Hverken han selv eller — navnlig — hans Samtid forstod dette helt, og heri ligger en af Grundene til den skarpe Konflikt, der i en Aarrække bestod imellem Magnus Jespersen og Universitetets Folk.

Sine talrige geologiske Iagttagelser, Opmaalinger osv. samlede Magnus Jespersen foreløbig i en lille Bog, beskeden af Ydre og beskeden af Titel: *Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm, Rønne 1865.*¹⁾ — I Forordet til Bogen skriver Jespersen, at denne »vil ledsage Dem baade til Steder, som ofte ere undersøgte, og til saadanne, som ikke før ere beskrevne.« I Virkeligheden indeholder den lille Bog en saadan Fylde af Oplysninger og Observationer, kort sagt: Kendsgerninger, at den er Jespersens Hovedværk med Hensyn til Bornholms Geologi. Det var derfor naturligt, at da Bornholmsk Samfund vilde hædre Bornholmer-Geologen Magnus Jespersen i Anledning af hans 80-Aars Fødselsdag (1913), foranstaltede man en Ny-Udgave af *Liden geognostisk Veiviser*, forsynet med en orienterende Indledning af den svenske Geolog Karl A. Grönwall, der i »Danmarks geologiske Undersøgelser« Tjeneste havde beskæftiget sig særlig med Bornholms Geologi.

Liden geognostisk Veiviser er værdifuld ikke mindst derved, at den — i den knappest mulige Form — giver Oplysning om adskillige geologiske Forhold, der næppe kunde iagttages af andre end den, der i Aarevis boede paa Bornholm og stadig var en opmærksom Iagttager af geologiske Forhold. Ogsaa om Lokalteter, der længe efter Jespersens Tid har været utilgængelige for Undersøgelser, har Jespersen givet Oplysninger i sin »geognostiske Vejviser«, saaledes bl. a. om de forsteningsførende Lag²⁾ N. for Rønne, som er omtrent samtidige med de Lag ved »Stampen«, hvori man finder den Musling, til hvis Navn: *Myoconcha*, man hædrende har knyttet Magnus Jespersens Navn. »Vi have beskrevet den som en ny Art og givet den Navn efter den af Bornholms Geologi saa højt fortjente Overlærer M. Jespersen.«³⁾

¹⁾ Magnus Jespersens eget Eksemplar med talrige Tilføjelser findes i Bornholms Museum, Rønne. (Skænket dertil af Dr. E. Bohn-Jespersen).

²⁾ C. Malling & K. A. Grönwall: *En Fauna i Bornholms Lias*. (Medd. fra Dansk geol. Forening. Bd. 3 Side 271 ff. — C. Malling: *De Jespersenske Buelag i Lias paa Bornholm*. (Medd. fra Dansk geol. Forening. Bd. 4. S. 265 ff. »Buelagene« undersøgtes i 1913 ved usædvanligt Lavvande.

³⁾ Blandt Geologer mindes Magnus Jespersens Navn ogsaa i Tilknytning

Kort efter Udsendelsen af »Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm« udgav Magnus Jespersen sit næste større Arbejde: »En Skitse af Sorthat Kulværk paa Bornholm« (1866). »Indbydelsesskrifter ville i Reglen ikke berige Videnskaben, naar herved tænkes paa Tilvejebringelsen af nyt Stof«, hedder det et Sted¹⁾ om de lærde Skolers Programmer. Men dette gælder ikke om Magnus Jespersens Arbejde om Kulværket ved Sorthat, der fremkom i Rønne højere Realskoles Program. Det er virkelig et originalt Arbejde, der forener Jespersens ejendommelige, livlige Fremstillingsmaade med videnskabelig Grundighed.

Fig. 23. *Myoconcha Jespersenii* n. sp.
(Efter Malling & Grönwall).

»Enhver kjender Lagkage eller Vinertærte«, hedder det som Indledning til en Forklaring af de geologiske Forhold ved Sorthat. »Et Stykke heraf ligger foran os, heldende over Tallerkenens Rand og er dækket med Crème; naar vi nu ville have Syltetøiet i Lagkagen, saa arbeide vi os ned gennem Crèmen, træffe der paa Syltetøilagets Rand, kradse ned i dette, altsaa paa skraa nedad og vandret ud til Siderne, og vi komme ind mellem to Lag Kagemasse; dette kunne vi gjenemskære hen til et andet Lag Syltetøi, som igjen kradses ud osv.; derefter synke Lagene af Kagemasse ind mod hinanden og Crèmen faaer smaa Buler. Lad nu Syltetøiet forestille Kul, Kagemassen være Sand, Leer o. L. og Crèmen de løsere øvre Jordmasser, saa have vi Sorthat paa vor Tallerken — dog i lille Maalestok. Jord- eller Steenmasserne

til en Udgravning i Grønsandsmergelen ved »Stampen« S. Ø. for Rønne (»Jespersens Hule«. K. A. Grönwall & V. Milthers i: Danmarks geol. Undersøgelse I R. Nr. 13. S. 138 med tilhørende Fig. 10.)

¹⁾ J. Røgend: Om Afhandlingen i de lærde Skolers Indbydelsesskrifter (Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Aarhus Cathedralskole 1843. S. 14).

under Overfladen i Sorthat ligge nemlig i store Lag, der alle have en skraa Stilling eller helde indad mod Landet under store Vinkler fra 45° til 70° og have en NV—SO Længderetning; eller Lagene falde 45 til 70° mod ONO og stryge mod NNV.«

»Den samlede Mægtighed af alle disse Fløtser bliver 16 Fod, der i Forening med de mellemliggende Masser danne en godt 200 Alen tyk Skive med Længderetning NNV og SSO og med ukjendt Udstrækning i Dybet.« »De mellemliggende Masser ere Lag af Sand, Leer, Skiferleer og Lignende; navnlig er den saakaldte Smederandsgrund fremtrædende; det er et fast, grovt, hvidgraat Sand paa indtil 25 Alens Tykkelse, som ligger ovenpaa eller Øst for Smederanden . . . Leerlagene ere oftest af graat, fast Leer, der er temmelig ildfast og meget brugbart til Muursteen . . . Kulene ligge . . . i Lag paa indtil $1\frac{1}{2}$ Al. ja maaskee et enkelt Sted 2 Al. Tykkelse og ere indesluttede af de omtalte Leer- og Sandlag. Deres Godhed er noget forskjellig, men i Gjennemsnit kan regnes, at $3\frac{1}{2}$ Tdr. bornholmske Kul svare omtrent til 2 Tdr. engelske, og at en Favn Bøgebrænde svarer til 5 Tdr. bornholmske Kul« (efter Forchhammer). Forholdsvis er Prisen paa de bornholmske Kul meget høj, »og dog søges de meget om Vinteren, da de som Kakkelovnsbrændsel have det Fortrin fremfor engelske at varme mindre voldsomt og holde Gløder; rigtignok ere de ikke fri for at give en styg Lugt af Svovlbrinte eller Svovlkulstof (de indeholde Svovlkiis), men meest kun naar Ovnene trækker slet . . .«

»Sorthat-Systemets Kulrænder danne, som omtalt, med de mellemliggende Lag en godt 200 Alen tyk Skive, der har sin Længderetning fra NNO til SSV. Mod Nord afbrydes Systemet (og Rænderne) ved et stort Spring eller Uregelmæssighed af Grunden . . . Øst for Skiven ere Jordlagene i den nordlige Deel ubekjendte paa et Par hundrede Alens Brede, men i den sydlige Deel begrænses den af granitagtige Masser og Grønstenmasser, som jeg, kun for fire Aar siden, har truffet paa . . . Systemets Lag have mange Uregelmæssigheder, f. Ex. de saakaldte Skjører, nemlig næsten lodrette Afbrydelser lodret paa Lagene, fyldt med løst Sand; endvidere en stor Mængde Spring eller smalle Revner, hvorved Lagene afbrydes og findes enten østligere eller vestligere, høiere eller dybere paa den anden Side af Springet . . . Alle disse Forhold tyde stærkt hen paa, at Lagene have lidt voldsomme Forstyrrelser; thi det er rimeligt, at de oprindelig

ere afsatte i en næsten vandret Stilling, saadan som alle Lag, der ere afsatte af Vandet paa dybere Steder. Nu er det nok muligt, at disse før omtalte Granit- og Grønsteenmasser ved at hæves og gjennembyrde deres Bedækning have enten alene eller tildeels foraarsaget Forstyrrelserne i Kuldannelserne«. Og Magnus Jespersen diskuterer saa i Enkeltheder baade disse Lag-Forstyrrelser, deres geologiske Alder og dermed sammenhørende Forhold, hvorved han i Forbigaaende bliver nødt til at indskyde en Bemærkning om, at »Forchhammers Kort i »de bornh. Kulformationer«¹⁾ er meget vildledende.«

Hovedvægten ligger for Sort-hat-Afhandlingens Vedkommende i de mange nøjagtige Oplysninger om Kullenes Lejringsforhold. Men desuden har M. Jespersen i Afhandlingen samlet en hel Del Oplysninger om Kulbrydningens Historie, Kullenes tekniske Værdi og lignende, og han kommer ind paa de mulige Aarsager til den bornholmske Kulbrydningens Vanskæbne samt anstiller Overvejelser om Vejen frem — men dette og lignende vedrører ikke den videnska-

¹⁾ G. Forchhammer: Om de bornholmske Kulformationer. (Videnskaberne Selskabs naturvidenskabelige og matematiske Afhandlinger VII. 1837).

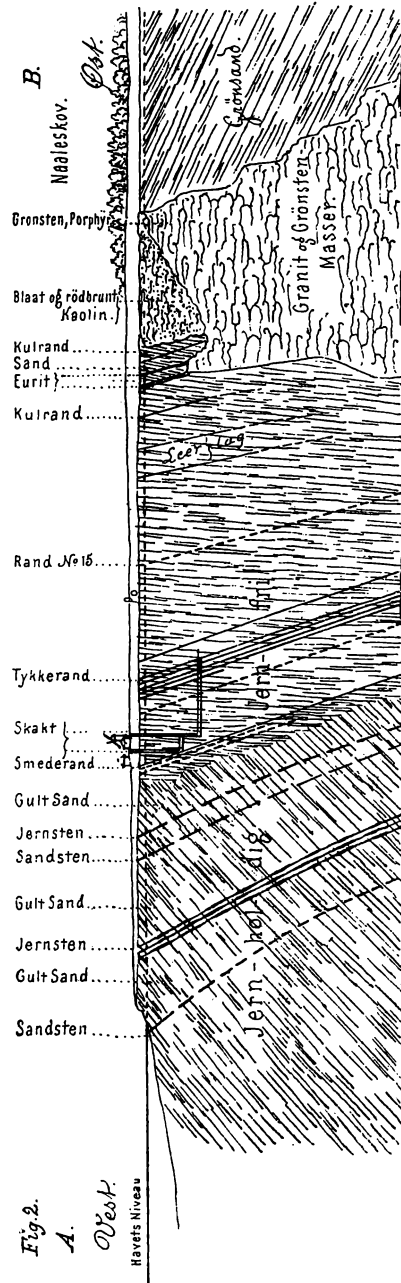

Fig. 24. Idealt Snit gennem Jordlagene ved Sorthat. (Efter M. Jespersen i Skoleprogram, Rønne 1866).

belige, geologiske Udforskning af Sorthat-Omraadet, omend det naturligt slutter sig dertil.

Allerede ved Offentliggørelsen af Afhandlingen om Sorthat-Kulværket og dets geologiske Forhold mødte Magnus Jespersen Begyndelsen til de Vanskeligheder, der i de følgende Aar trofast fulgte ham og stadigt voksede. Han havde (21. December 1864; Kalendernotits) indsendt sin Afhandling om Sorthat til Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskabene, og skønt man skulde synes, at det i Betragtning af Jespersens hele Fremstillingsmaade ikke var urimeligt at søge Arbejdet optaget i dette Tidsskrift, fik Jespersen det dog tilbage, idet Tidsskriftet kun kunde optage den Del af Afhandlingen, »der svarede til dets Indholds sædvanlige Natur«¹⁾. Han foretrak derfor at offentliggøre Arbejdet i dets Helhed i det bornholmske Skoleprogram.

Det kan som bekendt hænde for enhver Forfatter at faa en Afhandling afvist eller foreslaaet beskaaret. Deri er der intet paafaldende. Men Magnus Jespersen har mere end de fleste følt det som en personlig Tilsidesættelse, (ellers vilde han vel næppe i Skoleprogrammet have tilføjet en Note om Afvisningen), og muligvis ligger der ogsaa andet, end man nu kan se, bagved den lille Kontrovers. Hvordan det nu end forholder sig hermed, saa fulgte der sidst i 1860'erne en Række Begivenheder, som paa Magnus Jespersen havde den Virkning, at han mere og mere følte sig bestyrket i den Formening, at man fra Universitetets og »Videnskabens« Side vilde se ham over Hovedet og skubbe ham til Side. Til Tider var Jespersens Bitterhed herover meget stor.

Begivenhedernes Gang lader sig ret nøje følge. Til sin Afhandling om Sorthat i Rønne højere Realskoles Program for 1866 havde Magnus Jespersen føjet en lille Fortegnelse over bornholmske Mineralier af teknisk Værdi. Heri nævnes bl. a. »Phosphorit, har tidligere været ubekendt og er først fundet ved Forfatterens Undersøgelser.« Jespersen sigtede her til et af ham paavist faststaaende Fosforitlag ved Stampe-Aaens (Vellengs-Aaens) Udløb 3—4 km SØ for Rønne. Dette Mineralfund, til hvis praktiske Betydning Magnus Jespersen knyttede store Forventninger, omtalte han desuden ganske kort i et videnskabeligt Tidsskrift²⁾. Men dette foranledigede Docent Th. Hoff

¹⁾ M. Jespersen: Sorthat (1866) S. 28 (o: 36) Noten.

²⁾ Tidsskrift for Physik og Chemi, 6. Aarg. (1867) S. 257.

til en Indsigelse¹⁾, der af Jespersen betragtedes som et lavt Angreb og som det næste Led i Kæden af Overgreb fra Videnskabens Side. Hele Fosforit-Sagen lader sig imidlertid bedst behandle i et følgende Kapitel. Her i denne Sammenhæng interesserer det mest, at Magnus Jespersen kort efter Vanskelighederne med Sorthat-Afhandlingen følte sig endnu dybere forurettet i Anledning af sit Fosforit-Fund. Og hermed ophørte Skuffelserne endda slet ikke. Omtrent ved samme Tid havde Adjunkt Jespersen nemlig endnu en Oplevelse, der berørte ham endnu pinligere end de forrige.

Magnus Jespersen havde — i hurtig Rækkefølge efter »Liden geognostisk Veiviser« (1865) og Sorthat Kulværk (1866) — paabegyndt Udgivelsen af nogle »Bidrag til Bornholms Geotektonik«. Første Del heraf²⁾ udkom i Professor Schiødtes Naturhistorisk Tidsskrift. »Det er mig meget om at gjøre at faa denne, den første Afhandling i Tidsskriftet, nogenlunde ordentlig og ikke udsætte mig for Fiasco, saa meget mere som jeg haaber at lade flere Afhandlinger om samme Materie følge efter, hvortil De nu saa velvillig har tilbudt mig Leilighed« skriver Jespersen³⁾, idet han søger gode Raad hos den erfarne Videnskabsmand, Professor Schiødt. Afhandlingen, der fylder en Snes trykte Sider, er ledsaget af Profiltegninger og Kort. »Jeg³⁾ har tegnet det saa godt som man kan, naar man ikke er Tegner af Profession, og er det end ikke et Mesterstykke i Skjønhed, saa tør jeg borge for dets omhyggelige Nøiagtighed, baseret paa Iagttagelser og ikke lavet paa Vandringer

Fig. 25. Docent Th. Hoff. (1822—82)
(Efter Fotografi i Mineralogisk
Museum, København).

¹⁾ Tidsskrift for Physik og Chemi, 7. Aarg. (1868) S. 10—11.

²⁾ M. Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik. 1. De eruptive Masser ved Sorthat. (Naturhistorisk Tidsskr. III R. 5. Bd. 1868—69. S. 33 ff.)

³⁾ Brev af 4. Januar 1867 fra M. Jespersen til J. C. Schiødt (Kgl. Bibliotek, København, Ny kgl. Saml. 1726).

i Phantasiens Verden. Men De vil en anden Gaang faae det at see!«

Iøvrigt beskæftiger Afhandlingen sig med de voldsomme Forstyrrelser, som Jordlagene har været underkastet i Bornholms sydvestlige Kystland. »Trænge vi ned gennem denne ringe Daggrund, der kun er aldeles overfladisk, ligesom det paa et Gulv udstrøede Sand, da faae vi Syn for Sagen, at her har i Fortiden virket mægtige Kræfter, der have trykket Undergrundens gamle, oprindelig vandrette Lag ned i omvæltede Stillinger.«¹⁾ »Saadanne²⁾ Leiringsforhold og saa store Faldvinkler kunne nu ikke godt tænkes uden betydelige Dislocationer, men herved føres Tanken næsten uvilkaarlig hen til eruptive Masser, om end saadanne langt fra ere nødvendige til at forklare det hele Phænomen. Bjergbygningsværkerne i Sorthat have dog aldrig truffet saadanne Masser . . . Da mine Undersøgelser for fire Aar siden traf til at falde i Blykobbeaaens Leie, stødte jeg der . . . paa kaolinholdige Granitgruussmasser, hvilket for mig mærkelige Fund foranledigede mig til en gennemgaaende Undersøgelse af Terrainet ved Gravninger og Boringer, hvorved disse krystallinske Masser fandtes at have den paa Korttegningerne angivne Udbredelse.«

Hvorledes saa iøvrigt disse Massers Forekomst (Fig. 26) og Oprindelse skal forklares, er et andet Spørgsmaal. »Videnskabens nuværende usikre Standpunkt under den Kamp, der for Tiden finder Sted mellem Plutonismen og den nye af Bischof³⁾ repræsenterede Neptunisme, giver vistnok det subjective Skjøn et videre Spillerum end ønskeligt ved Tydningen af de ovenfor fremstillede Iagttagelser.«⁴⁾ — Magnus Jespersen drøfter de forskellige Muligheder og fremsætter sine egne Anskuelser om, hvor disse eruptive (vulkanske) Masser er brudt frem som Lava eller lign. og paa hvilket geologisk Tidspunkt. En stor Mængde nøjagtige Iagttagelser søges tydet i Lys af teoretiske Overvejelser, og et Helhedsbillede søges fremstillet paa Grundlag af det i Terrænet iagttagne.

Nu var det Hensigten at fortsætte med en større Afhandling, og da denne var færdigskrevet, havde Magnus Jespersen faaet i

¹⁾ Naturh. Tidsskr. III 5. S. 33.

²⁾ Naturh. Tidsskr. III 5. S. 35.

³⁾ K. G. Bischof, tysk Geolog og Kemiker (1792—1870).

⁴⁾ Naturh. Tidsskr. III 5. S. 45—46.

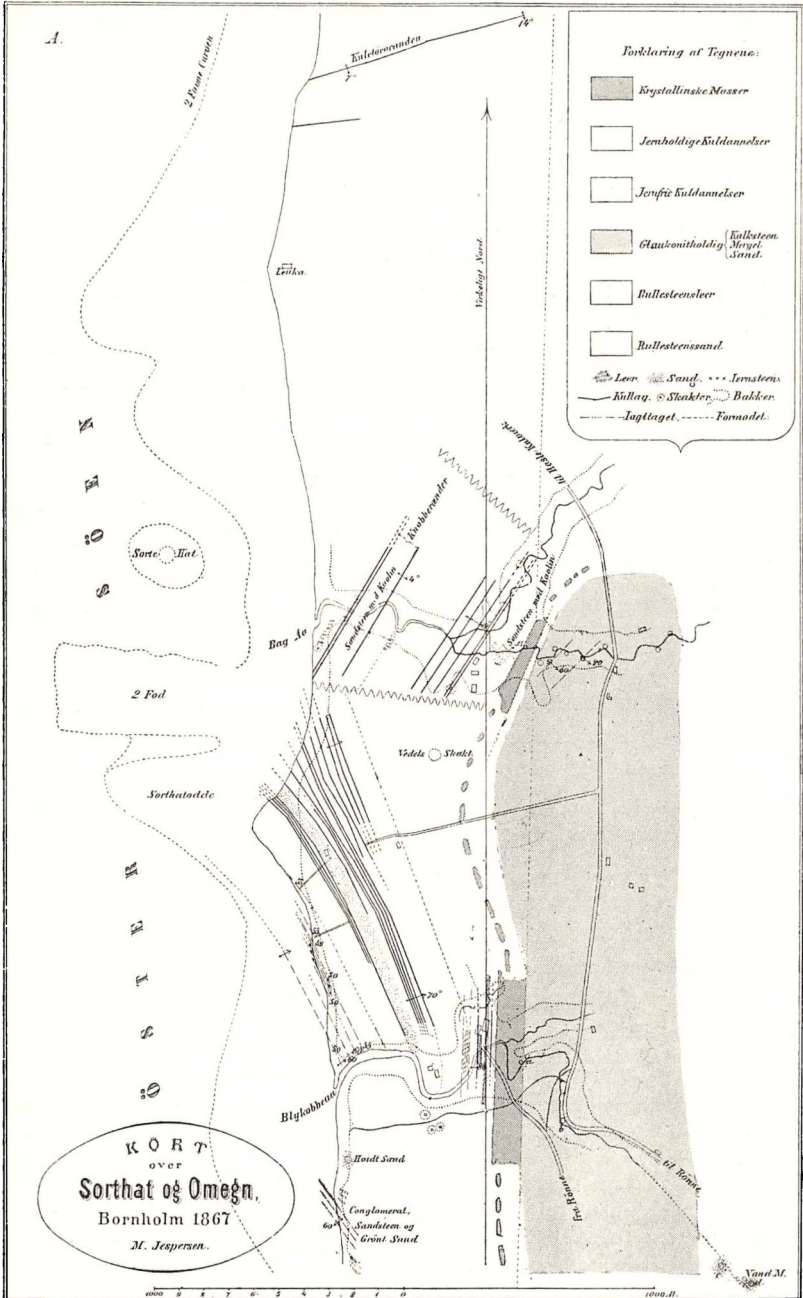

Fig. 26. (Efter Naturhist. Tidsskr. III. Række 5. Bd. Tab. VII).

Sinde at indsende den til Videnskabernes Selskab i København. Følgeskrivelsen lyder saaledes¹⁾:

Rønne, 15. October 1867.

Hr. Etatstraad Stenstrup!

Hermed tillader jeg mig at oversende Dem min Afhandling²⁾ og dermed følgende orogr.-geogn. Kort samt Profiltegninger med Anmodning om at faa samme optaget i Videnskabernes Selskabs Skrifter, og dersom det lader sig gjøre at faa den antaget som Doctordisputats; angaaende det sidste maa jeg bemærke, at jeg ikke er Student.

Med særdeles Agtelse ærbødigst

M. JESPERSEN, Adjunkt.

Det mest overraskende i denne Henvendelse, hvorom man i hvert Fald nok tør hævde, at den — ægte Magnus Jespersensk — ikke er præget af stor diplomatisk Sans, er Ønsket om at komme til at disputere for Doktorgraden paa Grundlag af den indsendte Afhandling. Navnlig i Betragtning af, at Jespersen ikke var Student, vilde denne Side af Sagen, især i Datiden, volde betydelige Vanskeligheder, og iøvrigt vilde det naturligste vel have været at henvende sig med sin Afhandling til Universitetet, Fakultetet, og ikke til Videnskabernes Selskab. Imidlertid har Magnus Jespersen altsaa gaaet og gjort sig Forhaabninger om saaledes at slaa to Fluor med eet Smæk, men Resultatet blev kun Skuffelse.

Videnskabernes Selskab nedsatte et Bedømmelsesudvalg (Professorerne Japetus Steenstrup, C. Holten og J. F. Johnstrup). Men Jespersen maatte længe gaa i Uvished — saa længe, at han utaalmodigt skrev til Selskabets Sekretær om, hvad det blev til. Jespersens Brev er gaaet tabt, men af det Svar¹⁾, han fik (5. Decbr. 1867), mærkes den begyndende Skarphed i Tønen. Planen om at disputere for Doktorgraden afvises som Videnskabernes Selskab uvedkommende. Først den 25. Februar 1868³⁾ kom Bedømmelsesudvalgets Erklæring, affattet af Professor Johnstrup. Det fraaades at optage Magnus Jespersens Afhandling

¹⁾ Videnskabernes Selskabs Arkiv.

²⁾ Afhandlingens Titel var »De geotektoniske Forhold i Knudsker-Platteuets Omegn og disses Overensstemmelse med Bornholms Form.«

³⁾ Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1868. S. 35.

iblandt Selskabets Skrifter. I Bedømmelsen hedder det bl. a.: »Der er i dette Arbejde meddelt adskillige og vistnok omhyggelige Iagttagelser af Leiringsforholdene i Jura- og Grønsandsdannelserne, der danne et værdifuldt Supplement til de af Forchhammer i en lang Aarrække anstillede Undersøgelser, som dels alt ere bekendtgjorte, dels opbevarede i hans efterladte Manuskripter; men den allerstørste Del af Afhandlingen optages dog af en Række theoretiske Betragtninger angaaende Hævningsphænomener i Almindelighed saavel som angaaende en stor Mængde formodede Hævningslinier i og udenfor Gneis-Graniten paa Bornholm, og disse noget vidtgaaende Theorier kunne ingenlunde ansees for tilstrækkeligt motiverede ved de af Forfatteren iagttagne Terrainforhold indenfor et saa indskrænket Territorium (paa omtrent 2 □ Miil) og med saa ringe Hødeforskjelligheder. Da der nu saaledes ikke kan siges at være tilveiebragt ved Afhandlingen noget egentlig Bidrag til en klarere Indsigt i de ofte meget udviklede Leiringsforhold i Øens Lagdannelser, kunne vi ikke tilraade Selskabet at optage den blandt dets Skrifter.«

Denne ringe Værdsættelse af Magnus Jespersens videnskabelige Arbejdes Værdi fyldte ham med voldsom Harne. Et Par Uger efter at have modtaget Afvisningen skrev Jespersen (23. Marts 1868) følgende Brev til Professor Steenstrup¹⁾:

»Hr. Etatsraad Stenstrup. Endelig har det behaget den ærede Comité at fuldføre Bedømmelsen af min Afhandling og gennem Etatsraaden at tilsende mig samme saavel som Profilerne og Kortet, hvilket sidste just ikke er forblevet uskadt; det havde vel neppe

Fig. 27. J. Fr. Johnstrup, (1818—94). Fotografi fra ca. 1866. (Efter K. Rørdam).

¹⁾ I Heftet »Optegnelser for Bornholms Geognosie 1862« findes Koncepten, selve Brevet i Videnskabernes Selskabs Arkiv.

været nødvendigt at rive det itu og krølle det i Randen. Endskjøndt d'Hrrs Bedømmelse indeholder flere urigtige Angivelser, som jeg dog ikke skal spilde Ord paa at paavise her, kan den ærede Comité for mig gjerne, dersom den selv anseer det for passende, optage den i dens Helhed i V. S. Skrifter¹).«

Endnu voldsommere udtaler Jespersen sig et halvt Aars Tid senere i et Brev til Professor Schiødte²): »Det er mere end Helligbrøde, det er Mangel paa Patriotisme at røre ved F's³) Vildfarelser, det er upatriotisk — det er bornholmsk. Er det ikke Bornerness at tvivle om en af vor Videnskabs Koryfæers Paa-lidelighed, er det ikke taabeligt i høieste Grad og fortjener Vedkommende ikke at blive upopulær; og høist upolitisk er det af en stakkels, fattig, bornholmsk Adjunkt at vove en saadan Adfærd.« Som Forholdene udviklede sig, blev Magnus Jespersen mere og mere harmfyldt. Han, der efter sit eget Udsagn⁴) ikke ønskede at hvirvles ind i de bitre Partistridigheder, der sønderled Zoologerne⁵), men kun at udforske Naturen, var nu aabenbart alligevel blevet medinddraget i disse Stridigheder bl. a. paa Grund af sin Forbindelse med den omstridte Professor Schiødte. Jespersen havde faaet Naturhistorisk Tidsskrift til at antage den afviste Afhandling⁶) men dette var aabenbart faldet nogle for Brystet. Den 28. Januar 1869 skriver Magnus Jespersen da til Professor Schiødte⁷):

»Isandhed! Man vil da formaa Dem til at tage min Afhandling tilbage; hvilken Triumf for d'Hrr dersom det skete; de vilde Theorier maatte da strax gaa i Lyset, og man kunde roligt lægge sig til at sove paa en saadan Heltegjerning — et fuldstændigt

¹) Man plejede i Tilfælde af, at en Afhandling blev afvist af Videnskabernes Selskab, at spørge Forfatteren, om han ønskede Bedømmelsen offentliggjort eller ikke. Jespersen fik Forespørgsel herom d. 4. Marts 1868. (Vidsk. S.'s Kopibog).

²) Det kgl. Bibliotek, Kbhvn. (Ny kgl. Saml. 1726). Brev af 15. Sept. 1868.

³) c: Forchhammers.

⁴) Brev af 24. Marts 1868 fra M. Jespersen til Schiødte (Ny kgl. Saml. 1726) — Jespersen havde skrevet om den Mulighed at faa en Afhandling »om Jordskorpens Reliefform« oplæst ved et Møde i Naturhistorisk Forening for at hævde sine Idéers Prioritet.

⁵) C. C. A. Gosch: J. C. Schiødte. Et Bidrag til Naturvidenskabens Historie i Danmark i det 19. Aarhundrede. I—III. Kbh. 1898—1905.

⁶) M. Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik II. De geotektoniske Forhold i Knudskerplateaets Omegn og deres Overeensstemmelse med Bornholms Form. (Naturh. Tidsskr. III R. 6. Bd. (1869—70). S. 1—48).

⁷) Kgl. Bibliotek, Kbhvn. (Ny kongl. Samling 1726).

Sidestykke til Comité-Bedømmelsen De fortryder da ikke paa, Hr. Professor Schjødt, at have taget fat paa min Afhandling; naa, »hele Byen kjender Historien«, og man vil altsaa angribe mig — hvem? Hele Rækken maaske — D'Hrr Steenstrup, Johnstrup, Løffler, Hoff o. s. v. Stakkels Adjunct! Og mit »Barn«, skal det slaaes ihjel? Skal Bornholmeren fures for sin uhørte Dristighed — for den mageløse Frækhed at optræde med en Theori uden at have Universitetets Tilladelse. »I Kampens Stund at staa foruden Ven, det kan den Gjæveste, den Bedste hænde; men vist er det, en ussel Pjalt er den, der ikke har saa meget som en Fjende.« Og om det saa end skulde være muligt at forsvare mig, hvad vinder jeg saa vel: en Hob Fjender blandt indflydelsesrige Mænd, der stadig ville chicanere mig — er det ikke saa?»

I samme Brev skriver Jespersen: »ja, jeg har efter Deres Antydning skrevet nogle Bemærkninger, ganske kort; der kunde jo let skrives dobbelt saa meget, men det er til ingen Nytte; hvad der staaer, er maaske mere end nok til at bringe Glashuset til at revne — i Trekløfter maaske«. De »Bemærkninger«, Jespersen her omtaler, er sikkert den Indsigelse, han føjede til sin Afhandling, da den forelaa trykt i Naturhistorisk Tidsskrift og udsendtes med Anelser om Kamp. »Altsaa drager det i Feldten — hvem vil affyre Kuglerne?»¹⁾

I sine Modbemærkninger²⁾ skriver Jespersen bl. a.: »Mine Iagttagelser af Leiringsforholdene holde sig just ikke alene til Jura- og Grønsandsdannelserne, men gaae desuden til de palæozoiske og enkelte Steder af de azoiske Formationer . . .«. Og hvad angaar den Hovedindvending, at største Delen af Afhandlingen optages af teoretiske Betragtninger, da bør man erindre, »at teoretiske Udviklinger ifølge deres Natur maae optage forholdsviis større Plads i et Skrift end de rene Iagttagelser, naar disse, som det er Tilfældet i denne Afhandling, hovedsagelig nedlægges i Tabeller og Kort, hvorfor Tælling af de Sider, som optages paa den ene eller den anden Maade, ikke vel egner sig til at bestemme, hvad der i et saadant Arbeide skal anees som dets største Deel. At en ikke ubetydelig Deel af det Skrevne i Afhandlingen optages af teoretiske Betragtninger, er sikkert;

¹⁾ M. Jespersen i Brev (15. Juni 1869) til Professor Schjødt (Kgl. Bibl. København, Ny kgl. Saml. 1726).

²⁾ Naturh. Tidsskr. III R. 6. Bd. (1869—70) S. 46 ff.

men det er ikke mindre sikkert, at de gives i Sammenhæng med mangfoldige Kjendsgjerninger, som ikke forhen have været dragne for Lyset, hverken af Forchhammer eller af Andre. At jeg kan have feilet i mine Slutninger, skal jeg selv være den Første til at indrømme, saasnt jeg bliver bedre belært og har faaet Modgrunde til Prøvelse. Udbyttet af mine Undersøgelser, som det nu foreligger samlet paa Kortet og i Profilerne, stemmer kun lidt med de tidligere Forskeres. Forchhammers geognostiske Kort over Bornholm (Kulformationerne o. a.) afviger en god Deel i Formationernes Fordeling og Grændser. At nu mit Kort¹⁾ har omtrent 100 Lagstillings-Angivelser 3: Partier hvor Lagstillingen angives, medens Forchhammer kun har 7 Steder med Faldretning og det tildeels feilagtigt — hvis jeg ellers tør stole paa Iagttagelser, der ere samlede og atter og atter prøvede gennem en halv Snees Aar og det paa en Grund, hvormed jeg er paa det Nøieste fortrolig —: at endelig Phosphoritforekomsten, Tripelskifrene og Sorthatgrønstenen alene tilhøre mig —: ere Kjendsgjerninger, jeg ønskede sammenholdte med Bedømmelsens Betegnelse af mine Undersøgelser som et blot Supplement til Forchhammers. Men naar Bedømmelsen her endog vedkjender sig, at de Undersøgelser, hvortil den kalder mit Arbeide en Supplement, for en Deel (det maatte da være for en overveiende stor Deel) endnu kun ere til i Manuskript: saa er det overflødigt at udvikle, at en Forfatter fuldgyldigt kan protestere imod, at det Arbeide, han forelægger færdigt til Trykken, offentlig betegnes som blot Tillæg til Manuskripter, der ikke kjendes uden af Den, hvorfra Paasagnet hidrører.«

Skarpere kunde man vel ikke forme en Indsigelse. Man mærker, hvor dybt Magnus Jespersen har følt sig krænket, og i hvor stærke Svingninger hans Sind var kommet. Den voldsomme Harme imod Videnskabernes Selskab — eller om man vil: Universitetsgeologen Professor Johnstrup — gav sig endnu et Udslag, idet Magnus Jespersen faa Dage efter sit harmfulde Brev (sml. S. 151) til Professor Steenstrup indførte endnu et Brev i sin Konceptbog²⁾, stilet til Videnskabernes Selskabs Sekretær og denne Gang præget af bitter Haan og desperat Trods: »Hermed

¹⁾ Jespersens detaillerede, farvelagte Kort i Naturh. Tidsskr. III 6 (1869—70) har ikke kunnet gengives her. I Stedet for vedføjes Fig. 28.

²⁾ Koncepten er dateret 26. Marts 1868 (Heftet »Optegnelser for Bornholms Geognosie 1862«). Selve Brevet findes ikke i Videnskabernes Selskabs Arkiv.

er det mig en Ære«, skriver Jespersen, »at indsende til Selskabet denne min medfølgende Afhandling¹⁾ »de eruptive Masser ved Sorthat«, som jeg ønsker optaget i Selskabets Skrifter. D'Hrr forkastede min forrige Afhandling, muligvis fordi den var dem for stor; denne her er mindre og vil ikke kunne foraarsage Dem

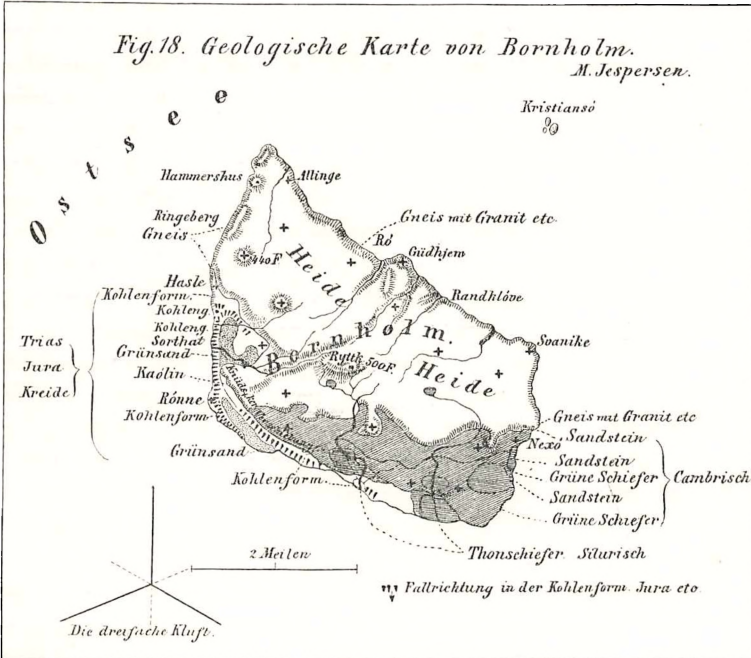

Fig. 28. (Efter Berg- und Hüttenmännische Zeitung 1873.)

synderlig Uleilighed at bedømme; jeg haaber derfor snart at høre fra Dem, at De vil optage den.«

Naturligvis hverken ventede eller fik Magnus Jespersen en trykt Afhandling optrykt i Videnskabernes Selskabs Skrifter. Det hele maa nærmest betragtes som en i sit Inderste saaret Mands Parafægtning med sin langt mægtigere Modstander. Afhandlingen blev fremlagt i Videnskabernes Selskabs Møde den 1. Maj 1868 og Anmodningen om Optagelse iøvrigt afvist²⁾.

¹⁾ Særtryk af Naturhist. Tidsskrift III R. 5. Bd.

²⁾ Videnskabernes Selskabs Arkiv, Kopibog 1868. — Cfr. (Trykt) Bilag til Videnskabernes Selskabs Oversigt 1868 S. 11.

Det, der rejstes som Hovedindvending imod Magnus Jespersens videnskabelige Arbejder paa Geologiens Omraade, var som foran nævnt hans teoretiske Overvejelser paa Grundlag af de iagttagne Fund. Kærnen i Teorien til Forklaring af Landenes og specielt Bornholms Overfladeforhold, er den »Trekløft-Teori«, hvortil Magnus Jespersens sarkastisk hentyder i sit foran (S. 153) citerede Brev til Professor Schiødte, og hvormed hans Tanker tumlede i høj Grad, ligesom han gentagne Gange kom ind paa Teorien i sine Skrifter¹). Saa optaget var Magnus Jespersen af Trekløft-Teorien, at »Trekløften« saa at sige blev hans Fane-mærke. Gentagne Gange benyttede han som Pseudonym i Dagspressen Betegnelsen Trekløft (T . . . K eller et omvendt Y λ), og ganske betegnende er det, at Magnus Jespersen bag paa sit eget Eksemplar af sin lille Bog »Kortfattet Mineralogi og Geologi« (1875) har tegnet en Trekløft λ. Det var »Trekløftningen« af Jordskorpen, særlig Bornholm, hvorom hans Tanker drejede sig. Han mente at have faaet en Idé, der kastede klart Lys over mærkelige, men hidtil uforklarede Forhold i Naturen. Og saa angreb man ham netop for denne Idé, disse Teorier, idet man samtidig ganske underkendte Værdien af det minutøse og omfattende Kendsgerningsmateriale, hvormed han mødte frem for den videnskabelige, geologiske Verden. Derover harmedes Magnus Jespersen dybt.

Selve Trekløft-Teorien gaar langt tilbage i Magnus Jespersens Tankeverden. I et digterisk Forsøg, dateret »Alnor 2. August 61«, skriver Jespersen:

Aanden, som taler igjennem Naturen
Viste mig Trekløft paa eensomme Gang.
Jorden var revnet og hen gjennem Furen
Trekløft var tegnet paa Stien saa lang.

Jespersen var altsaa ved at betragte de Revner, som fugtig Lerjord og lignende slaar, naar den tørrer ind, kommen paa den

¹) Foruden i de større Afhandlinger nævner M. Jespersen Trekløft-Teorien i Nyt dansk Maanedsskrift I (1871) S. 242 (»Jordbundens Overflade og dens Indre«) samt i Berg- und Huettenmännische Zeitung, 4. April 1873 (»Zur Geotektonik der Insel Bornholm«). I disse Afhandlinger henviser Jespersen til sin Afhandling i Tidsskriftet Das Ausland 1869. — Das Ausland, Wochenschrift für Erd- und Völkerkunde. Herausg. von Karl von den Steinen har, ligesaalidt som selve Jespersens Afhandling heri, været tilgængelig.

Tanke, at Jordskorpen muligvis kunde fremvise lignende Fænomener i det store, og at dette kunde forklare visse Træk i Jordskorpens Fysiognomi. »Bjerglandene¹⁾ have deres bestemte, tydeligt udprægede Strøg, som allerede det flygtige Blik og uøvede Øie opfanger. Schweizeralperne . . . give over Rhone- og Rhindalen et ONO-Strøg, over Rhindalen fra Chur til Bodensøen et N-Strøg, over Bodensøen et VNV-Strøg, hvilke staae i visse Forhold til mægtige Folder af Lagene og Masserne og danne Vinkler med hinanden paa omtrent 120° (Trekløft-Theorien) . . . Denne Vinkel er hyppig i den Skandinaviske Halvøes Former og kan i det Smaa²⁾ iagttages i indtørrede Tørve- og Leerjorder samt i revnede Kopper.« — »Lader man en Skive af fugtigt Leer indtørre langsomt fra Midten, vil den i de ni af ti Tilfælde revne med en Trekløft, hvori Kløfternes Vinkelaafstande ere tilnærmelsesviis 120° ; lader man en varm Plade af Leertøi (Faience, Porcelain) afkøles paa Midten, revner den hyppigt med en Trekløft³⁾ . . .« skriver Magnus Jespersen et andet Sted⁴⁾. Og dette overfører han paa Bornholms Jordbunds Former. »Tænker⁵⁾ man sig dette Princip overført fra det Smaa paa det Store, paa Jordskorpen, faaer man denne, under passende Forhold, trekløvet« og — tilføjer Jespersen »jeg er — kunde det end synes dristigt og finder kun ringe Bifald — ganske vist tilbøielig til at formode, at noget Lignende er foregaaet i det specielle Tilfælde [Bornholm] . . . men det mathematisk nøiagtige Beviis derfor kan jeg ikke give.« Jespersens Opmærksomhed samler sig i denne Forbindelse særlig om det Terrain, der af ham betegnes som Knudsker-Plateauet⁶⁾. »De mest fremtrædende Dislocationsretninger ere tre; disse forskjellige Retninger . . . ere nøie knyttede til Knudskerplateauets Hævning« og — hvad der er Jespersen paafaldende — »disse tre Retninger danne meget nær lige-

¹⁾ M. Jespersen: Jordbundens Overflade og dens Indre (Nyt dansk Maanedsskrift I (1871) S. 242).

²⁾ M. Jespersen har selv, »ganske i det Smaa«, gjort Forsøg, der skulde vise Virkningen af Foldninger m. m. i Jordskorpen. (Naturh. Tidsskr. III R. 6. S. 27).

³⁾ »Denne min Tanke og tilhørende Forsøg berørte jeg første Gang 1861 i »Nutid og Phantasiens nære Fremtid«, tilføjer Magnus Jespersen i en Note (Naturh. Tidsskr. III R. 6. Bd. S. 37).

⁴⁾ M. Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik II S. 37 ff. (Naturh. T.).

⁵⁾ M. Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik II S. 39. (Naturh. T.).

⁶⁾ Knudsker (?: Knudskirke) ligger ca. 3 km Ø for Rønne.

store Vinkler med hverandre, nemlig omtrent 120° — resp. 118° , 119° , 123° — og, dersom de tænkes udgaaende fra eet Punkt, danne de en trestraaleet Stjerne eller en Trekløft; dette kan vel være et Tilfælde, men rimeligst er det dog, at en saadan Regelmæssighed skjuler mere end en Tilfældighed¹⁾«. (Sml. Kortet Fig. 28, S. 156).

Magnus Jespersen søger saa paa Grundlag af sin Teori at danne sig et endnu videre Overblik. »Tænker²⁾ man sig Trekløftens Knudepunkt i Nærheden af Bornholms Sydvesthjørne — altsaa ogsaa nær Knudsker — udgjør Bornholm i en vis Forstand en Trediedeel af Trekløftningens Terrain, og den hævede Deel, nemlig Bornholm, er ogsaa en Trediedeel heraf. Ikke aldeles uinteressant er den Overensstemmelse, der finder Sted mellem dette Forhold og Forholdet mellem Land og Hav paa Jordens Overflade . . .«

Saaledes omtrent er Hovedtrækkene i Trekløft-Teorien, som Magnus Jespersen søgte — mere detailleret end det her har kunnet refereres (et Net af Trekløftninger med Sidespalter o. s. v.) — at bringe til Anvendelse paa Bornholms meget ejendommelige Form og geologiske Bygning. Den fantasirige Magnus Jespersen kunde ikke lade være med at gøre Forsøg paa at danne sig et Helhedsbillede af Bornholms Tilblivelseshistorie. Han, der paa sin »Liden geognostisk Veiviser« havde anbragt som Motto Ordene: *Mente — manu — malleoqve*«, maatte lade Tanken og Fantasien, arbejde med det store Materiale af Kendsgerninger, som hans Hammer og Haand fremdrog af Jordens Skød. I sin Trekløft-Teori mente han at have fundet en Nøgle, der kunde aabne en Dør ind til ny og bedre Viden.

Tiden har ikke givet Magnus Jespersen Ret i Trekløft-Teorien. Denne slutter sig i Forbindelse med Jespersens øvrige Anskuelser om Hævninger og Sænkninger, Strygningsretninger og Hævningslinier som Forklaring paa Jordoverfladens Relief-former nær til de nu forældede Anskuelser, der fremførtes af den franske Geolog Elie de Beaumont (1798—1894)³⁾. »Nu

¹⁾ M. Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik II S. 37. (Naturhist. Tidsskrift III R. 6. Bd.).

²⁾ M. Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik II S. 41. Noten.

³⁾ Om Magnus Jespersens Tilslutning til Elie de Beaumonts Teorier kan henvises til K. A. Grönwalls Indledning til Ny-Udgaven (1913) af »Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm«.

ser vi ingen Steder — end ikke ved Vulkanerne — Grunden til Hævninger af Jordskorpen i en hastig Opløften af Jordlagene ved en Kraft, der pludselig virker nedefra og opefter. De Kræfter, der virker i Jordskorpen, kan udløse sig baade i horizontal og vertikal Retning; naar dette sker i horizontal Retning, slaar Jordskorpen Folder, hvorved Bjergkæder dannes, naar Bevægelsen sker i vertikal Retning, dannes der Revner i Jordskorpen, der hyppigst er næsten lodrette, og langs disse sker saa en Forskydning af Jordlagene, en Sænkning, paa den ene Side af Revnen; dette kaldes en Forkastning eller et Spring«¹⁾. Ved en Betragtning af de Brudlinier med tilhørende Hævninger og Sænkninger, der kan iagttages i Bornholms Jordbund, forstaar man Øens geologiske Forhold og dens ejendommelige Form.

Men er end Jespersens geotektoniske Teorier nu forældet, saa forringer dette ikke Værdien af den store Mængde nøjagtige Iagttagelser vedrørende Bornholms Geologi, som han meddelte. Den teoretiske Tydning, Jespersen underkastede Kendsgerningsmaterialet, er kun som en Dragt, han iklædte det, og som let kan fjærnes af Ny-Bearbejderen²⁾. Og iøvrigt maa det ikke glemmes, at Jespersen paa væsentlige Punkter kom Sandheden om Bornholms Geotektonik nærmere end nogen af de samtidige danske Geologer, og her maa navnlig tænkes paa den geologiske Universitetsprofessor J. F. Johnstrup. Medens Magnus Jespersen tilskrev Forstyrrelser og Omvæltninger af Jordlagene³⁾ en meget vigtig Rolle i de bornholmske Aflejringers indbyrdes Forhold og dermed i Øens hele geologiske Opbygning, hævdede Professor Johnstrup, at de palæozoiske Dannelser havde bevaret deres oprindelige Beliggenhed i Forhold til Graniten⁴⁾ og i det store og hele laa ganske anderledes uforstyrret, end Jespersen (og efter ham andre) maatte mene ud fra et nøje Lokalkendskab.

Dengang da »Danmarks geologiske Undersøgelse« i

¹⁾ K. A. Grönwall i Indledningen til 2. Udgave (1913) af M. Jespersen: »Liden geognostisk Veiviser.«

²⁾ K. A. Grönwall, Anf. Skr. S. 5.

³⁾ Sml. bl. a. ogsaa M. Jespersens Profiltegning fra Bornholms Sydvestkyst i: Nyt dansk Maanedsskrift I S. 240.

⁴⁾ Victor Madsen: Geologiens Udvikling i Danmark i de sidste 25 Aar. (Meddelelser fra dansk geol. Forening. Bd. 5. 1918). — K. A. Grönwall: Bemærkninger om Bornholms sedimentære Dannelser og deres tektoniske Forhold. (Danmarks geol. Undersøgelse. 2. R. Nr. 10 (1899) S. 39 ff.) — K. A. Grönwall og V. Milthers: Beskrivelse til geol. Kort over Danmark. Kortbladet Bornholm. Kbh. 1916. S. 5 ff.

1898 begyndte sine Arbejder paa Bornholm, »paaviste K. A. Grönwall hurtigt, at Johnstrups Opfattelse ikke er rigtig, men at tværtimod Grænserne imellem Graniten, Kambriet, Siluret, Rhæt-Liaset og Kridtformationen i Reglen dannes af Dislokationer, og at disse Dannelser desuden adskillige andre Steder gennem sættes af Dislokationer«¹). — Johnstrups Opfattelse af de geologiske Forhold paa Bornholm ligger i Virkeligheden paa fortsat Linie med Forchhammers Anskuelse, og heri ligger — allerede for en ret overfladisk Betragtning — et Modsætningsforhold imellem Magnus Jespersen og Universitetsgeologien klart for Dagen. Men ved nærmere at gaa Sagen efter, forstaar man, at dette var mere end en Meningsforskel om et eller flere Detailspørgsmaal: det var selve Spørgsmaalet om, hvorvidt Udforskningen af Bornholms Geologi skulde videreføres i Tilslutning til det nye rige Materiale af Kendsgerninger, som Magnus Jespersen var begyndt at fremdrage og offentliggøre — eller om denne Linie skulde krydses, ja brydes af Universitetsgeologer, der dengang umuligt fra deres Rejser kunde have samme store Lokal- og Detailkendskab til Øens Geologi som Jespersen, og som derfor atter og atter maatte komme i Konflikt med Kendsgerninger. Paa dette Felt tilspidser Konflikten sig til en videnskabelig Livs-sag for Magnus Jespersen. Han vidste, at han kunde tale med Vægt. »Wer mir nicht glauben will«, citerer Jespersen en gammel Bjerghandsbog fra det 17. Aarhundrede, »der steige so lange über diss Gebirge, als ich, und trage mich lieber auff dem Rücken als im Maule«²). Og derfor harmedes Jespersen over at blive afvist — »bekæmpet« vilde han vel helst selv sige; med hvor stor Ret skal lades usagt, — af den geologiske Videnskab, der havde sit Sæde i København, da det dog var ham, Provinsmanden, der havde Ret.

Og hvad var det saa for en geologisk Videnskab? spørger Jespersen paa Tomandshaand . . . »Der³) sidde vi i Kjøbenhavn (ved vi mener jeg ikke mig selv med) og fryde vore Øine ved det bekjendte geol. Kort over Danmark af Forchh[ammer], istedenfor at udarbejde et nyt og tidssvarende. Bornholms Del inde-

¹) Victor Madsen i: Medd. fra dansk geol. Forening. Bd. 5 (1918).

²) M. Jespersen: Zur Geotektonik der Insel Bornholm (Berg- und Hüttenmännische Zeitung, 4. April 1873).

³) M. Jespersen i Brev af 15. September 1868 til Professor Schiødte. (Kgl. Bibliotek i København, Ny Kgl. Saml. 1726).

staaer jeg for er feil, og Jylland svarer Hr. Dalgas for er lige-saa¹⁾; mon Sjælland, Fyen, Lolland og Falster ere bedre? Mig synes, at Landet har Brug for Geognoster; ja det forekommer mig endog, at vort lille Danmark har hvilet saa længe paa de gamle Lavrbær, at de ere falmende slemt og trænge til at opfriskes. Interessen her i Landet for Geognosien er sygnet hen; Landets Mineralogiske Museum trænger til en Omdannelse, vore Bibliotheker til en Forøgelse; ja, jeg er kun en stakkels, fattig, bornholmsk Adjunkt og burde vel ingen Mening have om disse Ting; men hvad siger De om, at Universitetsbibliotheket ikke engang eier Angelins Palæontologia Suecica! Det er maaske en Bagatal, maaske noget, der ikke angaaer mig; jo, det angaaer netop mig, fordi Bogen indtager en betydelig Plads i Nordens Palæontologi og er uundværlig for Nordens Geologi og dens Dyrkere. Af ti geologiske Værker, man spørger efter paa Universitetsbibliotheket, kan kun faaes de fem, det er dog noget vel lidt; og forarges man derover, bliver man henvist til det mineralogiske Museum, men dette er lukket i Sommerferien (da jeg søgte derhen) . . .«

Saa ulige var Studie-Vilkaarene for »de andre« og for den bornholmske Geolog. Kun tør man haabe, at »man²⁾ vil maaske dog engang komme saa vidt her i vort kjære Fædreland, at dets af Forchhammer geognostisk søvndyssede Befolkning vaagner — gnider Øinene og vaagner til Erkjendelse af, at Danmarks Jordbund naaer dybere end Rullestensleret, at der er et godt, rigtig godt langt Stykke Vei til den flydende Masse, der neppe er flydende Rullestensler, og at dette lange Stykke Vei ogsaa kunde bruges (af andre end »Muldvarper«) . . .«

Det var Professor Johnstrup, der havde formuleret den afvejende Dom over Magnus Jespersens geotektoniske Arbejde, som indsendtes til Videnskabernes Selskab. Selvom derfor Magnus Jespersen ogsaa regnede med andre Modstandere rundt omkring sig, har det dog ikke kunnet undgaas, at det blev Johnstrup og Jespersen der stod overfor hinanden som de egentlige Mod-

¹⁾ E. Dalgas kritiserede i sine »Geographiske Billeder fra Heden«, 2. Hefte. Kbh. 1868, (Forordet) meget stærkt, om end modstræbende, Forchhammers Omtale af den jydske Hedes Geologi.

²⁾ M. Jespersen i Brev af 8. April 1869 til Professor Schiødte. (Kgl. Bibliotek i København, Ny kgl. Saml. 1726).

standere¹⁾. Maaske er det dette, der har givet Anledning til den Tradition, at Magnus Jespersen havde gjort sig Haab om at blive Professor Forchhammers Efterfølger ved Universitetet, dengang da denne døde den 14. Decbr. 1865, og at Forbigaaelsen som Professor-Emne var Begyndelsen til den Række af Skuffelser, der markerer Jespersens Vej som Geolog.

Magnus Jespersen omtalte saa vidt vides aldrig selv saadanne Forhaabninger — hvilket naturligvis ikke udelukker, at han engang kan have nærret dem. Hans Navn var heller ikke paa Tale, da Drøftelserne om Forchhammers Efterfølger førtes²⁾. Men selvom det ikke netop var ved at tilintetgøre Jespersens Haab om et Professorat, at Johnstrup blev Modstanderen, er der nok, der taler om et Modsætningsforhold og berettiger til at anse Johnstrup for den, der mere skæbnesvangert end andre krydsede Magnus Jespersens Livsvej og var med til at hindre ham i at blive det, han maaske ellers kunde være blevet til. Maaske var det uden at ville det, at Johnstrup kom til at virke saaledes. Jespersen har staaet for ham som en vanskelig Person, med hvem man ikke ret vel kunde samarbejde³⁾. Og nu saa længe efter er det vel nærmest umuligt at udrede Traadene og erkende, hvad der er Aarsag og hvad Virkning i Jespersens Forhold til Universitetet og dets Mænd⁴⁾. Hvad Magnus Jespersen kunde være blevet til som Geolog, hvis han havde faaet lidt mere Medbør i sine yngre Dage, er det naturligvis umuligt at sige. Meget tyder paa, at han kunde have ydet det udmærkede. Men da han først — af Grunde som nu vanskeligt lader sig gennemskue — var kommet i Modsætning til Universitetets Repræsen-

¹⁾ Hvor uenig Johnstrup var med Jespersen, naar Talen var om Bornholms Geotektonik, kan bl. a. skønnes af de talrige Spørgsmaalstegn og afvisende, kritiske Bemærkninger, som Johnstrup har anbragt i Randen af sit Eksemplar af Jespersen: Bidrag til Bornholms Geotektonik II (Nu i Mineralogisk Museums Bibliotek, København).

²⁾ K. Rørdam: Johannes Frederik Johnstrup. Hans Liv og Virksomhed. (Meddel. fra dansk geol. Forening. Bd. 5, 1918) hvori det udførligt skildres, hvordan det gik til, at Johnstrup fik Professoratet.

³⁾ Saaledes skal Professor Johnstrup have udtalt sig til en Slægtning af Magnus Jespersen (Brev af 17. Decbr. 1929 fra Ingeniør V. Uldall).

⁴⁾ Om William Sørensen har Ret (»Fromme Sjæles gode Gjærninger. Videnskabelige Converteringer ved Københavns Universitet, særligt i Geologi og Archæologi. Kbh. 1907 S. 68 ff.) i sine Tydningsforsøg, der peger tilbage til Japetus Steenstrup, faar staa hen.

tant for Geologien og følte sig forurettet af denne og andre¹⁾, blev Resultatet, at Jespersen følte sig mere og mere trængt ud og mere og mere isoleret eller umuliggjort i sit geologiske Arbejde, hvorfor hans Sind til Tider blev bittert. Man kan ikke helt frigøre sig for den Tanke, at Jespersen under Presset af disse videnskabelige Skuffelser er blevet trængt nær til eller maaske snarere ud over det helt sjælssundes Grænse, saa at han, hvor forurettet han end faktisk blev, maaske i nogen Grad har set Begivenhederne »som i et Troldspejl«.

Magnus Jespersen blev ikke behandlet efter sin videnskabelige Fortjeneste. Men Maaden, hvorpaa han reagerede overfor dette, bærer helt hans Særpræg. Endnu i sin høje Alderdom hævder Magnus Jespersen selv at være forurettet og ironiserer paa karakteristisk Maade herover: »Disse [mine] undersøgelseres resultater, som findes offentliggjort forskellige steder, kom meget på tvært hos højere vedkommende — en adjunkt er jo ingen professor! . . . Jo, den geologi er en herlig videnskab, kun tage man sig iagt for at træde hinanden på tæerne på de lange og ofte vidtløftige fodture, men lade rum tilovers for andre til at røre sig²⁾«. — »Førend man imidlertid skrider til et geologisk problems løsning, gør man vel i at se sig nøje for, at man ikke derved kommer til at træde nogen af de store i faget på tæerne. Det er farligt! Der voves ikke blot, at ens opfattelse bliver at betragte som død og magtesløs at være, men endog, at man bliver anset for et uhyre af frækhed. Derfor vogte man vel på sine ord, at de må passe ind i parolen. Men har man intet stort navn eller pænt rygte at tabe, da vove man dristig forsøget!³⁾

En mærkeligt stridbar Aand beherskede Naturforskerne i Danmark i Aarene omkring 1870. »Den skabte en Bitterhed, som længe beherskede Sindene⁴⁾. Magnus Jespersens geologiske Livshistorie bærer ogsaa sine Spor heraf.

¹⁾ De Dage var forbi, da Magnus Jespersen glad deltog i Polyteknikernes Sammenkomster ved den aarlige geologiske Ekskursion til Bornholm. I 1869 nøjes han med at erfare af Aviserne, at Polyteknikerne kommer, men om han faar noget med dem at gøre, er uvist, da Professor Johnstrup næppe »føler nogen synderlig Tilbøielighed for at henvende sig til mig« efter Tildragelsen med Komité-Bedømmelsen. (Brev af 3. Maj 1869 til Professor Schiødte. — Kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 1726).

²⁾ M. Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 9—10.

³⁾ M. Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 58.

⁴⁾ Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie I Bd. (1928) S. 575.

Efter sit voldsomme Sammenstød med de »de store i Faget« — Johnstrup og bagved denne Japetus Steenstrup¹⁾ — var det Jespersens Hensigt at fortsætte sin geologiske Virksomhed ad sine egne Veje. »Sagen er den, at jeg har Materialierne liggende (alle-rede siden Aar) til mit »Knudskeerplateaus« and en Afdeling, nemlig Terrainets Lagfølge . . . og til denne Afhandling hører netop ganske det samme Kort, som der findes i Deres Tidsskrift 3. R. 6. B.; derfor mente jeg at kunne bruge Kortet til en ny Afhandling (den paatænkte Doktordisputats) om det samme Terrain . . . Masserne skulle behandles i vertical Retning, og de forskjellige Strøgs Niveau'er paralleliseres, dels efter Lagfølgen og dels efter Forsteninger, hvoraf jeg nemlig er i Besiddelse af en ikke ganske ubetydelig Samling, navnlig nye og hidtil ukjendte.«²⁾ I en Efterskrift til samme Brev vender Jespersen tilbage til disse Planer: »Som jeg ovenfor hentydede til og som De ifjor saa, har jeg et temmelig betydeligt Materiale liggende til Bornholms Geognosi, derom troer jeg ogsaa den af mig netop udgivne Del af Bornholms geogn. Kort vidner; men det er ikke alene denne Del, jeg har Materiale til; ogsaa til det Øvrige besidder jeg baade Iagttagelser og Prøver, hvilke, naar det Hele blev sammenarbejdet, kunde give et fuldstændigt Kort og Billede af Øen; men dertil fordres endel Pengemidler«, og saa slutter Magnus Jespersen — mærkelig naivt forekommer det, bl. a. i Betragtning af hans friske Konflikt med Videnskabernes Selskab —: »og tillad mig nu at spørge Dem, om Videnskabernes Selskab skulde være tilbøielig til at yde disse«.

Dette planlagte geologiske Arbejde fik Magnus Jespersen aldrig udgivet og næppe heller udarbejdet. Hans videnskabelige Produktion ebbede hurtigt ud efter sin Opblussen sidst i Tredserne med den dertil knyttede Modgang. Hvad han senere fik offentliggjort, var nogle smaa Tidsskriftartikler³⁾ o. l. samt en »Kortfattet

¹⁾ Jespersen taler i et Brev (3. Maj 1869) til Prof. Schiødte om disse 2 Modstandere og Forurettede »endskjønt det vel nærmest er Steenstrup, der har været haardest.« (Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1726).

²⁾ M. Jespersen i Brev (19. August 1869) til Professor Schiødte (Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1726).

³⁾ Foruden hvad der andetsteds citeres skrev M. Jespersen: »Grønsand« ovenfor Vedbæk i Nordsjælland. (Naturhistorisk Tidsskrift III Række 6. Bd. (1869—70) S. 232—33). — M. Jespersen: Cementstenens Leiringsforhold paa Bornholm. (Tidsskrift for anvendt Chemi II 1870 S. 97 ff.). — M. Jespersen: Oldtidens Geologi. (Nyt dansk Maanedsskrift I 1871). — M. Jespersen: Tre

Mineralogi og Geologi« til Skolebrug (Rønne 1875). Hans Forsker­gerning havde aabenbart lidt et Knæk, som forkrøblede den i dens Udvikling. Flere Arbejder, som Jespersen vides at have syslet med eller planlagt¹⁾, er blevet lagt definitivt tilside — og lige saa lidt lykkedes det Professor Schiødte at sætte Jespersen i Gang med nye Opgaver: at skrive om Norges og Sveriges Geo­logi i Naturhistorisk Tidsskrift²⁾ eller at skrive Geologiens Hi­storie i Danmark³⁾. Disse Arbejder turde Jespersen ikke paa­tage sig, saa vanskelige som hans Arbejdsvilkaar var paa den fjerne Ø. Gaa-paa-Modet var efterhaanden blevet mindre hos denne »videnskabelige Oprører«⁴⁾.

Modløsheden klinger igennem de Ord, hvormed Magnus Jespersen afviser Professor Schiødtes Opfordringer⁵⁾: »De opfor­drer mig til at skrive om Geognosiens Historie i Danmark, og ved at tænke over Sagen indser jeg jo, at den kunde fortjene at behandles, men at en udtømmende Behandling fordrer en Adgang til Bibliotheker, som er mig yderst vanskelig herovre. Stoffet ligger begravet i støvede Folianter og Bind, der maaske for en stor Del neppe ere aabnede siden Brünnichs⁵⁾ Dage . . . Den, der sidder i British Museum, kan sagtens gjøre Uddrag, og bare Kbhns Bogsamlinger give herlige Hjælpemidler. Men hvorledes vilde det blive for mig, naar jeg ærbødigst udbad mig et Par hundrede Bind tilsendt fra Bibliothekerne og sendt midt om Vinteren til Bornholm. At jeg prøver paa at gjøre mit Bedste, bliver imidlertid forskjelligt fra at kunne gjøre Arbeidet . . .«

Saaledes skriver en Mand, der er ved at køre træt. Fosforit­Oplevelserne bidrog hertil, saaledes som det nu skal skildres.

Breve, »Creeps«, »Scania and Bornholm«, »Åsar«, til Geological Magazine, New Series, Decade 2, Vol. I 1874. Desuden en Del Artikler til Møller-Holst's Land­brugsbog. 1877 ff. — I Zincken: Die Braunkohle (1866) meddelte Jespersen nogle Oplysninger om den bornholmske Kulformation.

¹⁾ Sml. Ytringer af M. Jespersen i Naturh. Tidsskr. III R. 6. Bd. S. 40 og i Nyt dansk Maanedsskrift I (1871) S. 393, Noten.

²⁾ M. Jespersen i Brev af 19. August 1869 til Prof. Schiødte (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1726).

³⁾ M. Jespersen i Brev af 13. December 1870 til Prof. Schiødte (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1726).

⁴⁾ »Det er mulig saa, at videnskabelige Oprørere sendes til Bornholm, men da haaber jeg, at deriblandt ikke findes Geologer; kunde det ikke blive at gjøre Regning uden Vært!« (M. Jespersen i Brev af 6. September 1869 til Prof. Schiødte. — Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1726). —

⁵⁾ Morten Thrane Brünnich (1737—1827), Zoolog og Mineralog.

XI

MAGNUS JESPERSEN OG FOSFORITEN PAA BORNHOLM

»Det skulde være besynderligt, om ikke denne Fosforit skulde kunne blive Grundlag for en Virksomhed, der gjennem endeel Aar maatte skaffe mange Mennesker forskellige Forretninger — Arbeidsmanden, Vognmanden, Skipperen og Kjøbmanden samt Landmanden en foreget Produktion af Sæd paa hans Jorder.«¹⁾

Der var i første Halvdel af det 19. Aarhundrede sket en gennemgribende Forandring i Opfattelsen af Planternes Ernæring. Den tyske Kemiker og Fysiolog Justus v. Liebig havde i 1840 udgivet sin Bog »Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie«. Heri fremhævedes bl. a. den Rolle, som de uorganiske Forbindelser i Jordbunden spiller i Planternes Ernæring i Modsætning til den Vægt, man i ældre Tider lagde paa Muldstofferne. For Landbrugets Vedkommende betød dette, at man ud fra et rationelt Studium af Kulturplanternes og Jordbundens kemiske, fysiske og fysiologiske Forhold — lærte at tilføre Kulturjorden de Stoffer, Planterne kræver, ikke blot som dyrisk Gødning, men ogsaa i Form af »Kunstgødning« d. v. s. forskellige uorganiske Forbindelser, hvortil Planterne trænger, deriblandt Fosforsyreforbindelser. Agrikulturkemien var grundlagt, og Geologerne søgte nu efter Mineralforekomster, ikke mindst fosforsyreholdige saadanne, af Værdi som Raastof for Kunstgødningsfabrikation.

Ogsaa her til Danmark kom Justus v. Liebig's Tanker²⁾. Magnus Jespersen har kendt dem og har haft sin Opmærksomhed henvendt paa, om det var muligt at finde teknisk anvendelige Fosforitforekomster paa Bornholm, saaledes som man havde fundet dem bl. a. i Tyskland. »I Foraaret 1865 fandt man den

¹⁾ Magnus Jespersen i Bornholms Avis, 30. Marts 1869.

²⁾ Sml. bl. a. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie. Bd. I. 1. Halvbd. Kbh. 1924—1926. S. 526 ff.

[o: Fosforiten] allerede ved en Landsby lige overfor Limburg an der Lahn«, hedder det i et af Datidens Tidsskrifter¹⁾, »Phosphoriten vil blive en vigtig Udførselsartikel, og allerede har et engelsk Huus forpagtet en stor Deel af Phosphoritterrainet.«²⁾

Omtrent ved samme Tid, 1865³⁾ fandt Magnus Jespersen faststaaende Fosforit-Lag paa Bornholm. Ivrig Forsker som Jespersen var i disse Aar, benyttede han selve Juleaftensdag den 24. December 1865, da han var fri for Skolearbejdet, til en geologisk Undersøgelse ved Arnager nogle km SØ for Rønne. Han noterer herom i sin geologiske Journal⁴⁾ bl. a.: Arnage 3die Kløft (Nygrav) ligger ved Arnages Østside; lidt vestligere

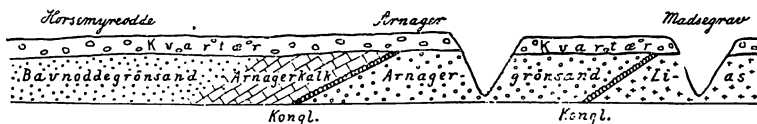

Fig. 28. Skematisk Profil af Klinten ved Arnager.
(Efter J. P. J. Ravn i Medd. fra Dansk geol. Forening Bd. V).

er Baadehavnen og 50 Skr. V. for Baadehavnen er Grønsandet i Bakkens Fod, nemlig:

- nederst: Fiint, fast, blaagrønt Sand
 derpaa $\frac{1}{2}$ Al. lysegrønt, fast, fiint Sand
 — $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{2}$ Al. Konglomerat af sorte runde Stene, ligesom ved Stampebæk.

Ovenpaa er Arnagekalk, fuld af sorte Stene, Knolde fra Ært til Æg [Tilføjelse: indeholder Phosphorsyre, Kulsyre], Fald 5 à 10^0 mod S. V. eller SSV.

¹⁾ Tidsskrift for Physik og Chemi, VI 1867. S. 159 (Efter Dingler's polytekniske Journal).

²⁾ Antagelig er det paa Foranledning af Adjunkt Jespersen, at Rønne højere Realskoles Bibliotek anskaffede en Bog om disse Fosforit-Fund: C. A. Stein: Das Vorkommen von phosphorsaurer Kalk in der Lahn- und Dillgegend. Berlin 1868. (H. St. Holbecks Fortegnelse over Rønne Latinskoles Bibliotek. 1912, S. 275).

³⁾ Muligvis ligger Tidspunktet et Par Aar forud for 1865 (Sml. Tidsskr. for Physik og Chemi 1867. S. 257 »Det er en tre-fire Aar siden, at jeg først bemærkede det«). I Berlingske Tidende 15. Juni 1868 skriver Jespersen »for en fire Aar siden«.

⁴⁾ Optegnelser for Bornholms Geognosie 1862, S. 52.

30 Skr. vestligere er Bruddene for Arnagekalken. Lagene er 4 à 8 Tm. tykke, kløftede. Fald 2 à 3° mod SSV. Kalkbrokker langs Kysten lige til Beg. af Horsemyreodde.«

I Januar (1866) noterer Magnus Jespersen i sin Journal kemiske Analyser af den fundne Fosforit — og hermed er han allerede et godt Stykke fremme i de Undersøgelser og Overvejelser med dertil knyttede Forhaabninger, som i de nærmest følgende Aar skulde optage ham saa stærkt og bringe ham saa mange Kampe og Skuffelser.

Men dengang da Magnus Jespersen fandt Fosforit paa Bornholm, var han fyldt af Forhaabninger og Glæde. Foreløbig meddelte Jespersen Offentligheden sit Fund i den Fortegnelse over teknisk vigtige Mineralier paa Bornholm, som han lod trykke i Rønne højere Realskoles Program i Sommeren 1866, og det var nu hans Hensigt at gøre alt, hvad der stod i hans Magt for at faa den bornholmske Fosforit udnyttet i Landbrugets Tjeneste. I dette Øjemed foretog Magnus Jespersen en Rejse til Verdensudstillingen i Paris 1867.¹⁾ Det kgl. danske Landhusholdningsselskab ydede hertil et Rejsestipendium paa 200 Rdlr., efter at Magnus Jespersen havde indsendt følgende karakteristiske Ansøgning²⁾:

Det kgl. Landhusholdningsselskab

kunde yde Undertegnede en meget væsentlig Bistand til at fremme Benyttelsen og Bearbejdelsen af det af mig paa Bornholm opdagede og tilsyneladende værdifulde Phosphoritlag, hvis Indhold af trebasisk phosphorsur Kalk ifølge D'hrh Groth & Ørsteds Analyse er over 40%, ved at tilstaa Samme (undertegnede) en Reiseunderstøttelse til Pariserudstillingen iaar, hvor formodentlig dennes Samlinger af Producter og Mænd ville frembyde talrige Hjælpekilder til at studere Phosphoritens (Koprolittens) Bearbejdning og Anvendelse og de herover indsamlede Erfaringer. Dog ikke blot der kunde jeg ønske at udforske denne Mineralgjødnings Værd og Forhold, men ogsaa ved selve Gruberne vilde en Undersøgelse være af særdeles Interesse for den fuldstændige

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 26. Rejsen foretoges i Tiden fra d. 20. Juli til 15. August 1867 sammen med Professor B. S. Jørgensen, Landbohøjskolen.

²⁾ Denne og den dertil knyttede Korrespondance findes i Landhusholdningsselskabets Arkiv.

Forstaaelse af den hensigtsmæssigste Udvinning af Stoffet, og skulde jeg derfor — saavidt Forholdene vilde tillade det — fore-

Fig. 29. Fra Klinten Vest for Madsegrav ved Arnager. b. Fosforitkonglomerat. (Efter J. P. J. Ravn i Danmarks geologiske Undersøgelses Skrifter II R. 30).

tage Reiser til passende Steder, og for Frankrigs Vedkommende mulig desangaaende erholde Oplysninger af Mr. Barral, der

under mit tidligere Ophold i Paris har ydet mig overordentlig velvillig og imødekommende Bistand. Idet jeg indsender denne Ansøgning uden Anbefalinger være det mig tilladt at vedlægge samme mit sidste geognostiske Arbeide for om muligt derved selv at anbefale den.«

Denne Selv-Anbefaling har Jespersen dog aabenbart ikke ganske stolet paa. Ansøgningen (der er udateret) sendte han nemlig, ledsaget af et Brev¹⁾ til Professor B. S. Jørgensen med Anmodning om dennes Støtte. Jespersen skriver:

Rønne, 4. April 1867.

Hr. Professor Jørgensen!

Den Plads De indtager i det kgl. Landhusholdningsselskab²⁾ foranlediger mig til at henvende mig til Dem specielt, naar jeg samtidig sender en Ansøgning til Selskabet om Reisebidrag til Pariserudstillingen iaar. Denne min Henvendelse til Selskabet fremfor andre Steder begrundes jeg paa, at Øiemedet for min paataenkte Reise er at benytte den Leilighed et Besøg i Paris paa Udstillingstiden vilde give til at gjøre sig bekendt med Phosphoritlagenes Benyttelse, Forekomst og Bearbejdning i forskjellige Lande; og jeg søger Oplysning netop om disse Punkter, fordi jeg herovre har opdaget et tilsyneladende værdifuldt Phosphoritlag, rimeligvis det første og hidindtil eneste bekendte i Danmark — et Lag der i ethvert Tilfælde lover at kunne faa Indflydelse paa Agerbruget herovre, men høist sandsynlig i hele Landet. At mine Arbeider ikke ville indskrænke sig til en Undersøgelse af de i Paris tilstedeværende Hjælpekilder er en Selvfølge, for saa vidt Omstændighederne tillade at gaa videre; mulig endog en Udflugt til Phosphoritlagene en halv Snes Mile norden for London vilde være hensigtsmæssig.

Jeg tillader mig nu at lægge denne Sag i Professorens Hænder og vedlægger min Ansøgning mit sidste geognostiske Arbeide.«

Professor Jørgensen udbad sig nærmere Oplysninger om Fosforitlaget, og Adjunkt Jespersen sendte omgaaende følgende supplerende Oplysninger³⁾:

¹⁾ Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Arkiv.

²⁾ Professor B. S. Jørgensen var en af Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs tre Præsidenter.

³⁾ Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Arkiv.

Rønne, 12. April 1867.

Hr. Professor B. Jørgensen.

Deres særdeles velvillige og imødekommende Svarskrivelses Opfordring har jeg herved den Fornøielse at efterkomme, og maa jeg tillade mig at henvende mig til Dem igjen, da jeg ikke har den Ære personligt at kjende Hr. Assessor Hall.

Det betreffende Phosphoritlag, som ligger ca. 1000 Al. ovenfor Stampebækkens Udløb, nær Bornholms Sydkyst, har i dets Udgaende omtrent 2 Fods Mægtighed, stryger N. V. (N. 55° V) og falder 80° vestligt; det har et Conglomerats Udseende, nemlig Knolder af Phosphorit paa $\frac{1}{2}$ à 4 Tom. Tvermaal kittet sammen ved kulsur Kalk, Sand, Leer og L. Laget ligger i Grønsandet, hvoraf det er dækket og hvorpaa det hviler; det udgjør dets øvre Parti. Dets Udstrækning i Længden og Dybden kan der for Øieblikket kun siges saa meget om, at jeg har gjenfundet et fuldstændig lignende, noget tyndere Lag, under samme locale Omgivelser en halv Mil østligere liggende i det samme Grønsandsterræn: at Laget altsaa med Sandsynlighed kan antages at have en Udstrækning af i det Mindste en halv Mil. Lagets Tilgængelighed er omtrent eller ganske lig de nær derved bearbejdede Lerlag, og da en C. Fod af det maa have betydelig større Værdi end samme Maal Leer, maa Bjergbygning paa det anses for fordelagtigere. Dertil kommer, at Beliggenheden er ved en lille Aa, som kan levere det fornødne Vand til Slemning, ved en Stampemølle, der kan levere Arbeidskraft til Knusning saameget mere som samme mangler Arbeide¹⁾, ved Landeveien til Rønne, kun $\frac{1}{2}$ Mil fra Byen, og ved Stranden.

Det kunde synes sælsomt, at et værdifuldt Lag af denne Beskaffenhed ikke er opdaget tidligere eller er bleven benyttet forhen; men dertil maa jeg svare, at saadant let maatte kunne overses af tidligere Undersøgere herovre, f. Ex. Forchhammer, der neppe havde den Localkundskab og Tid herovre som jeg; — at Phosphoritten først er kommen ret til Anvendelse i de sidste ti Aar, og at f. Ex. i Bedfordshire et Phosphoritlag er bleven benyttet til Veifyld til for et Par Aar siden.

Hvad jeg ønsker at indsamle Kundskab om er følgende:

¹⁾ Stampemøllen ved Vellengsaaen Sydøst for Rønne byggedes i 1750 af Borgerkaptajn Herman Philip Bohn. Møllen købtes i 1806 af Hans Carlsen Lund, der døde i 1843 »og senere stod Møllen i Stampe«. (M. K. Zahrtmann: Rønne, By og Borgere. (Rønne) 1927. S. 147—48.

1. Fremgangsmaaden ved Brydningen i andre Lande navnlig paa dybere liggende Lag, hvor Bjergbygning under Jorden maa anvendes.
2. Frgm. ved Tilvirkningen af sur phosphors. Kalk af Raamaterialet Phosphorit. Thomsens Tidsskr.¹⁾ indeholdt for nylig en Artikkel herom. [Ulæseligt Ord].
3. Anvendelsen og de Erfaringer, som ere samlede herom.

Endelig vilde et Studium af Dannelsen[s] geognostiske Forhold have Interesse for den rette Forstaaelse af Lagenes Forhold herovre og lignende Lags mulige Forekomst i det øvrige Danmark.

Det var mit Ønske at tilsende Dem en passende Prøve af Stoffet, men da jeg kun har 1 \mathcal{N} eller saa forhaanden, ser jeg mig nødt til at undlade det nu; skulde De ønske det, f. Ex. en lignende Prøve som Universitetsmuseet fik ifjor, skal det være mig en Fornøielse at oversende samme.

Med særdeles Agtelse ærbødigst

M. JESPERSEN,
Adjunkt.

Kort efter sin Hjemkomst fra Paris offentliggjorde Magnus Jespersen en lille Meddelelse om Fosforit-Fundet paa Bornholm i et videnskabeligt Tidsskrift²⁾. Det hele fylder knap en Side og giver kun de vigtigste Data vedrørende Lejringsforholdene af »dette for Agerbruget saa vigtige Stof.« — »Ligesom Frankrigs og Englands Phosphoritlag hører dette ogsaa til Grønsandet, og interessant er det, at dets geognostiske Beliggenhed og Bygning stemmer mærkeligt overeens med visse Phosphoritlag i Frankrig, idetmindste at dømme efter de paa dette Aars Verdensudstilling i Paris fremlagte talrige Prøver og Tegninger.«

Denne lille Meddelelse med Magnus Jespersens Krav paa at være den, der havde opdaget Fosforit paa Bornholm, gav Anledning til en heftig Pennefejde, der — som foran berørt — indlededes med, at Docent Th. Hoff i en ret overlegen Tone frem-

¹⁾ \varnothing : Tidsskrift for Physik og Chemi (udg. af August Thomsen og Julius Thomsen). I 6. Aargang (1867) S. 85 findes bl. a. en Artikel om Fosforit-Industrien (efter Chemical News).

²⁾ Tidsskrift for Physik og Chemi, 1867, S. 257 (Aftrykt i Ugeskrift for Landmænd, 3. R. 5. Bd. (1868) S. 412—13 og i Landmands-Blade, 6. Novbr. 1868).

hævede Professor Forchhammers Kendskab til Fosforit fra Bornholm som ældre end Jespersens. Naar¹⁾ denne skriver (i Rønne højere Realskoles Program 1866), at Fosforiten er »tidligere . . . ubekjendt og først er fundet ved hans Undersøgelser«, da forholder dette sig ikke rigtigt, idet nemlig Professor Forchhammer har kendt fosforsur Kalk fra Bornholm for mindst 16 Aar siden; han omtalte den stadigt paa sine Forelæsninger, og den fandtes opstillet og bestemt som saadan i Universitetets mineralogiske Museum. Ogsaa naar der ved »Landmandsforsamlingerne« var udstillet Mineralier fra Museet, var der Prøver af Fosforit med, hvilket — efter Th. Hoff's Mening — viser, at »Forchhammer indsaae Vigtigheden af dens mulige Anvendelse i Agerbruget.« Som Hovedpunktet understreger Hoff, at »den videnskabelige Ære for Opdagelsen af Phosphoriten tilkommer saaledes Forchhammer.«²⁾ »Derimod kan der tilkomme Herr Jespersen Æren for at have paavist den som Lag, der kunne brydes og anvendes; dog vil dette først have nogen Betydning i teknisk Henseende, naar det viser sig, at de kunne bearbejdes med Fordeel. Dette turde imidlertid være tvivlsomt med det Lag, som Hr. Jespersen nærmere omtaler, da det kun er to Fod mægtigt og falder 80°; det vil altsaa meget snart være forbundet med ikke ubetydelige Omkostninger at bearbejde det, og som bekjendt kan et saadant Foretagende ikke bære store Omkostninger.« — »Man kan altsaa kun haabe og ønske, at den fremtidige Undersøgelse af Laget vil vise en anden og gunstigere Faldretning eller, at de »andre Steder«, som Hr. Jespersen berører, men ikke nærmere beskriver, maae være mere lovende.«

Docent Hoff synes at have været af et noget stridbart Gemyt. Han karakteriseres fra anden Side³⁾ som »et Arvestykke fra Forchhammers Tid, som ikke just viste sine elskværdigste Sider overfor Johnstrup«. Nu havde han altsaa kastet Handsken til Adjunkt Jespersen og indledet en Kamp om Fosforit-Spørgsmaalet⁴⁾, der forbitrede Magnus Jespersen mange Timer.

¹⁾ Th. Hoff: Angaaende Opdagelsen af Phosphorit paa Bornholm. (Tidsskr. f. Physik og Chemi, 1868. S. 10 ff.).

²⁾ Udhævet af Th. Hoff.

³⁾ K. Rørdam: J. Fr. Johnstrup . . . (Medd. fra Dansk geol. Forening Bd. 5) Kbh. 1918. S. 38.

⁴⁾ I Hovedtrækkene er Stridens Gang opridset i Axel Garboe: Om Forekomsten af Fosforsyre i danske Sedimenter og om Muligheden for disses Anvendelse til Jordforbedring. (Meddelelser fra dansk geologisk Forening Nr. 17. Kbh. 1911. S. 532 ff.).

Magnus Jespersen følte sig nødsaget til at besvare Docent Hoff's Indsigelse eller — som Jespersen hellere vilde kalde det — »Hr. Th. Hoff's Angreb«¹⁾. Man skulde vente at finde Jespersens Svar i »Tidsskrift for Physik og Chemi«, hvori den første Meddelelse og Th. Hoff's Indsigelse havde staaet. Men Tidsskriftet nægtede at føre Diskussionen videre. Herover harmedes Magnus Jespersen stærkt. I et bevaret Udkast²⁾ til en Skrivelse til Redaktionen af det nævnte Tidsskrift skriver han bl. a., at Redaktøren herved »synes at helde meget stærkt til den bekjendte, af Preussen hyldede Grundsætning: Might creates Right«, og at man derved forhindrer, at Sagen belyses fra mere end én Side. »Nu vel« slutter Magnus Jespersen: »Finis coronat Opus«.

Sit Svar til Docent Hoff offentliggjorde Magnus Jespersen saa i Berlingske Tidende.¹⁾ Han minder i dette Svar om, at Lag af Fosforit, hvoraf Fosforsyregødning vil kunne fremstilles, hidtil ikke er kendt fra Danmark. »Det glædede mig derfor meget, da jeg for en fire Aar siden fandt et Phosphoritlag (senere flere) paa Bornholm, idet den Formodning laa nær, at disse Lag maatte kunne faae nogen Betydning for Landets Agerbrug.« Offentliggørelsen af Fundet har imidlertid givet Docent Hoff Anledning til »et Angreb mod Sagen eller mod mig.«

»Det er nu«, fortsætter Jespersen ironiserende, »en mislig Sag for mig, føler jeg fuldt vel, at tilbagevise et Angreb, der kommer fra en saa dygtig Mineralog og saa almindelig bekjendt og anset Mand som Hr. Hoff; det er derfor kun modstræbende jeg griber Pennen, frygtende for at Udfaldet af en saa ulige Kamp maa blive egen Fortred; men Hr. Hoff's Oplysninger ere af den Beskaffenhed, at jeg neppe har noget Valg³⁾. Idet jeg imidlertid indseer, at her neppe er Stedet for denne Polemik, tillader jeg mig, med Henviisning til min Afhandling⁴⁾ om Sagen, udkommen

¹⁾ M. Jespersen: Om Phosphoriten paa Bornholm i Anledning af Hr. Th. Hoff's Angreb. (Berlingske Tidende, 1868, 15. Juni. Brev, dateret Rønne den 1. Juni 1868. — Optrykt i Ugeskrift for Landbostanden, Nr. 11, 1868 S. 119—21).

²⁾ I Heftet: »Optegnelser for Bornholms Geognosie 1862«.

³⁾ I en omtrent samtidig Skrivelse, dateret: Rønne, 5. Juli 1868 til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab skriver Jespersen, at Hr. Th. Hoff er fremkommet med »en forblommet Insinuation . . . der meget nær sigter til at stemple mig som Løgner.« (Landhusholdningsselskabets Arkiv).

⁴⁾ M. Jespersen: Phosphoriten paa Verdensudstillingen i 1867 og Phosphoriten paa Bornholm. (Rønne høiere Realskoles Program. 1868).

som Separataftryk af Rønne højere Realskoles Program for iaar, i Forbigaaende blot at bemærke:

at Hr. Th. Hoff vel er fremkommen med den Paastand, at Forchhammer er Phosphoritens Opdager, men at denne Paastand deels er ubeføiet, deels ingenlunde er beviist, hvorfor jeg, da Hr. Hoff netop har reist dette Spørgsmaal, indtil videre og indtil paalidelige fyldestgjørende Facta foreligge, maa ansee mig selv for Opdageren, det vil sige af faststaaende Phosphorit;

at Stampelaget saavel som visse andre Phosphoritlag, som jeg har fundet paa Bornholm, have været ukjendte forhen.

at Hr. Hoff ved at inklude sig paa Bedømmelsen af Stampe-Phosphoritlagets Brugbarhed uden i mindste Maade at være hjemme i Forholdene angaaende samme er kommen til eensidige, meget slet begrundede og urigtige Resultater . . .«,

hvorefter Magnus Jespersen slutter med at hævde, at »kan Stoffet finde den Anvendelse i Frankrig, maa det vel ogsaa have nogen Betydning for Danmarks Agerbrug.«

Mindst lige saa skarpt tager Magnus Jespersen til Genmæle i Rønne højere Realskoles Program, 1868.¹⁾ Det hedder heri bl. a., dateret Rønne d. 20. Mai 1868: »I Anledning af mine Meddelelser i Rønne højere Realskoles Program 1866 og i Tidsskrift for Physik og Chemi 6te Aargang (1867) om den²⁾ af mig paa Bornholm opdagede Phosphorit har Hr. Th. Hoff rettet et Angreb mod mig i ovennævnte Tidsskrifts 7de Aargang, hvilket jeg, uagtet den ærede Forfatters iøienfaldende velvillige Interesse for Sagen, og Sammes competente Sikkerhed, dog skal tage mig den ærbødige Frihed at belyse, rigtignok — af visse, let fattelige Grunde — ikke i Tidsskriftet, men i denne Annal.

Hvem er vel Hr. Th. Hoff (det maa ganske sikkert være min ærede Contubernal fra sidste Naturforsker møde i Stockholm³⁾ — og saa Amanuensis ved Univ. miner. Museum), at just han skulde være kaldet til at optræde i denne Sag, og er da Hr. Th.

¹⁾ M. Jespersen: Phosphoriten paa Bornholm (Program, Rønne højere Realskole, 1868, S. 14 ff.)

²⁾ Udhævet af Magnus Jespersen.

³⁾ Magnus Jespersens og Th. Hoff's Navne ses i Listen over Mødedeltagerne ved Det skandinaviske Naturforsker møde i Stockholm 1863. — Cfr. Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 27.

Hoff fremfor nogen Anden særdeles grundig bekjendt med disse Phosphoritlag, navnlig med Stampens og med Egnens indre Bygning? —

Af egne Erfaringer yderst ubetydeligt; thi hvormeget læres der vel af en otte Dages flygtig Gjennemreise af Bornholm, og det længe sørend »Stampelaget« var kjendt, hvor meget huskes der vel af det flygtig Sete efter mange Aars Forløb? Saare lidet antager jeg og endnu mindre til derpaa at afsige en begrundet Dom . . .

Det Hele, Hr. Th. Hoff saaledes kan vide nogen egentlig Besked om, er Stampelagets Mægtighed = ca. 2 Fod, dets Fald ca. 80° og dets Udstrækning over 1000 Alen. Af disse Factorer alene vil nu Hr. Hoff, der desuden ikke er praktisk Bjergmand, bedømme Lagets Brugbarhed uden at tage Hensyn til mange andre Forhold, som nødvendigviis maa tages i Betragtning, saasom Terrænet, Daggrunden, Grundvandet, Steenmassens Fasthed, locale begunstigende Forhold m. m. En saadan Dom maa vistnok ansees for aldeles overilet og flygtig¹⁾ . . .« Saaledes fortsætter Jespersen i skarpe, polemiske Vendinger med rigelig Brug af Ord som »flygtig«, »overilet«, »ørkesløst«, »meningsløst« osv., indtil hans Afvisning af Docent Hoff munder ud i følgende Ord²⁾: »I sin saa naturlige Iver for at knuse mig stakkels Provindsianer, frygter jeg virkelig for, at han [Hoff] ikke har taget sig rigtig iagt for Phosphoritgrubens gabende Svælg. Gid da en heldig Faldretning, dersom Ulykken skulde være skeet, maatte beskjemende have ført Hr. Hoff ned i Stampeaaens milde, kølende Vande, dog ikke under Stampeværkets knusende Møllehjuul!«

Den Kritik, Magnus Jespersen mødte i Fosforitspørgsmaalet, betragtede han ganske afgjort som et Udslag af den samme Uretfærdighed, den samme Seen-over-Hovedet, som han bl. a. havde mødt i Videnskabernes Selskabs Afvisning af hans geotektoniske Afhandling netop i det samme Aar (1868), som Fosforitstriden blussede op. Fortørnet og forpint sluttede han sin Afhandling i Skoleprogrammet med følgende Ord: »Og hermed skal jeg henstille . . . om Vedkommende ikke ere en Smule tilbøielige til at anvende Magt mod Ret ligeoverfor den Svagere.«

¹⁾ Udhævet af M. Jespersen.

²⁾ M. Jespersen i Skoleprogram, Rønne, 1868. S. 16.

— Det var ikke vanskeligt for en spidsfindig Polemiker, der vilde presse Udtrykkene og skaanselsløst blotte sin Modstanders svage Sider, at finde angribelige Punkter i Adjunkt Jespersen Gensvar. Docent Hoff fandt da ogsaa let disse. I sit afsluttende Svar¹⁾ anslaar Hoff de ironiserende Strænge, idet han iøvrigt ganske afviser den Tanke, at han i mindste Maade skulde have forurettet Jespersen. Hoff anker over, at Jespersen ikke har »indtrykket sit Svar i et videnskabeligt Tidsskrift, hvis Læsere kunde antages at have læst min Artikel« og fortsætter saa: »Men da det af hans Artikel i »Berl. Tid.«, der egentlig kun indeholder Postulater, kunde synes, som om jeg havde begaaet en Uretfærdighed mod ham, maa jeg naturligviis ønske at oplyse et udbredt Dagblads Læsere om, at dette ikke forholder sig saaledes.« For at bevise dette, optrykker Docent Hoff sin Artikel fra Tidsskrift for Physik og Chemi (1868) og slutter saa med at sige: »Enhver vil heraf kunne see, om Hr. Jespersens Paastand, at »Phosphorit tidligere har været ubekjendt og først er funden ved hans Undersøgelser«, er rigtig eller ikke, om jeg har berøvet Hr. Jespersen Noget af hans Opdagelse, eller om jeg ikke snarere har søgt at give Forchhammer, hvad hans var, og Hr. Jespersen hans«.

Dette er formelt rigtigt, men ogsaa kun formelt, idet Adjunkt Jespersens Udtryksmaade, da han første Gang publicerede²⁾ en Meddelelse om Fund af Fosforitlag paa Bornholm, er saa kortfattet, at det kunde give (og altsaa ogsaa gav) Anledning til Misforstaaelse: »Phosphorit, har tidligere været ubekjendt og er først fundet ved Forfatterens Undersøgelser«, stod der kort og godt, og hermed sigtede Jespersen naturligvis til det (de) af ham fundne faststaaende Fosforit-Lag, idet kun disse kunde ventes muligvis at faa teknisk Betydning. Og det var i en Fortegnelse over Bornholms teknisk vigtige Mineralier, at Notitsen fremkom, saaledes som Adjunkt Jespersen ogsaa i sit Selvforsvar pointerer det: »jeg skal . . . udtrykkelig fremhæve, at denne min citerede Meddelelse staaer . . . i en Fortegnelse over Bornholms teknisk vigtige Mineralier og bør derfor tages i For-

¹⁾ Th. Hoff: Har phosphorsuur Kalk fra Bornholm tidligere været ubekjendt, eller er den først funden ved Hr. Jespersens Undersøgelser? (Berlingske Tidende, 26. Juni 1868. Artiklen er dateret: Kjøbenhavn d. 18. Juni 1868).

²⁾ Skoleprogram, Rønne, 1866. S. 30.

bindelse med dette Begreb.«¹⁾ Dette har Docent Hoff oversat, og naar han fremhæver²⁾ at Prof. Forchhammer har længe kendt Fosforit-Knolde fra Bornholm, er dette derfor i denne Sammenhæng uden Interesse, ligesom Jespersen forøvrigt ikke har været uvidende herom. Med tekniske Formaal for Øje kunde Jespersen med fuld Ret se bort fra de enkelte løse Knolde af Fosforit, der kan findes f. Eks. i Strandkanten paa Bornholms Sydøstkyst, og som har leveret det af Forchhammer kendte Materiale.

Magnus Jespersen hævdede derfor — og i Realiteten med fuld Ret — at han var den, der havde opdaget Fosforit (faststaaende Fosforitlag) paa Bornholm. Det var ham aabenbart en Retsfærdigheds- og Æressag at faa dette fastslaet, hvorfor han da ogsaa gentagne Gange gør dette i sine Afhandlinger: »at . . . Phosphoritforekomsten, Tripelskifrene og Sorthatgrønstenen alene tilhøre mig, ere Kjendsgjerninger«³⁾. — »Som Opdager af Fosforit i Danmark og særdeles paa Bornholm . . .« betegner Jespersen sig i en Artikel i Bornholms Avis⁴⁾. — »Paa Bornholm har jeg fundet, at Kridtformationen indeholder betydelige Lag af Fosforit . . .«⁵⁾ — »Phosphorit in Grünsand; zwei Lager von mir entdeckt« skriver Jespersen i et tysk Tidsskrift⁶⁾ . . . Gang paa Gang hævder Jespersen sig saaledes som Finder af Fosforitlag paa Bornholm; ja, saa stærkt har Striden om dette Spørgsmaal bragt ham i Affekt, at han et Øjeblik næsten synes at glemme, at Docent Hoff dog i hvert Fald i anden Omgang ikke vil frakende ham Æren for at have paavist faststaaende Fosforitlag paa Bornholm: »Saalænge det ikke er beviist, at Forchhammer har opdaget Phosphorit faststaaende paa Bornholm, tilkommer ham ikke med Rette Æren for dens Opdagelse⁷⁾, fastslaar Magnus Jespersen stejlt.

Kampfyldt var saaledes Adjunkt Jespersens begyndende Beskæftigelse med den bornholmske Fosforit, og anderledes blev det ikke under hele det store, ivrige Arbejde, han udførte for

¹⁾ M. Jespersen i Skoleprogram, Rønne, 1868. S. 17.

²⁾ Tidsskrift for Physik og Chemi, 1868, S. 10.

³⁾ Naturhistorisk Tidsskrift III Række 6. Bd. (1869—70) S. 47.

⁴⁾ Bornholms Avis, 6. August 1868.

⁵⁾ Nyt dansk Maanedsskrift. Bd. I (1871) S. 244.

⁶⁾ Berg- und Huettenmännische Zeitung, 13. Decbr. 1872.

⁷⁾ M. Jespersen i Skoleprogram, Rønne, 1868, S. 19.

om muligt at bane Vej for den praktiske Udnyttelse af den bornholmske Fosforit.

I Paris havde Jespersen faaet et Indblik i, hvordan man i Frankrig benyttede Fosforit i Landbrugets Tjeneste¹⁾. »I Hovedterrænet exploiteres Fosforitten paa over 300 Steder og omkring Boulogne paa over 30 Steder; den tilberedes i henved 50 Fabrikker, hvor den tildels blot knuses for som fint Pulver at anvendes i Agerbruget — for Tiden 16 Millioner Pund aarlig — og giver i denne Tilstand en Virkning, der angives at være lig med den af Gjødning af dyrisk Affald, men langsommere.« Danmarks Landbrug maa ogsaa kunne udnytte Fosforiten, som Jespersen har fundet ved sine geologiske Undersøgelser paa Bornholm. Men »uagtet disse Lag have været kjendt af Eieren i et Par Aar, er der mærkelig nok endnu intet Skridt gjort af samme til deres Exploitation . . . Tiden vil forandre dette!« slutter Jespersen sin Rejseberetning til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab.

Det, der under Fosforit-Spørgsmaalets Udvikling, mere og mere blev den Kærne, hvormed de divergerende Meninger brødes, var Fosforitens Anvendelsesmaade: som Superfosfat (d. v. s. underkastet en Svovlsyrebehandling) eller i blot pulveriseret Form: som Fosforitpulver. Magnus Jespersen omtaler bl. a. i sin Indberetning til Landhusholdningsselskabet disse to Muligheder. I England benyttes mest det lettere opløselige Superfosfat, »der utvivlsomt virker baade hurtigere og kraftigere end Fosforitpulver, men ogsaa er meget dyrere.« Andre Steder, navnlig i Frankrig anvender man derimod — og som det synes med Held — det raa Fosforitpulver. For denne Anvendelsesmaade slaar Jespersen til Lyd. Det, han har set i Frankrig²⁾, og Resultatet af hans egne Eksperimenter har gjort ham til en overbevist Tilhænger af Fosforitens Anvendelse i blot pulveriseret Form, uden den fordyrende Svovlsyrebehandling.

Baade før og efter sin Pariserrejse i Sommeren 1867 anstillede

¹⁾ Herom udtalte Magnus Jespersen sig udførligt i sin Rejseberetning til Landhusholdningsselskabet, dateret Rønne, i Januar 1868 (Landhusholdningsselskabets Arkiv). Sml. M. Jespersens Redegørelse om Fosforitens Anvendelse i Udlandet i Tidsskrift for Physik og Chemi 1868, S. 33 ff samt i Skoleprogram, Rønne 1868 og i Landbrugs-Pressen.

²⁾ M. Jespersen: Fosforitens Anvendelsesmaade — med Hensyn paa Frankrig (Program, Rønne højere Realskole, 1869).

M. Jespersen Dyrkningsforsøg, der skulde vise Virkningen af Fosforitpulver som Gødningsmiddel. Forsøgene har Jespersen foretaget »paa Grund af Sagens paatrængende Interesse, om hvorvidt Fosforitpulver (alm. knust Fosforit eller saakaldt uopløselig, mineralsk Kalkfosfat) fremmer Sædens Væxt, og altsaa om Landmanden skal kunne have sin Fosforsyre $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{10}$ Del billigere, end hvad den koster ham i sur-fosforsur Kalk«¹⁾. Den 30. Mai 1867 fyldtes 2 Urtepotter med rent, udvasket Kwartssand (»altsaa fuldstændig øde Jord«, kalder Jespersen det). I hver af disse Urtepotter blev der nu saaet 2 Havrekærner, hvorefter der blev gødet ens, kun med den Forskel, at den ene Urtepotte fik et Tilskud af Fosforitpulver, den anden ikke. »Resultatet er umiskjendelig til Gunst for Fosforitpulveret«, mener Magnus Jespersen, og dette bestyrker ham i hans Overbeviisning om, at det er ikke absolut nødvendigt at omdanne Fosforiten til Superfosfat, naar den skal benyttes som Gødningsmiddel. Dog er det navnlig paa Overrislings-Enge og fugtige Steder, paa Heder, Sandjord o. lign. at Fosforiten har god Virkning i blot pulveriseret Tilstand²⁾. »Sumpige Hedestrækninger ere efter Udgrøftning blevne omdannede til ypperlige Græsgange ved Anvendelse af Fosforit.«³⁾

Sine Dyrkningsforsøg foreviste Magnus Jespersen for enhver interesseret³⁾, og i Landvæsenets Fagpresse⁴⁾ søgte han at henvende Opmærksomheden derpaa, ligesom han gik med Planer om at faa bornholmske Landmænd til at anstille Markforsøg med Fosforitpulver og efterprøve hans smaa Forsøg.

¹⁾ Ugeskrift for Landbostanden, 12. Aug. 1868. — Meddelelsen dateret Ronne d. 6. Aug. 1868. En dermed omtrent enslydende Meddelelse om Dyrkningsforsøg med Fosforit skrev Jespersen i Bornholms Avis d. 6. Aug. 1868, dateret Ronne d. 3. Aug. 1868. — I Ugeskrift for Landbostanden 1868 S. 270 ff offentliggjorde M. Jespersen »Dyrkningsforsøg med Fosforitpulver II«, dateret Ronne d. 28. Aug. 1868.

²⁾ M. Jespersen i Skoleprogram, Ronne 1869, S. 9 ff.

³⁾ I Bornholms Avis, 6. Aug. 1868, indbød Jespersen Landmænd til at se hans Dyrkningsforsøg med Fosforitpulver som Gødningsmiddel. — Et paa-tænkt Forsøg har Magnus Jespersen noteret i sin geologiske Journal (1868, 24. Mai). Der skulde dyrkes Ærter, Kløver og Havre i Strandsand eller Ler, hvortil der som Gødningsmiddel skulde sættes bl. a. Fosforit. Et af Forsøgene skulde være »med br. Lér, Sorthat«.

⁴⁾ I Ugeskrift for Landbostanden, 12. Aug. 1868, fremlagde Magnus Jespersen det endelige Resultat af sine Dyrkningsforsøg med Fosforit-Gødning, »haabende at dette ikke maa savne Interesse, selvom Forsøget kun er anstillet i det Smaa, og følgelig Tallene foreløbig ikke tor tillægges absolut Værd.«

Hvad man end kan indvende imod Magnus Jespersens Dyrkningsforsøg med Fosforit og deres Beviskraft (og det er let at finde Angrebepunkter), saa havde han trods alt en rigtig Opfattelse af, hvorfor man i Frankrig og andre Steder fik et godt Resultat af Fosforitpulveret, naar dette anvendtes paa dertil egnede Arealer, hvor dets Tungtopløselighed netop kan være en Fordel¹⁾. Fosforitpulveret er — fremhæver Jespersen¹⁾ — ikke absolut uopløseligt, og dets Opløselighed »bliver væsentlig modificeret ved de mangeartede chemiske Processer, der foregaa i den producerende Agerjord. Det mineralske Kalkfosfat (Apatit, Fosforit o. L.) er opløseligt i kulsurt Vand, Regnvand og Flodvand; om end ikke betydeligt saa dog tilstrækkeligt for at Planterne kunne drage Nytte deraf.« I sin Skoles lille kemiske Laboratorium foretog Jespersen selv Undersøgelser »angaaende Fosforitpulvers Forhold til ammoniakholdige Vædsker«²⁾, hvorved det viste sig, at det opløstes af saadanne Vædsker, naar det udsattes for Paavirkning af disse under Forhold, der svarede til Forholdene i Jordskorpen (cirkulerende Vand med opløste Forraadningsprodukter m. m.).

Heri er Magnus Jespersen i god Overensstemmelse med Nutidens Opfattelse af de faktiske Forhold.

Ved en anden Lejlighed³⁾ uddybede Magnus Jespersen nærmere Spørgsmaalet om Fosforitens Virkning som Fosforitpulver. Jespersen har aabenbart med Vilje givet sin Afhandling en noget paafaldende Titel (»Kun det bare Vand«) for derved at skaffe sig interesserede Læsere. Maaske har Jespersen afluret sin Lærer, Professor Forchhammer, denne Methode. Forchhammer holdt engang (1852) ved en af de store, aarlige Landmandsforsamlinger⁴⁾ et Foredrag, hvori han begyndte med at sige: »Jeg vil foreslaae Dem, mine Herrer! at gjøre Forsøg med at ernære Deres Planter med Kampesteen⁵⁾ og at vande dem med

¹⁾ M. Jespersen i Skoleprogram, Rønne, 1869. S. 9.

²⁾ M. Jespersen i Skoleprogram, Rønne, 1869, S. 13.

³⁾ M. Jespersen: Kun det bare Vand (Landmands-Blade, 16. Oktober 1868).

⁴⁾ Johan Georg Forchhammer: Almeenfattelige Afhandlinger og Foredrag. Med Forfatterens Biographi . . . ved F. Johnstrup. Kbh. 1869. S. XXXVI.

⁵⁾ Denne Tanke blev senere taget op. Sml. cand. polyt. Krarup-Hansen: Om Granitens og andre Rullestenes Evne til at afgive Kali. (Landmands-Blade, 6. Novbr. 1868): »Det var derfor vel nok værdt, hvor der maatte være Lejlighed dertil, at samle brogede Kampestenene, gløde dem i en Teglovn eller Kalkovn eller i Vinterens Løb i Kakkellovnen, slaae dem, der blive skjøre, til Grus og med dette Grus som Gjødningsmiddel at anstille sammenlignende Forsøg, navn-

Søvand!« Folk studsede lidt herved, men saa meget opmærksommere hørte de paa Professor Forchhammers Udvikling af, hvorfra Planterne henter deres Næring, idet han viste, at der »bag en tilsyneladende Absurditet laae en dybere Sandhed.«¹⁾

Paa lignende Maade har Magnus Jespersen faaet slaaet til Lyd for, hvad han havde at sige om Fosforiten, idet han gav sin Artikel den lidt paradoksale Form: »Nu vil maaske en og anden Spøgefugl eller et vittigt Hoved forarges og udbrude: Pjat, Pjat — det bare Vand — er ikke værd at læse. Om Forladelse, Højstærede, dette er jo bare Indledningen!« . . . — Jespersen omtaler derefter sine Forsøg med Fosforitpulver som Gødningsmiddel og anstiller nogle Beregninger. »Lad os engang undersøge, hvor rig en Agerjord bliver ved en god Overgjødning, f. Ex. ved 1000 Pd. Phosphoritpulver paa Tøndelandet til 14000 □ Alen eller 56000 □ Fod. Regner man til $\frac{1}{2}$ Fods Dybde, bliver 1 Td. Lands Vægt lig 28000×100 Pd. = 2800000 Pd. (1 C. F. Agerjord sat til 100 Pd., hvilket er rigelig højt anslaaet). 1000 Pd. Phosphoritpulver fra Stampen indeholder højst 500 Pd. phosphorsur Kalk, hvilke blandes her med ca. $2\frac{1}{2}$ à 3 Mill. Pund Jord, hvorved hvert 100000 Pd. faaer 17 Pd. phosphorsur Kalk eller omtrent 8 Pd. Phosphorsyre. For en Jord som Campinens (gammel og tildels opdyrket Hedeegn i Belgiens nordostlige Del) eller for Jyllands Hedeegnes Vedkommende vilde dette være en meget betydelig Forøgelse og en Tilvæxt i Jordens Produktionsevne, der maatte blive meget kjendelig« — hvorimod andre, rigere Jordtyper, som fik tilført samme Fosforsyremængde, kun vilde forandres relativt lidt herved, hvorfor Fosforiten erfaringsmæssigt heller ikke viser nogen Virkning paa saadanne Jorder.

Saa overbevist var Magnus Jespersen om Fosforitens Værdi for Danmarks Landbrug, at han omgikkes med Planer om at eftersøge Fosforitlag andre Steder i Danmark, dog foreløbig kun andre Steder paa Bornholm. Om økonomisk Støtte hertil ansøgte Jespersen Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Magnus Jespersen skriver i sin Ansøgning²⁾:

lig med Dyrkning af Kartofler eller andre Bladvæxter, som fordre forholdsvis meget Kali.« — Magnus Jespersen har ogsaa været inde paa saadanne Forsøg. I 1867, 22. Sept., noterer han i sin geologiske Journal: »To Urtepotter, den ene med Sorthatporphyrpulver; Byg, Ært, Hamp.«

¹⁾ Johan Georg Forchhammer: Almeenfattelige Afhandlinger og Foredrag. Med Forfatterens Biographi . . . ved F. Johnstrup. Kbh. 1869. S. XXXVI.

²⁾ Dateret: Rønne, 5. Juli 1868 (Landhusholdningsselskabets Arkiv).

»Det maa utvivlsomt være en Sag af Vigtighed for vort Land at komme i Besiddelse af og derved faa til sin Raadighed billig og rigelig Phosphorsyre, uden hvilket det kunde blive vanskeligt nok at tilfredsstille en af dets Hovederhvervsilders, Landbrugets mest trængende Fordringer paa en fyldestgjørende Maade; men en Kjendsgjerning fra det i Agerdyrkning høit staaende England saavel som fra Frankrig er det, at den eneste righoldige Kilde, der staar os aaben i denne Henseende, er Jordskorpens naturlige Indlag af Phosphorsyreforbindelser, for saa vidt saadanne maatte findes. Jeg drister mig derfor til at formode, at en grundig Efterforskning i denne Retning af Danmarks Jordbund, en Efterforskning baseret paa geognostiske Kundskaber ikke vilde være utidig ligesaa lidt som et spildt Arbeide, vel at mærke ikke i enhver Egn af vort Land.

Først troer jeg her særlig at maatte fremhæve Bornholm, hvor Phosphoritlag allerede ere blevne bekendte ved mine Undersøgelser, og hvor der netop med dette Hensyn vilde være grundet Haab om, at en gennemgaaende Søgen efter Phosphorit vilde lønne sig.

Mine geognostiske Undersøgelser herovre have lært mig, at Bornholms Phosphorit forekommer i to Niveauer (Sml. min gjéntagne, men af Hr. Th. Hoff paa en forblommet Maade bestridte Paastand i »Phosphoriten paa Bornholm«, en forblommet Insinuation af Hr. Th. Hoff, der meget nær sigter til at stemple mig som Løgner).

1. det dybere, beliggende umiddelbart paa Grændsen af de lyse og de brune Sandlag med Lerlag, som almindeligt regnes til »Kulformationen« — og de grønne Sandlag hørende til Grønsandet; hertil hører Forekomsten ved Stampen, ved Onsbæk og ved Madsegrav øst for Arnage
2. Det høiere Niveau, beliggende paa Grændsen af Grønsandet og Arnagekalken, hvortil regnes Forekomsten ved Arnage-Baadehavn.

Det første Niveau har hidindtil vist sig som det mægtigste og er bleven bearbejdet ved Stampen, hvorfra raa Phosphoritknolde leveres til 3 Mark pr. 100 \mathcal{R} .

Desuden findes smaa Phosphoritknolde spredt hist og her i Grønsandet.

Ogsaa i Kulformationen har jeg fundet Lag, der ikke ere aldeles ulovende (Hvideodde).

Dersom nu Grønsandet stedse laa i Dagen, vilde Undersøgelsen være ligesaa billig som Sagens fuldstændige Afgjørelse nem; men det er netop, hvad det saa at sige aldrig gjør (enkelte Skrænter undtagne); en Forfølgelse af Phosphorit-Niveauerne er derfor bekostelig om end i høi Grad ønskelig.

Gjennemtrængt af den patriotiske Interesse, hvormed det kongelige Landhusholdningsselskab stedse omfatter alle for Landets Agerbrug almenyttige Foretagender, tillader jeg mig derfor allerærbødigst at henvende mig til dette høie Selskab, haabende paa dets velvillige Bistand efter en for det og for Sagen tilfredsstillende Maade.

Undertegnede ansøger derfor allerærbødigst det kgl. Landhusholdningsselskab om en Pengeunderstøttelse til at fortsætte og fuldføre disse mine Undersøgelser efter Phosphorsur Kalk (Phosphorit), idet jeg hertil knytter den maaske overflødige Bemærkning, at af Landets faa Geognoster er Ingen saa nøie bekendt med Bornholms Geotectonik som Undertegnede.«

Med Ansøgningen lod Magnus Jespersen følge (foruden sine Afhandlinger) en Kasse Fosforit, »fra Stampens Brud« til Etatsraad Tesdorpf¹⁾ paa Ourupgaard ved Nykøbing paa Falster. Der førtes nogen Korrespondence i Anledning af denne Ansøgning; men det ses ikke, at Jespersen fik sit Andragende bevilget.

Som det antydes i Magnus Jespersens sidstnævnte Skrivelse til Landhusholdningsselskabet var man imidlertid saa smaat begyndt at udnytte Fosforit-Forekomsten praktisk. Magnus Jespersen havde gjort sig Forhaabninger om selv at faa noget økonomisk Udbytte af sit Fosforitfund. Men dette lykkedes ikke. Der er bevaret²⁾ Udkast til en Korrespondence om denne Side af Sagen mellem Ejerne af Stampen og Magnus Jespersen. Den 5. September 1867 skrev Jespersen til en af Terrainets Ejere, Proprietær Curdts: »Som jeg ved, vil De gennem Deres Hr. Svoger Colberg have erfaret, at jeg har tænkt mig Leiligheden passende til at gjøre D'Hrr et Forslag angaaende D'Hrrs Eienoms Fosforitlag, betreffende sammes Exploitation. Det er Dem

¹⁾ Edward Tesdorpf (1817—89), en af Landhusholdningsselskabets Præsidenter.

²⁾ I Heftet »Optegnelser om Bornholms Geognosie 1862« S. 63 ff. — Naar det er blevet fremført, at Magnus Jespersen en Tid var Ejer af »Stampen« (K. A. Grönwall i Danmarks geol. Undersøgelser Skrifter. I. R. Nr. 13 S. 138), beror dette sikkert paa en Misforstaaelse.

sandsynligvis ikke ubekjendt, at jeg netop har anvendt en Maa-
nedstid paa et Ophold i Paris og Frankrig for der at studere
Fosforittens Anvendelse . . . Jeg har været ualmindelig heldig
med at indsamle vigtige Erfaringer ved denne Leilighed angaa-
ende Fosforitten, Erfaringer som jeg er overbevist om vil kunne
være Dem til væsentlig Nytte ved Driften af Deres paatænkte
Verk . . . og hvis Anvendelse i Deres Tjeneste jeg tillader mig
at tilbyde Dem. Der er visse eiendommelige Forhold ved den
rette Exploitation af Fosforitten — Dem ubekjendte — som Ti-
den skal vise Dem, De vil komme til at savne Kundskab om
og i hvilken Retning De høist sandsynlig vil berøve Dem selv
en væsentlig Indtægt, dersom De ikke itide tager dem i Betragt-
ning; jeg tør sige Dem med Vished, at De her i Landet ikke
vil faa nogen Oplysning i dette Forhold, thi De maa erindre, at
Fosf. er ny her . . . Med Hensyn til Lagets Bearbejdelse troer jeg
at turde love Dem ikke uvæsentlig Assistance, dersom De skulde
være tilbøielig til at at indlade Dem med mig . . . « Til Slutning
antyder Magnus Jespersen, at han iøvrigt ikke er »saa aldeles
blottet for nogen Capital«, der eventuelt kunde indskydes i Fore-
tagendet, og tilføjer: »Det bemærkes, at længere end nogle Dage
tillader Forholdene mig ikke at vente paa Deres ærede Svar.«¹⁾
Saa ivrig var Magnus Jespersen efter at faa begyndt. Men Ejerne
var af en anden Mening. De ønskede intet Samarbejde med
Jespersen. Den 21. September 1867 skriver denne til Hr. A. P. Col-
berg (Koncept i Heflet med geologiske Optegnelser).

»Den meget ærede Svarskrivelse af 15. dennes . . . , hvori
indeholdes d'Hrrs Meddelelse om, at De ikke finde Dem foran-
ledigede til at modtage mit Tilbud om Assistance ved Fosforit-
lagets Exploitation har jeg med nogen Overraskelse modtaget
og maa beklage, at Sagen skulde faae det Udfald, ikke blot fordi
jeg derved berøves Leilighed til at anvende for d'Hrr og til fælles
Fordel mine Kundskaber, men ogsaa fordi denne Sag sandsyn-
ligvis vil tabe derved. Foranlediget af visse Omstændigheder
vilde det interessere mig meget at vide, for hvad Pris og paa
hvilke Vilkaar De vil sælge Stampen og derhos, hvorledes det i
Tilfælde af Salg vil forholde sig med den ved Kaasodde [c: Kors-
odde] liggende Lergrav . . . «

¹⁾ I en Note skriver Jespersen til Oplysning for sig selv: »Afsendt pr. Post,
med Frimærke, selv indlagt Brevet i Posthusets Brevkasse.

Ejerne forlangte 25 000 Rdlr., hvortil Magnus Jespersen svarede¹⁾: »Førend jeg indlader mig herpaa eller paa nogen Underhandling med Dem angaaende nøieste Salgspris af Stampen, er det uundgaaelig nødvendigt, at De opgiver mig, hvad De vil tilstaae mig . . . som den mig forhen i Udsigt stillede passende Godtgjørelse²⁾; thi derpaa beror naturligvis for en stor Del, hvad jeg kan byde Dem. Derhos skulde det være mig magtpaaliggende at erfare den mulige Salgspris for Deres Teglværk . . .«

I de følgende Dage anstillede Magnus Jespersen Beregninger angaaende Fosforitgrubens Økonomi¹⁾, men da Ejernes endelige Tilbud forelaa, var det ikke antageligt for Magnus Jespersen. Den 21. Oktober 1867 skriver han til A. P. Colberg³⁾: »Det gjør mig ondt desværre at maatte sige Dem det, men med den Godtgjørelse (1000 Rdr. — havde De endda sagt 4—5000) [kan jeg] ikke indlade mig paa Kjøb af Stampen — eller rettere sagt kun et Stykke af samme til 25 000 Rdr.«

Hermed gik Forhandlingerne om Magnus Jespersens eventuelle Køb af Stampen med dens Fosforitlag i Staa. Men endnu Aaret efter var der Gnidninger imellem Jespersen og Stampens Ejere i Anledning af Fosforiten⁴⁾.

Magnus Jespersens Forhaabninger om Fosforitens tekniske Værdi var vel ikke saa højtspændte som dem, der ved samme Tid næredes i N.Amerika paa Steder, hvor der opdagedes Fosforit, og hvor Jordejerne mente, at de havde pludselig sovet sig Rigdom til⁵⁾. Men Forhaabninger om Fosforitens fremtidige Værdi var der hos Magnus Jespersen. Derom vidner bl. a. en Artikel han skrev i Bornholms Avis, 30. Marts 1869⁶⁾, og hvori han søger at vise Landmændene, hvor fordelagtigt det vilde være

¹⁾ Heftet »Optegnelser til Bornholms Geognosie 1862«, S. 64 (Koncept til Brev af 16. Oktober 1867 fra Magnus Jespersen).

²⁾ Næmlig for Opdagelsen af Fosforitlaget, paa hvis Tilstedeværelse Jordstykkets Værdi i væsentlig Grad beroede.

³⁾ Optegnelser til Bornholms Geognosie 1862. S. 66.

⁴⁾ Et halvt ulæseligt Udkast til et Brev fra M. Jespersen til A. P. Colberg (13. Maj 1868, tidfæstet efter dets Plads i Konceptbogen) giver i nu vanskeligt forstaaelige Vendinger Udtryk for dette. Jespersen henstiller til Colbergs »egen Overveielse, om Deres Fremgangsmaade just kan kaldes egentlig liberal eller i Overensstemmelse med den af mig fra først af mod Dem fulgte . . .«

⁵⁾ Dette skildrer Magnus Jespersen (»Tk«) i Bornholms Avis, 9. Februar 1869 (Efter »Ausland«).

⁶⁾ Artiklen, »Phosphorit 6«, signeret Tk.

at udnytte Fosforitlaget ved Stampen. »Regne vi blot 1000 Alèns Længde, staaer der . . . i Jorden en Masse af 45 000 Centner, der kan anslaaes til en Værdi af 22 000 Rd. i raa Tilstand . . . Udgravningen medfører ingen særdeles Besværligheder og er ganske betydeligt nemmere og billigere end Kullenes . . . Bearbejdningen udføres efter min Anskuelse billigst ved underjordisk Arbejde og ikke som det paabegyndte ved at borttrømme hele Daggrunden. . .«.

»Og desuden hvilken overordentlig gunstig Beliggenhed har ikke dette Phosphoritlag — ved Vandmølle med Knuseværk, der forhen har savnet Arbejde, og nær ved Rønne samt hidindtil det eneste bekendte i hele Danmark . . .« Derfor — slutter Magnus Jespersen med et af de Fynd-Ord, han yndede:

»Progrès avec prudence, Pratique avec science!«

Lignende Fremtidshaab med Hensyn til Sagen, ikke for sit eget Vedkommende kommer til Orde hos Magnus Jespersen flere Gange i disse Aar. »Den udlagte Kapital¹⁾ vil komme tilbage med Renter; den vil komme tilbage ikke alene det første, men det andet, tredie, fjerde og femte Aar . . .«²⁾

Det var stadig Landmændene, Magnus Jespersen gerne vilde gøre interesserede i Anvendelsen af Fosforitpulver. Men de var — syntes han — seje at faa med. »Mine Landsmænd ere — ligesom alle Nordboere — dygtigt stædige«, skriver Jespersen til Professor Schjødt³⁾; »men lad det først vise sig, at Phosphoriten paa Bornholm betaler sig — Penge, Pengel! saa kommer det nok, bare Tid; ikke sandt, Hr. Professor Schjødt, som De selv siger: gaa paa og atter paa«.

Og Magnus Jespersen gik paa.

I 1869 skulde den 11. danske Landmandsforsamling afholdes i København, et Møde hvortil interesserede Landmænd fra hele Danmark indfandt sig. Her udstillede Magnus Jespersen bl. a. geologiske Kort over Fosforitforekomsten og Prøver af Fosforit⁴⁾. Tillige lod han sin Afhandling »Fosforitens Anvendelsesmaade

¹⁾ Her tænkes paa Bekostningen ved at gøde sine Marker med Fosforitpulver.

²⁾ M. Jespersen (Tk): Phosphorit 4. (Bornholms Avis, 2. Marts 1869).

³⁾ M. Jespersen, Brev af 8. April 1869 (Kgl. Bibliotek, Kbhvn., Ny kgl. Saml. 1726).

⁴⁾ Den 11. danske Landmandsforsamling i Kjøbenhavn 1869 (Kbhvn. 1870) Bilag IV S. 163 og 175. Ogsaa Dyrkningsforsøgenes Resultater vist.

— med Hensyn paa Frankrig« (i Særtryk af Skoleprogrammet fra Rønne 1869) uddele til de Besøgende paa den til Landmandsforsamlingen knyttede Udstilling. Selv kunde Magnus Jespersen derimod ikke komme tilstede og agitere for Sagen. »Komme over til Kbhn. i Udstillingstiden (6.—11. Juli) vil vel neppe være mig muligt, dels paa Grund af Skoleforretningerne, der netop i den Tid falde lidt strengere end sædvanlig, dels fordi saadanne Reiser koste utilbørlig meget for stakkels Adjunker . . . man muss sich fügen in Geduld und so geht's langsam weiter.«¹⁾

Det var maaske godt, at Jespersen ikke selv kunde komme til Landmandsforsamlingen i København. Kort før denne havde hans Arbejde med Fosforitspørgsmaalet nemlig faaet en saa ublid Medfart i Ugeskrift for Landmænd²⁾, at han ikke kunde være uvidende om den Modstand, han stadig stod overfor i førende Landbrugskredse, og som han ogsaa kunde vente at møde paa Landmandsforsamlingen. Og dette kunde jo kun virke nedslaaende. I Ugeskriftet havde Proprietær J. V. Nyholm bl.a. skrevet: »Forsøg, anstillede i Urtepotter med rent Sand, sige vel lidt, men ogsaa kun saare lidt; hvorimod Forsøg paa nogle □ Alen, aldeles overladte til Veirligets Indvirkning, give grundet Formodning, og Forsøg, anstillede paa nogle Skpr. Land, give Vished, under enkelte Forhold. Hvad der taler imod Opdagelsens Værd er, at Prøver af Fosforiten, formalet til Mel, ere af Lagenes Eier, Hr. A. P. Kolberg i Rønne, oversendte til d'Hrr. J. Owen & Sønner i Kjøbenhavn, men dette Handelshus havde ikke Brug for samme til Tilvirkning af fosforsur Kalk. Ikke heldigere gik det hos d'Hrr. E. Frandsen & Meyer, der modtog i formalet Tilstand et Parti af 40 000 Pund, men senere oplyste, at ved Fabrikationen til fosforsur Kalk havde Melet krævet saamegen Svovlsyre, at de Intet kunde give derfor. Dette opmuntrer just ikke til Lagenes Bearbejden . . . Heller ikke maa det lades ude af Syne, at Hr. Jespersen for flere Aar siden troede at have gjort en Opdagelse i lignende Retning ved Sorthat. Kontrakt blev oprettet med ovennævnte Hr. Kolberg & Comp. om at benytte den mod visse pCt. i Udbyttet. Det var da fosforholdigt Grønsand, hvoraf

¹⁾ Magnus Jespersen i Brev til Prof. Schiodte, 3. Maj 1869. (Ny kgl. Saml. 1726, kgl. Bibliotek).

²⁾ Ugeskr. f. Landmænd 3. R. 7. Bd. (1869) S. 477 ff. (»Bolbygaard i Mai 1869«).

man begyndte at hente i Læssevis; en formentlig lav Pris forlangtes pr. Læs, der gjordes Forsøg til Rug, Byg, Havre, Kløver og stedsevarende sandede Græsmarker, men Udbyttet blev = 0, og selvfølgelig gik Sagen dermed istaa. Her synes altsaa Adjunkt Jespersen at have taget feil, og han maa vist ogsaa senere have erkjendt, at det var saaledes, ellers havde denne flittige, ufortrødne Gransker neppe saaledes ladet Sagen falde.

For Fosforitlagenes Bearbeiden taler derimod netop det berørte Uheld, der maa have gjort en samvittighedsfuld Videnskabsmand forsigtig, før han atter fremkom med en Opdagelse, og ligeledes, at Hr. Jespersen ogsaa her søgte at sikre sig et Udbytte af Opdagelserne¹⁾. Endvidere, at disse Lag i alle Henseender skulle have en paafaldende Lighed med de fosforitholdige Lag, der bearbeides i Frankrig, Tyskland og England . . .

. . . Glemme bør vi ikke, at næsten enhver Opdagelse har maattet gjenngaa en Skærsild, og at Praxis skylder Videnskaben altfor meget til, at det ikke er dens ligefremme Pligt ved mange forskjellige Forsøg, altsaa ogsaa med denne Opdagelse, at udfinde det sande Resultat . . .

Jeg kan derfor, slutter Proprietær Nyholm, ikke undlade at udtale det Haab, at skjønt hans [o: Magnus Jespersens] Tid er meget optaget, og skjønt han ikke har Raad til at offre større Beløb paa at gjøre sin Opdagelse nyttig, at han dog ikke vil lade Sagen hvile. Forsøg, anstillede i Laboratoriet i det Smaa, kunne siden reise store Fabriker, og jeg tør saameget mere udtale dette Haab, som jeg føler mig forvissat om, at det kgl. Landhusholdningsselskab erkjender, hvor stor Betydning denne Opdagelse kan faa for Agerbruget, og derfor vil understøtte Opdageren ved hans kemiske Forsøg, hvis dette behøves.«

Magnus Jespersen svarede ganske kort i et følgende Nummer af Ugeskriftet²⁾. Han tilbageviser indigneret de Sagen »uvedkommende og mildest talt urigtigt fremstillede Ting«, som Proprietær Nyholm berører, og korrigerer en enkelt Misforstaaelse,

¹⁾ I en Note tilføjes: Hr. Kolberg vilde denne Gang dog ikkun give det mundtlige Løfte, at hvis Lagenes Bearbeidning bragte Indtægt, da vilde han give Hr. Jespersen et Honorar. Paa Grund af det til Frandsen & Meyer oversendte Parti bragte han Hr. Kolberg dette Løfte i Erindring.

²⁾ Ugeskrift for Landmænd, 1869 II S. 32—33. Svaret er dateret: Rønne, 27. Juni 1869.

nemlig med Hensyn til det fosforsyreholdige Grønsand. Dette var kun Mergel, som man en Tid prøvede at anvende, men har intet med Fosforiten at gøre.

Med Hensyn til Fosforiten henviser Magnus Jespersen til sine Afhandlinger og benytter Lejligheden til endnu en Gang at pointere, at Mineraleet er anvendeligt som Gødningmiddel i blot knust Tilstand, saaledes som Udlandets Erfaringer viser det.

Dette var jo ikke den bedste Optakt til at møde frem paa Landmandsforsamlingen med Fosforiten. Jespersen kunde tit nok ligesom Franskmændene hævde Fosforitpulverets Værdi. Men havde Tvivlerne alligevel ikke Overtaget? »Det¹⁾ er altsammen godt nok. Frankrig er ikke Danmark osv. osv.; eller: Hvorfor bruger du det ikke selv, min kjære Hr. Tk., eller: Hvorfor kommer det ikke paa Markedet i Kjøbenhavn, min kloge Hr. Tk.; eller: Duede det til noget, vilde vel Eieren eller Eierne af det nok selv anvende det . . . og hvortil nytter det meget Skriveri, naar Sagen er rigtig, kommer den nok igang, blot Taalmodighed; ja — mens Græsset groer osv. . . .«, slutter Jespersen med et Suk.

Til Tvivlerne kunde Jespersen dog sige, at man var begyndt at bryde Fosforiten, og denne var begyndt at blive en Handelsvare. »Allerede²⁾ sidste Efteraar (under Datum 21de Oktober 1868) [er der] kommen Forlangende fra Flensborg paa 1000 Pund Phosphorit som en foreløbig Prøve, der efter sikker Meddelelse afsendes med kommende direkte Leilighed, ligesom der ogsaa skal være indløben en Bestilling fra Kjærteminde.« Den følgende Uge³⁾ kan Jespersen meddele, at man i Sønderjylland begynder at forstaa Fosforitens Brugbarhed. »Det er et uhyre Fremskridt for Landbruget, at den phosphorsure Kalks Vigtighed for samme indsees af Agerdyrkeren, og derved dens Værd stedse bliver mere og mere anerkjendt, skriver Dr. Henningsen i Flensburger Anzeiger Nr. 98, 1868, og jeg vil tilføie«, fortsætter Jespersen, »det er glædeligt at see, at denne Anerkjendelse af Stoffet ogsaa udstrækker sig til Bornholm«. Men Oplysningerne (i Ugeskrift for Landmænd) om de københavnske Firmaers nedslaaende Udtalelser om Fosforiten fra Bornholm havde ikke ringe Vægt, og ud paa Efteraaret 1869 indeholdt Tidsskriftet⁴⁾ endnu en Gang

¹⁾ M. Jespersen (Tk): Phosphorit 4. (Bornholms Avis, 2. Marts 1869).

²⁾ M. Jespersen (Tk) i Bornholms Avis, 2. Marts 1869.

³⁾ M. Jespersen (Tk): Phosphorit (5) (Bornholms Avis, 9. Marts 1869.)

⁴⁾ Ugeskr. f. Landmænd, 30. Sept. 1869. Artiklen er anonym (redaktionel?)

en udførlig Kritik af hele Fosforit-spørgsmaalet og af Magnus Jespersen Arbejde dermed. Man er stadig bund-uenig med Jespersen, naar han anbefaler Anvendelsen af Fosforiten som Pulver, uden Svovlsyrebehandling. Ja, man maa endogsaa advare Landmændene imod at købe Fosforitpulver til Gødning, »indtil det ved praktisk Erfaring godtgjøres, at Fosforitpulveret er lettere opløseligt, end vi nu antage«. — »Skal Fosforiten paa Bornholm kunne blive til Nytte for det danske Landbrug«, slutter Artiklen, »maa den, efter vor Overbevisning, først omdannes til et Superfosfat, og kan den ikke bære de dermed forbundne Omkostninger, vil den neppe faa nogen praktisk Betydning som Gjødning hos os.«

Denne Artikel blev »efter Anmodning« optaget i Bornholms Avis (9. Oktober 1869), og dermed var der sat Punktum for Diskussionen om den bornholmske Fosforit og dens mulige Anvendelighed i Landbruget. Magnus Jespersen henvendte sig nu ikke oftere til Offentligheden angaaende dette Spørgsmaal, omend han endnu en lille Tid synes at have interesseret sig for Udforskningen af Fosforit-Forekomsterne paa Bornholm. I Efteraaret 1869 sendte han saaledes en Ansøgning¹⁾ til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab om Støtte til fortsatte geologiske Undersøgelser paa Bornholm. Det hedder heri:

»Ifjor havde jeg den Ære at modtage det høie kongelige Landhusholdningsselskabs Svar paa min allerærbødigste Ansøgning om Understøttelse til at fortsætte mine geognostiske Undersøgelser paa Bornholm, at medens det høie Selskab vel ikke tilstod mig en saadan, syntes det dog ikke ugunstig stemt for Sagen. — Jeg tillader mig nu derfor allerærbødigst at fornye mit Andragende til det høie kongelige Landhusholdningsselskab, om det maatte behage Samme at støtte mig i disse mine Arbejder, idet jeg tillader mig at fremhæve, at Undersøgelserne fornemmelig skulle gaa ud paa at forfølge Grønsandsgrænsen og dermed ogsaa det nedre Fosforitlag, idet jeg i denne Henseende tillader mig at henvise til mit vedlagte geognostiske Kort over Bornholms syd-vestlige Deel.

Da Rullesteensdannelserne dække Undergrunden med en Mægtighed af 10 til 20 Fod, har jeg tænkt mig Undersøgelsen udført fornemmelig ved Boring, og en Række Borehuller neddrevne langs den formodede Grændse mellem Grønsand og Jura (det

¹⁾ Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Arkiv.

nedre Fosforitlags Sted) samt Eftergravning til nøiere Undersøgelse af Undergrunden udført paa saadanne Steder, hvad Boringerne maatte udvise, at et saadant Arbejde kunde formodes at være hensigtssvarende.

De paa Landmandsmødet iaar i Kjøbenhavn af mig udstillede Fosforitsubstanser og Korttegninger (prisbelønnede af Bedømmelseskomiteen), der havde til Hensigt at give en tilnærmelsesvis Forestilling om Stoffets Beskaffenhed og mulige Værd, tillader jeg [mig] allerærbødigst at henvise til for at antyde, at mine Jordbundsundersøgelser paa Bornholm vel ikke have været aldeles uden Resultat.«

Ansøgningen er udateret; men den bærer med rødt Blæk en Paategning »Sendt Afslag ⁵/₂ 70«.

Afslaget kom næppe Magnus Jespersen uventet. Han havde en Fornemmelse af, at man vilde afvise ham, ogsaa fra den Side ligesom fra Videnskabernes Selskabs, hvormed Magnus Jespersen netop ved samme Tid var i Konflikt. »At Professor Jørgensen ikke er mig gunstig stemt, har jeg nok havt en Formodning om, da det ikke har været mig mulig at faa Noget optaget i Landøkonomisk Tidsskrift«, skriver Jespersen omtrent ved denne Tid til Professor Schiødte¹); »men hvad der egentlig er iveien, kan jeg ikke vide; at jeg under saadanne Omstændigheder kun kan opnaa et lumpent undvigende Svar er begribeligt . . . Fra det Classenske Fideicommiss har jeg modtaget det rene Afslag og fra Indenrigsministeriet det Samme. Nu vel — man vil altsaa skubbe mig væk — men Tiden kunde forandre sig. Meningerne ere delte i Landhusholdningselskabets Præsidentskab . . .«

Magnus Jespersens Arbejde med den bornholmske Fosforit endte altsaa med, at han ogsaa her følte sig trængt ud og lidt efter lidt maatte lade Sagen falde.

I en lang Aarrække blev der nu stille om den bornholmske Fosforit. Den fik ingen praktisk Anvendelse²) i Magnus Jesper-

¹) M. Jespersen i Brev af 23. Januar 1869 til Professor Schiødte (Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1726).

²) Aarsagerne hertil er forskellige. Bl. a. har det vist sig, at den bornholmske Fosforit er for jernholdig og for kiselsyreholdig til at kunne benyttes til Fremstilling af Superfosfat. (K. Rørdam: Geologi og Jordbundslære II. Kbh. 1909. S. 33. Cfr. W. Deecke: Die phosphoritführenden Schichten Bornholms (Mitteilung d. naturwiss. Vereines für Neu-Vorpommern u. Rügen. 1897. S. 8—9).

sens Levetid. Han selv skriver i sine Erindringer¹⁾, at Fosforiten »blev dog aldrig af praktisk betydning, da den forekom under ugunstige forhold.«

Men Fosforitens Saga var alligevel ikke til Ende. Da Verdenskrigen stillede det danske Landbrug overfor en Nødtilstand med Hensyn til kunstige Gødningsmidler, fik den bornholmske

Fig. 30. Minegangene til Fosforitgruben ved Arnager.

Fosforit uventet forøget Aktualitet og Værdi. Paa Grundlag af de Jespersenske Fosforit-Lag opstod der en ret betydelig Grubevirksomhed, der imidlertid ligesom saa mange andre Krigsvirksomheder ikke blev af lang Varighed. Nogle Ruiner af Fabriksbygninger og en høj Dampskorsten, »der underligt forladt og meningsløs rager op i Landskabet«²⁾, viser hvor Fosforitværket har ligget.

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 27. Sml. en Bemærkning af M. Jespersen i Berg- und Hüttenmännische Zeitung, 13. Decbr. 1872: »Phosphorit in Grünsand; zwei Lager von mir entdeckt . . . hat bis jetzt keine eigentliche Gewinnung erlitten.«

²⁾ Amtmand Ove Koefoed i Turistforeningens Aarbog (Bornholm) 1926. S. 34.

Med denne Krigstids-Benyttelse af den bornholmske Fosforit gik det, kort fortalt, saaledes til¹⁾.

Medens der i 1914 til Danmark indførtes ca. 50 000 Tons Raa-Fosfat (foruden Superfosfat og Thomasmel), daledede Importen i 1917 til godt 8000 Tons Raa-Fosfat og ophørte i 1918 ganske for alle Fosforsyre-Gødningsmidlers Vedkommende. I ledende Landbrugskredse frygtede man derfor, at dette kunde give sig et stærkt, ja maaske skæbnesvangert Udslag i Form af formindsket Høst, i hvert Fald paa Kornarealerne i store Dele af Landet.²⁾ Man var derfor begyndt at have sin Opmærksomhed henvendt paa den bornholmske Fosforit, der formentlig i Form af Fosforit-Mel vilde kunne anvendes paa magre Sand- Hede- og Mosejorder især i Jylland og dermed hindre en altfor stor Nedgang i saadanne Jorders Ydeevne.

Efter forskellige Forhandlinger blev der (1918) truffet den Ordning, at Staten sikrede sig Ret til at udvinde Fosforit ved Arnager. »Danmarks geologiske Undersøgelse« foretog en grundig Undersøgelse af Fosforitforekomstens Udstrækning, idet Planen var at udvinde 50 000 Tons Fosforit eller muligvis mere. Den svenske Mine-Ingeniør Dr. Ivar Svedberg gav Forslag om Indretning af Minedriften. Til Udvinning af 100 Tons raa Fosforit pr. Dag vilde der udkræves 30 à 35 Mand. Produktionen tænktes sat til 18 000 Tons ren Fosforit pr. Aar.

Arbejdet med Anlægget af Minen skred i Begyndelsen rask frem. Udvinningen af Fosforiten skulde — hvad allerede Magnus Jespersen havde anset for det heldigste — ske i underjordiske Gange. Baade disse og Fabriksanlægget paa Jordens Overflade gjorde et ret imponerende Indtryk paa den Besøgende, saaledes som det blandt andet skildres i Bornholms Avis (1919).

Fosforitknoldene transporteredes pr. Skib til Aalborg, hvor Cementfabriken formalede dem til Fosforit-Mel³⁾. Alt i alt blev

¹⁾ Grundlaget for denne Fremstilling er en Række Aktstykker, som Statskonsulent K. Hansen, Lyngby, velvilligt har overladt til Gennemsyn. — En kortfattet Redegørelse fra Det tekniske Landbrugsudvalg om den bornholmske Fosforit findes i Andelsbladet, 26. Sept. 1919 (og derfra optrykt i flere andre Blade).

²⁾ Statskonsulent K. Hansen i Brev af 5. Maj 1928. — Vedføjede Fotografier (Fig. 30 og 31) er velvilligt udlånt af Statskonsulenten.

³⁾ Karakteristisk nok vaagnede ved denne Leilighed igen den gamle Diskussion om Fosforitens bedste Anvendelsesmaade. Efter forskellige Forhandlinger valgte man at lade fremstille Fosforit-Mel (Fosfat-Mel), ikke Superfosfat,

der udvundet ca. 1800 Tons vasket Raa-Fosfat i den Tid, Gruben var i Drift.

Imidlertid viste det sig hurtigt, at Vandtilstrømningen til Gruben beredte Driften meget betydelige Vanskeligheder — saa betydelige endogsaa, at man midt i Sommeren 1920 besluttede

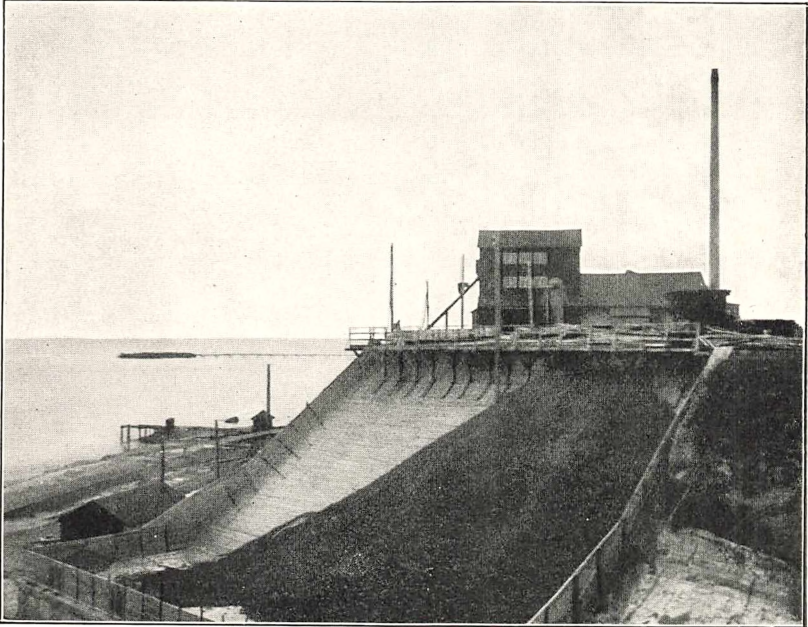

Fig. 31. Vaske-Anlægget ved Fosforitgruben. Man ser en Dyngge vaskede Fosforitknolde, parat til Udslibning.

sig til at standse Minedriften i Betragtning af, at der begyndte at ske Tilførsler af Fosforit fra Udlandet, dog til meget høje Priser.

Fosforit-Udvindingen paa Bornholm, der lige fra Begyndelsen blev mødt med Kritik, bragte Staten et betydeligt Tab¹⁾, hvorved dog maa erindres, at den Indtægt, som Anvendelsen af Fosforit-

navnlig i Betragtning af at man særlig agtede at fordele det forholdsvis lille Parti Fosforit til Brug paa Hede- og Mosejorder — altsaa gav Tiden ikke Magnus Jespersen helt Uret med Hensyn til den bornholmske Fosforit.

¹⁾ Ca. 1 $\frac{1}{4}$ Million Kroner (Meddelelse til Landbrugsministeren i Anledning af Folketingsmand Hauges Kritik). — Sml. Ove Koefoed i Turistforeningens Aarbog, Bornholm, 1926. S. 34.

gødningen bragte Landbruget og dermed hele Staten ikke er opført (og overhovedet vanskelig lader sig opføre) paa Indtægtssiden af Foretagendets Regnskab. Endvidere maa det huskes, at man greb til Fosforit-Udvinding paa Bornholm i en meget kritisk Periode, da noget maatte forsøges, fordi al Tilførsel udefra var standset.

XII

OPBRUD FRA BORNHOLM (1881).

»Næsten alle . . . vare til Hest, det vil sige red paa en Kjøp eller en Stok . . . vè den, der ikke veg til Side i Tide, han blev uden Barmhjærtighed reden over Ende.«¹⁾

Magnus Jespersens Bestræbelser — videnskabelige saavel som praktiske — i de Aar, da han levede som Adjunkt i Rønne, bragte ham meget at kæmpe med og meget, der stod for ham som Forurettelse eller Undertrykkelse. Paa ikke faa Omraader maatte han, alt som Aarene gik, føle sig mere eller mindre »færdig«, og det kan derfor ikke undre, at han tænkte paa, om muligt, at komme i nye Forhold. Mange spredte Smaatræk vidner om, at Halvfjerdserne har været en vanskelig Periode i Magnus Jespersens Liv. Stærke sjælelige Brydninger maatte han gennemkæmpe. Noget af dette er allerede foran berørt. Men nu, henimod Adjunkttidens Slutning paa Bornholm, da Magnus Jespersen i videnskabelig Henseende blev en tavs Mand, gav hans indre Kampe sig Udslag, der talende vidner om, hvor nær han tog sig Modgangen, og hvordan han ad Digtingens Vej søgte at arbejde sig ud af dette.

I December 1876 kunde man i bornholmske Aviser²⁾ læse et Avertissement fra Boghandler L. F. Bjerg paa Store Torv i Rønne, at der paa dennes Forlag er udkommen en ny Bog: »Ridderen af Guldstaven og Skrukke-trolden. To Æventyr af Uffe Ukol.« Denne lille Bog med de fire fantastiske Litografier, hvoraf det ene (tillige Omslagsbillede) gengives S. 199, er skrevet af Magnus Jespersen, der sandsynligvis ogsaa har tegnet Illustrationerne³⁾. Indholdet er saa broget og fantastisk, at det kun vanskeligt lader sig kort referere. Selvbiografiske (delvis

¹⁾ Ridderen af Guldstaven og Skrukke-trolden. To Æventyr af Uffe Ukol [v: Magnus Jespersen] Rønne. 1877. S. 8.

²⁾ Bornholms Amtstidende, 18. Decbr. 1876. — Bornholms Avis 19. Decbr. 1876. ³⁾ Saaledes mener Overlæge M. K. Zahrtmann.

omdigtede) Brudstykker og formummede, spottende Udfald mod menneskelige Svagheder og Uretfærdigheder fremsføres under Maske af Æventyr og bærer tydeligt Vidnesbyrd om, i hvor stærke Svingninger Forfatterens Sind var blevet sat.

Det skildres i det første Æventyr »Ridderen af Guldstaven«, (der er inddelt i 7 »Sange« uden dog derfor at være rimet), hvorledes et Menneske — »en Haleløs« — kommer til »Krystal-Landet«, hvor alle Beboerne (»Straalemanerne«) var forsynet med Hale og iøvrigt skildres som paa én Gang krybende, sledske og taabelige, hovmodige Væsener. »Det hele var over Maade straalende — Krystalpalasser, Krystalhaver, Krystalmarker, lutter Krystal . . . jeg gned mine Øine og spurgte: Hvor er jeg?

Skynd Dig, blev der svaret, gør Dig færdig, Du skal snarest mulig fremstilles for hans Højhed, Præsidenten.«

I Præsidentens prægtige Sal var en stor Skare Herrer samlet. »Det mest ejendommelige ved alle disse Herrer var dog vistnok deres Hale, hvilket nyttige og smagfulde Redskab kun meget faa Personer i hele Landet manglede. I Førstningen var jeg ganske vist tilbøielig til at le ad denne mærkelige Prydelse, men nu, efter at have lært dens store Nytte at kjende, kan jeg ikke andet end anbefale den til enhver dannet og hæderlig, fremad stræbende Mand.«

Præsidenten holdt nu »idet han samtidig udførte passende Bevægelser med sin Hale, der til denne højtidelige Leilighed var forgyldt paa Spidsen«, en Tale, hvori han henledte Forsamlingens Opmærksomhed paa, »at en Haleløs eller et saakaldt Menneske (hermed mentes mig) endelig var bragt tilveje og udstillet her i Salen, og, vedblev Præsidenten, idet han henvendte sig til mig i mit Modersmaal, det vilde være mig tilladt at gjøre og lade som det behagede mig, men ikkun forment mig at flygte bort . . . jeg var bleven bragt hertil for at være Staten nyttig med mine tekniske Kundskaber, og kun ved at tjene den med Dygtighed kunde jeg vente snart at blive frigiven og ført tilbage til mit eget Land . . .«

»Herpaa svarede jeg: Deres aller-stor-mægtigste Storhalethed, højvise Præsident og mægtige Raad! Hvad der idag for første Gang møder mit Blik . . . har i den Grad gjort mig til Deres allerærbødigst underdanigste Tjener, at De ubetinget kan raade over mig; kun turde jeg strax udbede mig den Gunst, at der maatte forundes mig Tilladelse at anlægge Hale.

En rungende Krystalringen besvarede mine Ord, medens alle Haler vuggedes, snoedes, krølledes, og Tungerne paa det ivrigste straktes langt ud af Munden som stærkeste Tegn paa det høieste Bifald. Paa et givet Tegn af Præsidenten blev nu en prægtig, blaa og grøn, gylden Hale overrakt mig, og samme snildt fæstet

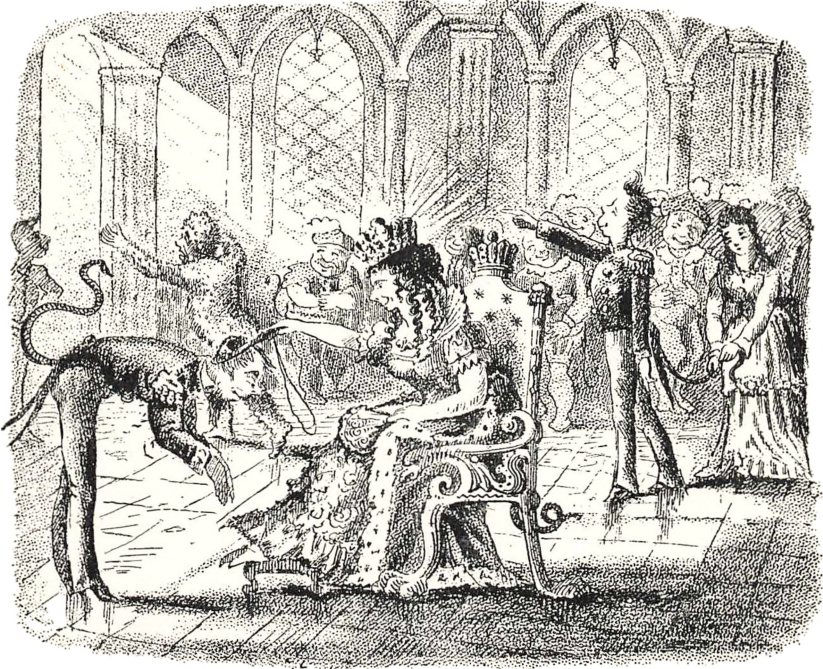

Fig. 32. »Ridderen af Guldstaven« præsenteres for Præsidentinden i Straalemanernes Land.

til rette Sted, medens jeg lydelig udnævntes til Mestermaaler i Krystallandet . . . alle kappedes om at vise mig deres Ærbødhed og Højagtelse; Lykken syntes ret at smile mig imøde, og hvad jeg gennem mange Aar forgjæves havde kæmpet for at opnaa i mit Fædreland kom nu her ligesom af sig selv og i en Haandevending.«

»Nær havde jeg glemt at omtale en Ceremoni, der blev udført ved min Udnævnelse til Mestermaaler, og hvorved jeg opnaaede at blive optaget i Landets Gyldenstand og blive en agtet Mand. Jeg skulde nemlig paa Præsidentens Guldstav ride

Salen to Gange rundt . . . iført en Guldstøvle paa den ene Fod og den anden nøgen; og med Guldstavens store Knop maatte jeg ride det hele Selskab over Ende, medens til Gjengjæld enhver havde Lov til at spænde Ben for mig og give mig Ørefigener . . .«

»Nogle Dage¹⁾ efter min ret heldige Introduktion hos de Behalede eller — som de selv kaldte sig — Straalemanerne, foretog jeg mig en Vandring omkring i deres Hovedstad . . .

Næsten alle Straalemaner vare til Hest, det vil sige red paa en Kjæp eller en Stok . . . paa denne galopperede de afsted, og vé den, der ikke veg til Side i Tide, han blev uden Barmhøjertighed reden over Ende . . . Uagtet jeg holdt mig tæt ind til Husene, var det dog tre, fire Gange nær gaaet mig ilde . . .« Navnlig en Gang, da Halen var bleven skjult under Frakken, faldt Straalemanerne over Ridderen af Guldstaven. »En puffede til mig, en anden trak i mig, og tilsidst formelig flængede man Tøjet af mig; men derved slap min Hale ud af sit Skjul, og med ét forstummede de arrige Hyl, medens Mængden med Rædsel veg tilbage, ja mange faldt endog paa Knæ og bade med Bæven om Naade.« Ridderen fik sig nu selv en »Ridestok«, hvorpaa han red gennem den tætteste Trængsel lige midt ind i en Butik, hvor han »plirede lidt med Halen« og satte sig paa den fineste Guldstol. »Strax ilede ti Svende med Halen mellem Benene hen til mig, kastede sig paa Maven og bød mig Blaar . . . Det var mig imidlertid aldeles ufatteligt, hvortil disse mange Blaar skulde anvendes, indtil jeg erfarede, at de besad den fortrinlige Egenskab at kunne faa Folk til at tro, hvad man fortalte dem, navnlig naar lidt Blaar strøedes ud over den, der skulde gøres troende. Jeg købte altsaa en god Portion af allerfineste Slags . . .«

Ridderen af Guldstaven blev nu indbudt til »Præsidentindens Gilde«²⁾. Gæsterne blev lukket ind gennem Krystalporten »og bleve ved Indtrædelsen anmeldte af Portneren, ikke ved deres Navne, men ved deres aarlige Indtægt, som samtidig med gyldne Tal blev slaaet fast paa deres Bryst og senere tjente som Titel; saaledes Hr. Milion, Frøken Milionske . . .« — Man trængte sig nu tæt sammen om Præsidentinden, der var uhyre rig. Førsteministeren stod nærmest ved Præsidentinden, da Ridderen af Guldstaven »tilfældigvis kommer til at berøre ham med mit lille

¹⁾ 2. Sang. Ridderen gjør sig en Tur i Staden og køber Blaar.

²⁾ Tredie Sang. S. 10 ff.

Lommeelektriser-apparat: Virkningen var højst paaafaldende; som ved Trylleri stod den elegante Førsteminister pludselig afklædt al sin Glans og Herlighed, og i Stedet derfor iført en gammel, falmet Faareskindspels, behængt med lutter Nyrenbergkram . . .« Ministeren opdagede dog ikke selv Forvandlingen, førend hele Selskabets Fnisen og haanlige Adfærd bragte ham paa andre Tanker, hvorefter han skyndsomst tog Flugten, medens Ridderen af Guldstaven blev udnævnt til Ærke-Tøffelmeister hos Præsidentinden. (Fig. 32, S. 199).

Nogle Dage senere¹⁾ besøgte Ridderen af Guldstaven efter særlig Indbydelse »et af Stadens berømteste Kandidat-Fabrikker — som man der benævnte, hvad vi omtrent kalde Latinskoler.« Han blev modtaget foran Portalen »af Kandidoren eller Bestyreren, en høj, mager og besynderlig ledeløs Skikkelse, der med bøjede Knæ, logrende Hale og krummet Ryg indbød os i de forbindtligste Udtryk til at træde nærmere . . .«

Ridderen kom i Samtale med en af Lærerne, »en middelaldrrende Mand, der ved længere Samtale under Forevisningen i høj Grad overraskede mig ved sine omfattende Kundskaber og Dygtighed som Lærer.«

»Og hvorledes kan det være, sagde jeg til ham, at De i Deres Alder endnu maa lade Dem nøje med et saa slet lønnet Embede, som Deres jo sikkert er. — Ja, min Herre, svarede han, som De vil se har Naturen ikke tilstaaet mig den her til Lands saa yndede, næsten uundværlige Prydelse — en Hale, og heller ikke har jeg kunnet bekvemme mig til at anlægge en kunstig, medens vor Kandidor netop er en særlig Ynder af dette Vedhæng; desuden er det Dem maaske ikke aldeles ubekjendt, at ledige Pladser for en stor Del opraabes til et Slags Salg og tilstaaes den højest ydende; eller ogsaa ere de optagne og saa at sige bortgivne, førend de opraabes . . .

Jeg benyttede nu Lejligheden til at omtale ovennævnte Lærer: — Ja, ikke sandt, svarede Kandidoren, idet hans store, vandblaa Øjne beduggedes, det maa gjøre én ondt for den unge Mand; men han skader virkelig selv sin Sag ved sin store Ensidighed.

Aa ja, tænkte jeg, der er nok af den Slags Ensidighed, der kun skader den paagjældende selv; mine Strøblaar faldt mig i Tankerne, og ubemærket fik jeg en god Portion anbragt paa

¹⁾ Fjerde Sang. Uden Hale. (S. 12—13.)

Kandidoren . . . nu virkede mine Forestillinger og Anbefalinger saa indtrængende, at Læreren blev næste Dag ikke blot forfremmet til en udmærket Plads, men offentlig omtalt som en sjelden dygtig Mand. — Herefter fik han Hale.«

I 5. og 6. Sang fortælles der saa om en Krig, som Straalemaernerne førte med Nabolandet; »Stakkelsheim« kaldte de det spotte. Ridderen af Guldstaven blev beordret til at deltage i Krigen. »Brug Dine Kundskaber og Din Snildhed, og Lønnen skal ikke udeblive.« Ridderen medførte i Felten »store, mægtige, elektriske Batterier, Ildspeile, Balloner, Luftskibe o. s. v.«, hvormed han paa Præsidentens Befaling søgte at drive Fjenden tilbage, skønt han trykkede sig derved, fordi Krigen var urelfærdig. »Dette her var nu et godt Stykke Arbeide, tænkte jeg; ja, det var'et; men ach du lieber! hvad ser jeg: Min Guldstav, min Guldstøyle, min Guldtøffel, alle ere forvandlede til Støv — til bare Støv!« Til Slutning kom Ridderen dog i stor Yndest hos det Folk, han havde bekæmpet efter Straalemanernes Ordre, og Æventyret endte i Fryd og Glæde.

Langt mere personligt, paa een Gang let gennemskueligt og dog dunkelt i sin Mening er det andet Æventyr: Skrukketrolden, der er inddelt i fem »Slag«.

»Der var Gilde der nede i Vandmøllen, for Skrukketrolden dér han havde Begravelse; hans Tip-Tip-Tip-Oldemo'er var død. . . langt ud i den mørke Nat kunde man høre Lystigheden og se Skinnet af Lysene.

Oppe paa Herregaarden var der ogsaa Lys; det skinnede mat ud gennem Vinduet, ud i den mørke Nat; men der inde laa udstrakt paa Lejet en bleg og lidende Kvinde; fra hendes Læber lød et smerteligt Suk og et sagte: Herre Jesus! hjælp mig; og hun knugede sine Hænder i Vaande.

Da stod Skrukketrolden dér; hen foran Lejet sneg han sig: Kvinde, sagde han, din Stund er kommen — men skjænk mig, hvad du elsker nu højest i al din Smerte, og du skal fries ud af den. Men Kvinden laa tavs, lidende.

Jeg ejer Guld i store Dynger, sagde Trolden; giv mig, hvad jeg beder dig om, og du skal faa alt, hvad du end forlanger . . . Længe stod Skrukketrolden dér med sit lokkende Gjøgleri; — da knæbrede Storken oppe paa Taget, Morgendæmringen skinnede ind gennem Ruden, et lille Drengbarn laa i Vuggen; men

Trolden ilede bort, idet han svor en arrig Ed at ville hævne sig «

»Andet Slag« foregaar i Graanakke-Stue.

»Drengen voxede og blev stor; han kom i Skole, var flittig og flink og sine Forældres Stolthed og Glæde; han kom til Højskolen og blev en dygtig, ung Mand blandt de dygtige. Verden smilede til ham . . . hans Venner bejlede til ham; men der fandtes i hans Karakter noget særdeles tilbageholdende og bly tillige med en høj Grad af Inderlighed og trofast Hengivenhed; hans Ærefrygt for og Tro paa den kristne Religions guddommelige Højhed var saa fast, at det grændsede til, hvad hans Venner i Almindelighed vare oplagte til at kalde enfoldig Enfoldighed — men rigtignok aldrig gjorde i hans Nærværelse, saa meget mere som han selv nødvendig gav Anledning til Samtaler om saadanne Gjenstande og ingenlunde manglede Mod til at forsvare sin Mening med Eftertryk; rigtignok var hans underlige Blyhed stundom bleven anset for Forsagthed og Mangel paa Mod; men siden en vis Begivenhed — der gjerne blev benævnt »Kogleriet«, næredes dog sjælden nogen Tvivl i denne Henseende.

Arnold Aas, saaledes hed den unge Mand, vandrede nemlig en Gang i en Sommerferie, som han tillige med en Del unge Venner tilbragte hjemme paa Herregaarden, sammen med disse tilbage fra den nærliggende Kjøbstad, hvor man havde besøgt godt Folk. Det var temmelig sent paa Aftenen, Himlen var overtrukken, og et Uvejr truede med at bryde løs; Selskabet vandrede muntert fremad og havde allerede naaet den lille Skovlund, som kaldtes »Graanakke-Stue«, nær ved Gaarden; da lød pludselig et voldsomt Tordenskrald, et blændende Lyn fór ned tæt ved dem og splintrede et mægtigt Asketræ, der bragende styrtede om, knuste Slusebroen under deres Fødder og rev Frio Kolme [en af Vennerne] bedøvet ned i et Vandhul ved den. At kaste sig ud i Vandet, og, uagtet det dybe Mørke, fiske Vennen op, var en let Sag for Arnold; men næppe staar han paa Bredden med sin Ven Frio, førend et klagende Nødraab lyder ude fra Vandet; Arnold springer atter ud, søger og famler . . . endelig næsten udmattet faar han fat paa et Legeme, som han med stort Besvær slæber op paa Bredden.« Alle hjælpes ad med at bære den tilsyneladende livløse op til Gaarden; »alt som de kom fremad, blev det sværere og sværere; til sidst — lige som de havde naaet Vandmøllen, der kun laa nogle faa Hundrede Skridt fra Vand-

hullet — maatte de give Slip, og med et Brag som et svært Tordenskrald faldt Legemet ned paa Jorden; og ud vrimlede det med Rotter, store, ækle Vandrotter, der med Graadighed kastede sig over Legemet.

Netop da rejser dette sig op og bliver til en stor, svær, skummel Karl, der siger: Hvorfor, Arnold Aas har du trukket mig op af Vandhullet, har jeg vel bedt dig derom? men vid, at jeg hader dig til Døde, at jeg har hadet dig lige fra din Fødsel; men nu skal du dø, nu slaer jeg — jeg Skrukketrolden — dig ihjel; og dermed greb han ned iblandt Rotterne, tog sig en dygtig Haandfuld og kylede efter Arnold, der dog behændig veg til Side, hævede sin Knortekjæp og rettede et kraftigt Slag efter Troldens Pande.« En Tid kæmpede de to, »men Vennerne stak af under Paaskud af at ville hente Hjælp fra Gaarden«.

»Just som Skrukketrolden nu vilde knuse Arnold, fór et Lyn ned og splintrede hans Haand, saa han snysende flygtede, idet han raabte: »Bi du kun, jeg skal nok faa dig, Arnold Aas.«

I 3.—5. »Slag« skildres det derpaa, hvordan Skrukketrolden søger at lægge Arnold Aas' Livslykke øde ved at daare ham med sin Søster.

Arnold Aas studerede »ved Højskolen i Hovedstaden« og blev forelsket i en Kvinde, som — skønt ikke længer ung, men smuk og begavet — øvede sin Tiltrækning paa ham, »men dog indsaa han, at en Forening med hende vilde være Taabelighed.«

»En Kvinde var for Arnold — der end næppe havde fyldt sit tyvende Aar — noget ophøjet, skjønt og rent, noget lig en fin, yndig Blomst, der fordrede en varm, kjærlig Pleje« — saa meget voldsommere blev hans Sind oprevet, da han en Gang mente i hende at se »en hæslig, ful Troldkvinde staa ved sin Side; hendes Blik var spottende, og med en haanlig Latter udbrød hun: Kjender du mig nu, Arnold Aas? Jeg er Skrukketroldens Søster! O ja, ha, ha, ha, Skrukketroldens Søster!«

Men Trolddommen fik ingen Magt over ham. Scenen skifter. Nu er det ved »Ulfsnór«, at Arnold Aas færdes som ung Kandidat. »Lystige Stemmer og munter Sang lyder hist ude paa Vandet, hvor Fjorden strækker sig, bred og lang, skovkranset, dybt ind i Landet . . . og danner en Mængde Vige, mange smukke — men skjønnest dog Ulfsnór, vist uden Lige; did stævner den Baad, hvorfra Sangen lød saa muntert hist ude paa Fjorden,

skjønt Sommeraft'nen var lummer og mørk og spaade Uvejr og Torden.«

Atter drages Arnold Aas i Kærlighed mod en Kvinde. Men Skrukketrolden søger paa ny at kogle for ham, saa at han i hende et Øjeblik mente at se »Skrukketroldens Søster«. — »Forbitret sprang han op; almægtige Gud! udbrød han — men Synet forsvandt i samme Nu . . .« og Arnold vandt derefter sin Brud.

»Han følte en underlig, udsigelig Trang til og Længsel efter at elske og blive elsket . . . medens han endnu kun var Barn, havde den ytret sig i hans Forhold mod Dyr; han ejede saaledes engang en Hund, som han elskede til Overdrivelse . . .« Nu skulde han snart med sin Brud drage ind i Fremtidens Land. Paa Tærskelen dertil havde han ligesom et Syn: et festligt oplyst Marmorslot, hvori han — Prins Arnold — sad til Bords med sin Brud i Venners glade Skare — »foran dem udbredte sig for deres Blik den herlige Park, der nu i den dæmrende Aften oplystes af Blus og Lamper — røde, gule og blaa, grønne, violette, store og smaa . . . Og Trompeterne gjaldede, Kanonerne knaldede, og et begejstret: Længe leve Prins Arnold og hans skjønne Brud, lød fra alles Læber.

Selskabet rejste sig nu fra Bordet og spredte sig i Parkens kølige Gange; ogsaa Arnold og hans Elskede vandrede dernede, Haand i Haand. De steg i en Baad og lod sig langsomt glide med Strømmen . . . længere og længere bort, »indtil endelig Vandfaldets Brusen og Møllehjulenes Klapren hørtes tydelig« . . . Da mente Arnold Aas igen at se Skrukketroldens snedige Anløb imod sig, idet Billedet af Skrukketroldens Søsterdatter foregøledes ham med skræmmende Trudsler. »Bort, raabte han, bort fra mig, din lede Trold, jeg afskyer dig.«

»En skraldende Latter lød i det samme nu henne fra Vandmøllen« — Det var Skrukketrolden, der igen viste sig for Arnold Aas for at friste ham og styrte ham i Fordærv. »Saa dø da, enfoldige Taabe; lad Møllen knuse dig . . .« lød det i Arnold Aas' Øre, mens Baaden hvirvledes sin Undergang i Møde. »Paa Bredden ved Møllen stod Skrukketrolden og grinte fælt.« I sidste Øjeblik lykkedes det dog Arnold Aas at komme i Land. »Frelst stod han der; — dog nej, Skrukketrolden stod ogsaa dér, beredt til at støde ham ud; med fortvivlet Raseri slængte Arnold sin Dolk efter ham, greb ham i Brystet og krystede den fule Trold, saa Blodet sprang ud af hans Fingre, men da sortnede det for

Arnolds Øjne, og idet han sukkede: Min Gud og Frelser, tabte han Bevidstheden og sank sammen. Dog ved hine Ord veg Trolden ræd tilbage, og med ham svandt hele Herligheden hen til Dunst og Røg.«

Da Arnold Aas vaagnede til Bevidsthed igen, sad hans Brud ved hans Leje. Fra begges Læber lød en Pris til Gud, der »monne det føje, at Trolddommen veg.«

Det selvbiografiske, hvoraf flere eller færre Detailler vil kunne identificeres i disse Æventyr, er ikke det væsentlige. Det faar man bedre ad anden Vej. Men det, der her er af Betydning, er det Bidrag, som Æventyrene giver til Forstaaelse af Magnus Jespersen. I Virkeligheden bliver disse Æventyr et Opgør med den Periode af Magnus Jespersens Liv, der nu stundede imod sin Afslutning. Magnus Jespersen har til Tider følt sig under en Vanskæbnes Forfølgelse. Meget af det, han begyndte paa, mødte saa stor Modstand, at det lidt efter lidt maatte opgives. Det var som om en snigende, ond Magt — »Skrukke-trolden« — prøvede paa at lægge alting øde for ham. Visse Sider af hans Karakter forklarede noget, Menneskenes Pjaltethed og Usselhed var Skyld i andet deraf. Men meget mere var gaadefuldt for Magnus Jespersen, naar han prøvede at vinde Overblik over Tildragelserne og vinde Selvforstaaelse. Hvorfor maatte det gaa saadan? . . . Det eneste, der havde Bærekraft igennem alt dette, var Troen paa Gud. For Ordene »Min Gud og Frelser« maatte Trolddommen vige. Og hvad der saa end kunde berøves Magnus Jespersen: sit Hjem, sin Hustru havde han, med al den Lykke det gav. Derfor ender Æventyrene hver paa sin Maade i Lys og Herlighed, trods Kamp og Mørke.

Men Æventyrene bringer ogsaa Bud om, hvad Magnus Jespersen har lidt under Modgangens Byrde.

Han, der var sig sine Evner og Indsigt bevidst, havde maattet finde sig i at blive kaldt en Fusker¹⁾ og havde ikke kunnet finde Plads i Geologernes Kreds -- saaledes syntes det i hvert Fald. Ogsaa dette flettes ind i Æventyret.

Han, der var udgaet af en velhavende og indflydelsesrig

¹⁾ . . . jeg er en ung ukjendt Fusker . . . saasom en vis Redaktør i Kbh. ved Anledning af sidste Naturforsker-møde i Stockholm (63) . . . [udtalte?]« (Brev af 1. Maj [1868] fra Magnus Jespersen til Videnskabernes Selskab i Kristiania. Koncept i »Optegnelser for Bornholms Geognosie«).

Slægt, var blevet en slet lønnet Adjunkt i trange økonomiske Kaar¹⁾ — og dog var han »Ridderen af Guldstaven«.

Men i samme Aandedræt var han den oversete, dygtige, midaldrende Adjunkt, der ikke kunde blive forfremmet²⁾, fordi han manglede Hale til at logre med.

Magnus Jespersens indre Brydninger og Kampe afspejler sig i de to Æventyr, hvori han holder Opgør, og de synes ogsaa at afspejle sig i Magnus Jespersens Træk, saaledes som han saa' ud i disse Aar.

Det Hang til indadvendt Grublen og Mystik, som Jespersen havde faaet i Arv fra sin Slægt, fik under alt dette gode Vækstbetingelser. Det var dem i den lille By, Rønne, der ikke vilde betænke sig paa at betegne Magnus Jespersen som noget af en Særling. De forstod kun saa lidt af, hvad der boede og levede i denne Mand. De forstod lige saa lidt Betydningen af hans videnskabelige Arbejde, som de forstod Værdien af hans Gudstro, der mere og mere gik ad en-somme Veje, hvor mange ikke kunde følge ham. De saa' kun

Fig. 33.³⁾

M. Jespersen

(Efter Fotografi fra ca. 1880).

¹⁾ Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 13. Maj 1931.

²⁾ I 1866 havde Magnus Jespersen forgæves søgt den Overlærerstilling ved Sorø Akademi, som blev ledig ved Johnstrups Udnævnelse til Professor. (Cfr. de herhenhørende Dokumenter i Rigsarkivet; Cultusminist. 2. Dpt. K. 112). Jespersens Ansøgning er ganske kort og kun bilagt en anbefaling fra Rektor G. S. Jørgensen i Rønne. Den, der fik Embedet (cand. polyt. Eugen Ibsen, »en højtbegavet, men urolig Aand, ivrig Dansker og stærk Politiker«, skriver Amtmand E. Vedel: Af mit Livs Historie (1906) S. 61) havde derimod mange anbefalinger og meget at fremhæve om sine tidligere Virksomheder. — I 1868 søgte Jespersen forgæves Forflyttelse som Overlærer til Frederiksborg lærde Skole. (Sagens Dokumenter i Rigsarkivet).

³⁾ Underskriften gengivet efter Magnus Jespersens Underskrift paa det Dokument (Rønne, 11. Sept. 1880), hvori han træffer Aftale om eventuel Overdragelse af sit Hus i Rønne til Adjunkt E. C. Tryde.

de ydre Kanter og frastødtes deraf. En Bog som »Ridderen af Guldstaven«, hvis Anonymitet alle i Rønne gennemskuede med Lethed¹⁾, bidrog ikke til at styrke Sympatien for Magnus Jespersen, der heller ikke ved andre Lejligheder lagde Skjul paa sin Opfattelse af Mennesker og Forhold, og navnlig næppe har afdæmpet sine Ytringer, naar hans Sind var inde i Perioder med stærke Brydninger²⁾. For Magnus Jespersen, der i disse Aar har følt det trangt at leve i Rønne, var det derfor ikke uvelkomment, at Adjunkt E. C. Tryde i Nykøbing paa Falster henvendte sig til ham i Aaret 1880 for at indlede Forhandlinger om Embedsbytning. I Rønne højere Realskoles Program for 1881 kan Rektor meddele, at Adjunkt Jespersen ved Skoleaarets Udgang³⁾ forlader den Skole, »ved hvilken han har virket i henved 23 Aar som en kjer, begavet og ivrig Lærer«. Et Hovedafsnit i Magnus Jespersens Liv var dermed afsluttet.

¹⁾ Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 13. Maj 1931.

²⁾ Endnu et lille, karakteristisk Vidnesbyrd om disse Brydningstider og om den Uro, der dengang var i Magnus Jespersens Sind, foreligger. I Vinteren 1878 (11. Februar, Kalendernotits) indsendte Jespersen anonymt en Komedie i 5 Akter: »Snak eller Gode Venner« til Det kgl. Teater med Undskyldning for, at Manuskriptet ikke var i Orden, men »fremtraadte i Blyant paa Graat.« (Meddelelse, efter Sagens Akter i Rigsarkivet, fra Teaterhistorikeren Robert Neiendam). Skuespillet, der den 17. April 1878 paany indsendtes »i Blæk«, blev forkastet som »et umodent og værdiløst Forsøg paa at skrive et satirisk Hverdagsskuespil« (Censor Chr. K. F. Molbechs Erklæring).

³⁾ Magnus Jespersens Bestalling som Adjunkt i Nykøbing p. Falster er dateret 19. Oktober 1880.

XIII

VED KATHEDRALSKOLEN I NYKØBING PAA FALSTER (1881—1903).

Vil du, min Moders Moder, kjærligt minde[s]
den Søn, der født paa haarde, danske Ø,
dog stedse føler, at han Hjem vil finde
paa Falsterbøgeland nær »Danmarks stolte Mø.«¹⁾

Som ganske ung besøgte Magnus Jespersen engang Nykøbing paa Falster. Det maa vist have været i 1840'erne at Proprietær Jochum Jespersen med sin Hustru og sine to ældste Børn foretog den efter Datidens Forhold ikke helt ubetydelige Rejse fra Bornholm til Falster og andre Steder for at besøge Slægt og Venner. »Sejladsen over vandet ved Masnedsund med den temmelig store halvdæksbåd må vist have tiltalt mig særlig, da jeg ret tydelig erindrer den«, skriver Magnus Jespersen som gammel Mand²⁾. »Om den varede 1 eller 2 eller 3 timer, husker jeg dog ikke.«

Nu var der gaaet mange Aar siden dengang. Som en næsten halvhundredaarig Mand, der havde oplevet og gennemlevet adskilligt, kom Magnus Jespersen til Byen ved Guldborgsund for at bosætte sig der og fortsætte sit Arbejde i Skolens Tjeneste.

Den Skole, ved hvilken Magnus Jespersen nu skulde komme til at virke i en lang Aarrække, var baade i det ydre og det indre af gammeldags Præg. Med sine solide røde Mure, høje Vinduer og den tunge Indgangsport laa Kathedralskolen ved Byens Hovedfærdselsaare og mindede om en provinsiel Storkøbmands Bolig eller lignende Patricierhjem. Klasselokalerne var hyggelige og ret rummelige; men i Tag-Etagen var der kun lavt til Loftet. Her laa Naturhistorieværelset (»Musæet«), Magnus Jespersens Domæne, hvor han færdedes imellem Skabe med udstoppede Dyr og andre Naturalier. I en af de meget brede Vindueskarmer stod et Akvarium med en hel lille Mosevegetation, et lille Stykke fri Natur, der var flyttet ind i den snævre Skole-

¹⁾ Magnus Jespersen i et (utrykt) Digt »Til Bedstemoder«.

²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905). S. 49.

stue. Under Loftet var der ophængt en udstoppet Sværdfisk¹⁾, paa hvis Sværd der i lange Tider var anbragt en lille Balance-mand, dannet af en Prop, nogle Søm og lidt Staaltraad. Skubbede man til Manden, stod han længe og bukkede. Var han mon anbragt der af Magnus Jespersen for at illustrere, hvordan nogle mener at kunne komme frem i Verden?

Her i »Musæet« eksperimenterede Magnus Jespersen med sine Kemikalier — undertiden til Forargelse for nogle af Skolens Lærere, naar Svovlbrinte-Stanken fyldte den lange Korridor udenfor »Musæet« med en Odeur som af raadne Æg.

Om Vinteren blev der fyret med store Stykker Bøgebrænde i Skolens gammeldags Kakkelovne, der efter Sigende stammede fra det nedbrudte Nykøbing Slot. Hele Interiøret forlenedes derved med en særegen Stemning af gammeldags Hygge. Ogsaa »Musæet« opvarmedes paa denne Maade. Ved den fritstaaende Kakkelovn anbragte Magnus Jespersen sig, da han blev ældre, saa nær, at han kunde naa med Fødderne op til Fyrilaagen for Varmens Skyld, idet han vippede lidt bagover med Stolen, naar han blev ivrig i sin Undervisning. Mildt og venligt kunde Magnus Jespersen se paa den flinke og interesserede Elev; men brat afsejende kunde hans Ord ogsaa falde, naar Taalmodigheden blev sat paa en for haard Prøve: »Aa — Sludder og Vrævl har vi nok af . . . me-en, det gør jo heller inte noget!«

Her i dette »Musæum« kunde Magnus Jespersens Lune og Vid give sig Udslag, der gouteredes af Drengene og siden gættedes fra Mund til Mund, idet man helst maatte forsøge at gengive Ordene med Jespersens Stemme og hele ejendommelige Tonefald, for at den rette Virkning kunde fremkomme. Det kunde saaledes hænde, at Magnus Jespersen havde glemt f. Eks. en Bog hjemme. Saa blev en Dreng sendt afsted efter den med Besked om at faa den af »Natviolen«, der lukkede op. Med »Natviolen« betegnede Jespersen ikke utræffende en bestemt Type af Tjenestepiger, hvis største Aktivitet udfolder sig efter Mørkets Frembrud!

Ejendommeligt var der i »Musæet« i Magnus Jespersens Tid. En Vinterdag naar det sparsomme Dagslys havde svært ved at

¹⁾ I September 1873 var denne Sværdfisk løbet paa Grund ved »Prindsholm« udenfor Nykøbing. En Fisker fandt den og dræbte den, hvorefter Katedralskolen lod den udstoppe og ophænge i Naturhistorieværelset, (Lolland-Falsters Stiftstidende, den 15. September 1873).

trænge ind i den gamle Skolestue, kunde det hænde, at Jespersen lod Pedellen gaa ned til en af Byens Gartnere og købe en hvid Hyacinth, der saa blev sat i en af Vindueskarmene og ligesom lyste lidt op, idet den fyldte Stuen med sin fine Duft. Magnus

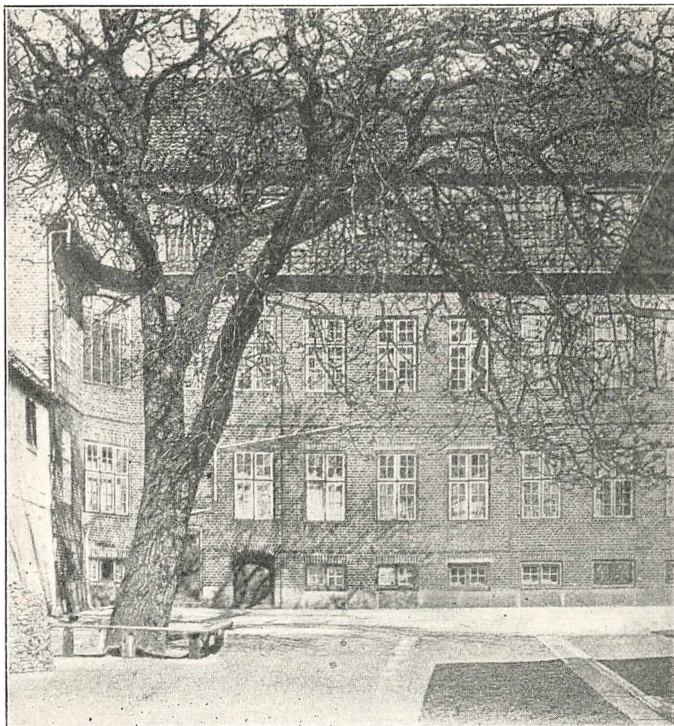

Fig. 34. Nykøbing Kathedralskole, set fra Gaardsiden, som den var i Magnus Jaspersens Tid.

Jaspersens Fætter, Maleren Kristian Zahrtmann, der ligesom sin Moder (se S. 20) elskede Blomster¹⁾, var stærkt betaget af hvide Hyacinth'er i sin Barndoms Have i Rønne.²⁾ Møder man ogsaa her Slægts-Lighed?

Kunde Drengene ikke undgaa at mærke Magnus Jaspersens Særpræg i Undervisningen, saa tiltrak Jespersen sig ikke mindre

¹⁾ Olaf Jaspersen: Kr. Zahrtmann byggede Blomsternes Hus. (Berlingske Tidende, 17. Mai 1931).

²⁾ Kristian Zahrtmann. En Mindebog. Kbh. 1919, S. 17.

Opmærksomheden, hvor han færdedes i Byen og Omegnen. De fleste husker Magnus Jespersen klædt i groft, graat Tøj, der om Vinteren dækkedes af en Slængkappe af samme grove, varme Stof, men af et ikke almindeligt Snit. Haaret og Skægget var længere end hos de fleste.

Man kunde slet ikke lade være med at lægge Mærke til denne Mand, som skred afsted med faste, afmaalte Skridt, endnu i sin Alderdom en ret høj og statelig Skikkelse. Mest maatte man dog lægge Mærke til hans Ansigt, hvis Furer og hele Præg ikke var som saa mange andre Menneskers. Hvad stod der at læse i dette ejendommelige Ansigt? Livets skiftende Oplevelser syntes at have ridset sine Runer deri . . .

Men trods Særpræget, det paafaldende, var det med Respekt og for nogles Vedkommende med ungdommelig Ærefrygt, at Eleverne saa hen til denne Lærer. Saa betydelig en Personlighed var Magnus Jespersen, at det paafaldende eller endogsaa meget aparte, der i Aarenes Løb prægede hans Fremtræden, Klædedragt, Udtryksmaade osv., glemtes, naar man stod overfor ham, eller snarere betragtedes som noget for ham ganske naturligt og selvfølgeligt.

Drenge er som bekendt parat til Spilopper overfor deres Lærere. Og drillet blev baade den ene og den anden af Nykøbing Kathedralskoles Lærere. Især gik det naturligvis ud over dem, der havde noget aparte ved sig som f. Eks. den gamle Hædersmand og — trods sit gebroknede Dansk-Tysk — varme Patriot Lenschau, der faa Aar efter Magnus Jespersens Forflyttelse til Nykøbing blev Skolens Gymnastiklærer, og som tampede Drengene med gammeldags Strængighed uden altfor stor individualiserende Forstaaelse, idet han paa sine gamle Dage undertiden iltert kunde udbryde: »Naar Hans Majestet Kung'en har kunnet gøre mig til Krigsassessor¹⁾, saa kan I infam' Knægte ogsaa lystre mig!«

Magnus Jespersen undgik naturligvis heller ikke Udslag af Drengens naturen. Men der var god Orden og Ro i Klassen, naar han havde Timer, og hvad der kunde forefalde af Spilopper eller Uartigheder ordnedes let med en Irettesættelse eller med et Blik over Brillerglassene fra de kloge Øjne. Kom det højt, lød det med Jespersens dybe Stemme med Bornholmer-Accenten til Syn-

¹⁾ Gymnastiklærer Lenschau blev udnævnt til Krigsassessor 1897 (Nykøbing Kathedralskoles Program 1898, S. 11).

deren: »Du vil gaa om i Bag!«, hvorefter Fyren maatte traske om bag den fritstaaende, gammeldags Kakkellovn og skamme sig.

Magnus Jespersen har engang selv privat udtalt sit friske Syn paa Undervisningen¹⁾:

Fig. 35. Den gamle Kathedralskoles Gaard.
Fra højre til venstre ses: Rektor Fraas, Adjunkt Wittrup,
Gymnastiklærer Lenschau (Efter Fotografi fra 1899).

»At undgå uretfærdighed, holde dem [ø: Eleverne] muntre i undervisningen og af og til pege på det evige liv, har været mine bestræbelser. Spektakler nu og da har man jo ikke kunnet undgå, men rolig optræden (endelig ikke hidsig) og en god dragt prygl til rette vedkommende gør jo sin virkning. Skoledrenge gå jo næsten altid ud paa at lave sjov; at sidde stille timevis, er de fleste af dem imod, og det undrer mig ingenlunde. Dette

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer. (1905). S. 8 ff.

regelbundne skoleliv på klokkeslet er virkelig ikke så overordentlig fornøjeligt, at jo ikke unge livlige sind skulde kunne finde tilfredsstillelse ved lidt afbrydelse i ensformigheden. En vel anbragt grimace bag lærerens ryg er uimodståelig og et kejtet svar nok til en vældig lattersalve. Bliver man så hidsig, så er spektaklet gående, men ler man selv med eller kan give en lille vittighed til bedste, går sagen snart i orden igen. Kan man bare holde klassens anfører på sin side, så har man det gerne nogenlunde godt. Ja, jeg siger nogenlunde, for der er dog altid noget åndsfortærende ved hele situationen — denne uafledelige gentagelse og denne evige overhøren, disse elendige karakterer til hver især og denne anspændte passeri på — ja, det er opslidende. Sålænge man kan fortælle for dem og gå igennem, er tingen god nok, men denne overhøren er utrolig kedsommeligt, den er sløvende, men undgåes vanskelig, sålænge karakter-systemet i sin gamle form består. De unge fyldes med en hel del kundskaber, men lærer de også at blive trofaste og dygtige mennesker? Jeg har i min skolevirksomhed ønsket at bidrage dertil.«

»Han var en aldeles fortræffelig Lærer«, skriver en af Magnus Jespersens Medlærere¹⁾ ved Nykøbing Kathedralskole. »... Han var en ypperlig Examinator ved Examen, reel og loyal, stillede sine Spørgsmaal klart, korrekt, logisk. I det hele havde han et udmærket Greb paa Børnene, Forstaaelse af deres Natur (som Mennesker i det smaa), og Børnene elskede ham«.

Magnus Jespersens selvstændige Syn paa Skolevirksomhed kom ogsaa frem i det, som han skrev i Kathedralskolens aarlige Programmer.

Saaledes skrev Jespersen i Skolens Program 1889 en Artikel med Titlen »Uden for«, hvori han med en Understrøm af skalkagtigt Lune og i spøgefuldt æggende Form fremsatte sine Tanker om Latinskoleundervisningen:

»Det er ingen Nyhed, ingen Hemmelighed, jeg her tillader mig at fremføre:

Vi gaa i Skole for at lære.

At der virkelig læres noget, derom bære de mange Examina Vidnesbyrd.«

Men, fortsætter Jespersen, »en Ting har her slaaet mig, det er: Ikke sjældent er en Dreng lige i Begyndelsen af sin Skolegang

¹⁾ Nuværende Rektor i Roskilde V. Boëtius i Brev af 21. April 1928.

helt fornuftig og ligefrem i sine Svar, men saa efter nogen Tid — tre, fire Maaneder — bliver han ligesom omtaaget, tankeløs og forvirret, hans Svar helt taabelige eller slet ingen, og han synes at have mistet hele sin Smule Forstand.¹⁾ Ofte retter en saadan Dreng sig efterhaanden op igjen, men stundum synes der aldrig at ville blive Ende paa Vrøvlagtigheden mere . . . Mange Kolleger har formodentlig gjort samme Erfaring.

Grunden til dette kuriøse Forhold (som maaske ikke er en Pibe Tobak værd) ligger den hos mig? hos Drengen? hos Skolen? For — hvor godt kan den dog ikke ligge hos Læreren! Spørge vi Drengene ad — ved vi mener jeg just egentlig ikke Lærerne selv — faa højst sandsynlig Lærerne Skyld. De stakkels Lærere! ja undskyldeligt var det dog, om de begik en eller anden Bomert, naar de for at slide sig igjennem med Familie maa hænge i, først 5, 6 Timer paa Skolen og saa 2, 3, 4 Timer andre Steder²⁾; thi deres Lønning er stedse ligefrem »uanstændig«. En Mand f. Ex., der har tjent Skolen anstændig i nogle og tredive Aar, har sine c. halvtredje Tusend om Aaret³⁾ samt sine Medborgeres Beklagelse, hvad man som bekjendt ikke kan leve af — men til Sagen!

Det var os Lærere, der f. Ex. tage for haardt paa Drengene og derved rent forbløffe dem, saa de gaa fra Sans og Samling. Jo! engang imellem faa de jo en gemytlig Tiltale, saasom: »Aa Sludder! Vrøvl!« Det er ikke pænt, men overbevisende, i rette Øjeblik. Deraf tager næppe nogen ordentlig Dreng — ∴ Klodrian — Skade. Eller burde det maaske hellere gaa efter den Forskrift: »Nu, søde, rare lille Ole Rasmussen, vær nu Mors egen Sukkerunge, saa skal du faa en hel Fedebolle osv.«

Undskyld, ærede Læser, det troer jeg ikke saa lige, men derimod kunde det tænkes, at en eller anden af de rare Sukkerunger havde faaet og fik lidt for meget af den Slags hjemme.

Bliv nu ikke ildesindet mod mig stakkels Lærer derfor; vi

¹⁾ Samme Tankegang fremfører Magnus Jespersen i sin anonyme Pjece: Sol er oppe. Af Uffukol. Nykjøbing F. 1881.

²⁾ »Saare gavnligt for Undervisningen!« indskyder Jespersen i en Note.

³⁾ »Næppe Pension til en Byfoged. En afgaaet Byfoged er mere værd end Adjunkt, Overlærer og næsten Rektor med. Hvorfor ikke reducere hele Lønningsvæsenet efter dette Forhold — der vilde spares Millioner!« tilføjer Jespersen i en Fodnote. — Om Adjunkternes slette økonomiske Vilkaar i denne Periode kan læses i J. Paludan: Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig. Kbh. 1885. S. 693 ff. Magnus Jespersens Beklagelser var ingenlunde overdrevne.

faa saa ofte, ja saa ofte at høre, at Drengen, der kommer til Optagelsesprøven, er et rent Lys, ja v. G.! et rent Vidunder efter sin Alder, og saa — og saa slukkes dog mærkværdig nok saa alt for ofte dette vidunderlige Lys, naar det sættes paa Skolebænken.

Ak ja! hvad ere vi Mennesker? — Hvalfiske?

Det Simpleste er det bedste, er nu et Ord jeg ynder. Forstaa mig vel, jeg mener det mest jævne og ligefremme . . .

Rent ud af Posen, tal ud fra Leveren, er der noget i Vejen, saa frem med det, men stik ikke under Bordet, min Far! op med Lexien.

Men her — ja, tør jeg være ærlig og ligefrem — tør jeg?

Jeg har en ganske lille bitte — naa frem med det! — kun en ganske lille Formodning om, at noget i Undervisnings-sammensætningen er opstyltet.

Naar man ved et Middagsgilde faar mange herlige Retter og megen rar Vin ned i Maven, saa kan det hænde en og anden, at han paa et vist Tidspunkt trænger haardt til at komme udenfor —

Se, saadan og ikke anderledes gaar det med en og anden af vore kjære Dreng: de trænge just til at komme udenfor en Tidlang og lette lidt paa Fordøjelsen . . .

Jeg har den Lykke at have hele Naturhistorien (her ved Skolen), nogen Naturlære og lidt Mathematik (Tegningen vil vi slet ikke tale om), men desuagtet er det end aldrig lykkedes mig uden at jo en eller anden Dreng trængte til at komme udenfor.

[Dette er saare beklageligt, men sandt. — Man kommer i Skole for at lære, men for adskillige bliver det til Stoppe-Propning — saare beklageligt!]

Du trænger selv til at komme udenfor!

Meget muligt — dø skal vi alle, og ere vi først ved det Punkt, gjælder Skolevisdom lidet, Livets Visdom mere, men Herrens Visdom fremfor alt. Ser til, I Unge! I bruge jert Kompas retvisende, førend for silde . . .

. . . For Naturhistorien burde Bogen være det aldeles underordnede, Naturen selv det væsentlige . . .

Geologi har jeg forsøgt saaledes i adskillige Aar og med Held. Det er ikke Bogen, men Kjendsgjæringer, der skulle ind i Drengens Hoved. Drengen skal lære at bruge sin Forstand, sine Sanser, sine Evner og ikke proppes; ikke være udenfor, men indenfor Naturmangfoldighedens Enfoldighed . . .«

Jespersens Afhandling slutter saa med Spørgsmaalet om Ka-

raktergivningen, der burde gøres mere simpel og ligetil, mindre tid-røvende: ». . . men den timevise Karaktergivning og Overhøring lader sig maaske vanskeligere kontrollere — Gjør det stort?« spørger Jespersen.

Meum est propositum —
Suppe—di—ta—ba—tur. osv.

Med denne lidt drilske Sortie siger Jespersen Farvel til Lærerne. Hvordan det latinske, kaade Vers skal forstaaes, er ikke helt klart¹⁾. Men i hvert Fald har Magnus Jespersen ikke kunnet modstaa Lysten til at give Latinen et lille drilsk Hip.

Med Hensyn til Naturvidenskabens Ret og Plads i Skolens Undervisning var det især, at den gamle Kathedralskole, da Magnus Jespersen kom dertil, var meget forskellig fra Nutidens højere Skoler. Der maa for en Mand som Magnus Jespersen med hans Natur og hans Anskuelse have været adskilligt, som det ikke faldt ganske let at affinde sig med, og som nok kunde give Anledning til Gnidninger.

Da Magnus Jespersen i 1881 kom til Nykøbing Kathedralskole som Adjunkt, var saavel Skolens Rektor, Chr. Listov, som de fleste af Lærerne Filologer af den gamle, klassiske Skole. »Naturvidenskaberne var Bifag . . . Det var ingenlunde let at faa fuld Frihed indenfor den gamle, noget ensidige sproglig-historiske Skole. Prof. Linstov var streng konservativ, ledede Skolen med fast Haand i den gamle classiske Latinskoles Aand og var ængstelig for enhver Livsytring, der syntes at stride mod de herskende, traditionelle Former«²⁾.

Under disse Vilkaar var det vanskeligt for en naturvidensabeligt interesseret Mand som Adjunkt Jespersen at udføre sit Ar-

¹⁾ At Verset er en Allusion til Archipoetas Skriftemaal, hvori det hedder: Meum est propositum in taberna mori (gendigtet bl. a. i Thøger Reenbergs Vise: »I et Viinhuus skal jeg sige mit Farvel og sættes ned«) — mener Filologer (Overbibliotekar Dr. Sofus Larsen og Lektor Dr. F. Moth). Cfr. Fr. Moth: Vagantviserne. Kbh. 1913 S. 63. »Suppeditabatur« betyder noget i Retning af »Nu kan det være nok«. Jespersen synes at have holdt af at benytte dette Ord, der kunde se lidt muntert ud, naar det deltes f. Eks. med Tankestreger. I Bornholms Avis, 23. Sept. 1879, undertegner han en spøgefuld (anonym) Artikel om den elendige Brolægning i St. Mortensgade i Rønne med: »Suppe di ta batur«.

²⁾ Overlærer M. Thomsen (Magnus Jespersens Medlærer) i Brev af 16. Marts 1928.

bejde paa en nogenlunde tilfredsstillende Maade, og man forstaaer, at der let kunde blive et noget spændt Forhold imellem den gammeldags, klassiske Filolog: Rektor Listov, og Naturvidenskabens Repræsentant ved Skolen: Magnus Jespersen, der paa forskellig Maade maatte søge at skaffe sig og sit Fag Albuenum¹⁾.

Hvad der afspejler sig i disse to hver for sig dygtige og velmenende Skolemænds indbyrdes Forhold, var kun et enkelt Udslag af det Modsætningsforhold, der igennem lange Tider, flere Menneskealdre, havde gjort sig mere eller mindre skarpt gældende imellem den gammeldags, filologisk prægede Skoles Mænd og Repræsentanterne for Naturvidenskabens, der søgte at erobre sig en Plads indenfor den lærde Skoles Undervisningsplan.²⁾ Omkring Aar 1800 var Naturhistorie endnu ikke et Fag ved de lærde Skoler. Ved den nye Skoleordning 1809 blev det overladt de enkelte Skoler, saavidt det lod sig gøre, at give nogen Undervisning i Naturfagene; men ofte manglede egnede Lærerkrafter, da der ikke fandtes nogen Universitetsseksamen, der tog Sigte paa Uddannelsen af saadanne Lærere. Endnu i 1830'erne vilde man fra anset Side (saaledes f. Eks. Biskop J. P. Mynster o. a.) hævde, at Naturfagene »som Dannelsesmiddel ikke kan komme op paa Siden af de filologiske og historiske Fag«³⁾, og at de derfor burde indtage en mere underordnet Plads i Latinskolernes Undervisningsplan. Denne Vurdering af de to Faggruppers indbyrdes Værdiforhold i Skolens og Opdragelsens Tjeneste gav sig Udtryk i Lærerstabets Sammensætning. Filologerne var absolut i Overtal

¹⁾ I en lille Fortælling »Sol er oppe, et Stykke Opliv«, der fingeres at være skrevet af »Adjunkt U[ffu]kol«, og som Magnus Jespersen udgav i Nykøbing F. 1881, harcelleres der en Del over de klassiske Filologer, der ikke taler om andet end Horats og Homer og »de dybe Sandheder, der aabenbarer sig i hver af hine herlige Linjer; det har de unge godt af; det giver dem Visdom, sande Guldkorn for hele Livet.«

²⁾ Om hele denne Udvikling paa Skolens Omraade se: J. Paludan: Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig. Kbh. 1885. S. 35 ff, 124 ff, o. fl. St. samt Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie. Bd. I 1924—26 S. 199 ff, 328 ff, 769 ff.

³⁾ H. v. Helmholtz skriver 1862 (Über das Verhältniss der Naturwissenschaften zur Gesammtheit der Wissenschaft. Akademische Festrede. Optrøkt i »Vorträge und Reden«. I. 1884, S. 125): »So stellte sich eine Zeit lang ein schneidender und scharfer Gegensatz zwischen den Naturwissenschaften auf der einen und den Geisteswissenschaften auf der andern Seite her, wobei den ersteren nicht selten der Charakter der Wissenschaft ganz abgesprochen wurde.«

og var begunstigede fremfor andre, naar Talen var om Avancement til overordnede Stillinger.

Skridt for Skridt maatte Naturfagene kæmpe sig frem. Ved flere lærde Skoler oprettedes der saaledes omsider (1855) Realklasser. I 1871 gennemførtes Tvedelingen i en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig Retning i Latinskolens Undervisning; men selv dette Skridt medførte ikke nogen Forandring i de biologiske Fags Stilling.¹⁾ Striden var staaende og blussede til Tider op. Fra én Side ønskede man Naturhistorien ført igennem hele Latinskolen, fra en anden Side tænkte man paa at faa Naturhistorien indskrænket til Latinskolens tre yngste Klasser, saaledes som det i 1889 kom stærkt paa Tale indenfor Regeringskredse.²⁾

En stor Del af denne Udvikling faldt i Magnus Jespersens Tid. At Spørgsmaalet, der var under Debat, har interesseret ham levende, er udenfor al Tvivl. Ogsaa selvom man ikke havde noget skriftligt eller paa Tryk fra Magnus Jespersens Haand, der viste dette, kunde man være overbevist derom. Men nu er det saa heldigt, at Jespersen har udtalt sig om Spørgsmaalet i Skoleprogrammer fra Aarene omkring 1890. Saaledes indeholder Nykøbing Kathedralskoles Program for 1893 en Afhandling af M. Jespersen: Naturhistorien fortsat gennem femte og sjette Klasse. Som Motto har Forfatteren sat: »Tilgang og Afgang i Orden og Nytte«. Han henviser til, at Timetabellen i Nykøbing Kathedralskoles Indbydelsesskrift 1892 viser en Fagfordeling, i Følge hvilken

$$\frac{\text{Naturhistorie} + \text{Geografi}}{\text{Græsk} + \text{Latin}} = \frac{13}{67} = c. \frac{1}{6}$$

»Er Græsk + Latin«, spørger nu Jespersen, »5 Gange saa svær og nyttig som Naturhistorie + Geografi?

Det betvivles.

Dersom Gr. + La. ikke er 5 Gange saa svær og nyttig som Na. + Ge., er det da godt og nyttigt for de Unge at have en saadan Timefordeling? Lad enhver selv overveje Sagen. Skolen

¹⁾ C. Christensen: Den danske Botaniks Historie. I. Kbh. 1924—26. S. 769.

²⁾ V. A. Poulsen: Naturhistoriens Stilling i den lærde Skole. Kbh. 1893, hvori findes (S. 5) en Protest, tiltraadt 1889 af naturhistoriske Lærere, Docenter og Professorer, imod Naturfagenes Indskrænkning i Latinskolen.

gaaer jo dog ikke ud paa at brøstholde de Unge og Forældrene; den vil jo gjøre det bedst mulige af Tingen.«

I disse Udtalelser har man et typisk Eksempel paa Magnus Jespersens Tankegang og Udtryksmaade, og har man selv kendt Manden, kan man høre ham stille Spørgsmaalene med sin dybe Stemme, hvis bornholmsk farvede Klang er saa let at huske. Forkortelserne: »Gr.«, og »La.« osv. er ogsaa ægte Jespersensk Form — intet overflødigt, helst saa kort og knapt som muligt!

I samme Afhandling berører Magnus Jespersen et andet Spørgsmaal, der vedrører Naturhistorie-Undervisningen, og som i det meste af hans Lærertid beskæftigede hans Tanker. »At Naturhistorie ikke skal øves som et Udenadsfag (som Historie)«, skriver Jespersen¹⁾, »er vistnok indlysende; men saaledes som Forholdene ere nu, er det kun altfor megen Udenadslæsning — Tiden er for knap — den og den Bog forlanges til Examen. Naturhistorie bør aabenbart være et »Beskuelssesfag«²⁾ (man bør lære at bruge sine Sanser og sin Hjærne — og sine Hænder og sine Ben, men Tiden er knap!), og naar Naturhistorie ret er bleven et »Beskuelssesfag«, da kan der til Examen stilles Spørgsmaal i Overensstemmelse hermed, men som det er nu (desværre) næppe med Rette, eller kun indenfor snævre Grænser.«

Paa Lærerværelset, hvor man diskuterede Skolens Problemer, kunde Magnus Jespersen sidde stille og lyttende en Tid — for saa pludselig at give sin Mening tilkende i sit »abrupte Sprog med de mange Paradoxer, der ganske umotiveret (ofte tilsyneladende umotiveret — men de var det nok ikke altid) slyngedes ind i en Diskussion eller henvendtes til en Person«³⁾. Ikke altid forstod man den sarkastiske eller paradoksale Form, som Magnus Jespersen anvendte. Nogle fæstede mest Opmærksomheden ved »det komiske, det skarpt paradoxale, der endog kunde forarge«³⁾ saavel i Samtale som paa Tryk, men forstod ikke selve de Tanker, der ikklædtes denne Form. Heller ikke alle kunde følge ham paa hans Tankers Vandringer igennem Tilværelsens Problemer. Men hvad Magnus Jespersen i disse Aar skrev i Skolens Programmer, blev ivrigt læst af hans Medlærere, af de større Elever og af mange i Byen. Lad saa være, at det (som en tidligere Elev, Grønlands-

¹⁾ Nykøbing Kathedralskoles Program 1893.

²⁾ I sin »Kortfattet Mineralogi og Geologi« (Rønne 1875) skrev Magnus Jespersen: »Brug af selve Naturen anbefales paa det indstændigste«. (Fortalen).

³⁾ Rektor V. Boëtius i Brev af 21. April 1928.

fareren Peter Freuchen¹⁾ engang udtalte) først senere gik op for en og anden, hvilken ejendommelig og betydelig Mand, man havde haft iblandt sig.

Jespersens Tumlen med Tilværelsens Problemer prægedes baade af hans naturvidenskabelige Indstilling og af hans kristne Livssyn. »Betragt Stjærnehimlen«, begynder Jespersen en af sine Afhandlinger²⁾, »og sig mig, hvor monne dens Grænse være? Sku hen gennem Tidernes lange Væxt og sig mig, hvor er deres Begyndelse, og hvor deres Ende? Hvor er Livets Kilde, og hvorhen strømme dens Vande? . . . Hvor den legemlige Verden hører op, der — ja, hvem mægter at fatte det — der maa vel Evigheden begynde.

Men Evigheden, hvad er det? Et Sted, som dog intet Sted er, da intet legemligt findes der — Aandens Sted, den evige Aands Sted? Eller det yderste Mørke maaske? — Ufatteligt for Menneskets begrænsede Fatteevne og dog ligesom en dunkel Anelses Trang . . .

Et Intet, hvad er et Intet? Et Intet som Grænse for noget, for Verden; det er lidet mindre forklarligt end en Verden uden Grændse, hvilket ligesaa er uforklarligt . . .«

Men — fortsætter Jespersen saa sine Overvejelser — »hvem kan bevise, at der ikke muligvis gives et andet, højere ordnet Standpunkt, hvorfra set dette Hele kun bliver af fattelig Udstrækning.« Og saa gaar Jespersen videre med naturerkendelsesmæssige Overvejelser, hvori han ligesom famlende og dunkelt anende nærmer sig vor Tids Arbejden med Problemer fra Naturopfattelsens og Erkendelsesteoriens yderste Grænser:

»Linjen ³⁾ i 0te Potens er Punktet(?)			
—	- 1	—	- Længden
—	- 2	—	- Fladen
—	- 3	—	- Legemet, Rummet
—	- 4	—	- ?

Ja, hvad er Linjen, den rette Linje, ophøjet til fjerde Potens? Er den en Umulighed eller lader den sig analytisk konstruere; og i saa Fald, lader den sig da anvende paa Verdensrummet, omtrent ligesom Linjen i 3dje Potens anvendes paa Kloderne; eller kan man tænke sig Muligheden af end højere Potenser?

¹⁾ I Brev, 21. April 1928.

²⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (Nykøbing Kathedralskoles Program 1888).

³⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (1888) S. 4.

Ormen roder i Jorden; Himlen er over den; den æder og formerer sig.

Mennesket skuer opad, lever ikke af Brød alene.

En end højere Begavelse maaske vil være i Stand til at fatte Verdensrummet i sin Helhed. . . .

Vi¹⁾ dødelige naa med vort omslørede, jordiske Blik kun halvt at skue og dunkelt ane Skaberens uendelige Almagt, Visdom og Herlighed. Men naar engang Dækket er faldet, Hylsteret brudt, og vi staa Ansigt til Ansigt med den Almægtige, løsladt fra Jorden og hævet did op ved vor Talsmand Jesus Kristus den Opstandne, da vil vor Aand frigjort fatte, hvad Herligheden er i Himlene, og klart skal det staa for os, det Herlighedens Storværk, som Guds den enbaarne Søn fuldbragte her paa Jorden . . . Ufatteligt!«

Videre arbejder Jespersens Tanke med adskillige Problemer paa Grænsen af vor Viden eller overhovedet fra vor Erkendelses Grænseomraader.

»Endnu har næppe noget Menneske set en ny og anden Art opstaa af en given, og end mindre et levende Væsen opstaa af det livløse Stof alene . . . Gjennem Tidernes Længde er Livet her paa Jorden blevet iklædt stedse fuldkomnere Former eller Legemer; dette viser os vor Granskning i Jorden — Geologien, og det siger os ligesaa den hellige Skrift. Fra simple Planter og Dyr stige vi gennem Tiderne opad indtil os selv: Planter paa den tredje Dag; Vand-, Havdyr og Fugle paa den femte; Jorddyr og Fæ og endelig Mennesket skabt paa den sjette Dag.

Skabt — skabt, hvorledes og hvoraf? . . .« Darwin mener at kunne forklare det, skriver Magnus Jespersen. »Men selv om Darwin her har grebet Sandheden, saa har han dog næppe grebet den hele Sandhed. Antaget at det forholder sig rigtigt med disse Forandringer, hvorledes kan det saa være, at der ud af denne hele Vrimmel er kommet bestemte, afgrænsede Arter (med hinanden ens og frugtbare Dyr af Han og Hun) og ikke en uendelig Mangfoldighed af Væsener, der jævnt og umærkelig gaa over i hverandre; hvad har egentlig gjort det til Arter . . .? Mangler der ikke her en Faktor . . .?«

Mangen en Naturforsker før og efter Jespersens Tid er standset

¹⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (1888) S. 5.

²⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (1888) S. 5—6.

overfor Problemet: Arternes Tilblivelse. Idet Jespersens Tanke arbejder dermed, famler han sig frem til en Slags Løsning, der paa visse Punkter kunde minde om langt senere Forskeres Tankegang. Saaledes skriver Jespersen¹⁾ om Arternes Opstaaen: »For mig stiller Sagen sig saaledes, at Forandringen²⁾ forberedes langsomt og umærkelig, omtrent som med Puppen i sit Hylster, Knoppen i sit Leje³⁾; saa, næsten med ét Slag, naar Tid og Forhold er modnet — Tidens Fylde er kommen — træder Skabningen frem som bestaaende Art — ved Almagts Bud, Kraften fra det Høje — indtil atter det nye monne opstaa.«

Fra Organismernes interessante Problemer gaar Jespersens Tanke videre til andre Felter, f. Eks. Atomet:

»Grib⁴⁾ Molekulet, Du! Rundt om Dig svæver det, over og under Dig. Grib det med Pincet, læg det ind under Mikroskopets 3000-foldige Forstørrelse og sig mig saa, hvordan ser det ud?

Du kan ikke. — Nu vel, vej det. Ja, paa Matematikens Vægt er det vejjet og fundet overordentlig let. Kemien har bygget sin Borg paa dette usynlige Molekul; med sin fint følsomme Finger har den sondret Masserne i en 80 saakaldte Grundstoffer, nogle hyppige og andre sjældne . . . Giv mig Grundmolekulet, Urmolekulet, siger maaske Kemikeren, og jeg bygger Dig op alle disse 80 eller mulig 100 Grundstoffer . . . Men her svigter det for Evnen; atter staa vi ved Grænsen, hvor ud over vort Blik ikke mægter at trænge.

Ufatteligt! . . .«

Og saa klinger Overvejelserne ud i en Tveklang af Naturforskning og Kristendom, hvori Jespersen næppe kunde vente manges Samstemmen, og det ikke blot fordi Formen var saa ejendommelig, men især fordi selve Tankerne hist og her munder ud i det meget mærkelige.

I sine Overvejelser vender Jespersen gentagne Gange tilbage til Syndfloden og i det hele taget til de ældste bibelske Beretninger, der søges bragt i Samklang med den geologiske Forsknings Resultater.

¹⁾ M. Jespersen: Stof og Æther. (Nykøbing Kathedralskoles Program 1888. S. 16.)

²⁾ — nemlig: af Arterne.

³⁾ »Sml. Luc. 21«, tilføjer Jespersen i en Fodnote.

⁴⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (1888) Særtryk S. 17.

»Hvorledes¹⁾ — er den (∴: Syndfloden), geologisk tænkt, maa-ske en Urimelighed? Bibelen beretter om den, og forskjellige Folkeslag have Sagn om en stor Vandflod . . .

Nu, Bibelen er ingen Geologi, har ikke heller til Hensigt at være det²⁾, men desuagtet er der næppe nogen nødvendig Grund til at tvivle om dens Ord, selv om de ikke staa ret i Samklang med visse gængse geologiske Theorier. Geologien har mangen Gang faret vild, mangen Gang maattet lade Problemer ligge uløst hen til modnere Tider; og meget, der engang gjaldt for god Tale, har siden hen opløst sig til Støv (Werner's Neptunisme; Vulkanlæren). Saa kunde det jo mulig ogsaa blive Tilfældet her . . .«

»Syndfloden, Jordens sidste store Katastrofe, er en saa ejendommelig Tildragelse, at Tvivl om Fremstillingens Rigtighed vel kunde opstaa. Men er det ikke endnu mærkeligere at se en Fremstilling af selve Verdens Skabelse, og denne fremkommen længe førend Kristi Tid, altsaa førend Geologi, Astronomi, Fysik og Mathematik havde naaet nogen synderlig Udvikling, og dog maa vor Tids Videnskab indrømme Lærens Rigtighed³⁾ . . . Kan Skabelslæren have sin Rigtighed — og det har den uden Tvivl — hvorfor saa ikke ogsaa Læren om Syndfloden?« — Magnus Jespersen gaar saa videre i sine hermed sammenhørende yderst ejendommelige Overvejelser og vil hævde⁴⁾, at »Mennesket, Adam, »Guds Søn«, Stamfader til Jesus Kristus, blev skabt for ca. 6000 Aar siden; da blev Guds Billede levende i Skabningens Sjæl. Findes der menneskelige Knokler eller Rester af utvivlsomt større Ælde, saa maa jeg anse dem for hidrørende fra en Slægt, der ikke er Bibelens Adams . . .«

¹⁾ M. Jespersen: Stof og Æther. (Nykøbing Kathedralskoles Program 1888. S. 19 ff.)

²⁾ Denne Tanke fremsætter Magnus Jespersen ogsaa andetsteds (Oldtidens Geologi. i: Nyt dansk Maanedsskrift I. 1870—71 S. 378): »Israeliternes Lovgiver Moses . . . giver som bekjendt i sin første Bog (»Genesis«) en Fremstilling af Verdens Skabelse. Uagtet denne Kosmogoni vistnok indeholder mærkelige Sandheder, kunne vi fra et videnskabeligt Standpunkt dog maaskee nærmest henregne den til Theologien eller til Mythologien, men neppe betragte den som nogen Geologi, hvad den vel heller ikke gjør Fordring paa. — Mærkelig er den af Moses omtalte Syndflod, da Sagn om store, mægtige Vandfloder findes hos mange Folkefærd.«

³⁾ Jespersen henviser til Dana: Geology. 3. Ed. 1879. S. 847.

⁴⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (Nykøbing Kathedralskoles Program 1888. S. 21.)

»Sex Tusend Aar er min Tro om Tingen.
Nye Fund give nyt Lys!«

En Vrimmel af Tanker om en Mængde forskellige Problemer — Tanker, der æggede til Modsigelse, Forundring eller Misforstaaelse — fylder Magnus Jespersens Skoleprogram-Afhandlinger fra disse Nykøbing-Aar og aabner et Indblik i hans ejendommelige indre Verden.

I den samme Afhandling¹⁾, hvori Magnus Jespersen berører Skabelsesproblemet, Syndfloden, Istiden m. m., Atomerne, Arternes Oprindelse, Kristus som en Nydannelse, »Skabelse«, i Meneskeslægten og meget mere, udkaster han mærkelige, ja besynderlige Spørgsmaal som: Stunder Slægtens Udvikling hen imod Parthenogenese (Jomfrufødsel) . . . »Kommer saa det tusindaarige Rige — Kvindens Frigørelse og Oprejsning?« — Er der Liv udenfor »Jordens ringe Kreds?« — »Jeg tænker, at Maanen nærer Liv« . . . Er der Liv paa Mars? . . . og saaledes videre. Men det, der forener disse tilsyneladende splittede Enkeltheder til et naturligt, organisk Hele, er, at de er Udtryk for Jespersens Higen og Stræben henimod en harmonisk Forening af Naturvidenskab og Kristendom²⁾. Hvad han iagttog i Naturen, ledte hans Tanker i denne Retning, og senere maatte han meddele andre sine Tanker og Overvejelser.

Til Tider er det, somom Magnus Jespersen ikke kan nøjes med at udtrykke sig i Prosa, selv nok saa levende formet Prosa, men maa give sine Tanker Luft i Vers eller i en Slags rhythmisk og rimet Prosa, der kendes fra Boganis Jagtbreve³⁾ og lignende skønlitterære Værker. Saaledes begynder Jespersen en Afhand-

¹⁾ M. Jespersen: Stof og Æther (Nykøbing Kathedralskoles Program 1888).

²⁾ Denne Stræben afspejler sig paa karakteristisk Maade i Jespersens Læsning i disse Aar. I Nykøbing Kathedralskoles Program (1889) har Jespersen f. Eks. i Fortegnelsen over Skolebibliotekets Nyerhvervelser sat Mærke ved, hvad der har interesseret ham, bl. a. naturvidenskabelige, specielt geologiske Værker. Men saa ogsaa teologiske og filosofiske Skrifter.

³⁾ Boganis (∴ A.W. Dinesens) »Jagtbreve« udkom 1889. Nogle af dem havde dog været offentliggjort før, vistnok fra 1886, i Tidsskrifter. Georg Brandes skriver (Essays. Danske Personligheder. 1889. S. 303), at det »er absolut ejendommeligt for Jagtbrevenes Stil paa de lyriske Steder, at den nu og da gaar over i rimede Vers, fordringsløst nedskrevne som Prosa.« Men allerede i 1876 udtrykte Magnus Jespersen sig i denne Form paa de stemningsbevægede Steder i »Ridderen af Guldstaven«, f. Eks. det S. 204—5 citerede Sted.

ling i Nykøbing Kathedralskoles Program, 1890,¹⁾ paa følgende Maade:

»Paa Hyttetag, i saa muntert et Lag sidder Stæren og fløjter sit Elskovskvad; den priser vor Herre saa hjærtensglad. Dens Hus er en liden Hytte kun, men lunt paa saa usselig Hyttebund, i blødeste Dun dér hvile de smaa; ømt skjærmer dem Moderens varmende Bryst, mens Fatter han fløjter af Hjærtenslyst, véd næppe paa hvilket Ben han vil staa; thi ude paa Mark og paa Eng og ved Skov, langs Aaens Bred og bag furende Plov, dér finder han let af den dejligste Mad langt mér end hans Smaabørn fortære gad. Han stoler paa Himlenes Herre forvist og saa paa sig selv og sin Mutter tilsidst.

Se, det var nu Stære-Filosofi — er den da saa rar, findes Sandhed deri?

Ja, vel er der Sandhed i Stære-Snak, blot beroer det paa, om ret vi forstaa de smaa. Hav hjærtelig Tak!

(De smaa syngte Herren en Lovsang, de store glemte det stundom).

Hvor komme de fra, disse mange Stære, som paa en Gang vise sig hos os om Foraaret? — Fra Syden (Middelhavslandene).

Nej, jeg mener ikke i Rummet, men i Tiden. I Tiden — have de da ikke altid været? Ingenlunde — Menneskeslægtens Tid er kun stakket og kort imod de lange Tider, Jorden har gaaet igjennem. Thi Jorden, vor Jord, var i Sandhed engang øde og tom, ikke blot som Genesis lærer det, men som Geologien viser os det.

Genesis er ingen Geologi, uden vel en Aandens Geologi. Slægtens Jordbund, ja den var øde og tom, da den unddrog sig Herrens varmende Kjærlighedssol og vandrede paa egne Veje — i Mørket . . .

Hvad viser os da Geologien?

At vor Jord skrider planmæssig fremad fra en øde, livløs Tilstand til det højeste jordiske Liv, Mennesket . . . Se, dette stemmer jo saa nogenlunde med Genesis (1. Mos.); men Genesis er dog ingen Geologi, den stiler mod et højere Maal, har et aandeligt Meed og sigter, som den hele Bibel, mod det evige Livs Omraade . . .

Begge, baade Bibelen og Jorden, ere frembragte ved Ham og maa begge vidne om Ham; derfra Overensstemmelsen . . .

¹⁾ Magnus Jespersen: Geologi? (Motto: Betragter Liljerne paa Marken. Matth. 6). (Dateret »5. 3. 90«).

— Men Stæren elsker i al Enfoldighed og synger og arbejder og lever og dør, Slægt efter Slægt, fra fjærne, fjærne Tider.

(Ja, ligesom Du, holder jeg¹⁾ meget af disse kvikke, tidlige, nyttige Fugle).

Er ikke den, ligesom alt det skabte, talende Vidnesbyrd om Herren, om Hans Visdom, Almagt og Kjærlighed? Kan du se den, kan du se en Pisang²⁾, en yndig Blomst, den nys udsprungne Bøgeskov, Gud Herrens varmende Sol stige frem i Morgenrødmens, Himlens funklende Stjærner — uden at fornemme, at Herren vor Gud er der, er der levende til Stede, at Han sér og elsker os . . . ?«

— Saaledes var Magnus Jespersens Tanker rettet ud over denne Jord og denne Tilværelse. Hvad hans Naturforskning lærte ham, blev — direkte eller indirekte — set under Evighedens Synsvinkel. For Magnus Jespersen blev det hinsidige og evige mere og mere det egentlige i Modsætning til det jordiske og forgængelige³⁾, over hvilket han dog fuldt ud kunde glæde sig. I et Digt fra denne Tid giver Magnus Jespersen saadanne Tanker Udtryk i Ord og Toner. (Fig. 36, S. 228).

Naturfænomenernes Skønhed og alt det ved dem, der aldrig tabte sin dragende Magt over hans Forskersjæl, var kun en Afglans af Guds egentlige, evige, usynlige Verden. Karakteristisk nok møder man — i hvert Fald glimtvis — en noget lignende Livsbetragtning hos Magnus Jespersens omtrent jævnaldrende Fætter, Maleren Kr. Zahrtmann, der i 1883 skrev⁴⁾ til Vennen Pietro Krohn: »Jeg forstaar saa godt de Filosofer, som sagde, at hele den virkelige Verden kun er indbildt, og at kun den indbildte er virkelig.«

Alt, hvad der ikke var ægte, havde Magnus Jespersens dybeste Foragt. Om det uægte og usande kunde hans Ord falde bidende

¹⁾ Herpaa afgiver Magnus Jespersens Kalendernotitser mange Beviser.

²⁾ Magnus Jespersen havde en Pisang Plante, (Banan) som hvert Aar flyttedes ud i det fri, naar den milde Aarstid kom, og som han satte megen Pris paa. Hans Kalendere indeholder Notitser om denne smukke Plante med de mægtige Blade, f. Eks. 1893, 11. Marts »1ste Pisangblad«. 11. Juni. Pisangen ud« o. s. fr.

³⁾ »Dette liv er kun en forberedelse til det andet, som er vort virkelige liv,« skrev Magnus Jespersen 1906. (Sml. S. 246).

⁴⁾ Kristian Zahrtmann. En Mindebog. Samlet og udg. af F. Hendriksen. Kbh. 1919. S. 346 (Brev af 29. September 1883, skrevet i Cività d'Antino).

Så farvel da.

Andante. *m.f.*

Så farvel da, stakket er vor Ba- ne,
 Lys og skøn er Vegen ovre hist; Der vi skøne
 klart, hvad her vi a- ne, Anden frigjort stiger frem forvist!
m.f.

2. Skal vi mødes i de lyse Dale,
 Vandre hist i Udkyldhedens Dragt,
 Klart i Morgengry om Herren tale,
 Skøn Herrens Værk i al sin Pragt?

3. Og når Englerøst som Jubeltoner
 Stemmer i Jorden fremad på sin Gang,
 Farvespil i Tusindgyldne Toner
 Stemmer op en himmelst Klareklang.

4. Hætte du en Røst fra oven lyde:
 Vel du gode Tjener myg og tro,
 Fred du Fruede, Himlens Fred dig lyde,
 Dig berøbt er Paradisets Røst. *m.f.* 9/595.

Fig. 36. Digt og Melodi af Magnus Jespersen, 1895.
 (Noget formindsket Gengivelse.)

skarpe. Et Par Vers af et enkelt, ikke offentliggjort Digt fra disse Aar¹⁾ viser dette tydeligt:

Storartet går det i Verden nu til,
 Storartet Løgne-Komediespil,
 Stort skal det være, i storartet Stil.
 Fremad, blot fremad med ravende Il.
 Storartet Penge som bareste Skidt
 Rulle i Runddans med ful Dynamit —
 Normal Kristendom,
 Både yndig og from!

Sandheden trampes i Pølen nu ned,
 Løgnenes Vej er så yndig og bred,
 Storartet let over Stok, over Steen
 Fører den fremad, vær blot ikke seen,
 Søl kun din Nabo i Snavs og i Dynd,
 Det er slet ikke den ringeste Synd!
 Normal Kristendom,
 Både yndig og from!

— — —

Ja, Råddenskabens vælder udaf den brystne Byld,
 Og Fanden og hans Oldemor, de har slet ingen Skyld!

Kristus, vor Herre, vor Frelser så kær,
 Almagt på Jord og i Himlens Hær,
 Kærligheds Fylde og Sandheden stor,
 Så er vor Herre i Himmel, på Jord.
 Dig vil vi følge, vi tro på Dit Ord,
 Længes at komme, hvor Englene bor.
 Ja, sand Kristendom,
 Både yndig og from!

Magnus Jespersen var ikke bange for at sige sin Mening rent ud, ogsaa hvor den gik paa tværs af andres. Han veg heller ikke tilbage for at tage Konsekvenserne i Handling. Dette gav sig et engang meget omtalt Udtryk i Jespersens Forhold til Frelsens Hær.

¹⁾ Digtet, der er paa 14 Vers, findes i en lille Samling utrykte »Viser og Digte af M. Jespersen.« Det bærer som Datering »Februar 93«.

Da Frelsens Hær begyndte sit Arbejde i Danmark sidst i 1880'erne, kom Bølgerne her i Landet ligesom andre Steder til at gaa højt, og der hørte et ikke ringe moralsk Mod til at slutte sig til Frelsens Hær eller blot at vise den sin Sympati. »Fjendskab imod Frelsens Hær har været en fælles Sag for ikke saa faa troende saa vel som vantro,« hedder det i et lille Skrift¹⁾ fra Frelsens Hærs første Tid i Danmark, ». . . fine Folk har gaaet forbi os med Næsen i Vejret; fattige Folk har vist deres Foragt paa en ligesaa aabenbar Maade.«

Til Nykøbing paa Falster kom Frelsens Hær i 1889. I Lollands-Falsters Stifts-Tidende kunde man den 2. Mai 1889 læse følgende Annonce:

Frelsens Hær.

Krigen i Nykjøbing begynder i Aften og fortsættes hver Aften Kl. 8 i den store Sal i Jærnbangegade²⁾ og hver Søndag Kl. 7¹/₂ og 11 Formiddag og Kl. 3¹/₂ og 8 Eftermiddag.

Saa vel de lokale Aviser som »Krigsraabet« omtaler »Krigens Gang« i Nykjøbing paa Falster. »I Gaar Aftes forenede vi os tilligemed 4 fra Nakskov ankomne Soldater til et kraftigt Angreb paa Djævelens Skanser i Nykjøbing. Kampen stod i vor Mødesal i Jærnbangegade, som allerede før Kl. 8 var propfuld af Folk, og en Masse, som ikke kunde faa Plads i Salen, forsamledes udenfor Salens aabenstaaende Vinduer.«³⁾ — »Hallelujapiger«⁴⁾ og andre stod op og aflagde deres Vidnesbyrd, hilst af alskens Tilraab.

Det var utænkeligt, at nogen af Byens mere ansete Personer vilde beskæftige sig med dette larmende religiøse Fænomen paa anden Maade end som nysgerrig Tilskuer eller køligt iagttagende Udenforstaaende, hvis man da ikke foretrak at advare imod Frelsens Hær eller ligefrem bekæmpe den. Magnus Jespersen stillede sig imidlertid ganske anderledes. Han saa' bort fra det

¹⁾ Frelsens Hærs første 2 Aars Beretning om Arbejdet i Danmark. Kbh. 1889. S. 5.

²⁾ I Jærnbangegade havde Frelsens Hær faaet opført et Lokale til sit eget Brug (Frelsens Hærs første 2 Aars Beretning Kbh. 1889. S. 33). Det toges i Brug d. 2. Maj 1889.

³⁾ Krigsraabet, 11. Mai 1889.

⁴⁾ Lolland-Falsters Folketidende, 4. Mai 1889.

fremmedartede og fra det for nogle stødende eller usmagelige ydre Væsen og fandt en Kærne af ærlig Bekymring for andres Vel og et Troens Vovemod, der vakte hans Beundring. Dette maatte han yde sin Anerkendelse og Støtte, ligegyldigt hvad andre i Byen saa mente!

I Frelsens Hærs Blad fra denne første Tid læser man¹⁾: »En Herre fra Latinskolen her i Byen talte ved Søndag Morgenmødet nogle Ord til os; han ønskede, at Gud vilde velsigne os og give os Kraft og Naade til at føre mange Sjæle til Kristus . . .

I Aftes bad den samme Herre fra Latinskolen om Tilladelse til at sige nogle Ord til Forsamlingen. Han kom frem paa Platformen og talte til Folket om, hvorledes han var bleven advaret imod at gaa til vore Møder, da det kun var Humbug og Usandhed altsammen, men da Manden ikke tog meget Hensyn til, hvad Folk sagde, besluttede han selv at overvære vore Møder og erfare da, at Sagen var god og fortjente al Anerkjendelse. Han talte om Kristi store Hellemod, og da han havde hørt og set Frelsens Hærs Maade at virke paa, maatte han sige, at der var Mod i disse Mænd og Kvinder, som taalte alt for at føre Sjæle til Kristi Kors, og han bad Gud velsigne vort Arbejde saa vel her i Nykjøbing som overalt, hvor vi virker.«

Der hørte moralsk Mod til en saadan Optræden, især i de Tider.

Senere skiltes Frelsens Hærs og Magnus Jespersens Veje. Hans higende og søgende Aand gik ad andre Baner. Det blev Emanuel Swedenborgs²⁾ mærkelige religiøse Idéer, der kom til at optage ham mere og mere.

Allerede i den senere Del af sin Adjunktetid paa Bornholm var Magnus Jespersen blevet mere og mere fremmed for Geologerne i Danmark. Og dette blev ikke anderledes i Nykjøbing paa Falster. Ganske betegnende er det, at Magnus Jespersens Navn ikke findes i den første³⁾ (og heller ikke i nogen senere) Fortegnelse over Dansk geologisk Forenings Medlemmer. Man kunde maaske ellers med nogen Grund have ventet at se Magnus

¹⁾ Krigsraabet, 18. Mai 1889.

²⁾ Emanuel Swedenborg, født 1688 i Stockholm, død 1772 i London. Naturforsker og Filosof. Skrev bl. a. omfangsrige Værker om det hinsidige.

³⁾ Meddelelser fra Dansk geologisk Forening Nr. 3, 1896 S. IV. (Foreningen stiftedes den 16. Januar 1893).

Jespersen som Medlem af denne Forening, der fremkom som en Slags »Revolution mod det bestaaende«, medens bl. a. Professor Johnstrup, der nødigt taalte selvstændige Meninger hos de yngre Geologer, lempeligt blev skudt til Side¹). Men da var Jespersen allerede ude over de unge Aar og paa mange Maader gledet ud af Kontakt med de yngre Geologer, der stiftede Foreningen.

At dette imidlertid ikke betød, at Geologien ikke mere interesserede Jespersen, bevidnes paa forskellig Maade. Selv om Falster ikke paa langt nær frembyder saa mange og saa mangeartede geologiske Opgaver som Bornholm, kunde Jespersen dog ogsaa paa denne Ø anstille geologiske Iagttagelser og Undersøgelser. Hvor der blev foretaget Udgravninger i større Omfang, var Jespersen den interesserede geologiske Iagttagere, og paa sine Ture rundt i Egnen optegnede han adskilligt af Interesse. Faa Aar efter sin Ankomst til Falster offentliggjorde Magnus Jespersen i Kathedralskolens Program²), et Bidrag »Til Falsters Geologi«. Heri omtales det, hvorledes Skrivekridtet danner »Grundklippen« under Øens løse Overfladelag. »Ved Gravningen af Havnen til Roesukker-Fabriken ved Byens Sydside, 1884—85, traf man Skrivekridt omtrent 1 til 2 Alen under Havets Niveau . . . Lidt Syd herfor, ved søndre Bryggeri, ses Skrivekridt i den lave Kystskrænt. Omtrent en Fjerdingvej sydligere, i Inddæmningen mellem Hasselø og Falster, træder Skrivekridtet frem mange Steder (Grøfter, Huller, Jærnbanskæringen).« Kridt-Indlejringerne i Kystskrænterne ved Gedser Odde har Jespersen allerede dengang iagttaget og forstaaet, at det drejer sig om store Flager af Skrivekridt, som af Istidens Is er blevet revet løs fra deres oprindelige Plads og indlejret i Isens Efterladenskaber af løse Jordlag: »I de 3—10 Alen høje Kystskrænter fra Gjedsergaard sydefter over Kroghage til Gjedsørøde ses mange Steder i samme Skrivekridtet stikke højt op som tilsyneladende isolerede Partier³). Formodentlig ere disse i Reglen kun større eller mindre Kridtflager, og for selve Gjedsørpyntens Vedkommende maa dette an-

¹) V. Hintze: Geologisk Forenings Historie i de forløbne 25 Aar. (Meddelelser fra Dansk geologisk Forening Bd. 5. Nr. 13. 1918).

²) M. Jespersen: Naturvidenskabelige Meddelelser. Til Falsters Geologi. (Nykøbing Kathedralskoles Program 1886).

³) Sml. Bruno Hammermüller: Laaland-Falster. Entwicklung des Bodenreliefs, Stromtäler und Küstenbildung. Inaug. Dissertation. Leipzig. 1907. (Taf. I).

ses for utvivlsomt, da, som bekendt, Grønsandstenen antages faststaaende i Undergrunden og træffes i ret anselige løse Blokke paa Kysten der.«

Noget egentlig videnskabeligt Arbejde fik Magnus Jespersen ikke fuldført i Nykøbing-Aarene. Men han fulgte med i den videnskabelige Litteratur og korresponderede nu og da med Geologer i Udlandet. Et Resultat af Jespersens Syslen i Laboratoriet er den lille Meddelelse om et formentlig nyt Grundstof fra »en Bjærgart fra Sorthat paa Bornholm.« Magnus Jespersen offentliggjorde Meddelelsen i Nykøbing Kathedralskoles Program 1886¹⁾ og gav Stoffet Navnet »Mingonn«²⁾. Undersøgelsen foretog Jespersen i Vinteren 1884—85. »Maaske et nyt Grundstof?« spørger Jespersen i sin lille Meddelelse, der gaar tilbage til Undersøgelser i Jespersens Bornholms-Tid. »Mine Undersøgelser for et Par Decennier siden gav mig samme Formodning«³⁾. Et nyt Grundstof har det næppe været, og Sagen gled hurtigt ganske i Baggrunden. Magnus Jespersen synes dog selv at have været overbevist om, at han havde haft fat i et nyt Grundstof. I Nykøbing Kathedralskoles Program 1888⁴⁾ nævner han »Mingonn« som Grundstof Side om Side med almindeligt anerkendte saadanne.

Magnus Jespersens Undersøgelser vedrørende »Mingonn« har været en Tilknytning til det Bornholm, som han aldrig kunde glemme. Derhen gik hans Tanker ofte, baade som Bornholmer

¹⁾ Meddelelsen synes ogsaa at have været offentliggjort i »Berg- und Huettenmännische Zeitung« Et tysk Manuskript til en saadan Meddelelse (dateret 6. Januar 1886) findes blandt Jespersens Papirer.

²⁾ Ordet »mingonn« er bornholmsk og betyder »minsandten« eller et lignende Udraab, der foraarsages f. Eks. af en Opdagelse, man har gjort (Overlæge M. K. Zahrtmann). Magnus Jespersen bruger Ordet i den Sang, han skrev til »Den bornholmske Familie Jespersens Frændestævne« (1888).

³⁾ I sin Kalender (1864, 27. Januar) noterer Magnus Jespersen: »Br[ev] Forchh[ammer]. Gangens nye Grundstof.« Og i »Bidrag til Bornholms Geotektonik« I S. 47 omtaler Jespersen et formentlig nyt Grundstof, hvis Tilstedeværelse han formodede i visse bornholmske Lersorter, og hvorom han sendte Professor Forchhammer Meddelelse. — Forchhammer omtaler (Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1864, S. 88 ff) fra Vellengsby-Ler et formentlig nyt Stof, der giver andre Reaktioner end Molybdænsyre, Vanadinsyre, Wolframsyre og Kromsyre. Men dets ringe Mængde gør det umuligt at udtale med nogenlunde Sikkerhed, om det er et nyt Grundstof. Magnus Jespersen nævnes ikke af Forchhammer i denne Forbindelse.

⁴⁾ M. Jespersen: Stof og Æther, S. 17 (Særtryk).

og som Geolog. I 1885 (7. Juli) noterer Magnus Jespersen i sin Kalender, at Polyteknikerne og Professor Johnstrup foretog deres aarlige Ekskursion til Bornholm — der var løbet meget Vand i Stranden siden dengang, da Magnus Jespersen som ung Adjunkt

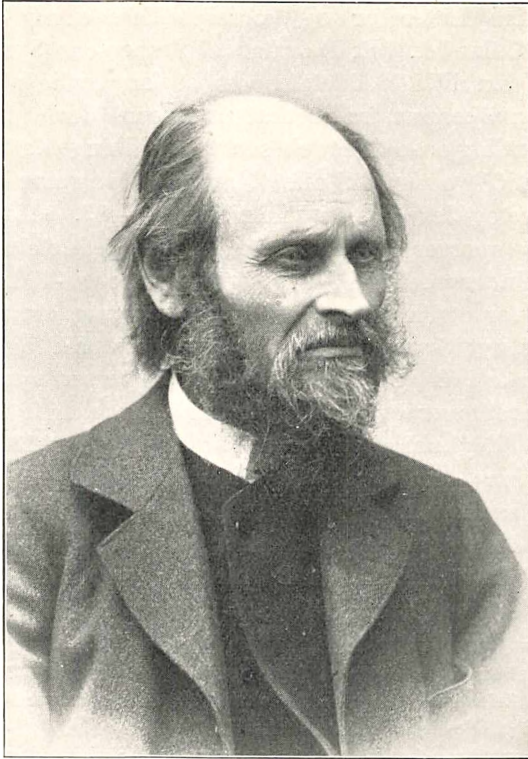

Fig. 37. Magnus Jespersen (Fotografi 1896).

i Rønne udbragte Geologernes Skaal ved den festlige Afslutning af en Polytekniker-Ekskursion. Nu var det ikke gamle Professor Forchhammer, der førte de unge ind i Bornholms geologiske Verden, men den Mand, der havde krydset Magnus Jespersens Vej maaske mere skæbnesvangert, end nogen i den lille Latinskoleby anede. En Decemberdag i 1894 skrev Magnus Jespersen denne Mands Navn, Professor Johnstrup, i sin Kalender og føjede dertil et Kors — død.

Saaledes har alt sin Tid.

Det var ikke gyldne økonomiske Kaar, Magnus Jespersen vandt for sig og sine i Nykøbing paa Falster — tværtimod. Til Tider havde han det endogsaa meget knapt. Lærerlønningerne ved de lærde Skoler var usle dengang, og Magnus Jespersen sagde ved forskellige Lejligheder sin Mening om den Ting. Nogle af hans Udtalelser er anført foran. Men endnu skarpere omtaler Jespersen Datidens Adjunkt-Kaar, naar han slaar sig løs under Anonymitetens Dække.

»Jammerlighed! udbrød Adjunkt Ukol, ussel, elendig Jammerlighed!« — saaledes lader Jespersen en af Personerne i en lille Skitse¹⁾ tale. »Præk — Spildt — spildt Arbejde, spildt Tid, forspildt Liv, Sorg og Elendighed, forkvaklet det Hele! . . . og Betalingen, Lønnen, ha, ha, ha! . . . Præceteris til Examen — præceteris, præceteris, præceteris! og dermed god Nat, Ole! Jo, jeg takker, Godnat . . .«

Den, Adjunkten i Skitsen talte med, vidste meget godt, at dette kun var et isoleret Udbrud. Han vidste, at Adjunkten »en Gang imellem trængte til en Lettelse for sit Sind ved en Slags rigtig Explosion«. Og saaledes har Magnus Jespersen ogsaa nu og da maattet lette sit Sind ved »en Slags Eksplosion«. Hans Kalenderoptegnelser bærer bl. a. Vidnesbyrd herom. »Forfængelighed — Hykleri — Letfærdighed — Vrøvl. Er hele Landet en Vrøvl-Pøl?«²⁾ — »Captando captatores captari posse — Dublér dine Regninger og vær ingen Tosse!!!«³⁾ — saadan letter Magnus Jespersen sit Hjerte i disse Aar. Men dette var kun Udbrud, der snart afløstes af lysere, fredeligere Tanker. Da kunde Magnus Jespersen digte og komponere fordringsløst og glad om »Hjemmets Arne«⁴⁾: »Ved Hjemmets Arne nu vi samles atter i landlig Ro og Hygge rar. En munter Skemt, en lystig Latter, Musik og Mad man ogsaa har . . .« Eller Magnus Jespersen kunde blive hjertens-glad ved at høre om et troskyldigt, yndigt Barn, en lille Pige⁵⁾, der løb og »fangede« Solstraalerne i sit Forklæde

¹⁾ Sol er oppe, et Stykke Opliv, af Uffukol. Nykjøbing F. 1881. S. 15.

²⁾ November—December 1886. ³⁾ Januar 1895.

⁴⁾ Skrevet af Magnus Jespersen 15.—25. Juli 1896 hos Sønnen, Læge Einar Bohn-Jespersen, dengang i Tornemark i Sydsjælland.

⁵⁾ »Liden Ellen«, der i Efteraaret 1901, 1½ Aar gammel, glædede ved troskyldig Leg, er Datter af Magnus Jespersens Slægtning, Ingeniør V. Jespersen, tidligere Ejer af Fabrikken »Guldborg« i Nykøbing paa Falster. (Medd. af Frk. Magna Bolin-Jespersen.) Jespersens Digt er dateret 7.—8. Decbr. 1901.

— selv en lille Solstraale i Hjemmet. Saa glad blev han, at han maatte digte og synge derom og siden glæde Barnets Forældre med sit lille kunstneriske Forsøg: »Nu danser liden Ellen den Juleaften ind . . . For der er Fryd i Huset, når Ellen danser ind . . . Men Far og Mor da smile så lunt i Måneglans, for Ellen spreder Liv og Lys alt med sin Juledans.«

Naar Jespersen stilledes overfor noget fint og smukt og rent som dette troskyldigt legende Barn, greb han det med hele sin Sjæl, og der faldt Lys over hans Vej.

Aar ud og Aar ind havde Magnus Jespersen ogsaa sin Glæde af at iagttage (og notere derom i sine Kalendere) Aarstidernes Vekslen, Trækfuglenes Komme, Skovens Løvspring og de første Foraarsblomsters Genkomst. »Stære på Tag.« (16. Februar 1885) — »Viben.« (17. Marts 1890) — »Bingelurt, Milturt, Desmerurt, gul Anemone, Ahorn ud, Hesteka[stanie].« (April 1893) — hver af disse og mange andre, ganske korte Notitser rummer en Glæde, som maaske kun kan vurderes helt af Mennesker med samme Sind som Magnus Jespersen.

Saa glad kunde Magnus Jespersen blive ved, hvad han saa paa sine Vandringer i Naturen, at han maatte give sine Følelser Luft i Vers: »Nu grønnes Mark og Enge, Nu Skovens Knopper sprænge den trange Vinterdragt.« (April—Mai 1892). — »Så vandrer vor Herre i Lunden frem, hvert Fjed, Han træder, så såre Småblomsterne fyldes med Liv og Sjæl, — Vor Herre er Livsens Åre.« (Marts—April 1896). Vemod kunde fylde hans Sind ved Løvfaldstid. »Linden afløvet. Dagen helder, Lyset svinder. Tænd Du Lys, at Lys oprinder.« (November 1892) — for saa at klinge ud i Forhaabningsfuldhed, naar Vinteren nærmede sig sin Slutning. »Det lysner i Vest og det dages i Øst, Herre J. X. (∴ Jesus Krist) vær vort Håb og vor Trøst.« (Februar 1893).

»En ensom Mand« vilde nogle¹⁾ være tilbøjelig til at kalde Magnus Jespersen i disse Nykøbing Aar. Og dog — hvad kan det ene Menneske her vide om det andet? Livets Lykke gik ikke Magnus Jespersen forbi i disse Aar, vidner de, der kendte ham bedst.

Men som en særpræget, usædvanlig Personlighed færdedes Magnus Jespersen i Latinskolebyen — særpræget af Ydre og særpræget af Sind. Allerede hans Bolig gav et Indtryk heraf, og

¹⁾ Saaledes fhv. Overlærer M. Thomsen i Brev af 16. Marts 1928.

talrige er de (mere eller mindre apokryfe) Anekdoter om ham, der gik fra Mund til Mund. En af disse staar i Forbindelse med Magnus Jespersens Udnævnelse til Overlærer ved Nykøbing Kathedralskole.

Som allerede foran berørt var Magnus Jespersen som Polytekniker ringere stillet end Filologerne med Hensyn til Avancementsmuligheder. Imidlertid lykkedes det alligevel for Magnus Jespersen at blive Overlærer ved Kathedralskolen i Nykøbing faa Aar efter sin Forflyttelse til denne. Traditionen¹⁾ fortæller herom, at da Overlærerposten i Begyndelsen af Skoleaaret 1886—87 var blevet ledig, skrev Jespersen til Formanden for Undervisningsinspektionen, Professor Steen, som laa meget syg, en Seddel, der kun indeholdt disse Ord: »Skal jeg denne Gang atter²⁾ forbigaas? M. Jespersen.«

»Der skete nu det mærkelige, at Professor Steens Sygdom tog en dødelig Vending³⁾, og da nogle Dage efter Kontorchef Asmussen kom op til Steen for at høre til ham fra Ministeren (Scavenius), havde han tillige i Kommission fra denne at spørge Steen, om han havde noget Ønske, med hvis Opfyldelse Ministeren kunde glæde ham, og Steen svarede da: at Jespersen maatte blive Overlærer i Nykjøbing. Steen døde, og Jespersen blev Overlærer . . .«⁴⁾

Hvordan det forholder sig med denne Seddel faar staa hen. Har den eksisteret, er den sikkert sporløst forsvundet⁵⁾. Men er den fri Opfindelse af Legenden, er den godt og karakteristisk opfundet: netop saadan kunde en Mand som Magnus Jespersen have handlet i en saadan Situation!

Henimod Slutningen af sin Skolevirksomhed kom Magnus Jespersen til at fungere som Rektor ved Nykøbing Kathedralskole i Vakancen efter Rektor Fraas' Død (Mai 1902). Da Skole-

¹⁾ Rektor V. Boëtius i Brev af 21. April 1928.

²⁾ Foruden de tidligere (S. 207) nævnte Embeder, som Jespersen forgæves havde søgt, var der i Efteraaret 1881 en Lærerpost ved Sorø Akademi, som Jespersen søgte, men ikke fik. (Akterne i Rigsarkivet).

³⁾ Professor Ad. Steen døde den 10. September 1886.

⁴⁾ Magnus Jespersens Bestalling som Overlærer ved Nykøbing Kathedralskole er dateret d. 29. September 1886.

⁵⁾ Den findes ikke vedlagt eller nævnt i Kultusministeriets Indstilling til Overlærerembedet ved Nykøbing Kathedralskole. (Dokumenterne til Sagen i Rigsarkivet).

aaret nærmede sig sin Afslutning, begyndte Rygterne at svirre indenfor Latinskolens røde Mure. Eleverne stak Hovederne sammen og drøftede, hvordan Afslutningshøjtideligheden — »Translocationen« som det hed med en vis Fornemhed i Udtryksmaaden — vilde forme sig under Jespersens Rektorat. At denne ejendommelige Mand maatte sætte sit Præg paa Højtideligheden, betragtedes som givet. Det hed sig, at han havde skrevet en Kantate, der skulde afsynges i Stedet for de traditionelle Sange, og allerede dette var Samtalestof nok i Latinskolens Lilleverden.

Da Afslutningsdagen, 12. Juli 1902, oprandt, havde »en usædvanlig talrig Forsamling«¹⁾ givet Møde — et Stenk af Sensation knyttedes til dette Aars Translokation. Højtideligheden begyndte imidlertid paa lidet sensationel Maade, og i Magnus Jespersens Tale var der i og for sig heller ikke noget sensationelt. Han talte til de nye Studenter om at vogte sig for de mange Farer og Skær, de vilde møde paa deres Fart gennem Livet, og bad dem kun styre efter de Maal, der var Kampen værd »særlig det største af alle, der bliver bestaaende, naar alt andet forgaar.«²⁾ Man sang derpaa de traditionelle Sange: »Hellig er vor Ungdoms Vaar« (af Paludan-Müller) og »Herrens Frygt er Visdoms Kilde« (af Ingemann) — og saa fulgte Overlærer Jespersens Kantate:

TIL SLUT.

1902.

Egen Mel.

Så fra Skolen bort vi drage,
 Ønske den vor ringe Tak,
 Ude Håbets lyse Dage
 Vifte Støvet bort — men ak!
 Vel Fare truer,
 Om end du skuer
 Forvist,
 At Glans og Pragt er lutter Flitter
 Tilsidst.
 Hold Gud i Agt,
 Hold Herrens Pagt.

1) Lolland-Falsters Stiftstidende, 12. Juli 1902.

2) Lolland-Falsters Folketidende, 13. Juli 1902.

Lys er Dagen, klart dit Øje,
 Du har Ungdom, Ungdoms Mod,
 Løn Du høsted for din Møje
 Og for al din Idræt god.
 Lad ej dig lokke,
 Lad ej dig rokke
 I Hast
 Af Tant og Gøgl og fagre Løfter;
 Stå fast,
 Vær uforsagt,
 Hold Herrens Pagt.

M. J.

Hertil havde Jespersen komponeret en ejendommelig Melodi, der udførtes paa Orgel, Violin og Fløjte (det sidste Instrument vistnok spillet af Jespersen selv) — men nogen Sensation fik man ikke ud deraf. Saa var der da endelig mere at snakke om, da man faa Dage efter Afslutningshøjtidene læste følgende Inserat i de lokale Blade:

Kathedralskolens nye Aar

begynder Tirsdagen den 19. August Kl. 12.

Herved en Tak til alle mine Medlærere, lige fra Pedellen og op til Toppen for velvilligt og dygtigt Samarbejde, særlig Adjunkt Boëtius, Overlærer Møller og Justitsraad Wittrup.

M. JESPERSEN,
 kst. Rektor.

Her var der Stof til Diskussion. Hvad mente egentlig Overlærer Jespersen? Hvad laa der bagved af Skole-Intriger og lignende . . . »Alle mine Medlærere, lige fra Pedellen og op til Toppen.« Ægte Magnus Jespersensk i sin spøgefulde, noget sarkastiske og dobbelttydige Form.

Jo mere man vendte og drejede Ordene, desto mere syntes man dengang at stirre imod en Sphinx.

Hurtigere end Magnus Jespersen selv ventede det, blev hans Arbejdsdag i Skolens Tjeneste afsluttet, idet han i 1903, da han fyldte 70 Aar, maatte tage sin Afsked i Henhold til den indførte Aldersgrænse-Bestemmelse. »Mange, saare mange Disciple«, udtalte ved Afskeden Rektor H. P. Hoff-Hansen¹⁾, ». . . kunne

¹⁾ Nykøbing Kathedralskoles Program 1904. S. 37.

vidne, hvor dygtig og afholdt en Lærer han har været; i hvor høj Grad han har evnet at give dem Sans for og Indsigt i de Naturvidenskaber, som han selv dyrkede med saa stor Kærlighed.«

»Hvad er der så udrettet, hvad er der nået i disse 3 snese år og 10 eller nu næsten 12?«, spørger Magnus Jespersen som gammel Mand¹⁾. »Ja, 45 års arbejde i det højere skolevæsens tjeneste har vel sat nogle spor . . . Mon nu nogen blandt de mange unge, jeg har haft at gøre med, skulde kunne vidne til min fordel? — Tør jeg håbe det?«

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905). S. 8—9.

XIV

LIVS-AFTEN (1903—17)

»Nyt bliver gammelt, gammelt bliver nyt, Tiden
taber sig i Evigheden.«¹⁾

Det Otium, som Magnus Jespersen kom til at gennemleve efter sin Afgang fra Latinskolen, blev længere, end man maaske havde ventet. Endnu i en Aarrække kunde man se den gamle Overlærer Jespersen færdes i Byen og dens Omegn. »Hans høje, foroverbøjede Skikkelse, det mægtige Fuldskæg og ikke mindst Klædedragten var kendt af enhver«²⁾.

Forbavsende rask og rørig var Magnus Jespersen langt op i Aarene, især naar han rigtig følte sig oplivet, saaledes som det var Tilfældet paa de Rejser, han efter sin Afsked fra Skolen foretog til Bornholm. »Det var som blev Fader et helt andet Menneske fra det Øjeblik vi satte Foden paa Bornholms Grund³⁾ . . . Fader blev munter og spøgefuld og indlod sig gerne med fremmede, vi tilfældig traf paa de Hoteller, hvor vi boede, eller Mennesker der kendte ham fra tidligere Tid. Det var ogsaa forbavsende saa kvik han kunde være; jeg husker, det var vist 1912, vi gjorde fra Neksø en Køretur til Randkløveskaaret og havde inviteret nogle unge med fra Hotellet, deres, jeg kan næsten sige Forfærdelse ved at se Fader springe fra Klippesten til Klippesten oppe fra og ned mod Bunden af Klippespalten med en forunderlig Spænstighed og Sikkerhed; Fader maa jo den Gang have været op imod de 80.«

Sine geologiske Interesser plejede Magnus Jespersen lige til sin høje Alderdom. Det sidste, Jespersen offentliggjorde i Ny-

¹⁾ M. Jespersen: Kortfattet Mineralogi og Geologi. Rønne 1875. (Motto, anbragt bag paa Bogen).

²⁾ Nykøbing Dagblad, 19. Januar 1917. (Nekrolog).

³⁾ Frk. Magna Bohn-Jespersen i Brev af 10. Marts 1930.

købing Kathedralskoles Programmer, er en lille Notits om »Istidens Aarsag«¹⁾. Men ogsaa efter denne Tid syslede Magnus Jespersen med geologiske Problemer. I sine Erindringer (1905) kommer han saaledes ind paa en udførlig Forklaring af, hvordan den Banke, hvorpaa hans Barndomshjem, Kannikegaard ligger, kan antages at være dannet²⁾. Han fik Grus- og Stenprøver tilsendt fra Gaardens Ejerinde, Fru C. Johnson, for ogsaa paa denne Maade at faa et Grundlag for en sandsynlig Forklaring. »At denne grusbanke er en gammel stranddannelse — en strandvold eller havstok, er vel sikkert nok«, mener Jespersen, ». . . den er en strandvold, dog af en noget særegen art . . .« »Isen har bragt materialet til stede, vandet har bearbejdet det«. Alligevel kan Magnus Jespersen ikke helt gøre sig det klart, hvordan den Grusbanke, han har leget paa som Barn, er dannet i Fortiden — men Problemet har fængslet Magnus Jespersen, endnu som gammel Mand.

Sine geologiske Samlinger fra Bornholm skænkede Magnus Jespersen til Nykøbing Kathedralskole. Skoleprogrammet for 1904 omtaler »en særdeles righoldig geologisk Samling fra Bornholm« som Gave fra Overlærer Jespersen, der ogsaa det følgende Aar betænkte Skolens Samling.⁴⁾

Med sin Pen syslede Magnus Jespersen ogsaa paa anden Maade helt op i den høje Alderdom. Sine Kalendernotitser, der blev paabegyndt i hans tidlige Ungdom, førte Jespersen stadig videre — tilsidst kun med yderst kortfattede Notitser om Vejr- ligets Skiften. Dette interesserede altid Magnus Jespersen stærkt. Engang i Rønne-Tiden prøvede Magnus Jespersen paa at udfinde sikre Tegn paa den kommende Vindretning og Vindstyrke. Han skrev paa Grundlag af sine Iagttagelser og Overvejelser en lille

¹⁾ M. Jespersen: Istidens Aarsag. (Nykøbing Kathedralskoles Program 1903; Afhandlingen dateret 7. Marts 1903).

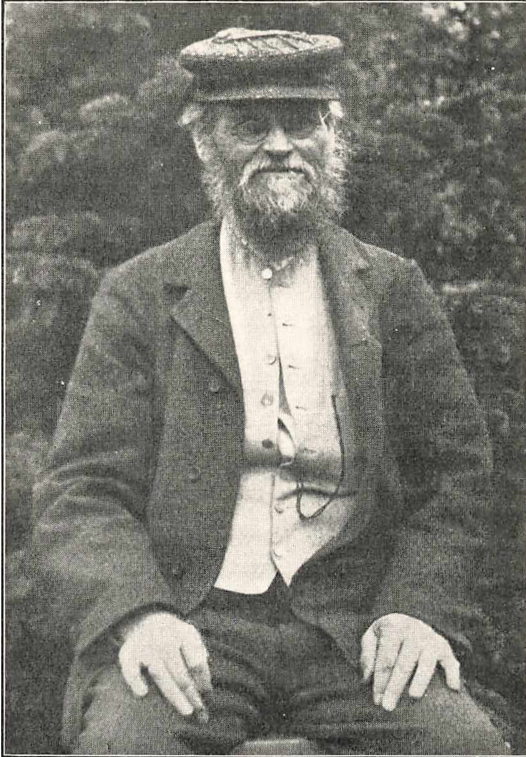
²⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 55 ff.

³⁾ Allerede i »Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm«, (1865) S. 55 var Jespersen ganske kortfattet inde paa dette Spørgsmaal.

⁴⁾ En Del af denne Samling blev benyttet til Undervisningsmateriale. Resten er opmagasineret. »Den magasinerede Del af Samlingen er ikke katalogiseret, men ved de fleste Stykker er en Navneseddel, skrevet af Overlærer Jespersen. I Reglen er der paa Sedlen anført en Stedsbetegnelse, men ikke i noget Tilfælde har jeg fundet Dato eller Aarstal . . . De fleste af Navnesedlerne er blyantskrevne og allerede nu vanskelige at læse . . .« (Adjunkt S. E. Thuesen, Nykøbing p. F. i Brev af 31. Maj 1928).

Afhandling derom¹⁾. Interessen for meteorologiske Fænomener fulgte Magnus Jespersen hele Livet.

Det var ogsaa i Aarene efter Skolevirksomhedens Ophør, at den gamle Geolog og Skolemand nedskrev sine Erindringer (1905).

Magnus Jespersen.

Fig. 38. (Efter Fotografi ca. 1906, Underskriften fra Skrivelse, udfærdiget 1903.)

Det ret omfangsrige Manuskript giver et levende Indtryk af Magnus Jespersens følsomme, fine og retlinede Personlighed, der

¹⁾ M. Jespersen: Kan man forudse Vindretningen? (Ugeskrift for Landbo-standen 1868, S. 267 ff).

kunde blusse op i Harmen over Uret, Lavhed eller Ondskab — som standsede grublende overfor Tilværelsens Gaader, men ogsaa kunde glædes dybt og inderligt over hvert Solstrejf, der faldt over den Vej, han vandrede igennem Livet.

En Vandrer var Magnus Jespersen alle Dage — bogstaveligt og i overført Betydning, ligesom sin Bedstefader, Sandflugtskommissæren, der engang sagde, at det var en Livsbetingelse for ham at have Guds Himmel til Tag en stor Del af Dagen. Som en Vandrer følte Magnus Jespersen sig ogsaa i Alderdommen. »Vi er nu gamle — min hustru og jeg — og tiden nærmer sig stærkt, da vi skulle vandre herfra over mod det forjættede land; gid vi da måtte være værdige til at finde det; gid man i disse mange år måtte have vundet fremad i Herrens fodspor og have ved Herrens hjælp aflagt noget af syndens elendighed. Det er just ikke sådan at komme til selverkendelse af sin egen skrøbelighed.«¹⁾

En egen Mildhed og Fred kunde fylde denne gamle, prøvede Mand, som ogsaa kunde søge at give andre Del deri. Juleaften 1908 kom dette til Orde i et lille Vers med tilhørende Melodi, som han sendte til et Medlem af Familien:

Er det mørkt i livets trange dale,
Intet skjær af hjærtens varme glød —
Hvor er da, hvad hjærtet kan husvale?
Hvor er tro og håb og hvile sød? —
Jesus Christus, kærlighedens Konge
Jesus Gud af guddomsvælde fød'.

I Aarenes Løb kom Magnus Jespersen Tanker atter og atter tilbage til Muligheden af at faa et Indblik i det hinsidige, saaledes som Emanuel Swedenborg mente, at man kunde. Jespersen var i det hele taget stærk optaget af Swedenborgs Tanker — hvad man bl. a. kan faa et Indtryk af ved at gennemlæse et Manuskript (dateret Aug. 1906 og September 1908), som findes iblandt Jespersens efterladte Papirer og som ogsaa i anden Henseende giver et Indtryk af den gamle Naturforsker og kæmpende Sjæl.

Allerede Manuskriptets Titel er ejendommelig og ægte Jespersensk:

¹⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 39.

DERSOM DU VIL

LIVSSYN

AF

M. J.

*MÆLKEBØTTE**TIDSEL**BURRE*

Optakten til de i Manuskriptet indeholdte Overvejelser er ikke mindre karakteristisk:

Den gode mad ind og alt møget ud,
Så befol os vor Herre Kristus Gud.

Se, det er min livsfilosofi, og derpå søger jeg at leve, og det er netop, hvad jeg nu — i en alder af tre snese år og 13 — vil anbefale andre at gøre . . . « »Ja, det er måske ikke så pæne ord, som mangan én vilde have brugt, men de udtrykke netop meningen.«

Dette med at faa den gode Mad (den sunde Næring) ind og al Urenheden ud gælder baade i legemlig Forstand og i aandelig Henseende, skriver Jespersen. Han giver derfor nogle Sundhedsraad, som har bekommet ham selv vel, bl. a. omtaler han de lange, forfriskende Fodture, som han elsker: »en rigtig lang fodtur — et par mil — er noget nær det bedste lægemiddel, jeg kender, og som jeg selv har anvendt og anvender til stadighed.« Dog — »Mennesket består ikke blot af legeme, men også af ånd, og denne trænger lige så fuldt som hint til god og nærende føde . . . den føde, der hentes fra Bibelen og fra gode bøger og fra retskafne mennesker. Derfor kast ikke vrag på disse ting. Læs i Bibelen, og du vil efterhaanden kunne få denne — af mange ringeagtede bog — kær. Lær at elske Herren din Gud og at agte dine medmennesker, at du undgår at gøre dem fortræd og afskyer det onde . . . Og lad billedet af vor store Mester blive ret levende i dit sind, at du må elske og følge ham efter; thi Han har elsket os . . .

At gå i Kirke og til gudelige møder kan jo være meget godt og ét blandt mange midler til at vende sind og hjerte hen til Heren; men andet end et middel blivet det ikke; det er ikke selve målet. Derfor lad os vel vogte os for at få altfor meget

af det, så at det til slut bliver lutter prædiken og ingen handling. Nytte kommer det an på at gøre både her i verden og i den anden verden. Herrens rige er et rige af nytter¹⁾, og den, der gør ondt, gør skade — det hører helvede til. For megen prædiken lader én ingen tid til at fordøje føden, og uden fordøjelse giver føden ingen næring, hverken til ånd eller legeme . . .

Også i åndelig henseende sørge man for at skaffe urenligheden bort, således som Herren har påbudt det og selv i højeste mål har gjort det.

Mennesket er fra fødselen befængt med utrolig meget slet og urent. At få dette rensed ud af sind og hjærte, det er åndens store opgave, og Herrens inderlige ønske at hjælpe os til. Ved egen hjælp alene formå vi intet, men ved Herrens hjælp nå vi efterhånden fremad til at aflægge det onde, så at der kan blive plads til det gode, og genfødselen kan foregå . . .

Dette liv er kun en forberedelse til det andet, som er vort virkelige liv. Himlen er vort mål, helvede et grufuldt sted. Herren lade enhver klart indse dette!

Noget af det værste skarn, vi har i os, er egenkærligheden (egoismen). At få den bekæmpet og dæmpet kan være såre svært; men søger man for alvor at holde sig til pligtens vej og have Herrens eksempel for øje, når man vel ved Herrens hjælp, når man ret af hjærtet beder Ham derom, at gøre fremgang. At elske sin næste som sig selv, er just ikke nogen medfødt egen-skab hos os mennesker — tvertimod . . .

Lumskhed, underfundighed og løgn sidder i højsædet blandt såkaldte kristne mennesker — mon det er Kristendom! Mon den måde at leve på står sin prøve for den Højestes domstol hinsides? — Ja, hinsides —

. . . For at kunne aflægge sine dårligheder, må man se dem; men det er ikke sådan ganske let altid. Andres dårligheder kan man temmelig let få øje på, men sine egne kniber det ofte svært med at opdage; og har man endelig engang bemærket en og anden af dem, så er man kun altfor tilbøjelig til at undskyldte i steden for at afsky den og drive den ud; men det er just, hvad vi skulle stræbe ihærdig efter, dette at rense vort indre for snavset, så at der kan blive plads for det gode og sande — for den gode mad . . .

¹⁾ Sml. Emanuel Swedenborg, Himlen og Helvede. Det er en bog, der nok er værd at læse! (Jespersens Fødnote).

Nu er det ganske vist meget almindeligt at høre sådan udtalelse som, at ingen kan vide, hvordan den anden verden er, eller hvad der vil ske med én efter døden. Mon? Er det da lutter fabel og opdigtelse, hvad Swedenborg meddeler, og det lidet, som Bibelen giver os? Jeg troer det ikke. Tvert imod — Swedenborgs meddelelser, mener jeg, er pålidelige og bærer sandhedens præg; de er vel værd at lægge sig på sinde, og der er ingen rimelig grund til at anse ham for afsindig, således som man ofte kan høre det fremsat. Hans stil er logisk og klar og langt fra sådan, som et forvirret menneske vilde skrive . . .

. . . Vi må se vor synd og inderlig angre den og af al formue stræbe bort fra den. Så er det, at Herren hjælper os. Af nåde frelses vi, ingenlunde af egen fortjeneste.«

Den gamle Mands Tanker arbejder med Forsøg paa at orientere sig overfor et langt Livs skiftende Tildragelser:

»Alting tjene dem til gode, som elske Gud. — De »onde dage«, sorgens og prøvelsens tid — hvor tung og drøj kan den ikke være. Nedbrudt måske både på legeme og ånd, dagene langsomt og tungt svinde hen, håbet udslukt, og Natten ifærd med at brede sig over ens svage rest af liv — ja, da er det svært, såre svært at komme igennem. Gid da sindet må kunne finde trøst og fred og hvile hos Herren vor Frelser, som led uskyldig, men tålmodig den gruelige død på korset og den forsmædeligste hån af sine fjender og af dem, Han kun havde villet godt. Hvem kan skue dette billede af den lidende Frelser uden at røres dybt og inderligt? . . .

. . . Hængehoved behøver man ikke at være, og mørkt behøver man ikke at se på livet, fordi man er kristen. Evangelierne bringe et godt og glædeligt budskab, det budskab, at vi ved Kristus kan blive frelst fra syndens elendighed og komme ind på den vej, der fører til himlen, hvor sorg og sygdom og død ikke findes, hvor livet er lyst og herligt . . .«

Saaledes omtrent er Grundtankerne i den gamle Magnus Jespersens »Livssyn«.

Megen Lykke og Fred kom til Magnus Jespersen — ogsaa i hans Alderdom, da hans Livs Kampe var kæmpet til Ende. Munter og glad¹⁾ færdedes han — løst fra Arbejdet for det daglige Brød — en stor Del af Sommeren i Sydsjælland hos Sønnen,

¹⁾ Kredslæge E. Bohn-Jespersen i Brev af 5. Februar 1931.

Lægen. Mark og Skov og Mose omkring Tornemark har set den gamle Overlærer Jespersen færdes, og Lægeboligens store Have har været Vidne til Jespersens Glæde over Børnebørnene¹⁾ og til hans trofaste, ridderlige Puslen om sin gamle, svage Hustru. De to fik den Lykke at dele et langt Liv med hinanden og at fejre Guldbryllup med hinanden (1909). Men:

Solen synker alt og Dagen hælder,
Tiden haster ogsaa for jer to,
ung er den, som bliver, naar det gælder,
sine Ungdoms Idealer tro.²⁾

Næste Aar var Magnus Jespersen Enkemand. »Vor kære Hustru og Moder, Pladsen er tom, ja tom«³⁾.

Dagene og Aarene gik. Magnus Jespersens Firsaaers-Dag (1913) nærmede sig. En særlig Glæde beredtes der — som tidligere nævnt — den gamle Geolog paa denne Dag, der fejredes hos Sønnen, der var blevet Kredslæge i Faaborg: »Bornholmsk Samfund« havde foranstaltet en Ny-Udgave af »Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm« med en orienterende Indledning af den svenske Geolog Dr. K. A. Grönwall (nu Professor i Lund).

Magnus Jespersen selv har vistnok aldrig tvivlet om sin geologiske Forsknings Værdi. Han overlod trygt til Tiden at dømme derom. »Når den nu i gang værende statsgeologiske undersøgelse af Bornholm (og Danmark) bliver færdig, kan øens indre geologiske bygning jo blive åbenbaret, idet der da vil foreligge et fyldestgørende bidrag til gådens løsning«, skriver Jespersen som gammel Mand⁴⁾. Han naaede at opleve, at Geologerne begyndte at søge tilbage til hans Arbejder i Anerkendelse af deres Værdi som Kildeskrifter, der — skønt længe oversete — ikke kunde lades ude af Betragtning, og hvorpaa der kunde bygges videre⁵⁾. Henimod Slutningen af Jespersens Levetid begyndte der at komme videnskabelige Afhandlinger, som byggede videre paa den Grund, han havde været med til at lægge, og han oplevede

¹⁾ »Bedstefar Vejrmøllen laver saa godt og henter fra Bageren Kager«. (Sang ved Guldbryllupet den 20. April 1909).

²⁾ Af en af Sangene ved Guldbryllupet 1909 (af Dr. E. Bohn-Jespersen).

³⁾ Brevkort, Nykøbing F. 31. Oktober 1910.

⁴⁾ Magnus Jespersens (utrykte) Memoirer (1905) S. 9—10.

⁵⁾ Saaledes Dr. K. A. Grönwall i Brev af 13. November 1899 til M. Jespersen.

bl. a. at faa Brev fra en Geolog, Læge C. Malling¹⁾, der gerne vilde eje et Eksempplar af Liden geognostisk Veiviser, som forlængst var udsolgt, og hvis store videnskabelige Værdi stærkt fremhævedes af Brevskriveren. Men selvom saaledes forskelligt tydede paa, at Magnus Jespersens geologiske Arbejder — omend sent — vilde faa deres fortjente Anerkendelse, glædede det dog den gamle Forsker hjerteligt selv at opleve dette. Der stod i Dr. Grönwalls Indledning²⁾ bl. a., at han følte det som »en stor Glæde at have faaet Lejlighed til for den nulevende Generation at fremhæve dette Arbejdes store Betydning«, og ikke mindre anerkennende udtalte Dr. Grönwall sig privat i et Lykønskingsbrev³⁾ til Magnus Jespersen: »Jeg har saa meget at takke Dem for, for al den Nytte jeg har havt af Deres Arbejder, at det kun er en ringe Pligtopfyldelse jeg har gjort ved at skrive den lille Indledning til det ny Oplag af Deres Veiviser.«

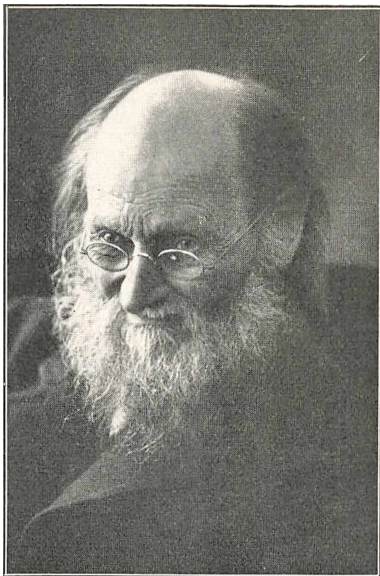

Fig. 39. Magnus Jespersen (ca. 1915).

Derpaa berøres den Undervurdering eller Tilsidesættelse, Magnus Jespersens geologiske Arbejder har været Genstand for. »Den Anerkendelse, som de da fortjente, og, saaledes som jeg har bestræbt mig for at bevise, endnu fortjener, staar for os, der nu er midt i Arbejdet, fuldkommen klart, og derfor vil vi være mere retfærdige og giver gerne og beredvillig vor Anerkendelse.«

Dette og andet, der blev skrevet til Magnus Jespersen paa hans 80-Aars Dag, glædede ham hjerteligt. »Rørende var det at høre den gamle Mands Jubel over, at hvad han havde skrevet for 50 Aar siden, endnu fandtes værd at udgive til Læsning og

¹⁾ Brev af 9. April 1910.

²⁾ M. Jespersen: Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm. Ny Udgave. Rønne 1913. Indledningen S. 9.

³⁾ Dateret Stockholm, Geologiska Byrån, 18. Mai 1913.

endeligt kom til sin Ret.«¹⁾ Havde Tiden end vist, at Magnus Jespersens Teorier om de »eruptive Masser« ved Sorthat, ikke holdt Stik og havde flere af hans andre Teorier end maattet vige, saa var hans geologiske Forskningsarbejde dog ikke gjort forgæves. Derover glædede han sig. Men lige saa karakte-

Fig. 40. Magnus Jespersens Gravsted.
(Fotogr. 1931).

ristisk er det, at Magnus Jespersen var meget tilbageholdende med at give sin Glæde Luft i Ord til dem, der trods alt stod ham noget fjernere. Faa Dage efter sin 80-aarige Fødselsdag sendte Jespersen Dr. K. A. Grönwall et Visitkort²⁾, paa hvis ene Side han — nøjsom og beskeden som han var — selv havde skrevet sit Navn og intet andet. Paa Kortets anden Side skrev han med sin endnu i Alderdommen smukke og faste Haandskrift kun de faa Ord: »Tak for lykønskning og brev! Hilsen til

¹⁾ Overlæge M. K. Zahrtmann i Brev af 17. April 1928.

²⁾ Meddelelse af Professor K. A. Grönwall, Lund.

Dr. Edv. Erdmann; siden 15. September 1872¹⁾ er jo altid nogen tid. — Nykøbing F. 30. Maj 1913«. Men fra Magnus Jespersens Haand var disse faa takkende Ord allerede meget og et fuldgyldigt Udtryk for hans store Taknemmelighed og Glæde.

Tilbage var nu kun et lille Stykke af Magnus Jespersens Livsvej. Ved Nytaarstid 1917 faldt han i det glatte Føre og paadrog sig et Laarhals-Brud. En Lungebetændelse stødte til, og den 19. Januar 1917 afsluttedes den gamle Naturforskers lange Liv.

»Døden er ingen Skræmsel«, havde Jespersen engang skrevet²⁾. »Nej, Larvehuden, Puppehylstret kastes, og frigjort staar Sjælens aandelige Menneske der.«

Paa Østre Kirkegaard ved Nykøbing paa Falster hviler Magnus Jespersen — ikke langt fra de lave Lerklinter ved Guldborgsund, hvor han havde vandret paa sine ensomme Ture, og hvor en og anden af hans Elever fandt sine første Forsteninger, der med mange Spørgsmaal blev bragt til den gamle Geolog.

Paa Graven rejste Magnus Jespersens Børn en Mindesten, hvori de lod indhugge en Fremstilling af den bornholmske Forstening, der bærer Magnus Jespersens Navn: *Myoconcha Jespersenii*.

¹⁾ Den Dag kom den svenske Geolog Edv. Erdmann til Bornholm for, støttet til Magnus Jespersens Indsigt, at gøre sig bekendt med Bornholms geologiske Forhold.

²⁾ M. Jespersen: Geologi? (Nykøbing Kathedralskoles Program 1890, S. 9).

NOGLE GEOLOGISKE FAGUDTRYK.

Alunskifer, en sort, kul- og svovlkis-holdig Lerskifer af meget høj geologisk Alder (kambrisk). Benyttedes tidligere til Alun-Fremstilling paa Bornholm o. a. St.

Ammonit, uddød Dyreform fra Jordens Middelalder, beslægtet med Blæksprutterne.

Apatit, et fosforsyreholdigt Mineral (Kalkfosfat).

Azoiske Dannelser, de ældste forsteningsfri Lag i Jordskorpen.

Brunkul, en Slags Overgangsled mellem Tørv og Stenkul, af yngre geologisk Alder end Stenkullene.

Cyprina, en Musling, hvis Skaller kendetegner en marin Leraflejring fra en vis Periode under Istiden.

Devon-Perioden, (efter Devonshire i England), se Kambrium.

Diabas, se Grønsten

Diorit, en krystallinsk Bjergart med mørke Mineraler (Hornblende o. l.) som Hovedbestanddel.

Dislokation, (Forkastning, Spring), betegner en Forskydning af Jordlagene i Forhold til hinanden langs Spalter i Jordskorpen.

Eruptivbjergarter, er (i Modsætning til Sediment-Bjergarter, som er afsat i Vand) dannet ved Størkning af smeltede Masser paa eller i Jordskorpen. Granit er en Eruptivbjergart, Kalksten, Skifer er Sedimenter.

Feldspat, et Mineral, hvis Grundbestanddele er Kiselsyre, Aluminium, Alkalier eller Kalk.

Flöts, kaldte fra gammel Tid de tyske Bjergmænd Lag af f. Eks. Kul eller andre teknisk anvendelige Mineralier.

Forkastning, se Dislokation.

Fosforit, et fosforsyreholdigt Mineral, Kalkfosfat, hvori Fosforsyren oftest stammer fra døde Organismer (Knogler af Hvirveldyr, Ekskrementer o. l.).

Geognosi, **Geognoster**, ældre Betegnelse for Geologi og Geologer.

Geotektonik, Læren om Jordskorpens Sammensætning og Bygning.

Glaukonit, et grønt Mineral, der i Form af smaa, runde Korn findes i forskellige Sediment-Bjergarter (»Grønsand«).

Gnejs, (Gneus), en skifret, krystallinsk Bjergart.

Graptoliterne er uddøde Former af Kolonidyr af meget høj geologisk Alder (Silurperioden).

Grønsand, se Glaukonit.

Grønsten, (Diabas), en ældre Betegnelse for ældgamle Eruptivbjergarter af sortegrøn (eller sort) Farve.

Jernsten, (Lerjernsten), en Jernmalm (uren Jernspat, iblandet med Ler, Kalk o. a.), som i store Masser kan ledsage Stenkul og Brunkul.

Jura-Perioden (opkaldt efter Jurabjergene), udgør sammen med Trias- og Kridt-Perioden Jordens Middelalder.

Kambrium, (den kambriske Formation; opkaldt efter Cambria = Wales) udgør sammen med Silur-, Devon-, Stenkul- og Perm-Perioden Jordens Oldtid.

Kaolin, (= Porcellænsjord), en kemisk Forbindelse af Aluminium og Kisel-syre, er et hvidt Pulver, der fra gammel Tid har været benyttet i Porcellæns-fabrikationen.

Konglomerat, kaldes Bjergarter, som bestaar af større og mindre, runde Stene, der sammenholdes af et mineralisk Bindemiddel.

Koproliter, forstenede Ekskrementer af Krybdyr o. l. Sml. Fosforit.

Kridt-Perioden, se Jura-Perioden.

Lias, Underafdeling af Juraformationen.

Mergelsten, Mergelkalksten, en lerholdig Kalksten.

Neptunisme, en i Slutningen af det 18. Aarh. (A. G. Werner) opstillet Teori om, at alle Jordskorpens Lag, undt. Grundfjeldet, er afsat i et Hav, der oprindelig havde dækket selv de højeste Bjerge.

Overgangsterrainet, ældre Betegnelse for Lag fra den kambriske til Stenkulperioden.

Palæozoiske Formationer, Jordens Oldtid, omfatter den kambriske Periode, Silur-, Devon-, Stenkul- og Perm-Perioden.

Pegmatit, storkornede Masser af Kvarts og Feldspat i Granit.

Perm-Perioden, se Kambrium.

Plutonisterne, hævdede (med Skotten Hutton) som Modsætning til Werners Neptunisme at kun en Del af Jordskorpens Bjergarter er Sedimenter, andre har engang været i smeltet Tilstand (Eruptiver).

Porfyr, Eruptivbjergarter, som bestaar af en ensartet, finkornet Grundmasse, hvori større Krystaller (= Strøkorn) ligger.

Rhæt-Lias, en Lag-Serie fra Trias-Jura-Tiden. Bornholms og Skaanes Kulformation hører til Rhæt-Lias.

Rullestens-Dannelser, (= sand, -ler), ældre Betegnelse for Jordens yngste Periode, Kvartærtiden.

Sedimenter, se Eruptivbjergarter.

Silur-Perioden, se Palæozoiske Formationer.

Spring, se Dislokationer.

Strykning, **Strøg**, Sedimenterne, som oprindelig har indtaget en vandret Stilling som Følge af deres Dannelsesmaade, indtager ofte en hældende (indtil lodret) og foldet Stilling. Det Verdenshjørne, som Lagene holder nedad imod, kaldes **Faldretningen**. Retningen vinkelret paa Faldretningen kaldes **Strøget**, Strykningen.

Faldvinklen er Lagenes Vinkel med Horizontalplanen.

Svovlkis, Mineral, der bestaar af Svovl og Jern.

Trias, se Jura-Perioden.

Tripelskifer, (Trippelse, Polérskifer), kiselholdig Skifer.

Urbjerget, ældre geologisk Betegnelse for alle Stenarter fra Tidsrummet imellem Dannelser af den første faste Jordskorpe til det organiske Livs Fremtræden.

Vulkanisme, se Plutonister.

PERSONNAVNE.

(Kun de vigtigste er medtaget).

- Aagesen, Jes Per, 13.
 Albech, N. C., Hofbager, 49.
 Ancher, Adjunkt, 94.
 Andersen, H. C., Digter, 105, 108, 121.
 Angelin, N. P., Geolog, 140, 161.
 Balslev, Landinspektør, 58.
 de Beaumont, Elic, Geolog, 158.
 »Bedstemoder Jespersen«, 14, 15, 20, 38 ff., 43.
 Behrend, C., 117.
 Bergsøe, Vilh., Zoolog, Forfatter, 76, 85.
 Bidstrup, J. P., Købmand, 130 ff.
 — , Mathias, Arkitekt, 79, 92, 108, 123, 134.
 Biering, C. H., Adjunkt 107, 127.
 Bischof, Geolog, 148.
 Boëtius, V., Rektor, 214, 220, 237, 239.
 Bohn, Barbara Kirstine, se »Bedstemoder Jespersen«.
 Bohn, Herman Philip, 171.
 Bohn-Jespersen, E., Kredslæge, 10, 19, 33, 53, 58, 90, 91, 92, 96, 101, 102, 142, 235, 247, 249.
 Bohn-Jespersen, Magna, Frk., 10, 69, 97, 235, 241.
 Bohr, P. G., Rektor, 35.
 Boss, Skipper, 43.
 Boysen, Anna Christine, 53, 72, 75.
 — , Henriette, 53, 66, 72.
 — , Henning Peter, Skibskaptajn, 53.
 Bramsen, P., Botaniker, 36.
 Brännich, M. Th., Zoolog og Geolog, 165.
 Bruun, Konditor, 78 ff., 104 ff.
 Børresen, L., Præst, 19.
 Carstens, Læge, 53, 66.
 Christensen, Carl, Botaniker, 36, 86, 163, 166, 218, 219.
 Clément, Ad., Ingeniør, 10, 26, 52, 57, 126, 134, 137, 138.
 Cochran & Co., Ingeniører, 62, 68.
 Colberg, A. P., Købmand, 60, 185 ff., 188 ff.
 Colding, L. A., Ingeniør, 62, 68.
 Dalgas, E., 94, 161.
 Dana, Geolog, 224.
 Darwin, Ch., 111, 222.
 Deecke, W., Geolog, 192.
 Dreier, S., Botaniker, 36.
 Eleonora, Christina, 89.
 Epictet, 89.
 Erdmann, E., Geolog, 91, 251.
 Eskildsen, Jensen, Fisker, 139.
 Esmarch, E., 26, 50, 127.
 Exsten, Skipper, 44.
 Faber, Peter, Telegrafdirektør, Forf., 62.
 Feldhaus, F. M., 120—22.
 Fischer, Vitta Bolette, 14, 16, 24 ff., 42.
 Flammariion, Camille, 114, 122.
 Fog, C., 55, 60.
 Forchhammer, J. G., Geolog, 48, 49, 50, 52, 59, 64 ff., 70, 84 ff., 91, 105, 127 ff., 136, 138, 145, 151 ff., 154, 160 ff., 171 ff., 178, 181, 233.
 Fraas, Rektor, 213, 237.
 Freuchen, P., Grønlandsrøjsende, 220.
 Garboe, A., 22, 27, 173.
 Garlieb, 60, 134.
 Geikie, Geolog, 47.
 Gosch, C. C. A., Zoolog, 152.
 Grundtvig, N. F. S., 22.
 Grönwall, K. A., Geolog, 9, 61, 91, 132, 142 ff., 158 ff., 160, 184, 248 ff.
 Hansen, Jesper, 13 ff.
 — , K., Statskonsulent, 194.
 Harder, P., Geolog, 61.
 Harding, M. C., Ingeniør, 10, 107 ff.
 Helmholtz, H., Læge, Fysiker, 218.
 Helweg, Hj., Overlæge, 22.

- Hendriksen, F., Xylograf, 13, 227. (Cfr. Zahrtmann, Kr.).
- Hintze, V., Geolog, 232.
- Hoff, Th., Geolog, 146, 147, 153, 172 ff., 183.
- Hoff-Hansen, H. P., Rektor, 239.
- Hoffmann, Methea, f. Jespersen, 12.
— , P. M., Bornholms Kommandant, 24 ff., 26, 38, 40, 127.
- Holm, Frits, Administrator, 66 ff., 69, 131.
- Ibsen, Eugen, Adjunkt, 207.
- Ingemann, 28, 238.
- Janssen, C. Luplau, Astronom, 115.
- Jespersen, Ane Cathrine, g. Hoffmann, 24.
— , Bodil Barbara Cathinca, 32.
— , Chr. E., 13, 18, 29.
— , Christian I. I. P., 38, 72 ff.
— , Ellen, 235.
— , Herm. Bohn, 30 ff., 55.
— , J. F. W., 13.
— , Jochum Bohn, 14, 16, 18 ff., 20, 24 ff., 29, 34, 41 ff., 90, 209.
— , Julius 13.
— , Laura, g. Zahrtmann, 14, 19 ff.
— , Magnus, Portræter, 77, 207, 234, 243, 249.
— , Niels, 14.
— , Peder Dam, 13, 14, 15 ff., 20, 91, 102.
— , V., 235.
- Johnson, C., Frue, 242.
- Johnstrup, I. F., Geolog, 9, 49, 50, 128, 133, 150, 151, 153, 154, 159, 160 ff., 163 ff., 173, 207 ff., 232, 234.
- Jørgensen, B. S., Professor, 64, 168, 170 ff., 192.
— , G. S., Rektor, 87 ff., 207.
- Klem, Niels, Læge, 107.
- Koefoed, Ove, Amtmand, 193, 195.
— , Maria, Etatsraadinde, 13, 18.
— , M. C., Rektor, 77.
- Kofoed, K. H., Departementschef, 94.
- Kofod, K. M., 36, 37, 83.
- Krarup-Hansen, cand. polyt., 181.
- Krohn, Pietro, Kunstner, 228.
- Kuhre, Kulværks-Bestyrelser, 59.
- Lange, Johs., Psykiater, 22.
- Larsen, Sofus, Overbibliotekar, 217.
- Lenschau, Gymnastiklærer, 212, 213.
- Liebig, Justus v., Kemiker, 166.
- Listov, Rektor, 217.
- Lund, Hans Carlsen, 171.
- Lundbye, J. T., Professor, 46, 47, 62, 66.
- Löffler, E., Geograf, 48, 153.
- Madsen, Victor, Geolog, 159, 160.
- Malling, C., Læge, Geolog, 142, 143, 248.
- Marstrand, Vilh., Ingeniør, 62.
- Matthiesen, Flohr, Lærer, 74.
- Mathiesen, Teglværksejer, 53 ff.
- Meyn, C. A., Præst, 30.
- Milthers, V., Geolog, 9, 61, 132, 143, 159, 184.
- Molbech, Chr. K. F., Censor v. kgl. Teater, 208.
- Moth, F., Lektor, 217.
- Munck, Rasmus, Ejer af Brændesgaard, 44.
- Mynster, Biskop 218.
- Møller, A., Overlærer 239.
- Nathorst, A. G., Geolog, 138, 140.
- Nees, Chr., Polytekniker, 117.
- Neiiendam, Robert, Teaterhistoriker, 208.
- Nielsen, K. C., Rektor, 37.
- Nyholm, J. V., Proprietær, 188 ff.
- Paludan, J., Professor, 86, 215 ff.
- Paludan-Müller, Forfatter, 238.
- Panum, J. S. N., Regimentskirurg, 26, 27, 28, 34, 57, 89.
- Poulsen, C. M., Zoolog, 18.
— , V. A., Botaniker, 219.
- Puggaard, E., Geolog, 49.
- Raunkiaer, C., Botaniker, 95.
- Rawert, 60, 134.
- Ravn, J. P. J., Geolog, 10, 107, 167.
- Reenberg, Thøger, Forf., 217.
- Røgind, J., Adjunkt, 143.
- Rønne, Jens Hansen, Købmand, 26.
- Rørdam, K., Geolog, 9, 151, 162, 173, 192.
- St. Claire Deville, Kemiker, 68.
- Scharling, E. A., Kemiker, 46, 48.
- Schiødte, J. C., Zoolog, 6, 78, 94, 147, 152, 153, 156, 160, 161, 163, 164, 165, 187, 188, 192.
- Seebach, K. v., Geolog, 91, 140.

- Sehestedt, J. R., Læge, 30 ff.
 Seneca 17. 18, 102.
 Sibbern, F., Filosof, 218.
 Siemsens, Kapt., 105.
 Soltau, F., 108.
 Sommer, Mogens, Adjunkt, 36.
 Steen, Ad., Professor, 46, 48, 50, 52, 237.
 Steenstrup, Japetus, Zoolog, 150, 151,
 153, 154, 162, 164.
 Stein, C. A., 167.
 Steinen, K. v. d., 156.
 Svedberg, Ivar, Ingeniør, 194.
 Swedenborg, E., 231, 244 ff.
 Sørensen, Will., Zoolog, 162.
 T. K., (Pseudonym), 77, 82, 87, 93, 102,
 106, 124 ff., 128, 186, 187, 190.
 Thaarup, Fr., Amtmand, 18, 19, 26, 56,
 60, 65.
 Tesdorpf, Godsejer, 184.
 Thomsen, Julius, Kemiker, 46, 47, 48,
 172.
 — , M., Overlærer, 217, 236.
 Thott, Birgitte, 17.
 Thuesen, S. E., Adjunkt, 242.
 Trandberg, P. C., Præst, 36, 37, 83.
 »Trekloft« (Pseudonym for Magnus Jes-
 persen), 82, 109, 124 ff., 153 ff., 156 ff.,
 (Sml. T. k.)
 Tryde, E. C., Adjunkt, 207 ff.
 Uffe Ukol, (Pseudonym for Magnus Jes-
 persen), 197, 215, 218, 235.
 Uldall, P. L. Chr., 32.
 — , V., Ingeniør, 92, 93, 162.
 Ussing, N. V., Geolog, 26, 61.
 Varberg, R., Literat, 112.
 Warming, E., Botaniker, 91.
 Vedel, E., Amtmand, 28 ff., 77, 89, 94,
 207.
 Wegener, J. H., Amtmand, 85, 105 ff.
 Verne, Jules, 122.
 Werner, Geolog, 224.
 — , Sv., Ingeniør, 107.
 Westh, C. P., Stentøjsfabrikant, 54.
 — , H. P., Adjunkt, 37.
 Whitte, H. K., Rektor, 36.
 Vibe, Jørgen, Forfatter, 27.
 Wichfeld, (Wichmann) 31.
 Windfeld-Hansen, Belysningsdirektør,
 52.
 Wittrup, Adjunkt, 213, 239.
 Wolff, Redaktør, 105.
 Wöhler, Fr., Kemiker, 138.
 Zahrtmann, C. C., Admiral, 14.
 — , C. V., Læge, 14, 19, 20, 29.
 — , Kristian, Maler, 13, 14, 15,
 17, 18, 20 ff., 29, 38, 40, 42,
 75, 211, 227.
 — , M. K., Læge, 10, 12, 13, 14,
 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
 22, 26, 27, 31, 34, 35, 36,
 38, 39, 65, 76, 77, 78, 83,
 86, 89, 96, 171, 197, 207,
 208, 233, 250.
 Zeppelin, Luftskebskonstruktør, 121, 122.
 Zincken, Geolog, 165.
 Zittel, K. v., Mineralog, 47.
 Ørsted, H. C., 26, 46, 47, 50, 57, 68, 107,
 126.

RETTELSE.

S. 78, Note 1 Mathias Storch, skal være: Mathias Bidstrup.

AXEL GARBOE

KULTURHISTORISKE STUDIER
OVER ÆDELSTENE

ET BIDRAG TIL NATUR- OG LÆGEVIDENSKABENS
HISTORIE

KØBENHAVN 1915

ENHJØRNINGEN

ET BIDRAG TIL NATUR- OG LÆGEVIDENSKABENS
HISTORIE I DANMARK

KØBENHAVN 1916

ALKOHOLSPØRGSMAALET

UDGIVET SAMMEN MED M. TH. NIELSEN

KØBENHAVN 1924

ARVELIGHEDSFORSKNING
OG SOCIAL FORSORG

KØBENHAVN 1931